

ISSN 1563-0242
Индекс 75869; 25869

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Журналистика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия журналистики

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

HERALD

of journalism

№2 (44)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ХАБАРШЫ

ЖУРНАЛИСТИКА СЕРИЯСЫ №2 (44)

ISSN 1563-0242
Индекс 75869; 25869

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Күәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Дудина Е.И., филол.ғ.к. доцент
(Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Медеубек С.М., филол. ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (ғылыми редактор) (Қазақстан)
Садуақасов А.А. аға оқытушы, (ғылыми редактордың орынбасары) (Қазақстан)
Велитченко С.Н., филол.ғ.к., доцент (редактор) (Қазақстан)
Мамырова К.С., аға оқытушы (редактор)(Қазақстан)
Антипов К.В., э.ғ.д., профессор, И. Федоров атындағы Мәскеу Мемлекеттік баспасөз университетінің ректоры (Ресей)
Барлыбаева С.Х., т.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Беккер Р., з.ғ.д., Н. Коперник атындағы университеті, халықаралық қатынастар факультетінің деканы (Польша)

Браун М., профессор, Вайоминг университеті (АҚШ)

Бекболатұлы Ж., э.ғ.к., проф.м.а, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Нүрғожина Ш.И., филол.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Окай А., профессор, Ыстамбұл университеті (Туркия)

Сұлтанбаева Г.С., саяси ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Шыңғысова Н.Т., филол.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

ҚАЗАҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
Б А С П А Ү Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyz@kaznu.kz

ИБ №11144

Басуға 26.06.2017 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 9,5 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №4270. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

1-бөлім
**ЖУРНАЛИСТИКА:
ҚОҒАМ, ТІЛ, ТАРИХ,
САЯСАТ, ЗАҢ, ЭКОНОМИКА**

Раздел 1
**ЖУРНАЛИСТИКА:
ОБЩЕСТВО, ЯЗЫК, ИСТОРИЯ,
ПОЛИТИКА, ЗАКОН, ЭКОНОМИКА**

Section 1
**JOURNALISM:
SOCIETY, LANGUAGE, HISTORY,
POLICY, LAW, ECONOMY**

МРНТИ 19.01.07

Ибраева Галия

Доктор политических наук, профессор
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: galiya.ibrayeva@gmail.com, тел: +77012227772

МОТИВАЦИЯ ИЗУЧЕНИЯ ЖУРНАЛИСТИКИ СТУДЕНТАМИ: ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ ФАКТОР (НА БАЗЕ ГЛОБАЛЬНОГО ОПРОСА СТУДЕНТОВ ФАКУЛЬТЕТОВ КОММУНИКАЦИИ И ЖУРНАЛИСТИКИ)

Факультет журналистики КазНУ имени аль-Фараби является крупнейшим в республике и насчитывает около 700 студентов. Специальности «Журналистика» обучают еще в 18-ти государственных и частных университетах страны. Сегодня на факультетах журналистики учится поколение, которое родилось и выросло в период независимого государства. Это поколение Z, века новых технологий, Интернета и частных независимых СМИ.

Международный опрос студентов-журналистов «Journalism Students Across the Globe» был инициирован Технологическим университетом Квинсленда и Школой журналистики Университета Сантьяго в 2012 году. В 2017 году этот исследовательский проект собрал ученых около 40 стран, чтобы понять отношение студентов-журналистов к политической, экономической, социальной и культурной жизни своих стран, мотивацию выбора специальности журналиста.

В Казахстане в исследовании приняли участие 334 студента, в том числе 278 бакалавров и 56 магистрантов. Участие в глобальных опросах студентов журналистики является важным показателем для понимания отношений студентов к их будущей профессии, ее социальной значимости и роли журналистов в современном обществе. Это позволяет проводить сравнительный анализ и сравнивать данные студентов с ведущими международными школами журналистики. Вопросник состоял из 35 вопросов, дал важную информацию, которая была обработана в программе SPSS.

Ключевые слова: глобальный опрос, журналистика, демография, социально ответственная журналистика, мотивация.

Ibrayeva Galiya

Doctor of Political Sciences, Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty

E-mail: galiya.ibrayeva@gmail.com, тел: +77012227772

Motivation to study journalism by students: the demographic factor (based on a global survey of students of the faculties of communication and journalism)

Al-Farabi Kazakh National University is the largest faculty of journalism, which has about 700 students in three languages: Kazakh, Russian and English according to the formula 4 + 2, Bachelor plus Master. In addition, specialty Journalism have in another 18 state and private universities of the country. The Faculty of Journalism educated the first generation, which was born and has grown in time of an Independent State. This is the generation of a century of new technologies, the Internet and private independent media. International survey of journalism students «Journalism Students Across the Globe» was initiated by the Queensland University of Technology and the School of Journalism University of Santiago. This research project brought together scholars of journalism about 40 countries to understand the attitude of journalism students to the political, economic, social and cultural life of their countries.

In Kazakhstan, the research of journalism students for the first time. It was attended by 334 students, including 278 bachelors and 56 masters. Participation in Global questioners of journalism students is

an important indicator for understanding the relationship of Kazakh students for their future profession, its social significance and the role of journalists in a modern society. This makes it possible to carry out comparative analysis and to compare the data of Kazakh students with leading international schools of journalism. The questionnaire consisted of 33 questions, yielded important information that has been processed and analysis of the results was carried out in SPSS programs.

Key words: Global survey, journalism, demography, socially responsible journalism, motivation

Ибраева Галия

Саяси ғылымдардың докторы, профессор
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: galiya.ibrayeva@gmail.com, тел: + 77012227772

**Студенттердің журналистиканы оқуға мотивациясы:
(байланыс және журналистика факультеттерінің студенттеріне жаһандық
сауалнама негізінде) демографиялық фактор**

Әл-Фараби атындағы журналистика факультеті республикамыздағы ең ірі оқу орны болып табылады, онда 700-ге жуық студент білім алуда. «Журналистика» мамандығы тағы 18 мемлекеттік және жеке меншік оқу орындарында оқытылады. Бұл күндері журналистика факультетінде тәуелсіздік алған кезеңде туып-өскен ұрпақ білім алуда. Ол Z ұрпағы, жаңа технология ғасыры тумасы.

1912 жылы «Journalism Students Across the Globe» және Квинсленд Технологиялық университетімен бірге Сантьягодағы журналистика мектебі бірігіп журналист-студенттер арасында халықаралық сауалнама жүргізді. 2017 жылы бұл зерттеу жобасы 40 елден ғалымдарды жинап, студенттердің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірлерін зерттей отырып журналист мамандығын таңдау себебін түсінбек болды.

Қазақстанда зерттеу жұмысына 334 студент қатысты, оның 278 бакалавр, 56 магистр. Жаһандық сауалнамаға журналистика студенттерінің қатысуы олардың қазіргі қоғамда болашақ өз мамандықтарын танып-білуге көп септігін тигізеді. Бұл сондай-ақ журналистиканың белгілі халықаралық мектептерімен салыстырмалы талдау жүргізуге көмектеседі. Сауалнама кітабшасы 35 сұрақтан тұрады, SPSS бағдарламасымен өңделген сауалнамалар маңызды ақпараттар берді.

Түйін сөздер: жаһандық сауалнама, журналистика, демография, әлеуметтік жауапты журналистика, дәлелдеу.

Введение

Исследование студентов факультетов журналистики Journalism Students Across the Globe было инициировано профессором Клаудио Мелладо [1] из университета Сантьяго, Чили совместно с профессором факультета коммуникации университета Вены, Австрия Фолкером Харушем [2] (ранее работал в университете Квинсланд, Австралия) в 2012 году. Это стало основанием для проведения сравнительного исследования в восьми странах мира. В последующие годы, в частности в 2014 году, к исследованию подключились ученые более 40 стран мира, в том числе и из Казахстана, что позволило создать разнообразную картину журналистского образования в глобальном масштабе. Как справедливо считают зарубежные исследователи, достаточно много литературы по преподаванию журналистики, но «мало эмпирического изучения того, как студенты-журналисты социализируются в культуре журналистики» [3]. Для казахстанских исследователей был интересен опыт мотивации выбора профессии журналиста в

обществе, которое находится в транзитном периоде от идеологизированного «коммунистического» к демократии западного образца.

Теоретическая база

Мотивы изучения тематики по мотивации выбора профессии журналиста основаны на ряде статей авторов, которые инициировали данное исследование. Также внесли свой вклад в теоретическую базу исследования Жан Фредерик Ховдена [4], Марк Ханна и Карен Сандерс Славко Спличала [5], Колин Спаркса [6], которые проводились в последние годы за рубежом. Из исследований российских ученых можно обратиться к работам Свитич Л.Г., Ширяевой А.А. [7], которые проводились еще в советский период. Из новых исследований можно отметить работы М. Аникиной [8]. Из научных работ на материалах казахстанской системы журналистского образования можно отметить коллективную статью под руководством М. Немечек [9], а также автора данной статьи [10].

Основные вопросы исследования:

Каковы мотивации студентов факультетов журналистики для изучения журналистики?

Как влияет демографический фактор на мотивацию студентов в выборе профессии?

Какие мотивы являются преобладающими у женщин и мужчин?

Как коррелируется экономическое состояние семьи студента с мотивацией в профессии журналиста?

Методы исследования

Был использован метод анкетного опроса студентов бакалавров и магистрантов. Анкеты заполнялись в компьютерных классах или же онлайн. Часть анкет заполнялась на английском, а в Казахстане на казахском и русском языках. В исследовании принимали участие только обучающиеся по специальности журналистики. Общее количество опрошенных студентов по всему миру – 15,449.

В Казахстане приняли участие в опросе 334 студента (278 бакалавров и 56 магистрантов), что составляет более 50% обучающихся на факультете журналистики КазНУ им. аль-Фараби. Анкета состояла из 35 вопросов, ответы на которые затем были обработана в статистической программе SPSS.

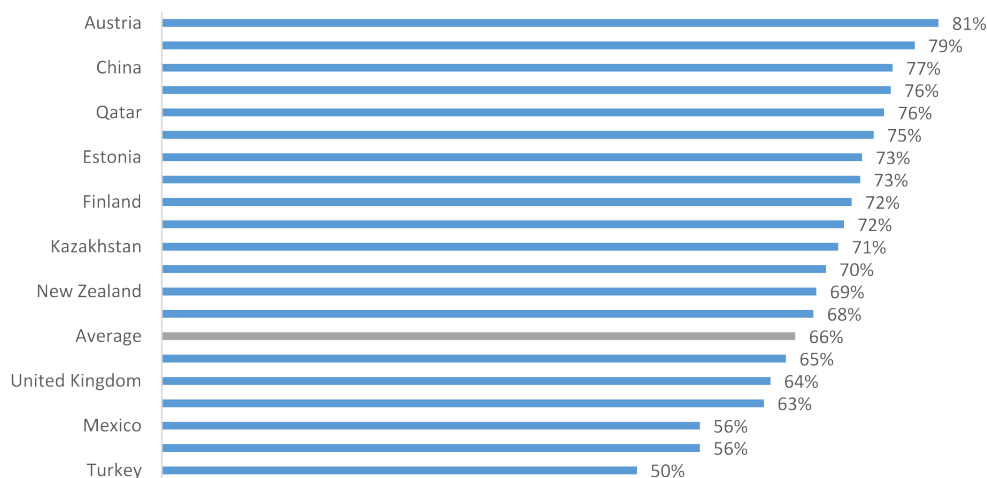
Основное исследование

Как показали результаты, большая часть обучающихся – это женщины (66%). Средний возраст 20.89 лет (в среднем – 20). Это были студенты – 94.3%. Из них бакалавры – 89.4%.

Шкала политических предпочтений – 4.39 по шкале 0-10. Экономические условия – немного выше среднего.

У чуть более трети студентов (38,7%) ни отец, ни мать не имеют высшего образования [11]. В таблице №1 выборочно приводятся сведения по некоторым странам, в том числе по Казахстану. Если в Австрии процент женщин составляет 81%, то в Турции – 50%, а в Казахстане – 71%.

Таблица 1 – Процент женщин студентов факультетов журналистики

Percentage of female journalism students

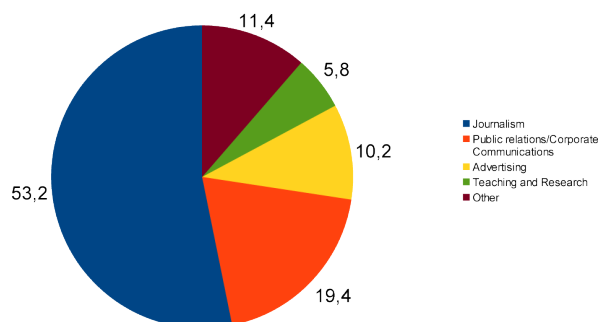
В таблице 2 приводятся сведения, показывающие, какой процент обучающихся на факультете журналистики собирается работать в области журналистики. Эти данные приводятся в исследовании **Motivations for studying journalism across the world** Elira Turdubaeva, American University of Central Asia, Agnieszka Stępińska, Adam Mickiewicz University in Poznan, Galiya Ibrayeva, Al Farabi Kazakh National University, Ivanka Pjesivac, University

of Georgia¹². Из этих сведений можно сделать вывод, что в области журналистики будут работать 53,2%, в области Связи с общественностью и корпоративных коммуникаций – 19,4%, в области рекламы – 10,2%, предпочитают преподавать и заниматься исследованиями – 5,8%, а также другие виды деятельности – 11,4%.

Опрос казахстанских студентов показал, что журналистикой собираются заниматься 70%, затем распределяются равномерно остальные

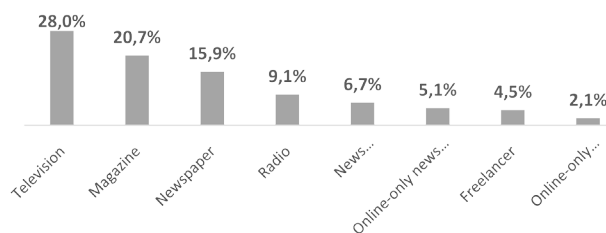
сферы. Среди других видов деятельности казахстанские студенты назвали сферу кинопроизводства и бизнеса.

Таблица 2 – Процент студентов, предпочитающих сферы деятельности. Preferred area of work (N=18,568)

Какие именно сферы, журналистики предпочитают студенты показано в таблице № 3. Наибольший процент составляют студенты, выбирающие сферу телевидения – 28%, наименьший процент – фрилансеры (4,5%) и онлайн-журналы до 2,1%. Эти показатели общие, которые приводит Фолкер Харуш. Предпочтения казахстанских студентов показывают, что они с высоким интересом относятся к работе в онлайн, в том числе с журналами.

Таблица 3 – Сферы деятельности в области журналистики

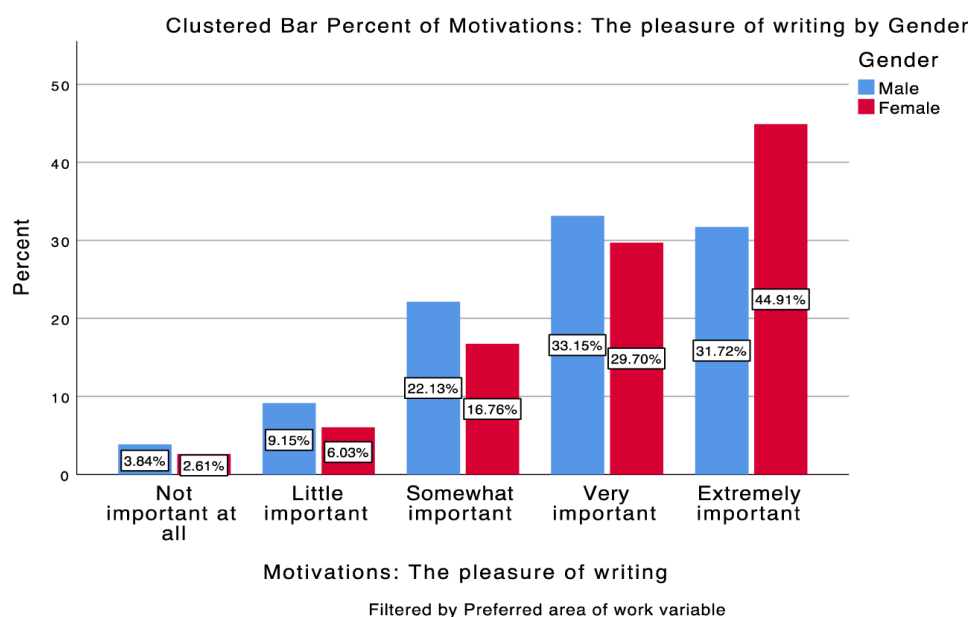
В данной статье автор обращает внимание из предлагаемых мотиваций корреляцию, связанную с демографическим фактором. Этот угол исследования позволяет рассмотреть вопрос мотивации студентов, выбравших профессию журналиста, то есть из 53,2% по гендерному, экономическому и возрастному факторам.

Для женщин по сравнению с мужчинами наиболее важной мотивацией становится «удовольствие от процесса творчества».

В таблице 4 для женщин процент удовольствия от процесса творчества составляет 44,91% от числа опрошенных студентов университетов мира, в то время как мужчины – 31,72%. Этот разрыв значительный, что показывает высокую заинтересованность женщин в таком показателе, как мотив удовольствия от творческого процесса и создания журналистского продукта.

Мотивация: Удовольствие от процесса творчества

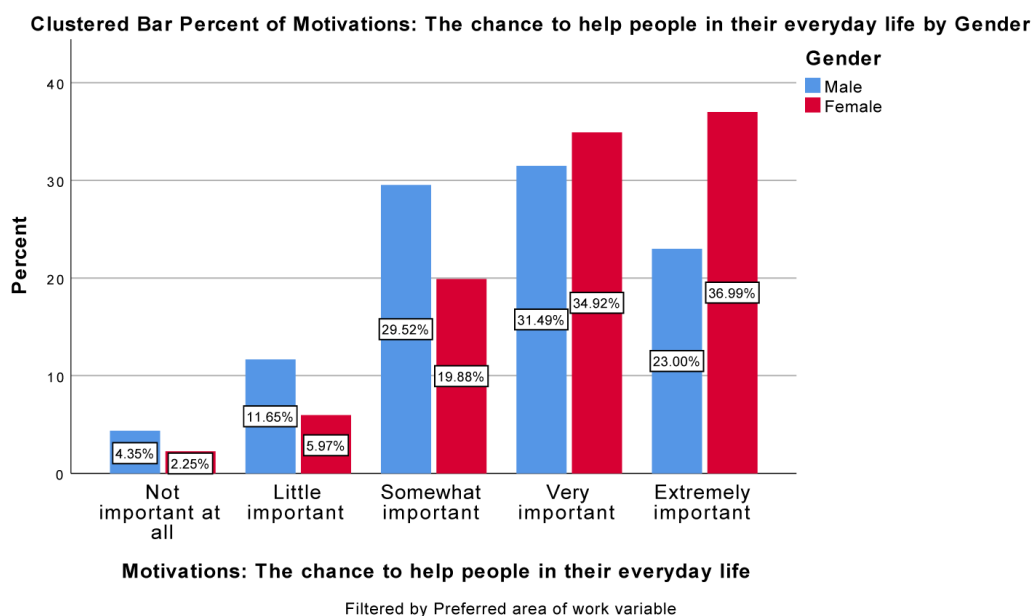
Таблица 4 – Motivation: The pleasure of writing

Другая важная мотивация для женщин – это шанс помогать людям в их повседневной жизни. В этой мотивации разрыв между

женщинами и мужчинами также значительный. У женщин составляет – 39,99, у мужчин – 23,00.

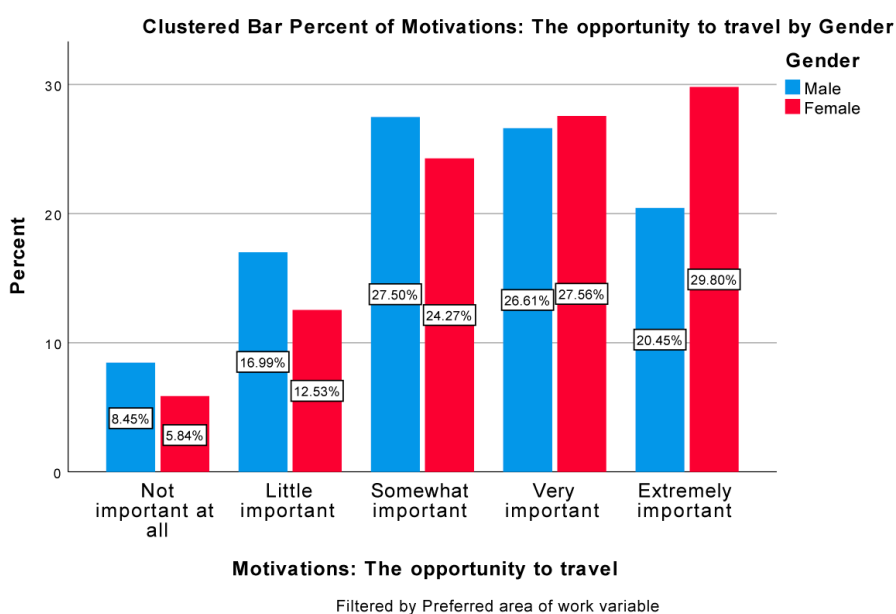
Таблица 5 – Мотивация: Шанс помогать людям в их повседневной жизни. Motivation: The chance to help people in their everyday life

Третьей важной мотивацией является – возможность путешествовать. Здесь также видны значительные расхождения между интересами

женщин и мужчин, представляющих разные культуры и страны мира. **Мотивация: Возможность путешествовать.**

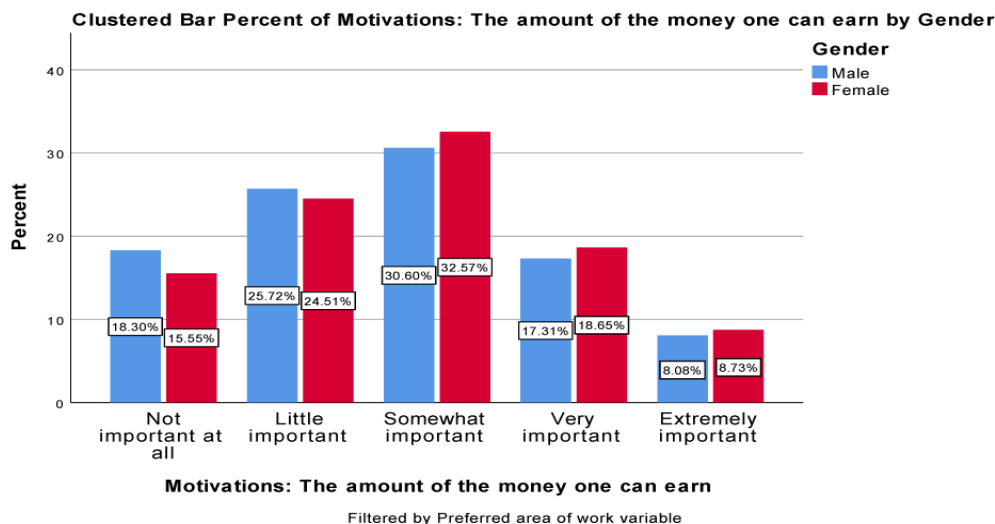
Таблица 6 – Motivation: The opportunity to travel

Какая мотивация является наименее важной для мужчин? Это мотивация зарабатывания денег. То есть перед мужчинами преобладающими являются многие из 19-ти мотиваций, среди

них наименьшую степень составляет мотивация «зарабатывания денег», что показано в таблице № 7.
Motivation: The amount of the money one can earn

Таблица 7 – Мотивация: Зарабатывание денег

Рассмотрим теперь заключительный вопрос исследования: как коррелируется экономическое состояние семьи студента с мотивацией в профессии журналиста?

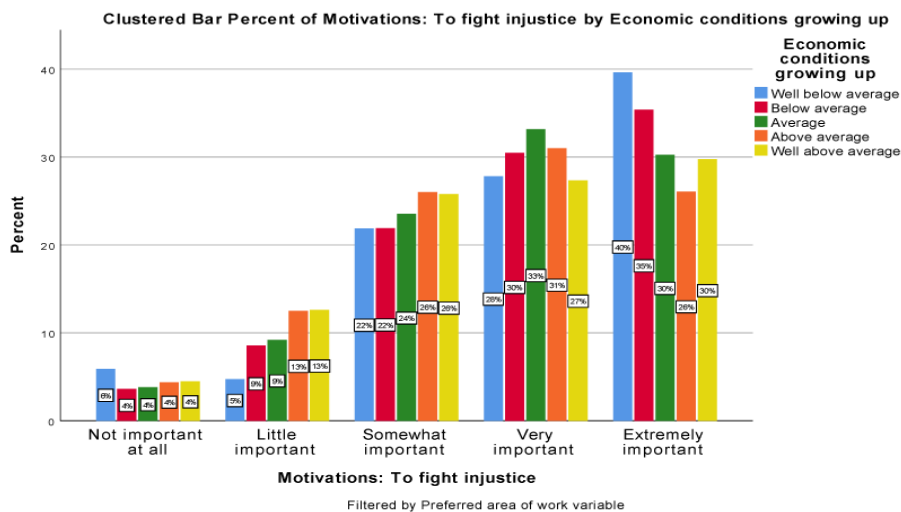
Анализ анкет из разных стран мира показал, что студенты, которые выросли в семьях со «значительно ниже среднего» и «ниже среднего» экономическими условиями, нашли следующие мотивации чрезвычайно важными:

- работать ради свободы и демократии;
- возможность помочь людям в их повседневной жизни;
- борьба с несправедливостью.

Кроме того, эти же студенты считают, что «сумма денег, которую можно заработать», является наименее важной мотивацией. Цифровые показатели данной мотивации отражены в таблице № 8.

Motivation: To fight injustice

Таблица 8 – Мотивация: Борьба с несправедливостью

Студенты, которые выросли в “значительно выше среднего” и “выше среднего” экономических условиях, считают чрезвычайно важными следующие мотивации:

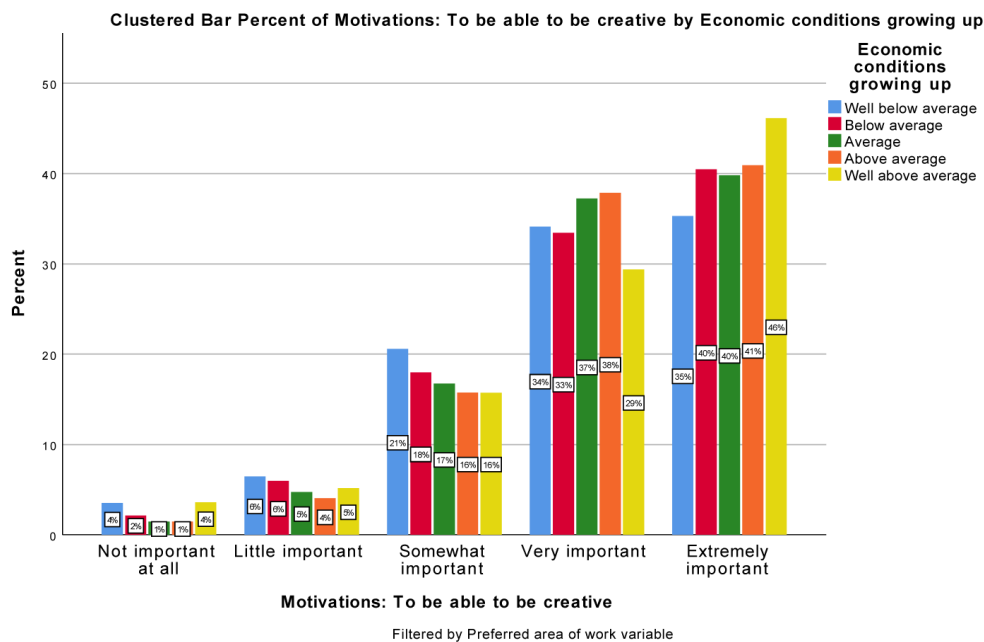
- мой талант в журналистике;
- быть творческим, креативным;

- возможность познакомиться с разными людьми;
- динамичный образ жизни;
- получить безопасную работу.

Эти мотивы ярко отражены в таблице № 9.

Motivation: To be able to be creative

Таблица 9 – Мотивация: Быть креативным, творческим

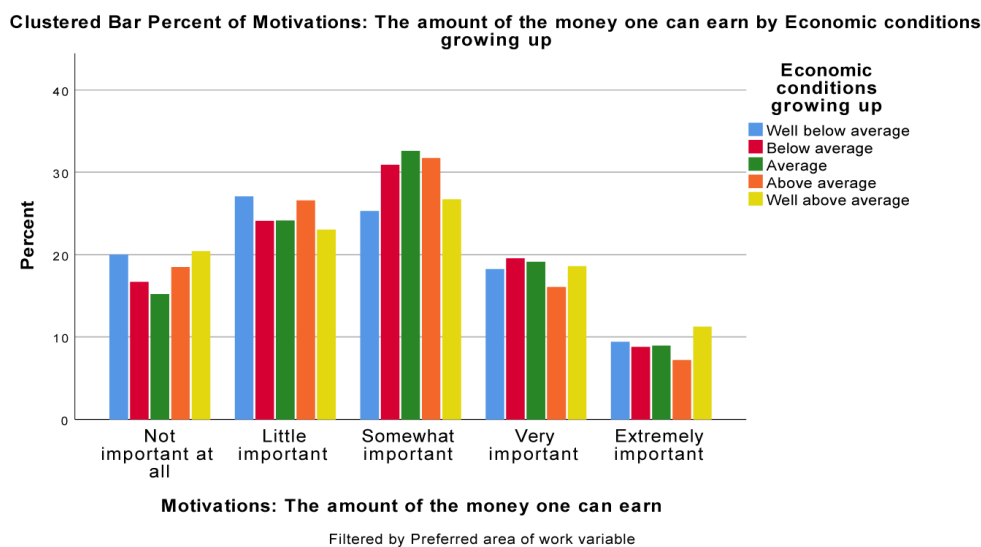

Подтверждение мотива выбора профессии журналиста для зарабатывания денег или игнорирование

этого мотива показано в таблице № 10.

Motivation: The amount of money one can earn

Таблица 10 – Мотивация: Способ заработать деньги

Выводы

Результаты исследования «Глобальный опрос студентов факультетов журналистики» показали, что студенты факультетов журналистики и коммуникации всех стран, в основном, изучают журналистику. Для них наиболее важным мотивом является «возможность быть творческими», «встречаться с другими людьми», «иметь разнообразную и живую работу», «вести динамичный образ жизни» и «помогать людям в их повседневных потребностях». Первые четыре мотивации указывают на творчество и динамизм профессии, тогда как пятый ориентирован на других людей. Если брать гендерный аспект, женщины по сравнению с мужчинами следуют следующим мотивам:

- борьба с несправедливостью;
- возможность путешествовать;
- работа во имя свободы и демократии;
- удовольствие от творчества;
- шанс помогать людям в повседневной жизни.

Мужчины в основном следуют большинству из 18 мотивов выбора профессии журналиста, среди которых наименьший процент составляет «мотив зарабатывания денег».

Студенты факультетов журналистики во всех странах наименее заинтересованы в изучении журналистики, чтобы «быть знаменитыми», но стремятся «помогать правительству достичь целей национального развития».

Литература

- 1 Folker Hanusch & Claudia Mellado Journalism Students' Professional Views in Eight Countries: The Role of Motivations, Education, and Gender // *International Journal of Communication* 8(1):1156-1173, January 2014
- 2 Folker Hanusch & Thomas Hanitzsch Comparing Journalistic Cultures Across Nations What we can learn from the Worlds of Journalism Study // *Journalism Studies* Volume 18, 2017 - Issue 5 Pages 525-535 | Published online: 06 Apr 2017
- 3 Folker Hanusch & Claudia Mellado Comparing journalism education. An overview of "Journalism Students Across the Globe" ICA conference 22-29 May, San-Diego, 2017;
- 4 Jan Fredrik Hovden To Intervene or be Neutral, to Investigate or Entertain? National and intranational factors in the formation of Nordic journalism students' role perceptions. // *Journal Journalism Practice* Volume 8, 2014 - Issue 5: Future of Journalism: In an age of digital media and economic uncertainty. pages 646-659 | Published online: 15 Apr 2014 <http://dx.doi.org/10.1080/17512786.2014.894332>
- 5 Slavko Splichal Imitative Revolutions Changes in the Media and Journalism in East-Central Europe // *Javnost - The Public, Journal of the European Institute for Communication and Culture* Volume 8, 2001 - Issue 4 , Pages 31-58 | Published online: 07 Nov 2014 Download citation <http://dx.doi.org/10.1080/13183222.2001.11008785>
- 6 Colin Sparks Introduction: The Emerging Media Systems of Post-Communism // *Javnost - The Public Journal of the European Institute for Communication and Culture* Volume 2, 1995 - Issue 3, Pages 7-17 | Published online: 07 Nov 2014 Download citation <http://dx.doi.org/10.1080/13183222.1995.11008597>; Colin Sparks Media systems in transition: Poland, Russia, China // *Chinese Journal of Communication* Volume 1, 2008 - Issue 1 Pages 7-24 | Published online: 13 Mar 2008.
- 7 Свитич Л.Г., Ширяева А.А. Проблемы эффективности университетской подготовки журналистских кадров (по итогам социологического исследования). Часть 1 // *Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика*. – №1. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – С. 38-50.
- 8 Maria Anikina Journalists in Russia В сб. *Journalism in Russia, Poland and Sweden – traditions, cultures and research*, Red Gunnar Nygren, 2012 , pg.13-31.
- 9 Maureen Nemecek, Stan Ketterer, Galiya Ibrayeva, and Stanislav Los "Journalism Education and Professional Training in Kazakhstan: From the Soviet Era to Independence" В сб.: *After the Czars and Commissars: Journalism in Authoritarian Post-Soviet Central Asia* Editors Eric Freedman, Richard Shafer, Michigan State University Press, 2011, pg.400.
- 10 Galiya Ibrayeva Motives and expectations of future journalists of Kazakhstan (by project Journalism Students Across the Globe), IAMCR, Leicester, UK 27-31 July 2016
- 11 Folker Hanusch & Claudia Mellado Comparing journalism education. An overview of "Journalism Students Across the Globe" San-Diego, 2017;
- 12 E.Turdubaeva, A.Stępińska, G. Ibrayeva, I. Pjesivac Motivations for studying journalism across the world // ICA conference, 22-29 May, San Diego, 2017.

Әбдіжәділқызы Жидегүл

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: journalist_teoretic@mail.ru, +77077652144

ТЕЛЕЖУРНАЛИСТИКАДАҒЫ ЖАЗУ ӨНЕРІНІҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада тележурналистикадағы жазу өнерінің ерекшеліктері, тележурналистердің жоба авторы, сценарист, редактор ретіндегі қызметінің мәні қарастырылады. Автор жазу өнері туралы Жүсіпбек Аймауытов, Марат Барманқұлов сынды ғалымдардың пікірлерін негізге алып, тележурналистикадағы бірқатар проблемаларды атап өтеді. Сонымен қатар, өзінің «шолып жазу» және «зерттеп жазу» атты екі түрлі жазу тәсілін ұсынады.

Түйін сөздер: телетуынды, тележурналистиканың жазу өнері, телевизиялық мағыналық тізбек, шолып жазу, зерттеп жазу, телевизиялық жетексөз, мультимедиялық мүмкіндік.

Abdizhadilqyzy Zhidegul

Candidate of Philology, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: journalist_teoretic@mail.ru, + 77077652144

The sfescific of content in tv journalism

The article examines the features of the art of writing TV journalism. The functional essence of the TV journalist, as the author of the project, scriptwriter and editor. The author quotes scientists A. Amauytova, M. Barmankulova, based on their opinion, she lists some problems of modern television. And also provides its aviarian methods: "review letter" and "research letter"

Key words: TV production, letter of the art of television journalism, television context, review letter, research letter, television lead, multimedia opportunity.

Абдижадилқызы Жидегүл

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: journalist_teoretic@mail.ru, + 77077652144

Обенности составления текста в тележурналистике

В статье рассматриваются особенности тележурналистики как искусства слова, функциональные обязанности тележурналиста, выступающего автором проекта, сценаристом и редактором. Автор, опираясь на труды Ж. Аймауытова и М. Барманкулова, исследует проблемы современного телевидения, предлагает собственные методы: «обзорное письмо» и «исследовательское письмо».

Ключевые слова: телепроизведение, письмо искусства тележурналистики, телевизионный контекст, обзорное письмо, исследовательское письмо, телевизионный лид, мультимедийная возможность.

*Қалам – көркем сөздің ең жақсы жаттықтырушысы.
Басқалардан үйренуде ең үлгілі тұлғаларға ғана теңеу-
суге ұмтылу керек.*

*Ең маңыздысы – шынайы шеберлікті меңгеру,
тек соның өзі еліктеу болып кетпеу керек.*

Цицерон

Тіл сөйлеген сайын жетіледі, жазған сайын қалыптасады. Өйткені, жазба сөйлеу барысында адамның сөзді саналы түрде өңдеуіне мүмкіндік көбірек болады. Сондықтан да, адамның жазбаша сөйлеу әрекетінің маңызы ерекше болып есептеледі. Қазіргі таңдағы тележүргізушілердің тіл мәдениетіне тән кемшіліктердің бірі – тілді шұбарлау болса, екіншісі – сөз тіркестерін, сөйлемдерді дұрыс құрмау. Ойланып, толғанып, айтар сөзін салмақтап қате жібермеуге тырысып сөйлеу – мәдениетті тележүргізушінің міндетті борышы. Ең бастысы, ол уақыт ағымындағы тіліміздің қалай дамып бара жатқанын, қандай сөздермен байып, көркею үстінде екенін, әр сөзді айтар ойымен астастырып контекст құру қажеттігін білуі тиіс. Өйткені, теледидарда көрермен келіп, түсінбеген жерін сұрап ала алмайды, бұл ретте бүкіл жауапкершілік телевизия тізгіншісіне жүктеледі. Көрермендердің көңіл күйіне ене отырып, олардың жан дүниесін баурайсың. Өйтпесе, телеаудиторияны жоғалтып алуларың мүмкін. Терең ойланып, көп ізденіп, тақырыпты жан-жақты қарастырып, үлкен дайындықпен жасалатын хабардың өз көрермендеріне қызықты, әрі тартымды болатыны және жабылып қалмай, көрерменнің асыға күтіп жүріп көретін телетуындысына айналатыны анық. Сол шығармашылықтың аясына енді айтар ойы анық, көздеген мақсаты айқын, түсінікті ұғымда құрылған сөйлемдерді кірістіріңіз. Алдын ала ойластырылған жоспар, тақырыпқа деген қызығушылық және соған қатысты материалдарды жинақтау жолындағы тыңғылықты ізденіс жүргізушінің тақырып аясындағы тың ойларына қозғау сала отырып, көрермен жүрегіне жол табады.

Негізгі бөлім

Тележүргізуші бағдарламасын бастағанда: «Мен сіздерге аса бір құнды және айрықша мәнді дерек төңірегінде әңгімелекпін» деген тәрізді аудиторияны елең еткізетін ерекше сөйлемдердің болуы – шарт. Өйткені, тележурналистика зерттеушісі А. Князев айтқандай, «тележурналистика тілінің ең қарапайым екі қағидасының бірі – сөзді дұрыс бастау, екіншісі – сөзді дұрыс аяқтау.

Егер сөзді дұрыс бастасаң бірден көрермендер назарын аударып аласың, ал дұрыс аяқтасаң, көрермендердің есінде ұзақ сақталып қаласың» [1].

Айтары бар, ауқымды ақпаратты эстетикалық талғаммен экран этикасын сақтай отырып, мультимедиалық мүмкіндікті мың құбылта пайдаланып, шығармашылық шеберлікпен ұсынылатын кәсіби телетуындының аудиторияға берері мол, әлбетте, соған сәйкес олардың алатын әсерлері де айрықша болады. Жаңа, әрі тың ойлар төңірегіндегі осындай бағдарламалардың әсерлілігі соншалық, ертеңгі, содан кейінгі келесі хабарларда да, тіпті, әрдайым дерлік көрермендер сол автордан, сол жүргізушіден соны ойлар тізбегін күтеді. Сол жауапкершілік пен сенімнің салмағын сезінген жүргізуші де, автор да мейлінше бұрынғыдан да жоғары деңгейде өткізуге ұмтылады. Сондықтан да, сценарий жазғанда әдетте, қарапайым, елеусіздеу көрінетін жайларды әдеттен тыс айрықша, ал жаңа дүниені қалайша түсінікті етіп жеткізуге болады? Біріншіден, тақырып бұрыннан белгілі ескі тақырып болса, онда оны жаңа деректермен толықтырып және неғұрлым мәнді жайлармен өрнектеп жан бітірген жөн. Екіншіден, егер тақырып, өзгеше, жаңа тақырып болса, онда оны жан-жақты мәліметтермен дамыта, толықтыра отырып, белгілі деректермен және күнделікті тәжірибемен байланыстыра отырып ұғынықты етіп жеткізуге тырысу қажет. Бұл ретте профессор Барманқұловтың телевизиядағы деректілік туралы тұжырымына жүгінген абзал: «Дерекнама (документализм) – телепублицистиканың өмірдегі нақты оқиғалар мен орын алған фактілер, адамзат пен оның іс-әрекеті негізінде сомдалатын образдар мен бейнешежірелерден тұратын бір саласы» [2].

Нәтижелер

Журналист еңбегінің ең басты мақсаты – ақпаратты бере білу, яғни коммуникативтік актіні жүзеге асыру. Экрандағы журналист – ол жаңалықтарды хабарлайтын, қандай да бір оқиғаны, фактіні, құбылысты баяндайтын адам. Тележурналист өз ойын бейнекөрініс және сөз арқылы жеткізеді. Демек, тікелей эфирдегі жаңалықтар легінің жүргізушісі оған қойылатын талаптардың бірде-біреуін естен шығармастан орындауға міндетті. Осы орайда, «Тележүргізуші шеберлігі» пәнінен зертханалық сабақ аясында болашақ журналистердің жазу өнерін меңгеруі үшін екі түрлі тәсіл ұсынылды. Біріншісі – «шолып жазу» немесе «ой айту; түйін табу» тәсілі, яғни, автор алдымен айтар ойын баяндайды,

қажет болған жағдайда нақты деректерге сүйенеді, статистикалық мәліметтер келтіреді, бір сөзбен айтқанда, ойын жеткізеді. Екіншісі – «зетте жазу» немесе «идея-тақырып-нысан-аудитория» ұғымдарының сатылық тізбегі бойынша жазу тәсілі. Бұл тәсіл аясында автор алдымен өз идеясын баяндайды, келесі кезекте тақырып таңдайды, тақырыпқа сәйкес зерттеу нысанын белгілейді, соның нәтижесінде шоғырланған ақпаратты аудиторияға ұсынады. Бұл екеуі де алдын ала дайындалу барысында қолданылатын тәсілдер. Ал тікелей эфир үшін алдын ала жазу қаншалықты маңызды? Әлбетте, алдын ала түсіріліп, монтаждалатын хабардан әлдеқайда маңызды. Өйткені, тікелей эфирдің сәтті шығуы алдын ала жасалған дайындыққа, яғни, алдын ала жазылған сценарлық жобаға тікелей байланысты.

Тікелей эфир – телевизиядағы хабар тарату тәсілі ғана емес, ол – күрделі шығармашылық процесс. Мысал ретінде спорттық жүріспен айналысып, соның нәтижесінде рекордқа жетуді алдына мақсат етіп қойған спортшыны алайық. Оған міндетті түрде спорттық жүріс механизмінің нақты білімі, оны дәлме-дәл меңгеру тәсілі керек болады. Сол үшін спортшының жаттығу кезіндегі жүрісі бейнетаспаға түсіріледі. Сөйтіп, оны баяулатып қарап, жеке-жеке кадр бойынша мұқият қадағалап, аяқтың әрбір бұлшық етінің рекордтық нәтижеге қосатын үлесі алдын ала есептеледі. Тікелей эфирдегі жүргізуші-журналист еңбегінің нәтижесі де алдын ала салмақталып-сараланып екшелуі қажет.

Осының бәрі – кәсіби мақсатты жүзеге асыру жолындағы шарттар, шаралар, жаттығулар. Ал солардың ішіндегі ең негізгісі тіл мен тәртіп болып табылады.

Ойтолқы

Тілдің мүмкіндігі ұшан-теңіз, оның мағыналық бояуының мөлшері орасан зор, шексіз. Оған грамматикалық және синтаксистік қиындарды қосайық. Олай болса, кәсіби шеберлік құпиясын меңгеруді, ең алдымен, жаңалықтарды жаза білуден бастаған жөн. «Шамамен, ықшамдалған жаңалықтарды жазудың мынадай формуласын белгілеп алуға болады:

Не болды?

Ол қайда өтті?

Ол қашан өтті?

Бұл оқиғаға кімдер қатысты?

Оқиға қалай өтті?

Ол неліктен болды?

Болған оқиғаның мәнісі неде?

Егер де осы сұрақтардың бәріне жауап табылатын болса, онда жаңалықтың жазылып біткендігі. Тек жаңалық өте қысқа болуы керек, небәрі үш сөйлемнен аспаған жөн» [3].

Ақпараттың алғашқы жолы айқын әрі нақты болуы – шарт. Тележаңалыққа назар аударған көрермен әрі қарай біле түскісі келіп, аяғына дейін ықыласы ауып, мәселенің не туралы екенін түсініп алуға қабілетті болуын қамтамасыз ету қажет. Онда елді мекен, аудан, қала, облыс тәрізді жер атауы міндетті түрде көрсетілуі керек. Мысалы:

Жаңалық логикалық көзқарас тұрғысынан құрастырылады. Оның да басы, ортасы, соңы болады. Әлбетте, бастапқы сөйлем аудиторияның назарын аударып алса, екінші сөйлем сол жаңалықты түсіндіретін қосымша мәліметтерді жинақтайды.

Ал үшінші, әрі соңғы сөйлем сол оқиғаның салдары туралы айтып, немесе оған қорытынды жасай отырып жаңалықты аяқтайды. Белгіленген уақыт мөлшерінде, қаншалықты маңыздылығына қарай тізбектеп, ақпаратты ұсыну осылайша жүзеге асады. Бұл тұрғыдан алғанда ақпаратты мынадай үш процеске бөлуге болады.

Не туралы хабарлайтыныңды айту.

Не туралы хабарлап жатқаныңды айту.

Не туралы хабарлап болғаныңды айту.

Сонымен, журналистік ақпарат дегеніміз болып жатқан оқиғаларды көпшілікке хабарлау, ұғындыру, түсіндіру, баяндау. Ақпарат жеке бір тұлғаға әсер ете отырып, ол оның өмірге немесе болған оқиғаға көзқарасын қалыптастыруға елеулі ықпалын тигізеді.

Деректілік пен жаңашылдық ақпараттың ең басты үрдісі болып табылады. Ал ақпараттың ішіндегі тікелей эфирдегі жаңалықты алып қарайтын болсақ, оның деректілігі ең алдымен уақыт аясындағы дәлдігінде, яғни, сол сағатта, сол минутта эфирден өтіп, халыққа жетіп үлгеретіндігінде. Тележурналистикадағы жазу процесі көрермендермен көгілдір экран алдында жүздескенге дейін жүзеге асатын болғандықтан алдын ала жасалатын дайындықтың тыңғылықты жүзеге асуын қамтамасыз етеді. Өйткені, сценарист телетуынды жазу барысында қажет ақпараттың бәрін іздеп табуға, керек болса кейіпкерін зерттеуге, қандай да бір құбылысты бақылауға алуға саналы түрде мәжбүр болады. Өйткені, автор-сценарист өз концепциясын, яғни, тұжырымдамасын нақтылай түсуі керек. Сценарийдегі сөйленетін сөз де, оның жекелеген бөліктері де дәлдікті қажет етеді. Сценарист үшін ең маңызды процесс – тақырып төңірегінде дұрыс ойлай

білу. Өйткені, тележүргізушінің міндеті – өз көрермендерін сол тақырып төңірегінде ойлануға және белгілі бір кейіпкер, я болмаса, оқиға немесе құбылыс жайында пікір қалыптастырып, ой түйіп, әрекет жасауға бейімдеу. Олай болса, тележурналистер сценарий жазу барысында ағылшын философы Сенеканың «Егер адам қай жағаға бет алғанын білмейтін болса, онда оған бірде-бір жел көмекке келмейді» деген қағидасын естен шығармауы керек. Тележүргізушілер де бағдарлама қонақтарының деңгейінде болу үшін талпынып, көп оқып, көп ізденіп, өз нысанасын зерттеп, аудиториясының талап-тілек, талғамын ескеріп, ерекше дайындықпен келуі – шарт. Ол үшін ең алдымен, жоба авторы көрермендердің көкейіндегісін дөп басатын сценарий әзірлеуі керек. Егер сценарийді тележүргізушінің өзі жазатын болса, онда бағдарлама нанымды, әрі шынайы болар еді.

Қорытынды

Әлбетте, телебағдарлама сценарийін әрқашан тележүргізушілердің өздері жаза бермейді. Кейде оны автор-сценарист жазады да, тележүргізуші жүргізеді. Сценарий жақсы жазылғандықтан бұл кемістіктің өзі екінші кезекке ысырылады да онша байқалмай қалады. Расында, жүректен шыққан сөз жүрекке жету үшін әр автор сценарийін өзі жазып, бағдарламасын өзі жүргізуі керек. Сонда ғана тележүргізушінің сөзі, ойы, пікірі шынайы сипат алады. Дәл солай деп кесіп айтудың да қисыны келмейді. Себебі, көңілашар бағдарламаларды, жеңіл тақырыптағы токшоуларды көбінесе дайын сценариймен актерлер, әртістер жүргізуі мүмкін. Осы орайда, жас та болса талпынып, тележурналистикадағы жазу

өнерінің кәсіби-шығармашылық қисындары туралы ғылыми тұжырым жасаған М. Қилыбаеваның ой-толғамын негізге алуды жөн көрдік. «Сценарий жазу – күрделі шығармашылық процесс. Біріншіден, сценарист өз туындысын бағдарлама форматына лайықтап жазуы тиіс. Екіншіден, сценарий көрерменге ләззат сыйлай алатындай адамгершілік-эстетикалық, рухани жағынан үздік туынды болуы қажет. Ол үшін журналист шығармашылығы тұла бойы ізденістен тұруы – шарт» [4]. Жүсіпбек Аймауытұлы өзінің әдеби-сын мақаласында былай дейді: «Мәселе көтергенде туатын сауалдар өте көп... Кез келген дүниені жазғанда әрқайсысына тарихи, ғылыми негіз беру керек. Мұндайды ат үстінен қарап шешуге болмайды» [5]. Демек, Жүсіпбек Аймауытұлы мұны әлдеқашан айтып кеткен. Бірақ осылай айтыпты деп құлақ асып, өз өміріне, шығармашылығына өзгеріс енгізіп жатқан тележүргізушілер некен-саяқ. Ендеше, осындай тілі мен стилі, берілу формасы, тереңдігі мен ауқымдылығы жағынан пісіп-жетілмеген дүниелердің эфирден берілмеуі үшін телеарна басшылығына да, тележурналистке де кәсіби-шығармашылық тұрғыда белгілі бір ережелер мен критерийлерден тұратын талап жолға қойылуы тиіс. Теледидардың көрермендердің жан дүниесін байытып, эстетикалық талғамын қалыптастыратын орасан зор идеологиялық құрал екенін ескерсек, кез-келген тележурналист, автор-сценарист, тележүргізуші өзінің әрбір сөзін жазып отырғанда жүз рет өлшеп, бір рет кескендей ой елегінен өткізіп, көгілдір экранның сыртындағы көрерменнің қалай қабылдайтынына, қабылдаған сәтте қандай әсер алатынына, алған әсері қандай сезім туғызатынына мән беріп, көңіл бөлуі керек.

Әдебиеттер

- 1 Князев А. Основы тележурналистики и телерепортажа. – Бишкек, 2005. – С.18
- 2 Әбдіжәділқызы Ж. Тікелей эфир табиғаты. – Алматы: Қазақ университеті, 2003. 41-42 бб.
- 3 Барманқұлов М. Телевидение: деньги или власть. Алматы: «Санат», 1997, 235-б.
- 4 Қилыбаева М. Сценарий жазу ісінің тәжірибесі // «Жас ғалым». № 2. – 2012. – 44-б.
- 5 Аймауытов Ж. Шығармалар. – Алматы: Жазушы, 2000. – 14 б.

References

- 1 Knyazev A. Osnovy telezhurnalistiky I telereportazha. С.18
- 2 Abdizhadilkizi.Zh. Tikelei efir tabigaty,Almaty. Kazak yuniversiteti,2003.41-42bb.
- 3 Barmankulov M. Televidenie. Dengi ili vlast.Almaty,1997.235 b.
- 4 Kilybaeva M. Csenary zhazy isining tazhiribesi// «Zhas galym» 26 2012,44 b.
- 5 Aimauytov Zh. Chygarmalar.Almaty.2000,14b.

Ермағанбетова Зухра

Филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы
Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Қызылорда қ.
E-mail: zuhra_9195@mail.ru, +77021199093

РЫСТЫ БЕКБЕРГЕНОВА – СЫР БОЙЫНЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІБИ ЖУРНАЛИСТ ҚЫЗЫ

Мақалада автор қазақтың алғашқы қаламгер қыздары Нәзипә Құлжанова, Сара Есова, Нағима Арықова, Шолпан Иманбаева екеніне тоқталады. Олардың қазақ журналистикасына қосқан үлестері баяндалады. Сол жолды лайықты жалғастырып келген Сыр бойының алғашқы кәсіби журналист қызы Рысты Бекбергенованың шығармашылық жолы жайлы әңгімелейді. Сыр өңірі журналистикасының дамуына қалам қарымымен еңбек еткен публицистің баспасөз бетінде жарық көрген материалдарының жанрлық, тақырыптық ерекшеліктері сараланады. Көркем очерктерінің мән-маңызы, идеясы ашылады. Сондай-ақ өмірін баспасөзге арнаған Р. Бекбергенованың поэзия жанрындағы еңбектері, өлеңдері, толғаулары да назардан тыс қалмайды.

Түйін сөздер: қаламгер, журналист, ақын, толғау өлеңдері, шығармашылық жолы, баспасөз материалдары, жанрлық ерекшеліктері, көркемдік деңгейі, кейіпкер бейнесі.

Ермағанбетова Зухра

Кандидат филологических наук, ст.преподаватель
Кзылординский госдарственный университет имени Коркыт ата,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: zuhra_9195@mail.ru, +77021199093

Рысты Бекбергенова – первая женщина-журналист земли Сыра

Статья посвящена творчеству первой женщине-журналисту Рысты Бекбергеновой. Анализируются жанровые и тематические особенности её произведений, раскрывается идейное содержание и стилистика художественных очерков. Также проведен литературный анализ поэтических произведений писательницы. Автор отмечает, что творчество Рысты Бекбергеновой является достойным продолжением деятельности первых казахских женщин-писателей Назипы Кулжановой, Сары Есовой, Нагимы Арыковой, Шолпан Иманбаевой.

Ключевые слова: журналист, автор, творческий путь, материалы периодической печати, жанровые особенности, художественный уровень, образ персонажа.

Ermaganbetova Zuhra

Candidate of Philological Sciences, Senior Teacher
Kyzylorda state university named after Korqyt ata,
Kazakhstan, Kyzylorda c.
E-mail: zuhra_9195@mail.ru, +77021199093

Rysty Bekbergenov – the first professional woman-journalist of Syr boyi

The author of article dwells on the work of the first Kazakh women-writers Nazipa Kulzhanova, Sarah Esova, Nagima Arykova, Sholpan Imanbaeva, notes their contribution to the development of Kazakh journalism. The article refers about creativity of Rysty Bekbergenova - the first woman-journalist of Syr boyi. It is noted that it is a worthy continuer of affairs of its predecessors. The article analyzes the genre, thematic features of her works published on the pages of publications; reveals the ideological content of her artistic sketches. Also author of the article focuses on poetry, poems writer.

Key words: journalist, poet, materials of the periodical press, problem descriptions, genre particular, artistic level, the image of the character.

Кіріспе

Ұлт мүддесі үшін қалам қаруымен күрескен қазақ әйелдері Нәзипә Құлжанова, Сара Есова, Нағима Арықова, Шолпан Иманбаевалар мерзімді басылымдарда қалам қарымын танытып қана қоймай, өз кезеңінің өзекті мәселелерін дер кезінде көтеріп, қазақ әйелдерінің жағдайының жақсаруына атсалысқанын білеміз. Аталған аяулы есімдер ең алдымен қазақтың алғашқы журналист қыздарын еске салады. Нәзипа апамыз өзі бас болып, қазақтың тілші қыздарына журналистикаға апаратын жол салып берді.

Бұл ретте Жүсіпбек Аймауытов «Айқап» журналында: «Біздің қазақта ұлтқа қызмет еткен әйелдің алды Нәзипа ханым болып шежіреде жазылуы тиіс» деген болатын. Нәзипа Құлжанова – қазақ журналистикасына ең алғаш аяқ басқан қазақ қыздары қатарында көш бастайтындығын бүгінде тарих дәлелдеді.

Негізгі бөлім

Қазақ журналистикасының тарихына зер салсақ, «әйел теңдігі» журналы БК(б)П-нің Қазақ өлкелік комитетінің әйелдер бөлімінің органы ретінде Қызылорда қаласында шығып тұрды. Оның редакторлық қызметін Сара Есова атқарды.

Нәзипаның ұлы жолын, Сара Есованың сара жолын жалғастырушылар бүгінде жетерлік. Қаламгер апалардың жолын Сыр бойы әйелдері де лайықты жалғастырды.

Мерзімді басылымдарда ер-азаматтармен бірге қаламгер қыз-келіншектер ел жағдайы, әлеуметтік, тұрмыстық, оқу-ағарту мәселелеріне бей-жай қарамай, қал-қадірінше өз үндерін қосып отырды. Мәселен, Қызылорда облыстық «Сыр бойы» газетінің 90 жылға жуық тарихында осы руханият мектебінен өткен атпал азаматтар қатарында бірлі-жарым қыздар болды. Редакцияның қара нарлары көтерген жүктің салмағын жеңілдету үшін олар да өздерінің нәзік иықтарын тосты. Қара шаңырақтың ортақ абыройы үшін талмай еңбек етті. Солардың қатарында саналы өмірін баспасөздегі қызметке бағыштап, өмір бойы қаламды серік еткен Рысты Бекбергенованың орны бөлек.

Рысты Бекбергенова ұзақ жылдар журналистика саласында қызмет атқарып, Сыр өңірі публицистикасының дамуына өзіндік үлесін қосты. Облыстық аға басылым «Ленин жолы» деген атаумен жарық көрген тұста журналистика мамандығын бітіріп, 1960-1988 жылдар

аралығында тілші болып қызмет атқарған әйел журналист осы кісі болатын. Бұл жайында қаламгердің өзі былай деп еске алады: «1961 жылы ҚазГУ-дың журналистика факультетін бітіріп, Сыр бойына келдім. Облыстық газетте көп жылдар бойы кіл жігіттердің ортасында жалғыз өзім еңбек еттім. Қызық еді, бұл әйел заты-ау деп қымсынып жатқан олар жоқ, қысылып-қымтырылуды мен де білмеймін, будақтаған көк түтіннің ортасында отырып, мақала дайындаймын. Газет кезекшілігін өткеріп, іссапарға да шығып келемін. Оның арасында отбасы тірлігі, ата мен ене, бала күтімі, туған-туыстың, құда-жекжаттың барыс-келісі бар, бәріне де үлгіруші едім. Енді ойлап отырсам, 4 редактормен қызметтес болған екенмін» [1].

Осылайша алғашқы еңбек жолын Ж. Тілепбергенов, А. Тоқмағамбетов, Ә. Қоңыратбаевтай ұлт қаймақтарының ізі қалған қара шаңырақтан бастайды.

Нәтиже

Негізінде Рысты Бекбергенова Астрахань облысы, Володар ауданында 1927 жылы дүниеге келген. Оның балалық шағы, жастық дәурені ел басына нәубет төнген қуғын-сүргін жылдарымен, сұрапыл соғыспен тұспа-тұс келді.

Соғыс кезінде колхоз шаруасының бар бейнеті әйелдер мен балалардың иығына түскенде, Рысты да қарап жатпайды. Өмірдің тауқыметін түсінген жас қыз талдырмаш шағында анасына қолғанат болып, сауынға көмектеседі. Тауық фирмасындағы жұмысқа, шөп шабуға, арық қазуға, күріш бастыруға араласады. Сөйтіп 14 жасында «еңбек кітапшасы» ашылады. Небәрі 4 сыныптық білімі бар ол 1951 жылы Атыраудың Мұнайлы деген жерінде 7 жылдық кешкі мектепте оқи жүріп, күндіз қоймашы болып жұмыс істейді. Келесі жылында Алматыға барып, М. Мәметова атындағы училищеге оқуға түседі [2].

1941 жылы 14 жасынан бастап колхозда жұмыс істеген ол тылда еңбек еткені үшін «1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысындағы ерлік еңбегі үшін» медалімен марапатталады. 1952 жылы аталмыш білім ордасы Қызылорда қаласына көшіріліп, қыз балалар ғана дәріс алатын оқу орны болып өзгереді (қазір де солай).

1956 жылы училищені қызыл дипломмен тамамдаған оның бойындағы буырқанған ақындық таланты ұстаздық мамандықпен шектелуіне мұрша бермейді. Анасы мен бауырларының «Қыз балаға осы білім де жеткілікті, жатақханаға телміре бермей, ауылға қайт» деген өтініштері-

не де мойын бұрмай, Алматыдағы С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дың журналистика факультетіне құжатын тапсырып, қайта студент атанады.

Университетте оқи жүріп «Қазақ әдебиетіне» өлеңдерін жариялап тұрады. Студент кезінде жас әдебиетшілердің съезіне қатысқаны поэзияны сүйетін қыздың қаламын одан сайын ұштап, шабытын шалқыта түседі. Қара сөзге де жүйрік Рысты Бекбергенова журналистика мамандығында оқып жүріп, 2-3 курстарда Қызылорда облыстық «Ленин жолы» газетінде өндірістік тәжірибеден өтеді.

Киелі қара шаңырақта білім алған жас қыздың алғашқы өлеңдеріне сатира зерттеушісі Темірбек Қожакеевтің жоғары баға беруі, диплом жұмысына сөз зергері Зейнолла Қабдоловтың жетекшілік жасауы, дипломын Тауман Амандосовтай журналистика майталманының табыстауы болашақ өміріне бағдаршам болған секілді [3].

Ойтолқы

Сөйтіп 1961 жылы облыстық басылымның мәдениет бөлімінде әдеби қызметкер, кейін меңгерушісі болып, 27 жыл бойы үздіксіз қызмет етеді. Газеттің күнделікті өміріне бірден көндігіп, қысқа жазуға, өмір көріністерін мүлтіксіз тарқатуға машықтанады. Рысты Бекбергенова тілшілік қызметінің алғашқы кезеңінде бүгінде атақты ақын болған Шөмішбай Сариевтің редакцияға алып келген тырнақалды туындыларын қарап, жас талапкерге жол сілтеп жібереді.

Кеңестік кезеңде ауыл-село тілшілерінің хаттарын жариялау, еңбек адамдарын мадақтау кең етек алған кез. Астық жинау, комбайншы еңбегі осының барлығы газет бетінде күнделікті көрініс табуы керек. Осындай қат-қабат жұмыстарды шаршамай атқарып, мақала да жазып, журналистика жүгін қайыспай көтере біледі.

Ол заманда «қыз балаға лайық емес» делінетін мамандықты игеріп кеткен қайсар қыз Рысты Бекбергенованың шығармашылық ғұмырында жиған-тергені 8 кітап болып жарыққа шықты. Бүгінгі буын қаламгер қыздардың үлгі тұтар ұстазы.

Ал енді журналистің мерзімді басылымдарда жарық көрген шығармаларына тоқталар болсақ, ол түрлі жанрларда сан алуан тақырыптарға қалам тартты. Ақпараттық хабарламадан бастап, мақала, рецензия, очерк жанрында да жазылған дүниелері баршылық. Ал өлеңдері өз алдына бір төбе.

Айталық, автордың «Семья неге ажырасады?» [4] деген проблемалық мақаласы отбасы

мәселесіне арналған. Бірін-бірі ұнатып қосылған жастардың өмірдегі қиыншылыққа шыдамай, опонай ажырап кете баратыны, ортада балалардың зардап шегетіні нақты мысалдармен жазылған. Мақалаға Қазалы ауданы Басықара ауылындағы осындай шырқы бұзылған отбасылар өміріндегі оқиға арқау болған. Автор отбасы бірлігі, мәдениеті туралы айта келіп, үлкен мемлекеттің шағын отбасылардан тұратыны жайында сөз қозғайды. Осы ауылдың тұрғындары Сәбитбек пен Тыныштық және Жібек пен Базаркүлдің өз отбасыларына қайта оралулары керектігі жөнінде кеңес береді. Бұл тақырып әлі де өзектілігін жойған жоқ.

Автордың «әнші Майра» мақаласында тігінші болып қызмет істейтін Майра есімді жас қыздың өнерінің арқасында үлкен жетістіктерге жеткендігі туралы сөз болады. Майраның өз ісіне ұқыптылығы, өнерге деген сүйіспеншілігі, еңбекшілдігі оны жаңа ұжымға тез танытады. Қай сабақты болсын жақсы оқиды. Әсіресе, тігіншілік өнерге бейімділігімен қуантып, қоғамдық жұмыстарға белсене араласады. Жастар жүрген жер қашан да қызық. Түрлі тақырыптарда «көгілдір от» сауық кештері ұйымдастырылады. Еңбек озаттарымен, Ұлы Отан соғысының ардагерлерімен кездесулер өткізіліп, концерттер қойылады. Майра осы жұмыстардың бәріне қатысып жүреді. Оны автор: «Оқуда да, мамандық алуда да өз алдына жан салмаған еңбекшіл қыз Майра Ильясова бұл күндері Ленин комсомолының лениндік стипендиаты. Облыс көлеміндегі кәсіптік-техникалық білім беретін училищелер арасынан шығып, биіктен көрінген жұлдыз» деп баға береді [5].

«Екі ананы тел емген» атты мақала әнші Роза Бағланова жайында. Рыстының Алматыға училищеге оқуға тапсырайын деп барған кезі. Монша іздеп, кездескен бір әйелден жөн сұрайды. Сөйтсе ол әнші Роза Бағланованың анасы болып шығады. Ол өзінің пәтерін айтып, адресін береді. Мақалада оқырмандар үшін қызықты деректер бар. Оны автор өзі куә болған жайттар арқылы қызғылықты баяндайды. Мәселен: «Трамвайдан түсіп, әнші апайдың пәтерінің есігін қақтық. Есікті татар әже ашты.

– Роза апайдың үйі ме?

– Иә, иә, кош келдіңіздер, кіріңіздер. Сөйткеше болған жоқ, өзім көрген апай да келіп қалды.

– Келіңіздер, өй, айналайын, анада келмедің ғой, ұялдың ба, ай біздің қазақтың қыздары, ұялшақсыңдар...

Екеумізді қасына отырғызып, менің шашымнан сипап, жүдеп кетіпсің ғой, – деп жатыр.

– Жүріндер, Розаның бөлмесіне кіріндер.

Шағын ғана терезесі күнге қарай орналасқан, бір қабырғада Розаның күйеуімен түскен үлкен суреті, астында үлкен жүректің суреті бірге ілулі. Содан апай әнші апамыздың суреттерін көрсетті. Суреттерді көрсете отырып, апамыз өз өмірі жайлы айтты.

– Розаның әкесі, – деді ол, – момын, өте жуас, шаруа кісі екен, менен бұрын үйленген екен, ана жүрген сол бәйбішесі.

Бұл бала көтермепті. Сөйтіп жүргенде құдай беріп дүниеге осы қыз келді. Бірақ әкесінің көрер қызығы аз болып, осы Розаның алты-жеті жасында өмірден өтті. Содан бері, осы екі кемпір жалғызымыздың етегінен ұстап, осында отырмыз. Қазір бірі оқуда, бірі гастрольде, бірі Москвада, екіншісі Владивостокта жүр, – деді. Жақында Розадан екі телеграмма келді, екеуін де өз мамасына жазыпты, – деп бізге татар кемпірді нұсқады да, – көрсетемін оған, – деп жұдырығын түйіп күлді. Роза әнші апамыз туған мамасынан аумайды екен, анасы бидай өңді, орта бойлы, бауырмал кісі екен» [6].

Журналист Рысты Бекбергенова газеттің қызығы мен шыжығын бірге көрген тілшілер қауымы туралы бірнеше ой-толғаулар жазды. Әсіресе, газеттің мерейтойы қарсаңында өмірден өтіп кеткен қалам қайраткерлерінің еңбектері туралы жазуды өзіне парыз санаған тәрізді. Ата газеттің облыс көлеміне ғана емес, республикаға танылуына осы журналистердің ерен еңбегінің бары рас. Бұл кейінгі толқын журналистер үшін тағылым аларлық дүние. Осыны ұққан Рысты қаламгер 80 жастан асса да қолынан қаламын тастамай, реті келгенде газеттің шыққан белестері мен қызметкерлері туралы жазып отырды.

«Уақыт деген зымырап өтіп жатыр, тоқтар емес. Ал, біз – аға буын өткенімізді еске түсіріп, қазіргіні көзбен көріп, келер күнге ой жібереміз. Бізден өрбіген ұрпақ, біздің ізімізбен жүріп жатқан әріптес ұл, қыздарымыздың жүрер жолы қай салада болса да даңғыл болса екен, жайсыз кезеңдер болмаса екен деп тілейміз ғой. Шүкір мен еңбек еткен «Сыр бойы» (бұрынғы «Ленин жолы») газеті ұжымындағы іні, сіңілілерімнің өз міндеттерін жүзеге асырудағы тұлғасы ажарлы, «Алтын жұлдыздай» жарқырауда. Осы жайларға қуана отырып, өткен жылдардағы әріптестерімді де еске алудамын. Сүйтемін де, ойға оранамын, көзіме жас үйіріледі. Ойлап отырсам, мен ылғи жаны жайсаң ағалармен бірге еңбек етіппін» [7], – деп толғанады. Солардың бірі Қалбай Бершеев туралы «Қалбай аға» эссесі.

Адам мінездемесін қысқа, түсінікті, жай сөйлемдермен ұтымды бере білген. Мәселен: «Қарапайым, таза киінетін сол бір ағаның мінезі-ай. Бір қолында таяғы, аяғын сылттып басатын ол, күн бұлттанған күні аяғының ауырғанына қарамастан қағаздан көзін алмайтын. Неге? Қалбай аға газеттің жауапты хатшысы Шора Ералиевтің оң қолы еді. Алды толған қысқа, көлемді материалдар... Макет жасасады, оған сол материалдарды орналастыру, әр беттің ажарлы болуы, тағы басқа міндеттері көп-ақ. Содан да болар, Қалбай аға уақытпен санаспайтын, редакцияға ерте келетін де, кеш қайтатын да сол кісі және қашан көрсең де бірқалыпты, еңбек үстінде, қабақ шытып, қатты сөйлемейтін жан еді».

Келесі «Қайран, жақсы ағалар» деп аталатын эссе облыстық басылымда ұзақ жылдар бірге қызмет атқарған әріптестері Ахметжан Нүрекеев пен Құрманғали Ажаровқа арналған. Ахметжан Нүрекеев автордың сипаттауында екі иығына екі кісі отырғандай иықты, бір көргеннен жүзіңе жылы қарайтын, ақжарқын сұлу адам.

Ахметжан-журналист өте білімді, өз мамандығының қыр-сырын жан-жақты меңгерген және бұл мамандықтың қызығына рахаттанып, қиындығын жеңе білген жан. Өте қарапайым, білімді және сауатты болған. Ал Құрманғали Ажаров бөлім меңгерушісімін деп мендік жасамайтын, қоғамдық істің адал атқарылуын ойлайтын тұлға [8].

Қорытынды

Қаламгер шығармалары жанрлық, мазмұндық, түрлік жағынан сан алуан. Заметка, корреспонденция, мақала, рецензия, есеп, эссе, очерк, суреттеме, шолу, толғау, әңгіме, өлең, поэма болып кете береді. Оның публицистикалық шығармалары мен өлеңдері жеке дара арнайы зерттеу нысаны болуға лайық. Жадыра Таспанбетова туралы «Ананың бақыты – баланың бақыты», журналистер Мырқы Исаев туралы «Ақберен журналист», Қалқабай Әбенев туралы «Ұмытылмас ұлағат» очерктері, Социалистік Еңбек Ерлері Ыбырай Жақаев, Сәлима Жұмабекова, Шырынкүл Қазанбаева, Ұзақ Еспанов, Б. Серімбетов т.б. туралы толғау, өлеңдері бар.

Талантты ақын «Журналистпін» өлеңінде жырлағандай журналистік жол оңай емес, оған төзім мен шыдам, білім мен қайрат керек.

Журналистпін, жол дәптерім қойнымда.
Болашақтың көп ісі бар мойнымда.
Жеңістерден жеңістерге жеткенде,
Көркі болып ұлан-асыр тойдың да.

Борышым көп өтелмеген өзімнің,
Адамымын қайрат пенен төзімнің.
Тыныстауға, сайрандауға уақыт жоқ,
Кейде тіпті жол үстінде көз ілдім.

Журналистпін, дүйім халық мақтанған,
Ел сенімін, ел үмітін ақтаған.
Қайда болсын, жаршысы боп жақсы істің,
өз ісінің құпиясын сақтаған [9].

Журналист Рысты Бекбергенова тек облыстық газетке ғана емес, республикалық басылымдарға да материал жариялап тұрған. «Қазақ әдебиеті» газеті, «Қазақстан әйелдері» журналына өлеңдер топтамасы жарық көрген. Сондай-ақ «Ақмешіт апталығы», «Ақмешіт ақшамы», «Халық» газеттерінде де басылған туынылары аз емес. Журналистің тіл, стилінде, тақырып қоюдағы талғампаздығында ескерерлік, еліктірерлік үлгілер көп. Ойды әсерлі жеткізу ниетімен мақал-мәтелді кірістіре жазып, ойды бейнелеп айтады. Мәселен, «Ине қайда жүрсе – жіп сонда жүреді», «Мәуелі ағаш биік болмайды», «Жақсының қасиеті – жарастыру», «Бұтағы көп ағашқа құс көп қонар» т.б.

Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі, ақын Әскербек Рақымбекұлы: «Рысты – жырынан шуақ төгілген Сыр бойының

алғашқы кәсіби журналист қызы. Ата басылымнан қаламын ұштаған қаламгердің бүтін шығармашылық жолы Сыр елімен біте қайнасып жатыр» [10] деген пікір айтады. Осы пікірге сүйене келе және газет тарихын парақтай отырып, біз Сыр өңірі әйелдер журналистикасы Рысты Бекбергенованың шығармашылығынан бастау алады деп айта аламыз.

1988 жылы құрметті демалысқа шыққан Рысты Бекбергенова – 1964 жылдан СССР Журналистер Одағының мүшесі, Журналистердің 4-съезінің делегаты, Ұлы Жеңістің 60 жылдығы медалінің иегері, «Қазақстанның құрметті журналисі».

Сондай-ақ, 1960-80 жылдарда журналист Рысты Бекбергенова мәдениет, оқу ағарту, отбасылық құндылықтарды насихаттауда, еліміздің алға қойған міндеттерін түсіндіруде ақын, журналист ретінде өлшеусіз еңбек етті. Бүгінгі күнге дейін қаламы қолынан түспей, мерзімді басылымдарға өлеңдері мен мақалаларын тоқтаусыз жариялап тұрады. Табан аудармай бір басылымда отыз жылға жуық еңбек еткен, әлі де өз шығармаларымен Сыр өңірі руханиятына үлес қосып келе жатқан ардагер-журналистің күш-қайраты мен ерік-жігері, қаламгерлік қуаты жас журналистерге үлгі-өнеге.

Әдебиеттер

- 1 Жалғасова Г. Қаламгерлікті мұрат тұтқан қыз // Сыр бойы. – 2009. – 1 шілде
- 2 Рысдәулетова А. Жердегі із // Қазақстан әйелдері. 2010, №7
- 3 Омаров Д. Көңіл сырын ақ қағазға түсірген // Сыр бойы. – 2015. – 13 мамыр.
- 4 Бекбергенова Р. Семья неге ажырасады // Ленин жолы. – 1978. – 20 февраль
- 5 Бекбергенова Р. Әнші Майра // Ленин жолы. – 1978. – 18 июль
- 6 Бекбергенова Р. Екі ананы тел емген // Сыр бойы. – 2011. – 4 маусым
- 7 Бекбергенова Р. Қалбай аға // Сыр бойы. – 2007. – 17 қаңтар
- 8 Бекбергенова Р. Қайран, жақсы ағалар // Сыр бойы. – 2007. – 9 мамыр
- 9 Бекбергенова Р. Журналистпін // Ленин жолы. – 1972. – 13 июль
- 10 Рахымбекұлы Ә. Қайта құрудың қадамдарын көрдік // Сыр бойы. – 2015. – 1 шілде

References

- 1 Zhalgasova G. Qalamgerlikti murat tutqan qyz. // Syr boyi. 2009, 1 shilde
- 2 Rysdauletova A. Zherdegi iz. //Kazakhstan aielderi. 2010, №7
- 3 Omarova D. Konil syryn aq qagazga tusirgen. // Syr boyi. 2015, 13 mamyr.
- 4 Bekbergenova R. Semya nege azhyrasady. // Lenin zholy. 1978. 20
- 5 Bekbergenova R. Anshi Maira. // Lenin zholy. 1978, 18 iyul
- 6 Bekbergenova R. Eki anany tel emgen. // Syr boyi. 2011, 4 mausym
- 7 Bekbergenova R. Qalbai aga.// Syr boyi. 2007, 17 qantar
- 8 Bekbergenova R. Qairan, zhaqsy agalar.// Syr boyi. 2007, 9 mamyr
- 9 Bekbergenova R. Zhurnalistpin.// Lenin zholy. 1972, 13 iyul
- 10 Rahymbekuly A. Qaita qurudyn qadamdaryn kordik. // Syr boyi. 2015, 1 shilde

Ma Xuxia

City University of Hong Kong, China
E-mail: abaisaduakas@mail.ru, 87077900097

LIMITATIONS IN THE RECEPTION OF TRIPS

As one of the most typical manifestations of globalization of intellectual property law, the influence of TRIPS on the global IP legal regime can't be ignored. However, during the process of reception of such unified law, there are also some difficulties and restrictions. This research combines the international conditions and analyzes the defects of TRIPS and limitations of reception of TRIPS in members.

Key words: TRIPS, reception of TRIPS, restrictions, defects.

Ma Xuxia

Гонконг қалалық университеті, Қытай
E-mail: abaisaduakas@mail.ru, 87077900097

Интеллектуалдық меншік және ТРИПС бойынша шектеу

Зияткерлік меншік құқықтары тұрасында көп кездесетін жаһандандудың көріністеріне, жаһандық ІР-құқықтарға байланысты, ТРИПС-тің әсері бар. Оны жоққа шығара алмаймыз. Оның үстіне, мұндай бірыңғай заң қабылдау кезінде кездесетін қиындықтар мен шектеулер бар. Бұл зерттеуде ТРИПС ақаулары анализден өткізіледі, ТРИПС құрамына қабылдау шектеулі және халықаралық шарттарға негізделген.

Түйін сөздер: ТРИПС, ТРИПС-ке қабылдау, шектеу, ақаулар.

Ma Xuxia

Городской университет Гонконга, Китай
E-mail: abaisaduakas@mail.ru, 87077900097

Интеллектуальная собственность и ограничения ТРИПС

Статья посвящена изучению вопросов охраны интеллектуальной собственности, прописанных в Соглашении по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности. Изучаются ограничения и влияние ТРИПС на глобальный правовой режим, аспекты регулирования правовой охраны интеллектуальной собственности в рамках ВТО. Соглашение ТРИПС является неотъемлемой частью Марракешского соглашения об учреждении Всемирной торговой организации. Автор изучает проблемы, ограничения и недостатки соглашения ТРИПС.

Ключевые слова: ТРИПС, интеллектуальное право, ограничения, дефекты.

Introduction

Like any national legal regime in the world, the international intellectual property legal regime needs to continually improve. As the member countries have to comply with TRIPS, they need to transpose TRIPS into domestic laws; such a process is the reception of TRIPS into domestic legal intellectual property regime. Whether it is on patent, trademark or copyright during the reception process,

there must be some adjustments to meet the local legal traditions and national economic developments. Domestic legal regimes also need to respond to the intellectual property issues which are not covered by TRIPS but prevalent in the world according to the spirits of TRIPS. If a response is inconsistent with most developed countries in the world, they will raise complaints of damaging intellectual property rights on the basis of TRIPS. Whether TRIPS can be localized into domestic legal regimes determines the

implement of international rules and treaty compliance. However, this process will be challenged not only by the defects in its own system, but also by domestic national circumstances.

1 Restrictions from Local Conditions of Members

1.1 Uneven Levels of Citizens' Legal Awareness

The application of any international treaty or domestic legislation needs citizens' support, and their support depends largely on their awareness of the issues. The citizen's awareness of intellectual property plays an important role in the reception of international legal rules.

Because different countries have different levels of economic development and different cultures, there are huge differences in citizens' legal awareness of protection of intellectual property right. In the western developed countries, the intellectual property legal regime was established early and developed fast, and their legislations tended to be complete. In these countries, the principles of anti-counterfeiting, protection of trademark rights and anti-piracy are long rooted in the law system. As a result, their citizens are keenly aware of the protection of intellectual property right. In contrast, citizens in developing countries have weaker legal awareness of protection of intellectual property right, because 1) these countries fell behind on the establishment of intellectual property legal regime, and 2) in these countries, there have been fewer cases concerning infringement of intellectual property rights than in western countries.

Many people in developing countries such as China even don't know what an infringement of intellectual property law is, and therefore they don't know how to protect their own intellectual property rights. The most typical example is that in China, there are many people buying copied books as they are cheaper than the genuine ones. In research areas, many researchers don't know how to use patent law, trademark law or copyright law to protect their achievements. "In Chinese tradition, private interest is believed to be inextricably embedded in public good. Legal research as well as sociology and cultural psychology research has revealed China's distinctive way of perceiving individual rights through their collective embedment" [1].

As William Alford stated in his *To Steal a Book is an Elegant Offense*, [2] in Chinese culture, there was no concept of intellectual property [3], and "early attempts at intellectual property law 'reform' in China at the turn of the century

failed due to the inherent ineffectiveness of coercion to affect true change" [4], there were many differences in culture from western countries which can't be reconciled, the diversity of legal regimes can't be harmonized simply through international treaty [5]. Furthermore, "despite conspicuous bilateral agreements reached between the U.S. and China, problems are bound to continue due to fundamental misconceptions about the nature of legal development" [6]. "Alford also suggests that the 'Confucian disdain for commerce' led to attributing less importance to intellectual and imaginative endeavors" [7].

1.2. Uneven Levels of Protection of IPR in Members

All the countries with advanced economy, advanced technology, and strong global competition power have stronger and more complete intellectual property legal regime. The dynamism of protection of intellectual property system can reflect the level of development of technology and economy. Thus, many countries actively develop their own intellectual property strategy in order to strengthen their competitiveness. However, different countries have different levels of understanding about intellectual property, its basic theory, and its development trends. Therefore, there are deviations from the guiding philosophy; there are also limitations from the national conditions [8]. The United States have a profound understanding of the protection and development of intellectual property right, and have developed effective strategies for intellectual property protection, and increased efforts to support the development of science and technology, and implement appropriate legislations to regulate and protect [9].

According to the International Intellectual Property Alliance report in 1999, "In 1997, the income of all copyright industries estimate holds \$ 529.3 billion, accounting for approximately 6.53% of the US gross domestic product" [10] In the past 20 years, intellectual property has been the primary engine of economic development of the US and some other countries. The reason why the United States has the leading position now in the global economy and science and technology is that it has a strong ability to innovate and protect intellectual property [11].

Compared to developed countries, developing countries have not enhanced the protection and development of intellectual property rights up to the level of national strategy. "The under-development of the commerce and capitalism in turn undermines or attributes less importance to the private ownership of intellectual endeavor, which

leads to the underdevelopment of the intellectual property legal regime” [12] Additionally, relevant legal systems and matching market mechanisms are not complete. Thus, though the developing countries now have continually improved their protection of intellectual property, there are still behind the developed countries [13].

1.3. Different Degrees of Protectionism in Members

Intellectual property right is territorial, which is effective according to the legislations of a certain country. Unless there is a treaty or regulatory reciprocity, there is no obligation to protect the intellectual property rights arising under foreign state laws [14]. However, intellectual property rights as a kind of intelligence wealth can flow and spread throughout the world. Thus, with the conflict between the flowing of intellectual works and the territory of intellectual property, national protectionism arises. Protectionism is a unilateral force aiming at protecting domestic and international marketing share of domestic intellectual property right holders.

From the perspective of international relations and international law, the general performance of national protectionism is a long-arm jurisdiction, which means that a state is entitled to exercise jurisdiction on the foreign defendants and performances concerning national security and vital interests in foreign countries in order to protect the legitimate interests of the country [15]. The reason for national protectionism is that the traditional principles of territorial jurisdiction and personal jurisdiction can't satisfy the needs of safeguarding national interests. Such jurisdiction concerns whether the effect of the performance will have an impact on states, and such impact is the key element for states to apply the long-arm jurisdiction.

When protectionism meets intellectual property rights, things will become more complex. The typical example is the “Special 301 Report”, which is to protect US intellectual property holders from foreign infringements [16]. In the 2015 Special 301 Report, China, Indonesia, and Thailand were listed in the priority watch list; especially China had long been regarded as a “priority foreign country” [17]. And in the 2016 Special 301 Report, China is still listed in the “priority watch list” [18]. The US uses the Special 301 Report as a tool for national protectionism to ensure its own interests in the global market.

I believe that the “Special 301 Report” is one example of various manifestations of national protectionism. Though the US insists that such legislations, policies and measures will do harm to their

intellectual property rights and their access to the market, and that such long-arm protectionism has barred the freedom of trade and equal competition in the global market, it still suggests that under globalization, the hegemony of the US begins to expand even on the implementation of TRIPS while some scholars believe that the TRIPS agreement represents the hegemony power of western developed countries. Actually, the long-arm protectionism is a tool for nations to replace international law by national law on regulating intellectual property issues, which safeguards the rights of domestic intellectual property holders while sacrificing the development of economy in developing countries and substantive justice and even breaking the normal communications among different countries. However, even though protectionism is a double-edged sword, none of the countries will give it up in the international trading, which is one of the problems for the WTO and the TRIPS agreement to settle.

2 Defects of the TRIPS System

2.1. Hegemony Hidden behind TRIPS

In the context of economic globalization, some scholars [19] believe that the global market is a kind of expansion of the Westernized market; in other words, the global market is led by the western developed countries [20].

Susan Strange states in *The retreat of the state: The diffusion of power in the world Economy*: “The impersonal forces of world market, integrated over the postwar period more by private enterprise in finance, industry and trade than by the cooperative decisions of governments are now more powerful than the states to whom ultimate political authority over society and economy is supposed to belong” [21] According to Susan Strange, the integration of global market promoted by the WTO is mostly based on the interests of multinational enterprises rather than equal negotiations between developing and developed countries, while these multinational enterprises with the most well-known trademark in the world such as Coca-Cola, IBM, Microsoft, BMW, Dior mostly represent the economic power of western developed countries, which suggests that WTO and TRIPS represent largely the interests of western developed countries. Member countries will adjust their domestic national laws according to WTO or TRIPS into a form of “neoliberal market principles” [22].

Stephen Gill suggests that “one way to interpret the latest phase in the worldwide bourgeois revolution is in terms of a new level of globalization of capitalist production and competition, with the need

for institutional and political innovation as a counterpart-ideology is not enough to secure the property rights and political prerogatives of capital on a world stage” [23].

Robert Cox has developed his own theory based on the previous two theories. He declares that *Critical political economy* “as a result of the hegemonic encroachment of markets and their agents into national economies, and the government policies that serve to shape them, have become de facto for the vagaries of the globalized market system” [24]. According to Cox, with the globalization of economic hegemony, international organizations such as WTO have transformed western hegemony into the rules of international trade, which they have imposed on the members’ national laws. No matter how the international rules of WTO transposed into the domestic legal regimes or the international rules of TRIPS transposed into the domestic intellectual property legal regimes, their purpose is to ensure the harmonization of national laws between member states of WTO and TRIPS [25].

In the current world, 90% of the world intellectual property belongs to developed countries, and the high-tech which can be converted into productivity is also in the hands of developed countries. In contrast, developing countries lack such hi-tech, especially core technology [26]. With the fear of strong trade sanctions of dispute settlement of WTO by developed countries like the US, developing countries have to amend their domestic intellectual property legal regime to comply with the standards of TRIPS, while these standards are mostly determined by developed western countries according to their national interests, which leads to the situation where the US and other countries with economic power try to harmonize global intellectual property legal regime through TRIPS to maintain their dominant position in the global market. “The failure of accommodating developmental policy objective creates the birth defect of the TRIPS agreement” [27] “With no input into international intellectual property standard setting, developing countries simply become the followers of developed countries. The consent from the developing countries that constitutes the legitimacy of the TRIPS regime becomes merely something pre-given, and the TRIPS regime bears its own legitimacy, which is the fundamental cause of the birth defect of the TRIPS Agreement” [28].

2.2. Conflicts between Public Interest and Private Interest of Right Holders

Intellectual property rights have the nature of monopoly, and they need to be coordinated through necessary means by society. With TRIPS, the in-

ternational standards for protection of intellectual property rights are also being enhanced, which can be seen in the wide range of protectable objects under the international protection of intellectual property system [29]. Ultimately, developing countries benefit little from the expansion and strengthening of international intellectual property protection standards, and the real beneficiaries are still the developed countries represented by multinational enterprises.

Meanwhile, developed countries also stress that there shall be no restrictions on intellectual property right holders when they exercise rights. With the help of TRIPS, intellectual property rights holders have more and more monopoly power which even ignores the public interests. Such circumstances lead to the situation where the private rights of intellectual property holders have the priority over public health and sustainable development, as what Utilitarianism [30] pursues [31]. Thus, in the process of globalization of intellectual property legal regimes, various conflicts are highlighted [32]. In such a context, the original proposal to coordinate and cooperate on protection of intellectual property rights at the international level has been changed as a way to threaten human rights and to make profits for multinational companies, which also challenges the reception of international rules of TRIPS into domestic intellectual property legal regime. “The Fragmentation of international practice in relation to relevant issues under TRIPS clearly illustrates the paradoxical dynamic between private and public in intellectual property philosophy. [33]” “Intellectual property rights protection is a function of authorship constituting ‘the privileged moment of individualization of knowledge creation’, which constructs scarcity of knowledge at the cost of public interests” [34].

2.3. Sidedness of System

As previously mentioned, not only there are no clear relevant solutions provided in TRIPS concerning conflicts between intellectual property rights and human rights and sustainable development of environment, but also TRIPS can’t provide general provisions towards sensitive issues in intellectual property, such as exhaustion of right [35].

On the conflicts between private interests and public interests, the free trade and protection of private rights brings about the issues of exhaustion of right and parallel imports. “The exhaustion of rights ensures the true separation of the right owner’s control over the products, the exhaustion of rights avoids the fundamental paradox of intellectual property’s incomplete alienation. However, international practice of exhaustion of right doctrine is quite di-

verse and parallel importation is always a controversial issue in international trade” [36].

Article 6 of TRIPS provides that “for the purposes of dispute settlement under this Agreement, subject to the provisions of Articles 3 and 4 nothing in this Agreement shall be used to address the issue of the exhaustion of intellectual property rights” [37], which suggests that even TRIPS doesn’t have a general method dealing with such a complex issue concerning the interests of many parties. Exhaustion of rights concerns not only the protection of interests of patent, trademark, or copyright holders, but also the freedom of goods, and the implementation of protection of human rights in international intellectual property legal regime.

Exhaustion of rights brings about the legal issue of parallel imports, which is one of the most controversial issues in TRIPS. According to Frederick M. Abbott, this provision has three meanings: “the subjects of IPR and parallel imports was not inadvertently overlooked; TRIPS negotiators failed to reach a consensus on such issues; having failed to reach consensus on results, each WTO Member reserves the right to regulate parallel imports in the

manner it considers appropriate” [38]. However, this doesn’t mean that TRIPS is without effects on parallel imports in specific fields of intellectual property rights [39].

According to Cottier, Article 16 of TRIPS [40] mentions the “presumption of such likelihood of confusion in the case of identical marks used on identical goods or services” [41]. If there is a likelihood of confusion caused by the inappropriate use of trademarks, there will be an infringement. However, from the literal meaning of this provision, it emphasizes more on the protection of trademark rights from counterfeit products instead of genuine ones. I believe that simply applying such standards on parallel imports will ignore the complexity of those issues involving the interests of many parties. With the expansion of international trading and with the low price of labor in developing countries, parallel imports influence the economic development and interests of consumers in the developing countries. Thus, under the condition that the TRIPS agreement offers the freedom for member states to choose the way of exhaustion of rights, how to protect intellectual property rights in parallel imports while complying with the standards of TRIPS has become one important part of reception of TRIPS in member countries.

References

- 1 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China’s TRIPS Compliance and Beyond* (Springer Press 2014) 122
- 2 William P. Alford, *To Steal a Book is an Elegant Offense* (Stanford University Press 1995)
- 3 Id.
- 4 William P. Alford, ‘Book Note: To steal a Book is an Elegant Offense: Intellectual Property Law in Chinese Civilization’ (Spring 1995) *Harvard Journal of Law and Technology* Vol.8 No.2 537
- 5 William P. Alford, *To Steal a Book is an Elegant Offense* (Stanford University Press 1995) 29
- 6 William P. Alford, ‘Book Note: To steal a Book is an Elegant Offense: Intellectual Property Law in Chinese Civilization’ (Spring 1995) *Harvard Journal of Law and Technology* Vol.8 No.2 538.
- 7 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China’s TRIPS Compliance and Beyond* (Springer Press 2014)122 and William P. Alford, *To Steal A Book is an Elegant Offense: Intellectual Property Law in Chinese Civilization*(Stanford University Press 1995) 28,29.
- 8 Ryan, M.P, *Knowledge Diplomacy: Global Competition and the Politics of Intellectual Property* (Brookings Institution Press 1998) 79 For example, in 1970s, there is severe economic decline in domestic United States, faced with competitions from Western Europe, Japan and newly arising industrialized countries, trade deficit was increasing. Faced with such phenomenon, the United States recognized after prudential thinking that though United States had advanced technology and productive forces, governments didn’t pay sufficient attention on protection of intellectual property so that scientific and technological advantages can’t be converted into economically advantages, which resulted country like Japan achieved economic recovery and flourishing depending on imitating their innovations and manufacturing cheap goods with cheap labor costs.
- 9 Brush, S.B., and D. Stabinsky (eds), *Valuing Local Knowledge: Indigenous People and Intellectual Property Rights* (Island Press 1996) 37
- 10 ‘The development of IP legal regime in US’ <<http://ip.people.com.cn/GB/138147/140612/index.html>>assessed 6 April 2016.(美国知识产权发展概况, 人民网)
- 11 ZHAO Jianguo, ‘US GDP: Intellectual Property Involved’ <<http://www.lungtinsz.com/index.php?c=msg&id=294&>> assessed 6 April 2016(赵建国, 美国GDP:知识产权入列, 知识产权报). According to the data released by US government, intellectual property intensive industry has become a pillar of the US economy, it offers at least 40 million jobs in only 2012, contributing more than\$ 5 trillion to U.S. revenue, accounting for 34.8% of gross domestic products. In this respect, it is not hard to understand why U.S. government link intellectual property closely with GDP
- 12 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China’s TRIPS Compliance and Beyond* (Springer Press 2014)52

13 World Trade Organization, 'Trading into the future', 2nd. Revised March 2001, "The extent of protection and enforcement of these rights varied widely around the world; and as intellectual property became more important in trade, these differences became a source of tension in international economic relations. New internationally-agreed trade rules for intellectual property rights were seen as a way to introduce more order and predictability, and for disputes to be settled more systematically."

14 THOMAS MCCARTHY, McCarthy on Trademarks & Unfair Competition (4th ed. Clark Boardman Callaghan Press 2013) § 25:41.

15 Anandashankar MAZUMDAR, 'Parties Dispute Applicability of Copyright Act's First Sale Doctrine to Imported Goods, Patent, Trademark & Copyright Law Daily' (31 October 2012) Bloomberg BNA.

16 'Special 301', GIPC Website, <http://www.theglobalipcenter.com/initiatives/trade/special-301/assessed> 8 April 2016.

17 '2015 Special 301 Report' <https://ustr.gov/sites/default/files/2015-Special-301-Report-FINAL.pdf> assessed 8 April 2016

18 '2016 Special 391 Report' <https://ustr.gov/sites/default/files/USTR-2016-Special-301-Report.pdf> assessed 30 April 2016

19 Susan Strange, Stephen Gill, Robert Cox.

20 Robert Cox, 'Civil society at the turn of the millennium: prospects for an alternative world order' (1999) *Review of International Studies* 25 3, 28. There is something that could be called a nascent global historic bloc consisting of the most powerful corporate economic forces, their allies in government, and the variety of networks that evolve policy guidelines and propagate the ideology of globalization. States now by and larger play the role of agencies of the global economy, with the task of adjusting national economic policies and practices to the perceived exigencies of global economic liberalism.

21 Susan Strange, *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy* (Cambridge University Press 1996) 4.

22 Stephen Gills, 'Theorizing the interregnum: The double movement and global politics in the 1990s', Hettne, B (ed.) *International Political Economy* (Fernwood Publishing 1995) 65, 99.

23 Chris Hamilton, 'Long Strange TRIPs: Intellectual Property, The World Trade Organization and the Developing World' MA thesis of Dalhousie University 38.

24 Chris Hamilton, 'Long Strange TRIPs: Intellectual Property, The World Trade Organization and the Developing World' MA thesis of Dalhousie University.

25 Wang Huocan, *WTO and disputes on intellectual property rights* (Shanghai People's Publishing Press 2001) 244, 250 (王火灿, *WTO与知识产权争端*, 上海人民出版社)

26 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China's TRIPs Compliance and Beyond* (Springer Press 2014) 117

27 *Id.*, at 119.

28 For example, computer program is involved in the protection of copyright and patent right, pharmaceuticals are under protection of trademark and patent right, and also including protection of new rights such as the rights of layout designs of integrated circuits and new plant varieties.

29 Utilitarian thinking comes in different flavors. One is the prospect theory, which suggests that inventors are rewarded with a patent right to centralize investment in the patented invention's commercialization and improvement, which in turn benefits society. Edmund W. Kitch, 'The Nature and Function of the Patent System' (1977) 20 *J.L. & ECON.* 265, 266 Related to that theory is advocacy for direct protection of commercialization, because of its valuable role in diffusion of inventions. *E.g.*, Michael Abramowicz & John F. Duffy, 'Intellectual Property for Market Experimentation' (2008) 83 *N.Y.U. L. REV.* 337. Another is the signaling theory, which proposes that patents are useful signals to financiers that the patenting firm is a worthy investment. Gideon Parchomovsky & R. Polk Wagner, 'Patent Portfolios' (2005) 154 *U. PA. L. REV.* 1, 37 (2005); Clarisa Long, 'Patent Signal' (2002) 69 *U. CHI. L. REV.* 625, 636-37, 648/

30 William M. Landes & Richard A. Posner, 'An Economic Analysis of Copyright Law' (1989) 18 *J. LEGAL STUD.* 325, 326

31 Eyal Zamir & Barak Medina, 'Law, Morality, and Economics: Integrating Moral Constraints with Economic Analysis of Law' (2008) 96 *CAL. L. REV.* 323, 325-28. Such as conflicts between economic globalization and environmental rights, ecological rights human rights and sustainable development and these conflicts and contradictions are more and more intense and hard to reconcile.

32 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China's TRIPs Compliance and Beyond* (Springer Press 2014) 41

33 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China's TRIPs Compliance and Beyond* (Springer Press 2014) 41 and Michel Foucault, 'What is an Author?' In P. Rabinow (Ed.), *The Foucault Reader* (Pantheon Books 1984) 101 and Sol Picciotto, 'Defending the Public Interests in TRIPs and the WTO', in Peter Drahos & Ruth Mayne, *Global Intellectual Property Rights: Knowledge, Access and Development* (Macmillan Press 2002) 224

34 Guan Wenwei, *Intellectual Property Theory and Practice: A Critical Examination of China's TRIPs Compliance and Beyond* (Springer Press 2014) 39

35 *Id.*

36 Article 6 of TRIPS

37 Frederick M. Abbott, 'First Report (final) to the Committee on International trade law of the international law association on the subject of parallel importation' *Journal of International Economic Law* (Oxford University Press 1998) 607, 636.

38 Thomas Cottier, 'The agreement on TRIPs' (2005) *The World Trade Organization: Legal Economic and Political Analysis* Vol. I 46.

39 Paragraph 1 of Article 16 of TRIPS: The owner of a registered trademark shall have the exclusive right to prevent all third parties not having the owner's consent from using in the course of trade identical or similar signs for goods or services which are identical or similar to those in respect of which the trademark is registered where such use would result in a likelihood of confusion. In case of the use of an identical sign for identical goods or services, a likelihood of confusion shall be presumed.

40 *Id.*

Ошанова Орынтай

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: kulpnai@mail.ru, 87013096406

БАҚ-ТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРГЕ ЫҚПАЛ ЕТУІ ЖӘНЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МҮМКІНДІГІ

Бұл мақалада құқықтық журналистиканың теориялық мәселелерінің бір тармағы болып табылатын бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық пікірді қалыптастыру және жариялау мәселесі жан-жақты сарапталып, оның азаматтық қоғам қалыптастырудағы рөлі талданады. Демократиялық мемлекеттегі қоғамдық пікір бір ғана өте өзекті міндетті шешуге қызмет етеді, ол – қоғамдық мүддеге қызмет ету. Қоғам өміріндегі кез келген жаңа бастамалар ақпараттық жағынан насихаттауды және БАҚ пен қоғамдық пікір тарапынан қолдауды талап ететіні сөзсіз. Қазіргі кезде БАҚ-тың қоғам өмірінің арнаулы салаларына терең еніп және жүріп жатқан үдерістерге ықпал етуінің мүмкіндіктері мен қажеттілігін саралау қажетті мәселе болып отыр. Ғалым О.Ж. Ошанова өз мақаласында осы жоғарыда аталған мәселелерді зерттеу нысанына алып, өзіндік тұжырымдар жасаған. БАҚ-тың қоғамдық пікірге ықпал етуі және қалыптастыру мүмкіндігі соңғы жылдары арта түсті. Еліміздің және шетелдің ғалымдары БАҚ-ты “төртінші билік” деп қарастыруды қолдайды, олар бұның себебін оның әлеуметтік салаларға деген ықпалының ұлғаюымен түсіндіреді. Мақалада бұл мәселелер де жан-жақты көрсетілген.

Түйін сөздер: БАҚ, журналист, қоғамдық пікір, демократия, саяси коммуникация, азаматтық қоғам.

Ошанова Орынтай

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: kulpnai@mail.ru, 87013096406

Журналистика и общественное мнение

В статье исследуются роль и факторы воздействия средств массовой информации на общественное мнение. Автор отмечает, что современные СМИ стали самым эффективным манипулятором, мощным инструментом разрушения или созидания в сфере массового сознания, а также то, что данное воздействие не всегда осуществляется во благо общества. Журналисты, в силу своих функций, оказывают влияние на общественное мнение и могут определить направление сознания граждан в том или ином вопросе.

Ключевые слова: СМИ, журналист, общественное мнение, демократия, политическая коммуникация, гражданское общество.

Oshanova Oryntai

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: kulpnai@mail.ru, 87013096406

Journalism and public opinion

The proposed article examines the role of the mass media as an organization having an effect on the formation of public opinion. Nowadays mass media really became the most effective manipulator of public opinion and, unfortunately, is very rarely in the public interest. In this regard, the main issue of

the scientific article is to determine the influence of the media on the formation of public opinion at the present stage. This research evaluates the role of the media in formation public opinion. The author in the article shows the features of the creative work of the journalist and the realization of professional special interests in the status of the journalist, which derived from the specificity of its social role. The article also discusses the most important properties that together distinguish journalism from other professions, and above all about its artistic character and the public service elements. The article also provides an overview on the recently published study about the journalism and public opinion on the media system.

Key words: mass media, journalist, public opinion, democracy, political communication, civil society.

Кіріспе

Азаматтар үшін маңызды құқықтардың іске асуына бұқаралық ақпарат құралдарының ықпал ететіні көпшілікке мәлім, атап айтар болсақ, ол – басқа да құқықтар мен еркіндікті қамтамасыз ететін, қоғамдық мүдделердің айқындаушы күші ретінде қызмет ететін, қоғамдық пікірдің қалыптасуының негізгі арнасы болып табылатын және мемлекет пен билікті азаматтық бақылаудың құралы болып есептелетін **ақпарат алу құқығы**. Бұл – қоғамда демократияның және халықтық басқарудың басымдық танытып тұрғандығының көрсеткіші болып табылады. **Демократиялық мемлекеттегі қоғамдық пікір бір ғана өте өзекті міндетті шешуге қызмет етеді, ол – қоғамдық мүддеге қызмет ету**. Қоғам өміріндегі кез келген жаңа бастамалар ақпараттық жағынан насихаттауды және БАҚ пен қоғамдық пікір тарапынан қолдауды талап ететіні сөзсіз.

Көпшілікке арналған коммуникация құралдары, оның ішінде электрондық БАҚ-тар кейінгі жылдары қарқынды әрі үдемелі түрде дамып, жаңа сапаға көтеріліп, ақпаратты тұтынушыға жылдам жеткізудің мүмкіндіктерін түбірімен өзгертіп жіберді. БАҚ-тың кез келген түрі өзінің бағдарламаларын бір сәтте әлемнің ең алыс түкпірлеріне ешқандай кедергісіз тарату мүмкіндігіне ие болды.

Негізгі бөлім

Қазіргі кезде БАҚ-тың қоғам өмірінің арнаулы салаларына терең еніп және жүріп жатқан үдерістерге ықпал етуінің мүмкіндіктері мен қажеттілігін саралау қажетті мәселе болып отыр. Көптеген ғалымдар бұл бағытты қолдамайды, яғни көпшілікке арналған коммуникация құралдары бейтарап ұстанымды ұстап, қоғамның кейбір бөліктерінде болып жатқан оқиғаларға араласпауы керек дейді.

БАҚ-тың қоғамдық пікірге ықпал етуі және қалыптастыру мүмкіндігі соңғы жылдары арта түсті. Еліміздің және шетелдің ғалымдары БАҚ-ты «төртінші билік» деп қарастыруды қолдайды,

олар бұның себебін оның әлеуметтік салаларға деген ықпалының ұлғаюымен түсіндіреді.

Қазіргі қоғамдағы БАҚ-тың алатын орны мен қызметінің нақтыланбауы, оның әлеуметтік ақпарат институты ретінде алуан түрлі әрі жан-жақты қызметтер атқаратынында болса керек. Қоғам өмірін және ондағы орын алып жатқан шындықтарды бейнелей отырып, БАҚ ақпарат тұтынушыларының үстінен билік жүргізе алады. *Біріншіден*, өздерінің жеделділік деңгейіне қарай, қоғамда ақпараттық қызмет көрсету саласында өз үстемдігін жүргізе алады. *Екіншіден*, БАҚ орын алған оқиғалар туралы хабарлай отырып, тұтынушыға сол жайттың шынайы келбетін толық мәнінде ашып бере алмайды.

БАҚ-тың кез келген органы жұртшылықты қоғамда болып жатқан оқиғалар мен мәселелер туралы хабардар етіп отырады және олар туралы қосымша түсініктемелер береді, әрі олардың мәнін түсінікті тілде түсіндіреді, сонымен қатар оқиғалардың жалпы қоғам үшін және оның кейбір бөліктері үшін маңыздылығын анықтап көрсетеді. Осылайша БАҚ-тың органы, оның ішінде қоғамдық пікірді қалыптастырмаймын деп алдына мақсат қойған түрінің өзі іс жүзінде бұл істі атқарады.

Нәтиже

Бұл жағдайдан, қоғамдық пікірді қалыптастыру үдерісі нақты бір мақсатпен қоғамға межелеген көзқарасты таңу ниетімен іске аспайтындығына көз жеткізуге болады. Ал егер БАҚ арқылы қоғамдық пікірге ықпал етуді алдын ала мақсатты түрде жоспарлайтын болсақ, онда оның жүргізілу тәсілдері айқындалып және ықпалы мен тиімділігі де жоғары болатыны сөзсіз.

Бұл бағытта жасалатын бірінші қадам, БАҚ-тың басшылары ақпараттарды жариялаған кезде іріктеу сүзгісінен өткізіп, мақсатты түрде қоғамдық пікірге ықпал ететін оқиғалар мен мәліметтерді таңдап береді. Басылым бетінде жарияланатын жаңалықтар тізбесі берілерде тұтынушылардың назарын аударатын түрлі тәсілдер қолданылып, редакция өздеріне және

баспагерге керекті ақпараттарды айшықтап береді. Бұл басылым, оның құрылтайшылары мен иелері үшін тиімді әрі қажетті саясат, осылайша олар ақпаратты тұтынушылардың назарын өздеріне қажет бағытта жұмылдыра алады.

Ақпаратты тұтынушылардың көзқарастарын қалыптастыру және қоғамдық пікірді бұрмалаудың екінші маңызды бағыты, ол – оқиғалар мен мәселелерді жазатын комментатор, шолушы мен сарапшы сияқты мамандарды таңдау ісі. БАҚ-тың кез келген органының басшылығы оқиғалар мен мәселелерді талқылау және сараптау ісіне, аталған органның саяси талғамдары мен ұстанымдарын бөлісетін әрі ұстанатын мамандарды тартады. Осы іріктеліп алынған мамандар, қоғам өмірінде болып жатқан оқиғалар мен проблемаларды баспагерге тиімді бағытта және рухта талдап әрі түсіндіріп береді.

Қоғамдық пікірді мақсатты түрде қалыптастыруда қолданылатын келесі тәсіл, ол – БАҚ органы және онда қызмет атқаратын журналистер, қоғам өміріне енгізуді қажет ететін және қоғамда қызу талқыға түсіп жатқан жаңа бастаманы немесе идеяны қолдау мақсатында насихаттау шараларын өткізуге тапсырма алады және жасаған қызметтеріне ақы да талап етеді. Кәсіби мамандар құқық нормалары мен адамгершілік ережелерін бұза отырып, ақпаратты тұтынушылардың саналарын жаулап, оларды саналы түрде адастырады, нақты бір партияның, қоғамдық қозғалыстың және олардың көшбасшыларының мүддесін жақтап әрі қолдауға итермелейді.

БАҚ иелеріне қолайлы және тиімді бағытта қоғамдық пікірді қалыптастыра отырып, журналистер билік құрылымдарына қысым көрсету мүмкіндігіне ие болады. Маңызды шешімдердің қабылдану барысына ықпал ете алатын дәрежеге және өздеріне және өздерінің саяси одақтастарына тиімді шешімдердің қабылдануына қол жеткізеді. Билік өкілдеріне ықпал етудің мұндай тәсілдері, яғни қоғамдық пікір арқылы бағындыру БАҚ-та демократиялық құқықтық мемлекетті құру жағдайында қолданылады. Әсіресе, сайлау кампанияларын өткізу кезінде БАҚ-тар үстемдік құрады. Ал мемлекеттік басқарудың басқа жүйелерінде (абсолютті монархия, диктатура) қоғамдық пікірдің билік құрылымдарына деген ықпалы шектеулі және БАҚ оны билікке қысым көрсету мақсатында қолдану мүмкіндігінен айрылған.

Ойтолқы

Бұл аталған тәсілдермен қатар, БАҚ-тың билікке ықпал етуінің тағы бір арнасы бар, ол –

БАҚ-тың билік құрылымдарына қоғамдық пікірді айналып өтіп те ықпал ете алу қабілеті.

Қоғамдық сана дегеніміз сыртқы күштердің тарихи ықпалы және тұлғаның өмірлік тәжірибелері негізінде қалыптасқан сананың ерекше түрі және ол әлеуметтік және мәдени тәжірибе жиынтықтарын сақтаушы.

Идеология дегеніміз қоғамның әлемді жалпылай және әр қырынан жеке тануының деңгейін көрсететін теориялық көзқарастар жиынтығы. Бұл қоғамдық психологиямен салыстырғанда қоғамдық сананың жоғары деңгейін таныта алады. Бір ескеретін мәселе, жекелік сипаттағы идеология болмайды, ол тек қоғамдық деп танылады.

Қоғамдық сана сезімдер, көзқарастар, идеялар, теориялар жүйесі арқылы қоғамның рухани өмірі мен болмысын таныта алады, сонымен қатар қоғамға тән психологиялық мінездердің жиынтығын құрайды әрі сол ортаға кіретін әр адамның жеке психологиясына ықпал ете алады. Қоғамдық сананың ерекшелігі, ол өзінің ықпал ету нысанына жеке тұлғаларды алмайды, керісінше, жалпы қоғамды қамтуды көздейді. Қоғамдық сана жекелеген адамдардың санасы негізінде қалыптасады, дегенмен олардың қарапайым жиынтығы деп есептелмейді. Қысқаша айтсақ, қоғамдық сана дегеніміз нақты бір қоғамға тән, адамның өзінің өмір сүріп жатқан ортасын саналы түрде тану негізіндегі идеялар, көзқарастар мен бағалаулардың жиынтығы. Ол ғылым, философия, өнер, дін, саясат, құқық сияқты түрлі пішіндерде көрініс тауып жатады.

Қоғамдық пікір көпшіліктің атынан жарияланады және қоғамның және оның саяси жүйесінің қызмет көрсетуіне ықпал етеді. Қоғам өмірінің өзекті проблемалары туралы тұрғындардың жария және бір көзқарастағы пікірін білдіру мүмкіндігі және осы айтылған ұстанымдардың қоғамдық-саяси қарым-қатынастардың дамуына ықпалы қоғамдық пікірдің ерекше болмыстағы әлеуметтік институт ретіндегі табиғатын көрсетеді. Сонымен қатар қоғамдық пікір нақты бір мәселеге қатысты көптеген жекелеген адамдардың пікірлерінің жиынтығын танытады. Әлеуметтік институт ретінде қоғамдық пікірдің қызмет атқаруы, оның «әлеуметтік билік» санатында әрекет ететінін айғақтай алады.

Қоғамдық пікір дегеніміз қоғамда оқшауланып қалмас үшін өз пікірін және іс-әрекетін жария түрде көрсету тәсілі. Қайшылықты әрі құбылмалы жағдайларда оқшауланып немесе қоғамнан шеттетіліп қалу қаупінен қорықпай өз ұстанымын білдіру қабілеті.

Әлеуметтанушы Д.П. Гавра, саяси коммуникациядағы қоғамдық пікірдің қалыптасу мәселесін жан-жақты зерттей келе, билік пен қоғамдық пікірдің өзара ықпалдасуынан туындайтын кемшіліктер жүйесін былайша көрсетеді:

– билік тарапынан қоғамдық пікірді тұншықтыру әдеті;

– қоғамдық пікірмен санаспау;

– өзара қарым-қатынас орнатуға деген екіжақты мүдделілік;

– қоғамдық пікірдің билікке қысым көрсетуі;

– біржақты қоғамдық пікірдің үстемдік етуі;

– қоғамдық пікірге қатысты биліктің көпшіліктің ығына жығылып, олардың қажеттіліктерін белгілі бір деңгейде орындай отырып, ал соңғы сөзді өз құзырында қалдырып, бұқараның іс-әрекеттерін өз қалауынша басқара білу жүйесі.

Зерттеуші С.Ю. Чимаров қоғамдық пікірдің негізгі атқаратын қызметтерін былайша жіктейді:

1. Бағалау қызметі – көпшіліктің қоғамдағы өзекті мәселелерді шешуге деген мемлекеттік билік органдары мен жергілікті басқару ұйымдарының, саяси партиялар мен әлеуметтік институттардың көзқарастары мен талпыныстарына деген қарым-қатынасы.

2. Бақылау қызметі – жұртшылықтың белгілі бір әлеуметтік шындықтың өз қалауларына сәйкес келу жағдайын және қажетті деңгейде болуын қадағалау мақсатында бақылау орнатуы.

3. Кеңесу қызметі – қоғам белсенділерінің қоғам өмірінде болып жатқан құбылыстардың мәнін жан-жақты толықтай түсіне отырып және сол аталған әлеуметтік проблеманы шешудің нақты жолдарын ұсыну мүмкіндігін көрсетеді.

4. Нұсқаулық қызмет – әлеуметтің болашақта атқаратын қызметінің негізгі жоспарын әлеуметтік өмірдегі нақты бір мәселелер туралы қоғам белсенділерінің шешімі негізінде бекіту.

5. Ұтқырлы немесе коммуникативтік қызмет - нақты бір мақсатқа қол жеткізу мүддесін көздей отырып, осы жолда қоғам мүшелерінің күш жұмылдырып, бірлесе қызмет атқаруы.

6. Реттеу қызметі – қоғам өміріндегі жекелеген құбылыстарға қоғам белсенділерінің мақсатты басқару жүйесіндегі ықпал ету тәсілдерін қолдануы және қоғамда тепе-теңдік заңының үстемдік құруы үшін белсенділік таныту, сонымен қатар әлеуметтік реттеуші күштер арқылы оның дамуына мүдделі болу.

7. Қорғаныс қабілетін қалыптастыру қызметі – қоғам белсенділерінің өз ұстанымдарын берік ұстану қабілетін таныту және Конституция мен мемлекеттің заңдары кепілдік беретін заңдық

тәсілдермен және құралдармен өз құқықтарын қорғау мүмкіндіктері.

Қорытынды

Қоғамдық пікірдің қалыптасу кезеңдерін төртке бөліп қарастырамыз: пікірдің өмірге келуі, нақты бір пікір төңірегінде пікірталастың орын алуы, айқын көзқарастардың қалыптасуы және іс-әрекетке жұмылдыратын айқын ұстанымның пайда болуы.

Қоғамдық пікірді қалыптастыруда БАҚ үлкен рөл атқарады, соңғы жылдары әсіресе, электронды ақпарат құралдарының ықпалы артып келеді, яғни әлеуметтік желілер, блогтар, форумдар. Ал мемлекет тарапынан қоғамдық пікірді қалыптастырудың негізгі құралдары болып насихат пен цензура танылады.

Жекелеген адамдарға ақпараттарды қабылдауда өзін қоршаған әлеуметтік-мәдени топтар жоғарғы деңгейде әсер ететін болады, оны төмендегі жүйеден анық тануға болады:

– адам өзі мүшесі болып танылатын әлеуметтік топтың ықпалында болады да, оның жекелеген көзқарастары және ақпаратқа деген қарым-қатынасы олардың ықпалды әсерімен қалыптасады;

– адам белгілі бір топтық қатаң қағидаларды ұстануға бейімділігі қабілеті үшін топтан ерекшеленіп, марапатталады және керісінше болған жағдайда жазаланады;

– адам үшін өзінің жеке көзқарасынан гөрі жариялылық деңгейінде мойындалған пікірін өзгертуі қиынырақ соғады;

– адамның белгілі бір пікірге немесе шешімге қатысты өзінің ішкі қарсылығын жеңуіне көпшілікпен отырып шешім шығару және көпшен талқылау жағдайы көмектеседі;

– әлеуметтік топтың жағымсыз қоғамдық пікірінің қысымын бір ғана адамның көзқарасы әлсірете алады;

– әлеуметтік топтың ұстанымдары берік деп танылатын мүшелерінің өзі топтың ережелеріне қайшы келетін коммуникациялардың ықпалына қарсы тұра алмайды;

– ақпаратты беру пішіндері мен түрлері де оның тиімді қабылдануына кепілдік бере алады.

Азаматтық қоғамның БАҚ-тарын құрудың жолдары мен шешімдерін анықтау үшін төмендегідей шараларды атқарған жөн:

– ақпараттық-коммуникативтік қызметтің нормативтік-құқықтық базасын сапалық жағынан жетілдіру;

– кәсіби ортада журналистердің азаматтық ұстанымдарын анық танытуына мүмкіндіктер жасау жолдарын қарастыру;

– журналистердің кәсіби дайындықтарын жетілдіру және олардың кәсіби азаматтық саналарының қалыптасуына жол ашу;

– азаматтық журналистиканың тәсілдерін азаматтарды ақпараттық күн тәртібін қалып-

тастыру ісіне жұмылдыру мақсатында жүйелі пайдалану;

– көпшілік ақпаратты тұтынушыларды медиасауаттылықтың негіздерімен таныстыру бағытында жүйелі жұмыстар атқару.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының «БАҚ туралы Заңы» / adilet.zan.kz сайты
- 2 Федотов М. Прововые основы журналистики. – М.: Гуманит. Изд. Центр Центр ВЛАДОС, 2002. – 157 с.
- 3 ҚР «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңы, 1996 жылғы 10 маусым / adilet.zan.kz сайты
- 4 Закон Российской Федерации о средствах массовой информации, 27 декабря, 1991 год, №2124-1.

References

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn “BAK turaly Zany”/ adilet.zan.kz saity.
- 2 Fedotov M. Provovye osnovy zhurnalistiky. – M.: Gumanit. izd. Centr VLADOS, 2002. – 157 str.
- 3 Kazakhstan Respublikasynyn avtorlyk kuyk turaly Zany, 1996 zhyl 10 mausym / adilet.zan.kz saity.
- 4 Zakon Rossiiskoy Federacy o sredstvah massoboy informatcy, 27

Өзбекова Гүлнар

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: abaisaduakas@mail.ru, 87022140465

ҚАЗАҚ АНЫҚТАМАЛЫҚ БАСЫЛЫМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ ЖОЛЫ

Мақалада қазақ анықтамалық-энциклопедиялық басылымдарының негіздері зерттеледі. Халқымыздың ауыз әдебиеті шығармаларында төл анықтамаларымызға негіз болар дәйек, деректер өте мол: халқымыздың өткен өмірінен, саяси-әлеуметтік тіршілігінен мағлұмат алып, ел басқарған хандар есімдерімен, елі мен жері үшін, халқының болашағы үшін жан қиған батырлар ерлігімен танысамыз. Бұл деректер өткенімізден анықтама бере алатындығымен де анықтамалық-энциклопедиялық ұғымдар болып саналады.

Түйін сөздер: энциклопедия, поэзия, әдебиет, мәдениет, ғылым, сөздік, зерттеуші, тарих, экономика.

Узбекова Гулнар

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: abaisaduakas@mail.ru, 87022140465

Историческая путь казахских справочных изданий

В статье исследуются основы казахских справочно-энциклопедических изданиях. В устном народном литературном произведении много исторических данных о прошлой общественно-социальной жизни народа. В них воспеваются о возглавивших страной ханов, доблестных подвигах. Эти фактические данные относятся к справочно-энциклопедическим элементам.

Ключевые слова: энциклопедия, поэзия, литература, культура, наука

Uzbekova Gulnar

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: abaisaduakas@mail.ru, 87022140465

Historical way the Kazakh certificate edition

In the article investigated bases Kazakh certificate-encyclopaedic edition. In verbal folk literary work many historical data are about past publicly-social life of people. In them glorified at leading a country khans and valorous exploits. These facts sheets behave to the certificate-encyclopaedic elements.

Key words: encyclopaedia, poetry, literature, culture, science, dictionary, history researcher, economy.

Кіріспе

Әр дәуірдің өзіне сай өсіп-өркендеген мәдениеті мен әдебиеті болады. Ежелгі Орхон еске-

рткіштері, орта ғасырлық ғұламаларымыз бен жырау-ақындарымыздың бізге жеткен қадау-қадау кітаптары мен азды-көпті шығармалары – әр дәуірде өркендеген мәдениеттің кейін-

гі жылдар табы өшіре алмаған алып шыңдары. Сол кезеңдердегі әдеби мұралардың ешқашан толастамаған қырғын соғыстар кезінде жойылып, немесе уақыт шаңы астында із-түзсіз жоғалғандарының санын кім біліпті. Демек, осынау ұлы далада мәдениеттің даму дәуірі сыртқы жаулардың шапқыншылығы салдарынан құлдырау заманымен, ақ жолақ үзіктермен кезектесіп отырған.

Негізгі бөлім

М. Мағауин: “Қазақ әдебиеті әлденеше жүз жылдар бойы сан қилы тарихи оқиғалардың сәулесін бойына сіңіріп, өзіндік үн, өзгеше бояу-нақыш, айқын ұлттық сипатта қалыптасты. Қашанда ел өміріндегі күрделі тарихи оқиғаларға үн қосып, өз заманының көкейтесті мәселелерін көтеріп отырды, өткен күн, озған дәурен, көне тіршілік шежірешісі болды”, – дейді [1: 41].

Арғы-ата бабаларымыз өз дәуірінің бет-бейнесін тасқа қашап қалдырса, орта ғасырлық ойшылдарымыздың да алапат соғыс өртінен, ала құйын замандардан аман өткен, бізге жеткен тарихи-әдеби мұралары – “Оғызнама” дастаны мен “Қорқыт ата кітабы”, Әбу Насыр әл-Фарабидің ғылымның сан-саласына арнаған еңбектері, X-XII ғасырлардағы әдебиет нұсқаларынан Жүсіп Баласағұнның “Құтты білігі” дастаны, Махмұт Қашқаридың “Түркі тілдерінің сөздігі” (“Диуани лұғат ат-түрк”), Қожа Ахмет Йассауидің “Даналық кітабы” (“Диуани хикмет”) атты өлеңдер жинағы, Ахмет Йүгінекидің “Ақиқат сыйы” (“Хибатул-хақайық”) дидактикалық сарындағы жыр-жинағы, Сүлеймен Бақырғанидің “Бақырғани кітабы”, “Хакім ата”, “Жұбан ана”, “Әулие Мария” атты өлеңдер жинағы, XIII-XIV ғасырлардағы Алтын орда дәуіріндегі әдебиеттің көркем үлгілерінен саналатын “Қыпшақ тілінің сөздігі” (“Кодекус куманикус”), Хорезмидің “Махаббатнама” дастаны, Рабғузидің “Рабғузиди қиссалары” (“Қисса-сул-Әнбия”) жинағы, Дүрбектің “Жүсіп-Зылиха” дастаны, Сәйфи Сарайидің “Түрікше Гүлстан” (“Гүлстан – бит-түрк”), “Жәдігернама” дастандары Захриддин Мұхаммед Бабырдың “Бабырнама” шығармасы, Құтыптың “Хұсрау-Шырын” дастаны, қазақтың тұңғыш тарихшысы Хайдар Дулатидің “Тарихи Рашиди”, Қадырғали Жалаиридің “Жамиғат Тауарих” сияқты т.б. шығармалары бар.

Қасиетті қазақ даласы оқылып бітпеген кітап сияқты. Талай беттері күні бүгінге дейін ғасырлар шаңына бөгіп, ұйқыда жатыр. Ашып парақтар болсаң, ақтарар сыры мол. Одан

халқымыздың тарихында қаралуға тиіс талай асыл есімдер мен олардың жазба мұраларын ұшыратасың. Шынында қазақ даласының тек Жетісу мен Жанкент арасының өзінде ғана ежелден қалыптасқан үш рухани орталығы болған. Алғашқысы Жетісу мен Қаратау аралығындағы Баласағұн (Ақтөбе), Науакент, Аспара, Мерке, Құлан, Тараз, Саудакентті қамтыса, екіншісі Испиджаб (Сайрам) пен Келес, Фараб (Отырар) пен Яссы (Түркістан), Сүткент пен Кедер, Жауһар төбе мен Оқсыз Бабата, Құмкент, ал үшіншісі Хорезм елінің солтүстігіндегі Жанкент пен Жент, Ашанас пен Сығанақ, Сауран мен Аркөк, Өзгент пен Қыпшақ қалалары дер едік. Бұлардың бәрі де Жібек жолы бойындағы шаһарлар. Олардың өзара араласып, ауыс-түйіс, барыс-келіс жасап, өнер жарысына түсіп жатуы сөз жоқ, мәдени, саяси, экономикалық өмірді қыздырып, қала мәдениетін дамыта түскен.

Нәтиже

Аталған қалалар мен кенттерде өнер, білім ордалары да көп болған. Зиялыларымыз медреселерде Құранға тафсирлер (түсіндірмелер) жазумен қатар тіл мен әдебиет, тарих пен жағрафияның өзекті мәселелері жайлы тамаша трактаттар туындатқан. Талай ғұламаларымыз Бағдат пен Басра, Дамаскі мен Халаб, Исфаһан мен Шираз секілді мәдени, білім ордаларымен байланысты үзбеген.

Дей тұрғанмен, жалпы жұрт, қалың оқырман қауым соңғы уақыттарға дейін осы қалалардан шыққан Әбу Насыр әл-Фараби, Жүсіп Баласағұни, Қожа Ахмет Йассауиді ғана біліп келгені шындық.

Соңғы жылдары қазақ даласынан бұлардан басқа ғалымдар мен ойшылдар, ақындар мен сөз зергерлері шықпаған ба деген сауалдар жиі естіле бастады.

Қырғын соғыстар мен қанды айқастар әсерінен құм жұтқан қалалар деген атау алған шаһарларымыз бажайлап қарасаң шынында тұнған шежіре. Ал оның орта ғасырларда өмір сүрген зиялы перзенттері мен олардың шығармалары, өкінішке орай, күні бүгінге дейін Каир мен Александрия, Стамбул мен Анкара, Тегран мен Исфаһан, Кабул мен Кандагар, Караши мен Лахор, Агра мен Дели, Берлин мен Париж, Мадрид пен Лондон, Рим кітапханаларында сақталып, ұрпақтарына әлі әзір жете алмай келеді.

Осы жерде айта кететін жайт, бұл тарихи тұлғаларымыз бен халқымыздың аса маңызды әдеби ескерткіштеріне белгілі шығыстану-

шы – ғалым, профессор Әбсаттар Дербісәлиевтің “Қазақ даласының жұлдыздары” [2] атты тарихи-филологиялық зерттеуінде алғаш рет жүйеленіп, ғылыми тұрғыдан баға берілді. Қазақстанның мәдениеті мен ғылымының, әдебиеті мен өнерінің тарихында тұңғыш рет олардың тереңге меңзейтін бастаулары жайында сөз болатын бұл кітапта ойшыл-ғұламаларымыздың есімдері өзге де көптеген жаңа есімдермен және олардың шығармаларымен толыға түсіп, жарқырай көрінген.

Әр ғасырдың өзіне сай ғылым-білімі, мәдениеті болады. Түркі халықтарының арасынан шыққан ағартушы ғалымдар, ойшыл ақындар араб-парсылармен қатар Шығыс мәдениетінің өркендеуіне өз үлестерін қосты.

Ұлы даланың ұлы перзенттері қалдырған ұлы шығармалардың қай-қайсысы да замана жүгін арқалап, дәуір үнін жеткізеді.

Түп тамыры Орхон жазбаларынан бастау алатын қазақ анықтамалықтары да замана көшінен қалмай, өз дәуірі, талап тілектері дәрежесінде жаңарып, үздіксіз дамып отырған.

“Беймәлімі көп көне ғасырлар қойнауына үңілмей-ақ, бергі тарихқа танымал Түркі қағанаты заманынан түйдегімен жеткен тарихи-мәдени жәдігерлердің үлкен шоғырының өзі-ақ әлем алдындағы түрік өркениетін айғақтар төлқұжаты іспеттес. Жүсіп Баласағұнның “Құтты білігі”, Махмұт Қашқаридың “Түрік сөздігі”, Қожа Ахмет Иассаuidiң “Даналық кітабы”, Ахмет Иүгінекидің “Ақиқат сыйы” секілді ұлы шығармалары, әлемнің екінші ұстазы атанған Әбу Насыр әл-Фарабидің бұған дейінгі біршама игерген ғажайып мұралары тұғырлы тарихтың, ұлы мәдениеттің, мол біліктің мәңгілік мәуесіндей” [3:3].

Қазақ анықтамалық басылымдарының пайда болуы, қалыптасуы туралы сөз еткенде, Ресейдегі 1917 жылғы Қазан төңкерісіне дейінгі қазақ сөздіктері тарихынан деректер келтірудің маңызы ерекше. Өйткені, тарихи хронологиялық жағынан қарастырған кезде бүгінгі қазақ сөздіктерінің көш басында солардың тұрғанын атап айтамыз.

Сөздіктер жалпы жазу мәдениетінің дамуына, әлем халықтарының түсінісіп, араласуына, игі ықпал жасайтын жалпыға ортақ рухани қазына болып табылады.

Сөздіктердің ұлттық сипаты олардың бір халықтың (ұлттың, ұлыстың) тіл табиғатын ашуға арналуынан, сол тілдің қысқаша анықтама құралы, шағын энциклопедиясы болуынан көрінеді. Ал белгілі бір тілдің әр түрлі тарихи замандарда (кезеңде) жасаған сөздіктері болса,

олардың әрқайсысы сол кездегі актив сөздік қорды көрсететін төтенше дерек ретінде құнды тарихи ескерткіш есептеледі.

Ойтолқы

Қазақ елінің Ресей халқымен тағдырлас болуы XVIII ғасырдан бастау алатыны жұртшылыққа мәлім. Содан бергі аралықта әр қилы себептермен әр түрлі мамандық иелері екі ел, екі тіл арасын жақындастыруға атсалысып, сөздіктер құрастырумен айналысты.

Қазақ сөздерінің тізімі жасалып, алғашқы шағын сөздіктердің құрастырыла бастауы, жер жүзі халықтарының тіл үлгілерін жаппай жинастыру науқанымен тұспа-тұс келді.

“1773 жылы Санкт-Петербургтегі академиялық гимназияның инспекторы Гартвиг-Людвиг Христиан Бакмейстер өзінің “Түрлі тіл үлгілерін жинау жөнінде хабарландыру әрі өтініш” атты үндеу – хат анкетасын жариялады [4]. Бұл анкета дүние жүзі ғалымдарына, Ресей аймақтарының әкімшілік орталықтарына, саяхатшыларға, ғылыми экспедициялар басшыларына, оқу-ағарту, діни мекемелер өкілдеріне таратылды. Орынбор губерниялық кеңесінің аудармашысы Матвей Радионов, Омбыдағы дін қызметкері пастер Лютер, саяхатшы академик Фальк қазақ тілі материалдарын Бакмейстерге жеткізуге міндеттенген адамдар болатын. Бұл деректерді “Сравнительные словари всех языков и наречий” атты сөздік туралы жазған еңбегінде Ф. Адалунг келтірген. Сол кісілер арқылы Бакмейстерге келіп түскен алғашқы сөздік тәжірибелерінің бірінен саналатын, 1774 жылы Өскемен бекінісінде құрастырылған орысша-қазақша қолжазба сөздік “Скалон сөздігі” аталып кеткен.

“Брокгауз-Ефрон” энциклопедиясындағы дерек бойынша Антон Данилович Скалон (1735-1777) Өскемен бекінісінде генерал-поручик шенінде қызмет жасаған. Ол 3130 сөз бен сөз тіркестерінен, арагидік тұтас сөйлемдерден тұрған (бұл сөздікті қазақ оқырмандарына алғаш таныстырған – С. Исаев, 1967, Р. Сыздықова, 1980).

Қазақ тілін шын мәніндегі тілші-ғалым ретінде зерттеп, ғылыми сапалық дәрежесі жоғары сөздік құрастырған адам – неміс синологы Генрих Юлий Клапрот (1783-1835).

1725 жылы Ғылым Академиясы құрылған Ресейде бұдан кейінгі кезеңдерде сөздіктер үздіксіз шығып, дамып отырды...

М. Малбақовтың “Қазақ сөздіктері” (Алматы, 1995) атты зерттеуі – осы кезең сөздіктері туралы алғашқы ғылыми еңбек [4].

1917 жылғы төңкеріске дейінгі қазақ халқына қатысты сөздіктер негізінен қос тілді, аударма сөздіктер. Олар Мәскеу, Санкт-Петербург, Қазан, Орынбор, Верный т.б. қалаларда жарық көрген:

Сравнительные словари всех языков и наречий. СПб., 1787, 1789.

Алекторов А.Е. К мудрости ступенька. Азбука для учеников начальных русско-киргизских школ. Москва, 1891 (имеется краткий русско-казахский словарь).

Алекторов А.Е. Книжный листок. [рец. на:] Краткий русско-киргизский словарь. Оренбург. 1893. – Астраханский листок, 1893, №162.

Алекторов А.Е. Указатель книг, журнальных и газетных статей и заметок о киргизах. Казань, 1900. Типолитография Императорского Университета.

Алекторов А.Е. Указатель книг, журнальных и газетных статей и заметок о киргизах. – Известия общества археологии, истории и этнографии при императорском Казанском университете. – 1904, Т. XX, вып. 1-6.

Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий со включением употребительнейших слов арабских и персидских с переводом на русский язык. СПб., 1869, т. I и 1876, т. II (значительное место отводится к казахскому языку).

Бунин И. Русско-киргизский и киргизско-русский словарь (с приложением казахско-русского алфавита). Ташкент, 1883.

Бокин Т. Русско-киргизский словарь. Верный, 1913.

Воскресенский Н.А. Русско-киргизский и киргизско-русский словарь. Ташкент, 1883.

Календарь для киргизов на 1897 год с приложением Адрес-Календаря Тургайской области на 1897 г. Оренбург, 1897 (имеется заметка о казахском языке).

Катанов И.Д. Алфавитный указатель собственных имен, встречающихся во втором томе “Образцов народной литературы, тюрских племен” собранных В. Радловым. СПб., 1888 (имеется объяснение некоторых собственных имен).

Катаринский В. Киргизско-русский словарь. Оренбург, 1897.

Киргизско-русский словарь. Изд. 2-е, Оренбург, 1903.

Киргизско-русский словарь. Оренбург, 1897.

Киргизско-русский словарь. Оренбург, 1899.

Краткий русско-киргизский словарь. Оренбург, 1893.

Краткий русско-киргизский словарь. Оренбург, 1898.

Краткий русско-киргизский словарь. Казань, 1911.

Кушербаев Ж. Краткий русско-киргизский дорожник со словарем / под редакцией А. Алекторова. Омск, 1906.

Машанов М.А. Русско-киргизский словарь. Оренбург, 1899.

Русско-киргизский словарь. Казань, 1910. Изд. 2-е, 1915.

Русско-киргизский словарь (на семиреченском киргизском языке). Вып. I. Верный, 1913.

Русско-киргизский словарь. Казань, 1916, Изд.2. Оренбург, 1899.

Словарь киргизско-русский. Оренбург, 1897 (В основу словаря положены “Материалы Ильминского”).

Словарь киргизско-русский. Оренбург, 1903.

Словарь русско-киргизский. Оренбург, 1899-1900.

Словарь русско-киргизский. Оренбург, 1894.

Старчевский А.В. Спутник русского человека в Средней Азии, заключающий в себе словари (написанные русскими буквами) языков: тюркского, киргизского, татарского, сартовского, таджикского (бухарского), с грамматическими очерками. СПб., 1878.

Ячник. Первая книжка после азбуки для детей туземцев туркестанского края, с переводом слов на киргизский и сартовский языки. СПб., 1886.

Зерттеуші М. Малбақовтың «Қазақ сөздіктері» еңбегінде келтірілген бұл сөздіктердің қазақ анықтамалық басылымдарының тарихында алар орны ерекше.

Қазақ анықтамалық басылымдарының көшбасында тұруға тиісті “Айқап” (1995), “Дала уалаяты” (1992), “Қазақ” (1998) сияқты энциклопедиялық басылымдар бар.

“Дала уалаятының газеті” (1888-1902) әдебиет пен өнерге, аңыз бен жырға, тарихи шежірелерге байланысты орасан көп материалдар жариялады.

“Айқап” журналы (1911-1915) қазақ елінің экономикасы мен саяси жағдайы, тарихы, мәдениеті мен оқу-ағарту ісі, тілі мен әдебиеті жайлы келелі сөз қозғаған, шығармаларының денін ғылыми әрі көркем туынды түрінде жариялады.

1911-1915 жылдар аралығында 88 саны ғана жарық көрген “Айқаптың” бетінен көне жыр-дастандар мен ертегі, жұмбақтарды, қазақ халқының өмірі туралы деректі мақалаларды халықтың әдет-ғұрпын баяндайтын небір қызықты мағлұматтарды білуге болады.

“Қазақ” газеті – ХХ ғасырдың басындағы қазақ қоғамының шынайы шежіресі, дәлірек айтқанда, 1913-1918 жылдар аралығындағы халқымыз бастан кешкен күрделі кезеңнің айнасы (газеттің 265 нөмірі түгелдей көшіріліп, кітап бетіне түсірілген). Бүгінгі оқырманға жинақтап, жеткізе алған кітап-газет жоғары бағалауға лайық.

Осы аталған “Айқап”, “Дала уалаятының газеті”, “Қазақ” газеттерінің материалдарын қазақ тіліне аударып, әрқайсысын жеке басылым ретінде жарыққа шығаруға үлес қосқан белгілі ғалым-библиограф Г. Сұхбанбердинаның еңбегі айрықша.

Ү. Сұхбанбердинаның “Қазақ халқының ата-мұралары” (1999) атты мазмұндалған библиографиялық көрсеткішінің де анықтамалық басылымдар тарихынан алатын өзіндік орны бар.

Басылымда Қазан төңкерісінен бұрынғы қазақ елінің әдебиетін, мәдениетін, тарихын, экономикасын, заң мәселелерін мазмұндайтын көрсеткіште 1870-1918 жылдар аралығында шығып тұрған “Айқап” журналы, “Түркістан

уалаятының газеті”, “Дала уалаятының газеті”, “Қазақстан”, “Алаш”, “Сарыарқа”, “Бірлік туы”, “Қазақ” газеттері қамтылған.

Қазақ халқының қоғамдық өмірінде, даму тарихында ерекше рөл атқарған “Қазақ газетін” қазақ халқының алғашқы ұлттық энциклопедиясы ретінде бағалауға болады.

Қорытынды

Халық жадында жатталып, сөз құдіреті арқылы саналарда жаңғырған қазақ анықтамалықтары қай кезде де халықпен бірге жасап, мәңгілік мұра ретінде бүгінгі күндерге жетті. Біз осы уақытқа дейін қазақ энциклопедиялық-анықтамалық басылымдарының тарихын тар шеңберде, кешегі кеңес одағы дәуірлеген тұстан іздестіріп келдік. Оның басты себебі сол кездегі идеологияға байланысты болғаны анық. Түп тамырымызды іздеу, халқымыздың тарихының ақиқаты жақтарын айту, әдебиетіміз бен мәдениетімізге байланысты ақтандақтарды жою – тәуелсіздігімізбен бірге келген құбылыс.

Әдебиеттер

- 1 Ай, заман-ай, заман-ай... (Бес ғасыр жырлайды) 2 томдық /Құраст. М. Мағауин, М. Байділдаев. – Т.1. – Алматы: Қазақ ССР баспасөз жөніндегі Мемлекеттік Комитеті Бас редакциясы – РББ, 1991. – 384 б.
- 2 Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары: тарихи-филологиялық зерттеу. – Алматы: Рауан, 1995. – 238 б.
- 3 Махмұт Қашқари. Түрік сөздігі: (Диуани лұғат-ат түрік) 3 томдық шығармалар жинағы /Қазақ тіліне аударған, алғы сөзі мен ғылыми түсініктерін жазған А.Қ. Егеубай. – Т.1. – Алматы: Хант, 1997. – 590 б.
- 4 Малбаков М. Қазақ сөздіктері (Қазан төңкерісіне дейінгі қазақ сөздіктері хақында). – Алматы: Ана тілі, 1995. – 112 б.

References

- 1 Ai, zaman-ai, zaman-ai... (Bes hasir zirlaidi) 2 tomdyh/hyrast.M.Magauin, M.Baidildaew. t.1. – Almaty:)Kazak SSR baspasos zonindegi Memlekettik Komiteti Bas redaksiasy – RBB. 1991. – 384 b.
- 2 Derbisaliew A.Kazaz dalasinin zuldizdary. – Almaty:Rauan,1995. – 238 b.
- 3 M.Qachsqari. Tyrik sozdigi:3 tomdyq schygarmalar jinagy/Qasaq tiline aydargan A.Egeybai.t.1.- Almaty: Hant, 1997. – 590.
- 4 Malbakow M.Kazak sozdikteri. – Almaty: Ana tili, 1995. – 112 b.

Ибраева Галия

Доктор политических наук, профессор
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: galiya.ibrayeva@gmail.com, тел: +77012227772

ИМИДЖ АСТАНЫ КАК МЕЖДУНАРОДНОЙ ПЛОЩАДКИ ПО ПРОВЕДЕНИЮ МИРНЫХ ПЕРЕГОВОРОВ ПО РЕШЕНИЮ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА В СИРИИ

Астана – столица Казахстана, стала площадкой для проведения переговоров по мирному решению вооруженного конфликта в Сирии с участием единой делегации вооруженной оппозиции Сирии и представителей официального Дамаска при посредничестве стран-гарантов соглашения о перемирии в стране – России, Турции, Ирана – с января 2017 года. Как раз с этого периода Республика Казахстан стала непостоянным членом Совета Безопасности ООН, что наделило страну новыми международными обязательствами и полномочиями. Казахстан известен международному сообществу добровольным отказом от ядерного оружия, что всегда создает ему положительный имидж. Цель данного исследования показать, как косвенно позиционируется имидж Астаны в следствии привлечения к ней внимания мировых СМИ как международной площадки по мирным переговорам в Сирии, что привело к увеличению упоминаемости ключевых слов «Астана», «Казахстан» в информационных и аналитических материалах в мировых изданиях стран Азии, Европы, США, как New York Times, CNN, AlJazira, Washington Post, Reuters, VOA, BBC и др. Методология исследования – количественно-качественный анализ текстов на примере New York Times за январь-май 2017 года.

Ключевые слова: Астана, имидж, вооруженный конфликт, мирные переговоры, The New York Times, Сирия, Казахстан.

Ibrayeva Galiya

Doctor of Political Sciences, Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty

E-mail: galiya.ibrayeva@gmail.com, тел: + 77012227772

The image of Astana as an international platform for holding peace talks on the solution of the armed conflict in Syria

Astana – the capital of Kazakhstan, has become a venue for negotiations on the peaceful resolution of the armed conflict in Syria with the participation of a single delegation of the armed opposition of Syria and representatives of official Damascus, with the mediation of the guarantor countries of the agreement on armistice in the country – Russia, Turkey, Iran – since January 2017. Just from that period, the Republic of Kazakhstan became a non-permanent member of the UN Security Council, which gave the country new international obligations and powers. Kazakhstan is known to the international community for voluntary renunciation of nuclear weapons, which always creates a positive image for it.

The purpose of this study is to show how the image of Astana is indirectly positioned as a consequence of attracting international media attention to it as an international platform for peace negotiations in Syria, which led to an increase in the mention of the key word “Astana”, “Kazakhstan” in information and analytical materials in world publications of countries Asia, Europe, the United States as the New York Times, CNN, Al Jazira, Washington Post, Reuters, VOA, BBC, etc. The methodology of the study is a quantitative and qualitative analysis of texts in the New York Times for January-May 2017.

Key words: Astana, image, armed conflict, peace talks, The New York Times, Syria, Kazakhstan.

Ибраева Галия

Саяси ғылымдардың докторы, профессор
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: galiya.ibrayeva@gmail.com, тел: +77012227772

Сириядағы қарулы қақтығыстарды бейбіт мақсатта шешу жолында орны ретінде Астана қаласының халықаралық имиджі

Астана – Қазақстанның астанасы ретінде Сириядағы қарулы қақтығыстарды шешу жолында бітімгерлік бейбіт келісім сөз жүргізетін әлемге әйгілі орталыққа айналды. Сирияның ресми өкілі Дамаскіні Ресей, Түркия, Иран елдері қолдайды. 2017 жылдың қаңтар айынан бастап ҚР БҰҰ-ның тұрақсыз мүшесі болып тағайындалды, бұл жағдай мемлекетке жаңа халықаралық міндеттер мен мүмкіндіктер берді. Қазақстан өз еркімен ядролық қарудан бас тартқандығы әлемге әйгілі болды. Бұл оның жағымды имиджін қалыптастырады. Бұл зерттеудің мақсаты Астана қаласының имиджі БАҚ арқылы Сириядағы жағдайды реттеуші ретінде ақпарат әлемінде кілт сөздерге айнала бастады. Мысалы «Астана, Қазақстан» сөздер ақпараттық таңдамалық материалдарда жиі кездесе бастады. Әсіресе әлемдік және Азия елдерінің Еуропаның, АҚШ-тың New York Times, CNN, All Jazira, Washinton Post, Reuters, VOA, BBC және т.б. БАҚ-та көріне бастады.

Түйін сөздер: Астана, сурет, қарулы қақтығыс, бейбіт келіссөздер, New York Times, CNN, All Jazira, Сирия, Қазақстан.

Введение

Сирийский конфликт занимает заголовки крупных мировых медиаизданий на протяжении последних лет. Закономерно, что к Астане как площадке для мирных переговоров привлечено внимание крупнейших мировых СМИ. Очевидно, что внимание в информационных и аналитических материалах уделяется прежде всего процессу мирных переговоров. Вместе с тем журналисты обращают внимание на своеобразие местного национального колорита, на город, который стал новой столицей молодого суверенного государства. Это повышает интерес мировой политики к стране и к новой столице. Как известно из теории имиджологии, частое упоминание ключевых слов повышает статус объекта упоминания. Это особенно важно для Казахстана, образ которого на Западе продолжают маркировать с негативным киноперсонажем, как Бора́т.

Теоретико-методологическая база исследования основана на изучении ряда работ по теории имиджологии на примере городов мира, а также исследованиях, посвященных имиджу казахстанской столицы. Имиджу Астаны в научной литературе посвящено более трехсот научных статей, которые можно классифицировать по темам: политика, экономика, «сердце Евразии», наука, спорт и т.д. Основная часть исследований раскрывает Астану как важный политический центр Евразийского континента. Рассмотрим лишь самые актуальные научные источники, которые соответствуют тематике данного исследования.

К примеру, американский исследователь Натали Коч рассматривает Астану как архитектур-

но-политический имиджевый проект государственного стоительства (Natalie Koch, 2010) [1].

Она считает, что Астана – это модернистский проект, в котором элитные геополитические воображения многократно вписаны в городской пейзаж, основанный в материальных проявлениях столичного ландшафта Астаны. Исследователь рассматривает монументальную и миниатюрную архитектуру Астаны, выделяет их сходные роли в преобразовании символов независимости и идентичности Казахстана. В другой статье Наталия Коч (Natalie Koch, 2013) [2] рассматривает Астану как новую итерацию (повторение авт.) опыта Анкары и Бразилии, как пример доминирования геополитической системы территориальных государств, как инструмент репрезентации государственного и национального строительства. Автор отмечает значимость стратегий «эффекта государства» и «эффекта территории» в новом независимом Казахстане, опираясь на данные из интервью, наблюдений участников, текстового анализа, фокус-группы и др. Другое исследование проведено Нареком Мкртчяном (Narek Mkrtchyan, 2016) [3] на основе теоретической концепции Сэмюэля Хантингтона о «разорванной стране» и переопределения цивилизационной идентичности. Хантингтон считал, что причиной перемещения столиц на протяжении всей истории была необходимость инициирования долгосрочной трансформации идентичности. Мкртчян раскрывает на исторических примерах перемещения столиц как Москва и Санкт-Петербург, Стамбул и Анкара, процесс урбанизации таких городов, как Ереван и Астана. Исследование Кишимжан Осмоновой

(Kishimjan Osmonova, 2016) [4] основано на этнографической полевой работе и интервью с новыми жителями столицы Астаны из разных уголков Казахстана. Она анализирует опыт их жизни в новой городской среде Астаны. Андриен Фаув (Adrien Fauve, 2015) [5] в своей статье показывает как мирового лидера велосипедную команду «Астана», которая позиционирует новую столицу Казахстана, изображает как открытую, динамичную и успешную страну, образ которой продвигается в спорте и в образовании. Бернард Коппен (Bernhard Köppen (2013) [6] считает, что важным компонентом новой столицы является идея создания «метаболического» и устойчивого «евразийского» города.

Метод исследования

Исследование проводится методом контент-анализа, который позволяет определить количественно-качественную картину имиджа столицы путем выделения материалов зарубежных журналистов, опубликованных в мировых СМИ.

Методологической базой стали исследования по имиджеологии городов, а также научные статьи, в которых предметом исследования была Астана как столица Казахстана. Оказалось, что научный запас таких исследований достаточно содержательный и позволяет использовать данные, которые приводятся в этих материалах. Кроме того, автор применяет метод контент-анализа на примере одного из характерных материалов, опубликованных в газете The New York Times.

Тема сирийского конфликта является актуальной среди американских СМИ. Другим активным зарубежным СМИ была крупнейшая информационная компания США – CNN, которая, рассматривая ход переговорного процесса по военному конфликту в Сирии, успевает показать общие виды Астаны, как города – блестящего организатора, предоставившего все условия для проведения эффективной работы международного уровня.

CNN или Cable News Network – (Кабельная Новостная Сеть), телеканал, созданный знаменитым Тедом Тёрнером. Сейчас CNN стала частью компании Turner Broadcasting System, которой владеет Time Warner. Данное издание имеет несколько онлайн-версий, в том числе мировых, для Европы, Азии, Африки, Латинской Америки, США. На сайте мировых новостей World можно получить информацию о международных событиях, с комментариями репортеров, экспертов, с фото-видеоинформацией. С января 2017 года появилось много материалов о Казахстане и Астане. В рубрике “SyriaCrisis” много аналитических материалов, интервью, репортажей. За период с января по март 2017 г. на канале CNN (www.cnn.com) [7] было размещено более 600 видеоматериалов о военном конфликте в Сирии, в том числе около 15 материалов о переговорах по регулированию сирийского конфликта в Астане, Казахстане.

Рассмотрим, какого характера материалы и в каких СМИ опубликованы о переговорном процессе в столице Казахстана Астане. Для исследования использованы зарубежные материалы, опубликованные на сайте www.inosmi.ru [8], посвященные этой теме за период с января по май 2017 года. Ключевыми словами для поиска стали «Сирия» + «Астана» <http://inosmi.ru/search/?query=Сирия%2C+Астана> [9]. В основу анализа положен принцип создания имиджа Астаны. Политические аспекты темы, касающиеся переговорного процесса по мирному урегулированию, в данной статье не рассматриваются.

Были выбраны только материалы, опубликованные за январь 2017 года, когда начались мирные переговоры. Надо отметить, что в анализируемых статьях есть упоминание названия столицы – “Астана”, однако авторы ограничиваются скупыми репликами в адрес города, предоставившего условия для ведения переговоров, уделяя внимание результатам начального этапа политического процесса, который должен решить судьбу страны, истерзанной войной.

Таблица 1 – Имиджевые зарубежные публикации сайта www.inosmi.ru об Астане как площадке мирных переговоров по Сирии (январь, 2017)

п/п	Название статьи	Название издания	Положительный	Нейтральный	Негативный
1	Международная встреча по сирийскому урегулированию в Астане На пути из Астаны	Тьrkiye, Турция 26.01.2017		+	
2	Астана: успех России и провал США Международная встреча по сирийскому урегулированию в Астане	Die Welt, Германия 24.01.2017	+		

Продолжение таблицы 1

3	Астана – ключ к сирийским переговорам Международная встреча по сирийскому урегулированию в Астане	Le Monde, Франция 23.01.2017		+	
4	Кто оплатит восстановление Сирии	The Financial Times, Великобритания 24.02.2017		+	
5	Хорошие новости для России и плохие для Америки	ИноСМИ, Россия 27.01.2017		+	
6	Из солдата в миротворцы: Россия меняет тактику в Сирии	Chatham House, Великобритания 26.01.2017		+	
7	Русская рулетка в Астане Международная встреча по сирийскому урегулированию в Астане	Svenska Dagbladet, Швеция 24.01.2017	+		
8	Новая досадная ошибка Запада	Literární noviny, Чехия 24.01.2017		+	
9	Россия – вершитель судьбы Сирии? Международная встреча по сирийскому урегулированию в Астане	The Guardian, Великобритания 23.01.2017		+	
10	Путин и Лавров гнут свою линию	Il Foglio, Италия 19.01.2017		+	
		Всего 10	2	8	0

Как показывает анализ зарубежных статей, приведенных на сайте www.inosmi.ru за январь 2017 года, российский сайт не расположен публиковать негативные материалы как о своей стране, так и не дает достаточно правдивой картины реакции мирового сообщества на события, которые происходили в Астане с января 2017 года. К примеру, там отсутствуют материалы американских репортеров, нет публикаций из арабских стран.

В то время как, например, в газете *The Washington Post*, (<https://www.washingtonpost.com>) [10] США публикации о возможном начале переговоров по Сирии, начинаются за десять дней до начала официальных переговоров. Увеличение упоминаемости ключевых слов «Астана» и «Казахстан» в солидном американском издании связано с приглашением для участия в переговорах нового президента США – Дональда Трампа, а также впечатлениями журналистов от столицы Казахстана, которая поразила своим теплым приемом и холодной погодой. *The Washington Post* назвали столицу Казахстана Астану «эффективной площадкой для переговоров». По сравнению с переговорами в Женеве, Астана показала более благоприятный прогноз для дальнейших переговоров между прави-

тельством и оппозицией. Если журналисты *The Washington Post* системно публиковали информационные сообщения о ситуации с переговорами в Астане, то журналисты *The New York Times* (<https://www.nytimes.com>) выступили с глубокими аналитическими статьями, в которых уделено большое место столице Астане и Казахстану, отношению к знаковым атрибутам архитектуры новой столицы, которую назвали «Северным Дубаи», в которых они увидели сигналы поиска идентичности и своего места казахской нации в сложном мире.

В газете *TheNewYorkTimes* на тему по ключевым словам «Астана»+«Сирия» было 40 материалов за период с 1 января по 30 июня 2017 года. Если считать, что за все годы возникновения Астаны как столицы было опубликовано в *TheNewYorkTimes* 527 материалов. Можно посчитать, что в среднем в год с 1997 года, когда Астана получила официальный статус столицы, публиковалось в среднем по 25-26 статей в год. С получением статуса непостоянного члена Совета Безопасности ООН и возможностью решать важные международные вопросы на площадке новой столицы, материалов только за полгода 2017 года появилось почти в два раза больше. Из 40 материалов было выбрано 24 статьи, где

упоминалась Астана как столица Казахстана и давалась какая-либо оценка, влияющая на ее имидж. Из выбранных материалов были отмече-

ны 15 материалов с положительной оценкой, 7 статей – нейтрального характера, 2 – негативных материала.

Таблица 2 – Имиджевые материалы об Астане в The New York Times [10] с января по май 2017 года

	Название статьи дата	Автор	Положительная	Нейтральная	Негативная
1	03 января 2017 г. – «Стамбул, Дональд Трамп, Сирия: ваш утренний брифинг»	• Чарльз МакДермид	+		
2	4 января 2017 года – BEN HUBBARD «Еще одна катастрофа сирийской войны: питьевая вода в Дамаске»	BEN HUBBARD		+	
3	17 января 2017 года – Мир – «Бомба грузовиков в повстанческом сирийском городе убивает десятки»	АССОЦИИРОВАННАЯ ПРЕССА		+	
4	19 января 2017 года. «Помощь не достигает општукатуренных районов, несмотря на перемирие Сирии»	NICK CUMMING-BRUCE			+
5	20 января 2017 года – World – Печатать заголовок: «Россия подписывает соглашение о расширении сирийских баз»	ROD NORDLAND	+		
6	22 января 2017 года – «Дональд Трамп, Яхья Джаммех, Астана: ваш утренний брифинг»	Чарльз МакДермид	+		
7	23 января 2017 года – «Дональд Трамп, Бенуат Хамон, Гамбия: ваш брифинг в понедельник»	ПАТРИК БОЕЛЛЕП	+		
8	23 января, 2017 – «Первый день мирных переговоров в Сирии быстро опускается в споры и обвинения»	АННЕ БАРНАРД и HWAIDA SAAD	+		
9	23 января 2017 года – «Дональд Трамп, Сирия, Император Акихито: ваш утренний брифинг»	Чарльз МакДермид		+	
10	24 января 2017 года – «Иран, Россия и Турция согласны принудить Сирию к прекращению огня, имея несколько деталей»	- АННЕ БАРНАРД и HWAIDA SAAD		+	
11	24 января 2017 года. – «Дональд Трамп, Брексит, «Сирия: ваш утренний брифинг»	ЧАРЛЬЗ МАКДЕРМИД	+		
12	25 января 2017 года – «Сирия, Оскар, Australian Open: ваша среда Брифинг «Сирия восстанавливает источник воды в Дамаске от Ребелсаеса,	ПАТРИК БОЭЛЕР	+		
13	31 января 2017 года. «Сирия восстанавливает источник воды недалеко от столицы»,	RICK GLADSTONE	+		
14	Февраль 01, 2017 г. «Автократы мира дают большие пальцы вверх по козырьку»	ROD NORDLAND		+	
15	8 февраля 2017 года «Битва за возвращение города превращается в геополитическое испытание сирийской войны»	ANNE BARNARD	+		
16	2017 «Прогресс сообщается в переговорах по Сирии»	RICK GLADSTONE	+		
17	07 марта 2017 г. «Казахстанская столица, постсоветское творчество, рождает реальные корни»	АННЕ БАРНАРД	+		
18	Марта 21, 2017 г. – «Повстанцы напоминают Дамаску, что война далека от завершения»	АННЕ БАРНАРД	+		
19	«Химическая атака на сирийцев воспламеняет мировое возмущение»	АННЕ БАРНАРД И Майкл Р. ГОРДОН			+

Продолжение таблицы 2

20	April 27, 2017 – World – Print Headline: “”	By PATRICK KINGSLEY	+		
21	Май 02, 2017 г. – Мир – Печатать «Трамп и Путин согласны преследовать Сирию в прекращении огня»	ПЕТЕР БЕЙКЕР и НЕЙЛ МакФАРКАР		+	
22	«Сделка достигнута для гаваней в Сирии с сомнением»	ANNE BARNARD и RICK GLADSTONE -		+	
23	Май 22, 2017 – «Посланник ООН: все стороны Сирии соглашаются на переговоры по Конституции»	АССОЦИАЦИЯ ПРЕССЫ	+		
24	May 31, 2017 «Главный помощник ООН обвиняет Сирию в использовании страдания как военной тактики»	АССОЦИАЦИЯ ПРЕССЫ	+		
		Всего 24	15	7	2

Проведем анализ одного материала Анне Барнард «Kazakh Capital, a Post-Soviet Creation, Is Growing Real Roots» [11] от 7 марта 2017, журналиста газеты TheNewYorkTimes. Содержание статей Анне Барнард напоминает исследования имиджа Астаны, которые были отражены в научных статьях американских авторов, например, Натали Коч (Natalie Koch, 2010, 2013).

Рассматривая архитектурный ландшафт города, автор пытается показать в его стиле влияние северного соседа, которого называет «давним гегемоном». Отмечает похожесть архитектурного стиля Большого театра в Москве с новым оперным театром в Астане, она иронично замечает «вплоть до скульптуры скачущих лошадей на крыше» (пер. авт.). Она четко видит утверждение казахстанского политического под черка в наклонном, неправильном конусе Хан Шатыра, торгового центра, «спроектированного как крупнейшая в мире палатка. Его крыша поддерживается одним косым полюсом, чтобы пробудить кочевую историю казахов, тюркскую этническую группу, постепенно восстанавливающую свою идентичность после столетий российского правления» (пер. авт.) Мастерство журналиста при описании архитектурных особенностей столицы Астаны не ограничивается формальным признанием их достоинств или недостатков. Каждая статья становится своеобразным политическим лекалом, под конфигурациями которого можно увидеть критический взгляд пристального аналитика. Барнард отмечает как положительный факт, что «Астана представляет успех лидера Казахстана Нурсултана Назарбаева (пер.авт)», высокую роль президента Казахстана, который «единственный в стране президент после обретения независимости – пять раз избирался с

97,5 процентами голосов. (пер. авт.). Она отмечает как возвышающий страну фактор, что «Казахстан избежал территориальных споров с Россией и этнических и религиозных конфликтов, которые преследовали другие постсоветские государства (пер.авт.). Барнард ясно подчеркивает, что создание новой столицы было важным шагом в политике суверенного государства. «Этот шаг продемонстрировал силу и амбиции, но также поместил маркер на карту, укрепив владение этим районом Казахстана» (пер.авт.). «Г-н Назарбаев стремился создать национальную идентичность, отличную от России, но не исключая русских (пер.авт)» – пишет Барнард. Подчеркивая близость языка и духа Турции к политике Казахстана, журналистка описывает мечеть Хазрат Султан в Астане – крупнейшую в Центральной Азии и сравнивает, что ее «парящий купол и замысловатое убранство напоминают Голубую мечеть Стамбула, ... напоминающий бирюзу казахского флага» (пер.авт.). Вместе с положительной оценкой города Астаны автор подчеркивает, что в стране существует проблема с коррупцией (Anne Barnard, 2017).

Заключение

Таким образом, проанализировав ряд СМИ мировых стран, представленных на онлайн- сайтах, а также в печатных изданиях, автор ставила целью показать, как позиционируется имидж Астаны в период привлечения внимания мировых медиа к городу Астане как международной площадке по мирным переговорам в Сирии. Анализ показал, что проведение крупного политического мероприятия в столице Казахстана повысило интерес к Астане, увеличило количество упоминаний города в мировых медиа, способствовало укреплению благоприятного имиджа Астаны.

Вместе с тем следует отметить, что научные источники, посвященные анализу имиджа Астаны, могут быть дополнены серьезными исследованиями, помогающими возвысить ее имидж и дать более перспективную картину развития столицы Казахстана как «smart city» в соответствии с новыми технологиями и научным прогрессом.

Литература

- 1 Natalie Koch (2010) The monumental and the miniature: imagining 'modernity' in Astana *Journal Social & Cultural Geography* Pages 769-787 | Published online: 25 Nov 2010 Volume 11, 2010 – Issue 8
- 2 Natalie Koch (2013) The 'heart' of Eurasia? Kazakhstan's centrally located capital city *Journal Central Asian Survey* Volume 32, 2013 – Issue 2 Pages 134-147 | Published online: 14 Jun 2013
- 3 Narek Mkrtychyan (2016) Nation-building projects through new capitals: from St. Petersburg to Yerevan and Astana *Journal Nationalities Papers The Journal of Nationalism and Ethnicity* Volume 45, 2017 – Issue 3 Pages 485-498 | Received 23 Oct 2015, Accepted 07 Apr 2016
- 4 Kishimjan Osmonova (2016) Experiencing liminality: housing, renting and informal tenants in Astana *Journal Central Asian Survey* Volume 35, 2016 – Issue 2: Urban spaces and lifestyles in Central Asia and beyond Pages 237-256
- 5 Adrien Fauve (2015) Global Astana: nation branding as a legitimization tool for authoritarian regimes *Journal Central Asian Survey* Volume 34, 2015 – Pages 110-124
- 6 Bernhard Köppen (2013) The production of a new Eurasian capital on the Kazakh steppe: architecture, urban design, and identity in Astana *Nationalities Papers The Journal of Nationalism and Ethnicity* Volume 41, 2013 – Issue 4: From Socialist to Post-Socialist Cities Pages 590-605 | Received 06 Jun 2011, Accepted 10 Jan 2012, Published online: 01 May 2013
- 7 <http://www.cnn.com>
- 8 <http://www.inosmi.ru>
- 9 <http://inosmi.ru/search/?query=Сирия%2C+Астана>
- 10 <https://www.washingtonpost.com>
- 11 <https://www.nytimes.com>
- 12 Anne Barnard (2017) «Kazakh Capital, a Post-Soviet Creation, Is Growing Real Roots» 7 March // <https://www.nytimes.com/2017/03/07/world/asia/kazakh-capital-a-post-soviet-creation-is-growing-real-roots.html>

2-бөлім
АҚПАРАТ ӘЛЕМІ

Раздел 2
МИР ИНФОРМАЦИИ

Section 2
WORLD OF INFORMATION

Кенжегулова Нарбин

Кандидат филологических наук, доцент
Университет «Туран»,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: naiman-karabi@mail.ru, 87775855458

РЕПУТАЦИОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ СМИ

В данной статье говорится о необходимости для каждого объекта СМИ формирования репутационного менеджмента, который сможет характеризовать каждое издание или канал как конкурентноспособный, авторитетный источник информации как для целевой аудитории, так и для широкой общественности. В статье даются определенные характеристики репутационного менеджмента.

Ключевые слова: репутация, менеджмент, информация, СМИ, аудитория.

Kenzhegulova Narbin

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
University «Turan»
Kazakhstan, Almaty
E-mail: naiman-karabi@mail.ru, 87775855458

Reputational management of media Abstract

This article discusses the need for each media facility to form a reputation management that can characterize each edition or channel as a competitive, authoritative source of information for both the target audience and the broad public. The article gives certain characteristics of reputation management.

Key words: reputation, management, information, media, audience.

Кенжегулова Нарбин

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
«Туран» Университеті
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: naiman-karabi@mail.ru, 87775855458

БАҚ-тағы беделдік басқару

Бұл мақалада БАҚ саласындағы белсенділікті қалыптастыратын менеджменттің ерекшеліктері жайлы айтылады. Репутациялық менеджмент БАҚ нысандарына нарық жағдайында беделін сақтап, өздерінің рейтингілерін көтеру үшін қажет. Ол үшін белгілі репутациялық менеджменттің алғышарттарын сақтап, шыншыл, әділ, қоғамға аса қажет өзекті ақпарат беруге тырысуы керек.

Түйін сөздер: беделі, басқару, ақпарат, бұқаралық ақпарат құралдары, аудитория.

Введение

Для приобретения авторитета как у своей целевой аудитории, так и у широкой общественности, процветания любого медиаобъекта, в первую очередь, необходима репутация, ее следует

заработать, используя набор определенных медиатехнологий. «...Репутация – приобретаемая кем-либо или чем-либо общественная оценка, общее мнение о качествах, достоинствах и недостатках кого-либо или чего-либо» [1]. В наше время, когда особо развита конкуренция между

печатными изданиями, которые не в особом почете у молодежи, увлекающейся информацией новых медиа из-за их быстроты восприятия и легкодоступности, но и между электронными СМИ, репутация особо нужна. Также многие объекты масс-медиа стали стремиться к оценкам, приближенным к брендовым, что является вполне закономерным явлением. Поэтому репутационный менеджмент считается одним из актуальных элементов в характеристиках современных объектов СМИ.

Репутационный менеджмент считается актуальнейшим направлением в PR-бизнесе. Это «...система мероприятий по созданию, упрочению и поддержанию устойчивой позитивной репутации организации» [2]. (в нашем случае – редакций).

Общеизвестно, что устойчивая позитивная репутация принесет любому изданию или каналу немало выгод, которые можно сформулировать следующим образом:

Произойдет рост тиража, или время просмотра, что непременно приведет к расширению аудитории.

Позитивная репутация привлечет дополнительных спонсоров. Более уверенно будут чувствовать себя учредители.

Сравнительно большое доверие будет к публикациям, если это печатные СМИ, и к передачам, если это телеканал или радиоканал. Эксперты отмечают, что хорошая репутация организации, а в нашем случае медиаобъекта, придает в глазах потребителя, а в нашем случае аудитории, дополнительную психологическую ценность медиапродукции.

Хорошая репутация повышает доверие к рекламным и другим коммуникационным шагам, предпринимаемым объектом масс-медиа.

Задействовать кредит доверия в кризисных ситуациях. Как показывает практика, репутация помогает в кризисных ситуациях «удержаться на плаву». Если аудитория знает объект масс-медиа с самой лучшей стороны, то будет значительно проще получить отсрочку для исправления сложившейся кризисной ситуации. Это может быть просто «смягчение» кризиса. Конечно, только временно, только на первых порах, но этот временный резерв должен быть достаточным для принятия срочных антикризисных мер. Тому примером могут служить действия оппозиционной прессы в лице газеты «Дат», затем ставшей «Сол Дат», затем – «Тасжарған». Газета меняла срочно название, но оставалась, как говорится, «на плаву». Но так как в данном случае кризис для издания был, как говорится, «рукотворным»,

то есть устойчивого идеологического характера, то дальнейшей возможности удержаться «на плаву» не оставалось возможности.

Повышение самооценки персонала организации, возможность привлечения в объект масс-медиа лучших профессионалов. Это, несомненно, проблемы внутрикорпоративного PR. То есть в нашем случае – внутриредакционного. Это – повышение заработной платы, это – поощрение за хорошие публикации или сюжеты.

На этих примерах можно убедиться, что хорошая репутация абсолютно важна во всех направлениях коммуникационной деятельности масс-медиа. «...хорошая репутации – это отличный способ превращать нематериальные активы вполне материальные» [3].

Репутация имеет несколько измерений – «объективные» и «субъективные». Вот «объективные» критерии хорошей репутации, применяемые известным журналом «Fortune» при составлении рейтинга крупнейших компаний США [4]:

- качество менеджмента;
- качество продукта;
- способность привлечь и удержать квалифицированные кадры;
- финансовая прочность;
- эффективное использование корпоративных активов;
- долгосрочная инвестиционная привлекательность;
- склонность к использованию новых технологий;
- ответственное отношение к обществу и к окружающей среде в частности.

Так как объекты и субъекты масс-медиа являются не просто бизнес-объектами, а прежде всего идеологическими, то не только эти перечисленные факторы создают хорошую репутацию, но и хорошая репутация создает их, например, инвестиционную привлекательность. Почему некоторые издания продолжают функционировать и привлекать внимание аудитории и после явных «проколов». Потому что имеется аудитория, которой явно импонирует продукция таких изданий, или каналов. Поэтому следующее определение репутации наиболее приемлемо в отношении СМИ: «Репутация – это набор убеждений и ощущений, которые организация вызывает у аудитории» [2, с.53].

Возникает вопрос, какую «репутационную группу» отнести к целевой? По мнению профессора австралийской высшей школы Грэма Даулинга, можно говорить о следующих аудиторных группах, работа с которыми одинаково

важна для репутационного менеджмента организации [5].

Нормативные группы (правительство, акционеры, регулирующие инстанции и т.п.). Конечно, если объект СМИ относится к типологии явно оппозиционного характера, то рассчитывать на доверие властей, тем более правительства, немислимо.

Функциональные группы (сотрудники, профсоюзы, поставщики, дистрибьюторы и т.п.). Мнение этой аудитории создает «костяк» репутаций, который быстро становится известным другим аудиторным группам.

Диффузные группы (журналисты, общества по защите прав человека, группы активной общественности). Они транслируют репутационную оценку другим группам. Но здесь важны журналисты.

Группы конечных потребителей. Это интеллигенция, студенты, учащиеся и группы целевой аудитории, соответствующие специализации издания, канала и их основной типологии.

Только при эффективной работе с названными группами возможно осуществление репутационного менеджмента в СМИ.

Но следует также признать, что огромную роль при создании репутационного менеджмента играет и работа настоящих профессионалов, составляющих «костяк» любой редакции. Работу таких профессионалов прежде всего отличает:

- актуальность поднимаемой ими темы;
- достоверность фактов;

- злободневность проблем;
- мастерство самих журналистов, каким образом они преподносят аудиторию проблему: методы и приемы.

На нашем отечественном телевидении эти качества имеются у журналистов телеканала «Астана». При малом количестве аналитических программ выгодно отличаются следующие: «Избранное за неделю» с журналистом и телеведущим Ерланом Сисеновым, «Новый курс» с молодым журналистом Абдуловым, «Біздің уақыт» с Жайной Сламбек и «Біздің ауыл» с Айгерим Сейфоллой. Хотя в этих программах журналисты рассказывают об актуальных событиях прошлой недели, но подают их, используя и субъективные оценки событий, которые во многом могут совпадать с мнением целевой аудитории и даже с оценкой широкой общественности. А в программе «Біздің ауыл» Айгерим Сейфолла рассказывает о совершенно новых бизнес-структурах в аулах, которые создают там местные жители, притом все это подается естественно и ненавязчиво.

Заключение

Из всего сказанного можно с полной уверенностью заключить, репутационный менеджмент является необходимым элементом, частью основной характеристики любой редакции, поэтому каждый объект масс-медиа должен прилагать все усилия, чтобы завоевать свое место на рынке современных информационных структур.

Литература

- 1 Ожегов Г., Шведова И. Толковый словарь русского языка. – М., 1992. – С. 86.
- 2 Гундарин М. Книга руководителя отдела PR. – СПб., 2006. – С. 51.
- 3 Серов И. Методы PR коммуникаций. – М., 2009. – С. 120.
- 4 Все о PR. Специфика журнала «Fortune». – М., 2009.
- 5 Даулинг Грэм. Репутация и имидж предприятий. – М., 2010. – С. 46.

Referenses

- 1 Ozhegov G., Shvedova I., "Tolkovyi slovarj russkogo iazyka" M., 1992, p. 86.
- 2 Gundarin M. Kniga rukovoditelja otдела PR. St. Petersburg, 2006. p. 51.
- 3 Serov I. Methody PR communicatsyi. M. 2009, page 120.
- 4 Vse o PR. Specifica journala "Fortune", M., 2009.
- 5 Dowling Graham. Reputatsia i image predpriatij M., 2010, p. 46.

Саудбаев Мадияр

PhD доктор
Сүлейман Демирел атындағы университеті,
Қазақстан, Қаскелең к.
E-mail: madiyar_saudbaev@sdu.kz, +77019535751

«ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕР» ҰҒЫМЫ МЕН ОНЫҢ ЗАМАНАУИ ЖЕЛІЛІК ҚОҒАМДАҒЫ АЛАР ОРНЫ

Мақалада «әлеуметтік желі» ұғымының тарихына оның бүгінгі қоғамдық ғылымдар саласындағы қолданысына тоқталады. Ұғым жайында отандық және шетелдік ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, оның даму тарихын хронологиялық тұрғыдан сараптайды, талдау жасайды. Сондай-ақ мақалада әлеуметтік зерттеу барысында қолданылатын желілік қоғам теорияларын жан-жақты қарастырады. Оның түрлі ғылыми салалардағы трансформациясына сыни тұрғыдан анализ жасайды.

Сонымен қатар, бұл ұғымның телекоммуникация саласы мен микроэлектроникалы технологиялардың дамыған заманындағы өзгерістері мен талаптары жайында жаңа деректер ұсына отырып, оның виртуалды кеңістіктегі тұлғалардың қарым-қатынасына әсері жайында ой өрбітеді.

Түйін сөздер: әлеуметтік желілер, желілік қоғам, желі қоғамы, Интернет, журналистика.

Saudbaev Madiyar
PhD doctor
Suleyman Demirel University
Kazakhstan, Almaty
E-mail: madiyar_saudbaev@sdu.kz, +77019535751

The concept of «social network» and its place in modern network society

The article discusses the history of the concept of “social networks” and its application in modern social sciences. Taking into account the opinion of domestic and foreign researchers on the concept, analysis of the history of its development was made with a chronological point of view. And also we have been studied in detail the network theories and technologies used in the study of society. And with a critical point of view is considered a transformation of the concept in different scientific fields.

In addition, the article presents new information about the changes and requirements of this concept during the progress of the telecommunications sector and microelectronic technologies and is revealed the idea of its impact on the relationship between individuals in the virtual space.

Key words: Social network, Network society, Internet, Journalism, Sociology.

Саудбаев Мадияр
PhD доктор
Университет имени Сүлеймена Демиреля
Қазақстан, г. Алматы
E-mail: madiyar_saudbaev@sdu.kz, +77019535751

Понятие «социальные сети» и его место в современном сетевом обществе

В статье рассматривается история понятия «социальные сети» и его современное применение в социальных науках. Принимая во внимание мнение отечественных и зарубежных исследователей о понятии, был сделан анализ истории его развития с хронологической точки зрения. А также были подробно изучены сетевые теории и технологии, применяемые в процессе изуче-

ния социума. Ис критической точки зрения рассмотрена трансформация этого понятия в разных научных отраслях.

Наряду с этим, в статье представлены новые сведения об изменениях и требованиях этого понятия в период прогресса телекоммуникационной сферы и микроэлектронных технологий и раскрывается мысль о его влиянии на взаимоотношения личностей в виртуальном пространстве.

Ключевые слова: социальные сети, сетевое общество, Интернет, журналистика.

Кіріспе

Ақпараттық технологиялардың және коммуникация құралдарының дамуымен келген Интернет байланысы ақпаратты тұтынушы қауым арасында өте қатты жылдамдықпен қанат жаюда. Бұл үдеріс компьютерлер мен смартфонға қолдануды, оларды пайдалануды күнделікті өміріміздің ажырамас бір бөлігіне айналдырды. Желіаралық коммуникацияда интерактивті байланыс жоқ болғандықтан, Интернеттен бұрын компьютерді біз тек жазуда, есеп-қисап жасауда және ойын ойнауда ғана қолдандық. Интернеттің пайда болуы және оны қолданыс аясының кеңеюі кез келген ақпаратқа қол жеткізуді, сондай-ақ банк қызметі, денсаулық пен білім беру және күнделікті тұрмыстың әрбір саласына интерактивті қарым-қатынас тіршілігінің тууына себеп болды. Қалаған жеріңізден қалтаңыздағы смартфон арқылы жер жаһанның небір нүктесіндегі досыңызбен интерактивті хат алмасып, сурет, бейнебаяндар бөлісе алатын болдық. Бұл жерде олардың бір-біріне ақпараттарды қарша боратып, өзара әрекеттесу мен ықпалдасу арқылы жаңа қоғам – желі(лік) қоғамының пайда болуына түрткі болғанын көреміз.

Негізгі бөлім

«Nettsamfunn» (норвег тілінде) «желілік қоғам» немесе «желілер қоғамы» терминін норвег зерттеушісі Стайн Брэттен «Modeller av menneske og samfunn: bro mellom teori og erfaring fra sosiologi og sosialpsykologi» («Адам мен қоғамның модельдері: әлеуметтану мен әлеуметтік психологиядағы теория мен тәжірибе арасындағы көпір») атты кітабында 1981 жылы алғаш рет ауызға алған еді. Кейін бұл термин нидерландтық Ян ван Дейктің 1991 жылғы «Желілік қоғам» («De Netwerkmatschappij») кітабында, сонан кейін 1996 жылы Мануэл Кэстеллстің «Желі қоғамының тууы» («The Rise of the Network Society») атты трилогиясының «Ақпарат дәуірі: экономика, қоғам және мәдениет» атты бірінші бөлімінде бой көрсеткен-ді. Десе де, осы сөзге туыстас терминді ағылшын ғалымы Джеймс Мартин 1977 жылы «Сым-

дық қоғам: Ертең үшін талпыныс» («The Wired Society: A Challenge for Tomorrow») атты еңбегінде қолданып, журналистерге арналған Пулицер марапатына ие болғаны да бар.

Торонто университетінің ғалымы Барри Уеллман да желілер қоғамын әлеуметтік тұрғыдан зерттеді, оның алғашқы танымал жұмысы 1973 жылы жарияланды. Ал кешенді теориялық зерттеуі 1988 жылы шыққан «Желілік қала» (The Network City) еді. 1979 жылғы «The Community Question» ғылыми еңбегінде Уеллман, кез келген қоғамды және оның иерархиялық құрылымын шектеулі топтармен тізбектеп қарастырмай, оны желі түрінде қарастыру ұтымды деген ойды алға тартады [1]. Бұл ой өз кезегінде әлеуметтік желі түрінде зерттей бастаған классик ғалымдар – Якоб Леви Морено мен Джеймс Барнестердің ж.т.б пікірін жанама түрде қостаған болатын. Кейінірек, Уеллман осы теория мен ойды одан әрі жалғастырып, әлеуметтік желілер анализі теориясына индивидуалданған желілер немесе «желілік индивидуализм» деген тұжырымын ұсынады. Ғалым өзінің жоғарыдағы зерттеулерінде желі қоғамының маңызды үш тұсына тоқталады. Олар: қоғамдастық, жұмыс және ұйымдар. Оның ойынша, техникалық даму қоғамның жаңа образын – қоғамның әлеуметтенген, кеңістікке әртараптандырылған сипаттарын тудырды. Сондықтан желілерін кеңейту арқылы бір ұйымдар басқа ұйымдармен қарым-қатынас орнатып, нақты мәселелерде көмек алмасымын жүзеге асыра алады. Компьютер көмегімен коммуникация орната алу жүйесіне (EIES The Electronic Information Exchange System (электронды ақпарат айырбасы жүйесі) едәуір еңбегі сіңіп, осы саланың дамуында өзіндік үлесі бар Мюррей Турофф пен Роксанн Хилц 1978 жылы жарық көрген «The Network Nation» («Желі мемлекеті») еңбегі П. Крэйвен мен Б. Уеллмен бірігіп жазған «Желілік қала» («The Network City») еңбегіне арқа сүйей отырып жазылған еді. М. Турофф пен Р. Хилц аталмыш еңбектерінде компьютер арқылы жасалған коммуникация қоғамды түрлендіріп, оның сипатын өзгертеді деп айтқан еді. Ғалымдардың Интернет пайда болмастан бұрын болжаған жорамалдарының расқа шыққанын біз бүгін анық байқап отырмыз.

Бүгінде желі қоғамын зерттеуде өзіндік үлесі бар әлеуметтанушы ғалым М. Кэстеллстің пікіріне сүйенер болсақ, «бүгінгі қоғамның жаңа әлеуметтік морфологиясын осы желілер құрайды» [2]. 2001 жылы Берклейдегі Калифорния университетінің телеарнасында профессор Гарри Крейслердің «Conversations with History» («Тарихпенен диалог») бағдарламасына берген сұхбатында, Кэстеллс: «Желілік қоғам деп негізгі әлеуметтік құрылымдар мен оның мүшелерінің атқарар іс-шаралары электронды коммуникация желілері айналасына шоғырланған қоғамды айтамыз» – деп, желі қоғамына анықтама берді [3]. Бұл жерде қоғамда бұрыннан келе жатқан әлеуметтік формасы бар ұйымдар арасындағы әлеуметтік желілер қатынасының электронды коммуникация пайда болғаннан кейін «әлеуметтік желі» ұғымы мен оның ғылымдағы қолданысының біршама өзгергендігін байқаймыз. Яғни, микроэлектронды құрылғыларды пайдалана отырып, ақпараттарды өңдей алатын және оны басқара алатын желілер жүйесі. Желі қоғамы қиынының (логикасының) дамуы азық-түлік өндірісі мүмкіндіктерін, қоғам мүшелері арасындағы тәжірибе алмасуды, мәдениет пен билікті өзгертетін бүгінгі қоғамның базалық ұясы іспетті» – дейді, Кэстеллс жаңа әлеуметтік желі және желілік қоғамға баға берген кезде [4]. Дегенмен бұл пікірге қарсы пікір айтқан ғалымдар да бар. Солардың бірі – норвег әлеуметтанушысы Ян Ван Дейк. Ол индивидтер, топтар мен ұйымдардың желілік жүйеге деген ұмтылысын байқасақ та, олар әлі де болса қоғамның іргетасы болып саналады дейді. Адамзаттың бірігуі, қоғамдануының заманалы анықтамасына тек технологияның ғана емес, оған экономика, саясат, мәдениет және басқа көптеген факторлардың әсері мықты. Сол себептен «Желі қоғамы» деген ұғымның мағынасы «ақпараттық қоғам» терминінен әлдеқайда кең әрі ауқымды. «Ақпараттық қоғамның» сипаты көбіне технологиялардың дамуына байланысты болса, «желі қоғамы» дінге, тәрбиеге, мәдениетке және түрлі саяси ұйымдардың қалыптастырған орталарға байланысты болады. Аталмыш факторлар кейде желі қоғамының дамуына түрткі болса, енді бірде оған кедергі болатындай жайы бар. Ван Дейктің пікірінше, ақпарат бүгінгі қоғамның болмысына ықпал етсе, желілер бұл қоғамның ұйымдастырушы/құрушы формалары мен инфоқұрылымдарын қалыптастырады. М. Кэстеллстің пікірі бойынша, ақпараттардың ағым кеңістігі немесе желілердің қалыптастырған өрмегі желі қоғамы сахнасында негізгі рөл ойнайды.

Мұнда коммуникация желісінде белгіленген орталар болады, сол орталарда қауымдастықтар бір-бірімен тоғысып жатады. Қалалардағы бетке ұстар дегдарлар белгілі бір жерлерге байланбағанымен олар ағым кеңістігіне бір-біріне тоғыса байланған. Сондай-ақ, Кэстеллс қауымдастықтарға үлкен маңыз бере отырып, шынайы билік «ғаламдық қалада» емес, шынайы билік осы қауымдастықтарда деген тезисті алға тартады.

Нәтиже

Байқасаңыздар, әлеуметтік желі термині мен әлеуметтік желі анализі теориясы 1970 жылдардың орта шебінен бастап тек әлеуметтану саласы емес, қоғамның барлық саласында бірдей зерттеле бастады. Әсіресе, 1980 жылдардың аяғында электроника мәдениеті үстемдік орнатып, телекоммуникация дәуірі басталғаннан кейін желі ұғымы виртуалды немесе диджитал сипат алды. Ян Ван Дейк «желі қоғамы» жайында былай дейді: ол «кездесіп, өзара қарым-қатынастарын бетпе бет ұйымдастырудан гөрі, бірте-бірте медиажелілер және әлеуметтік желі коммуникациясына ауысып келе жатқан қоғам формасы» [5]. Дәстүрлі, дағдылы жүзбе-жүз кездесулер бұл жерде сандық технологиялармен ауыстырылған. Бұл дегеніміз – әлеуметтік желілер мен медиажелілер бүгінгінің негізгі ұйымдастырушы құралы әрі заманалы қоғамның өте маңызды құрылымын қалыптастырады деген сөз. Бұл пікірімізді Ян Ван Дейк те қостайды. Ол «Желі қоғамы» атты еңбегінде желі қоғамына сипаттама бере келе, оның болашақта алар орнына тоқталады. Оның бірінші ұсынары – бүгінгі қоғамымыздың бірте-бірте желі қоғамына айналу үдерісін бастан өткеруі. Бұл тұлғааралық, ұжымаралық және бұқаралық қатынасымдар, Интернет арқылы тұтастана түседі дегенді білдіреді. Адамдар үнемі бір-бірімен байланыста және бір-бірінің ақпараттарына қол жеткізе алатындай қарым-қатынаста бола алады. Интернетті қолдану адамға үйде не жұмыста отырып «бүкіл әлемді» көру мүмкіндігін береді. Ян ван Дейк газет, хат сияқты қағаз арқылы хабар тарату құралдарының ескіретінін және ақпарат таратудың көне түріне айналады дегенді және қосады [5]. Адам – ақпарат сандығы. Адамзат – ақпараттар сандығының желілік байланысы. Тарих қойнауынан осы күнге дейін қаншама қоғамдық фармацияларды бастан өткерсе де адам баласының ең басты қасиеттерінің бірі – айналамен ақпараттық желі орнату болып

қалмақ. Ол ауызша сөйлесіп ақпарат алмасатын орта болсын, таңба қалдырып, жазбаша хат алмассын немесе компьютер желілері арқылы коммуникация орнатса да барлық жағдайда адам баласы өзіне әлеуметтік ақпарат алмасатын желі орнатары сөзсіз. Қазіргі телекоммуникация, сымсыз байланыс және компьютерлік желілерді біз әлемді жайлаған жаңа жасанды коммуникация сферасы дей аламыз. Теле, радио толқындары, спутниктік байланыс және кабельдік желілерден құралған бұл жасанды жүйе планетаны шырмап алған бейне бір торлама тәрізді. Оның әрбір дәлізімен сәт сайын сандық (digital) форматтағы шексіз дыбыс-сигналдар, сансыз фото-көріністер мен бейне-көріністер және ұшы-қиыры жоқ жазбаша ақпараттар ары-бері толассыз ағылуда. Информацияның мына заманда осылайша жарық жылдамдығымен жарысуы, ақпараттық технологиялардың, бағдарлама жасау мүмкіндігінің күрт артуы офлайн баспасөз, креативті басылымдар, онлайн журналистика, тіл білімі, информатика, коммуникация салаларына зор ықпал ете бастады. Оның үстіне жаңа медиа саласы мамандары осы шырмауық тоқымадағы ақпараттар ағымын одан әрі жылдамдатып, олардың қолданбалық дәрежесін жетілдіре түсу үшін бар күш-қайраттарын жұмылдыруда. Ондағы «мақсат – қолдануы теледидар секілді оңай, бірақ лезде сандық әлеммен байланыс құра алатын жаңа коммуникация технологиясын ойлап табу» [6].

Ойтолқы

Жаңа коммуникация технологияларының пайда болу тарихы мен даму деңгейіне қарап, оларды бейнемәтін, телемәтін, кабельді телеарналар, сымсыз байланыс, спутниктік байланыс, электронды пошта қызметі, мульти-медиа және Интернет желілері деп топтастыруға болады. Расында, жаңа коммуникация технологияларының бүгінде тұтынушылар арасында қолданылуына, даму деңгейіне қарап, көзіміз үйренген радио мен телеарналардың таралым деңгейінен әлдеқайда ілгерілеп, қарыштап дамып кеткенін байқауға болады. Осы ретте барлық технология түрлерінің қарқынды дамуы және олардың сандық форматқа ауысуы жаңа коммуникация технологияларына тікелей әсер ету факторы өте жоғары екенін аңғарамыз. Атап айтқанда:

Компьютердің өнімділік күші, байланыс желілері, ақпаратты сақтау орындары мен оларды өңдеу жүйелері дәстүрлі коммуникация

құралдарына қарағанда, күн санап өрістеуіне септігін тигізуде;

Телекоммуникациялық жабдықтардың құнының арзандауы компьютер сияқты кейбір сандық технологиялардың құнына да әсер етуде;

Факс, мобильді телефондар, э-пошталар және компьютерлердегі күн тәртібіндегі жазба айналымы коммуникациясындағы виртуалды индивидаралық, компьютераралық желілеріндегі жаңалықтарға қарап, жаңа коммуникация ұсынған қызметтерді реттеуге, оларды біріздендіру жұмыстары өте жоғары жылдамдықпен жүргізілетінін және ары қарай да жүргізіле беретінін болжауға мүмкіндік туғызады – деп қарастырады профессор К. Қамзин [7]. Біз бұған төртінші етіп – Мобильді ақпарат/коммуникация құралдарының қарыштап дамуын қоса аламыз.

Жоғарыда айтып өткен жаңа коммуникация құралдарының бірі санатындағы Интернетті кез келген ақпаратты ала алатын және жаңа коммуникация құралдарының әлеуетін арттыратын бірден-бір фактор екенін бағамдауға болады

Жаңа медиа – кішігірім топтан құралған адамдардың online режимінде отырып бірі-бірімен хат, хабар, мәлімет пен пікір алмаса алатын және тауарларын сататын, сатып алатын сандық технология әлеміндегі жаңа коммуникация түрлерін құптайтын концепция. Сондай-ақ, адамдарға өз қауымдастығы арасында да, шынайы өмірде де дауыс беруге және дауыс жинауға мүмкіндік береді. Жаңа медианың құрылымы ерекшелігінің ең маңызды тұсы – телекоммуникация технологияларымен интеграциялануы. Екінші ерекшелігі – интерактивтілігі. Яғни, күн сайын жаңарып, коммуникация әлемінде төңкеріс жасап отырған интерактивті ақпарат құралдарының пайда болуы, интерактивтілікте әрекетпен кері әрекеттің кезектесе жүйелі түрде ұсынылуы. Яғни, қолданушы еркіне қарай телеарнаны, web-сайты, компьютер бағдарламалары мен ойындарын қолдана алуы. Үшінші ерекшелігі (техникалық) – сандық кодтармен түзілуі. Сонымен, «жаңа медиа дегеніміз – біріккен (конвергентті), интерактивті және сандық кодтармен түзілген ХХ-ХХІ ғасыр медиасы» [8].

Сонымен бүгінгі заманауи желілік қоғам дегеніміз – ақпаратты желілер жүйелері арқылы ақпаратты дамытып, өңдейтін және тарататын микроэлектроника және компьютер желілерінен тұратын, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар басқаратын желілерге негізделген әлеуметтік құрылым дей аламыз. Желілік қоғамды әлеуметтік желілер мен медиажелілер инфрақұрылымы бар және олардың барлық дең-

гейдегі (жеке, топтық, ұжымдық және қоғамдық) негізгі ұйымдастыру тәсілін іске қосатын әлеуметтік құрама деуге де болады. Десе де, әлеуметтік желіні яки желілік қоғамды екі санатқа бөліп қарастырған жөн: туыстық-таныстық желі және виртуалды желі қоғамы. Бұл ретте желілік қоғамның шекаралары бұқаралық қоғамға қарағанда, бірде кеңейеді, бірде қусырылады. Қазіргі таңда желілік қоғамның шекаралары белгісіз, олар әрі жаһандық, әрі локальді (жергілікті), кейде әзірге мұны әлеуметтік ғылымдарда «glocal» деп те атайды. (Global+local – жаһандық түрде ойлан, жергілікті түрде әрекет ет). «Glocal» қазіргі таңда медиа саласында үлкен проблемаға айналды. Қазіргі кезде ұйым мен оның құрамдас бөліктері (адамдар, топтар, ұйымдар) белгілі сағаттық белдеу және орналасқан жермен шектеліп қалмайды. Желіні біз бір бүтіннің элементтері арасындағы байланыс жүйесі деп айта

аламыз. Әлеуметтік желі терминін алғаш ғылыми айналымға ендірген Дж. Барнес секілді біз де желілік қоғамды түйіндерге бөліп қарастыра аламыз. Элементтер түйіндер болса, бір бүтінді жүйе деп атайды. Буындардың ең аз мөлшері үш, ал байланыстардың ең аз саны екі болып табылады. Қатынастар – екі буынның байланысы. Желілер табиғаттағы және қоғамдағы күрделі жүйелерді ұйымдастыру тәсіліне ұқсайды. Олар жанды жүйелерді ұйымдастырудың күрделі тәсілдері болып табылады.

Қорытынды

Желілер жаңа құбылыс емес. Жаңалық болып табылатын жағы олардың қоғамды ұйымдастырудың ескі түріне жаңа мүмкіндіктер ұсынатын микроэлектроника, деректерді тарату технологияларына негізделуі.

References

- 1 Wellman B. The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers // *American Journal of Sociology*. – 1979. – № 84 (5) – 1201–31pp.
- 2 Wellman B. Computer Networks as Social Networks // *Science*. – September 14, 2001. – № 293. – 2031-34 pp.
- 3 Kreisler H. Conversations with History: Manuel Castells (e-resource). TV program of University of California, Berkeley // <http://conversations.berkeley.edu/> <http://globetrotter.berkeley.edu/people/Castells/castells-con0.html>
- 4 Castells M. *The Rise of The Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture*. West Sussex: John Wiley & Sons, 2010. – 469 p.
- 5 Van Dijk J. *The Network Society: Social Aspects of New Media* De netwerkmaatschappij Bohn Stafleu Van Loghum, Houten; The Netherlands, 1991. – 6-40 pp.
- 6 Schiller H. *Culture, Inc.: the corporate takeover of public expression*. – New York: Oxford University Press, 1989. – 208 pages.
- 7 Kamzin K. *Zhurnalistika negizderi. Oqu quraly*. – Almaty: Qazaq universiteti, 2012-142b
- 8 Castells M., Cardoso G. *The Network Society: From Knowledge to Policy*. Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005. – 434 p.

Есенбек Жұмағали¹, Садуақасов Абай²

¹PhD доктор

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: yessenbek.zhumagali@gmail.com; 87784937192

²магистр, аға оқытушы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: abaisadu@gmail.com, +77072120097

**ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚ АССАМБЛЕЯ ҚЫЗМЕТІН НАСИХАТТАУДЫҢ
ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ**

Мақалада автор Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі туралы бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланып жатқан ақпараттардың осы мәселеде қоғамдық пікір қалыптастырудағы маңызына тоқталады. Автор қоғамдағы маңызды әлеуметтік-саяси құрылымдардың бірі саналатын Ассамблея қызметін БАҚ-та насихаттауды жаңа басқышқа көтеру қажеттігін айтады.

Түйін сөздер: Қазақстан халқы Ассамблеясы, қоғамдық пікір, аудитория, ақпараттық қызмет, насихаттау, бұқаралық коммуникация, медиаөнім.

Есенбек Жұмағали¹, Садуақасов Абай²

¹PhD доктор

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

E-mail: yessenbek.zhumagali@gmail.com; 87784937192

²Магистр, старший преподаватель

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

E-mail: abaisadu@gmail.com, +77072120097

Роль Ассамблеи народа Казахстана в формировании общественного мнения

В статье рассматривается деятельность Ассамблеи народа Казахстана и подчеркивается важность формирования общественного мнения по этому вопросу в средствах массовой информации. Автор считает, что деятельность Ассамблеи – одна из наиболее важных социальных и политических структур общества, которая представляет собой новый этап, и информацию о ней необходимо увеличить в средствах массовой информации.

Ключевые слова: Ассамблея народа Казахстана, общественное мнение, аудитория, информационные службы, пропаганда, массовая коммуникация, медиа-продукт.

Esenbek Zhumagali¹, Saduakasov Abay²

¹PhD doctor

Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty

E-mail: yessenbek.zhumagali@gmail.com; 87784937192

²Master, Senior Lecturer

Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty

E-mail: abaisadu@gmail.com, +77072120097

The role of the assembly of the peoples of Kazakhstan in formation public opinion

The article considers the activities of the Assembly of the people of Kazakhstan and stresses the importance of forming public opinion on this issue in the media. The author believes that the activity of

the Assembly is one of the most important social and political structures of society, which represents a new stage and information about it must be increased in the mass media.

Key words: the Assembly of the Peoples of Kazakhstan, public opinion, the audience, information services, propaganda, mass communication, media product.

Кіріспе

Қоғамдық пікірді қалыптастырудағы бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын орасан зор қызметі ақпаратты жеткізудің жылдамдығымен, қолжетімділігімен, аудиторияны кеңінен қамтып алу мүмкіндігімен, тақырыптық аясымен (қазіргі кезде қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдары қозғамайтын тақырып жоқ деуге болады), әлеуметтік бағыттылығымен (белгілі бір әлеуметтік топтың мүдделері мен пікірлерін білдіруге де қызмет етеді) сипатталады [1].

Негізгі бөлім

Елімізде ұлтаралық татулық пен бауырмалдылықты сақтауға, түрлі ұлттар мен этникалық топтардың мәдениетін дамытуға елеулі үлес қосып келе жатқан ұйымдардың бірі – Қазақстан халқы Ассамблеясы. Оның елдегі беделін сақтаудың басты кепілі жұртшылық арасында ұйым туралы оң көзқарас қалыптастыру, екінші сөзбен айтқанда, Ассамблея жайындағы қоғамдық пікірді дұрыс арнаға бағыттау болып табылады.

Өйткені журналистиканың негізгі мақсаты да осы – бұқаралық аудитория мен әлеуметтік институттарға ақпараттық қызмет көрсету. Егер белгілі бір ұйым туралы медиаөнімдер өз адресатына жетпей қалса, ол ұйымның қызметі туралы жұрт хабардар бола қалуы екіталай.

Оның үстіне журналистиканың міндеті, белгілі ғалым К. Қамзин айтпақшы, «бұқаралық аудитория мен әлеуметтік институттардың ақпараттық сұраныстарына сай олардың өмір сүруін қамтамасыз ету» [2, 76-б.] болғандықтан, Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылымдары өткізетін іс-шаралар туралы шығып жатқан ақпараттар мен хабарлар ұйым қызметін одан әрі жандандыруға, халық арасындағы беделінің артуына ықпал етеді [3].

Ауқымы кең құрылымның қызметі де көп қырлы. Сондықтан осы мақаламызда ұйым соңғы қорытынды жылында өткізген айтулы шаралардың еліміз бұқаралық ақпарат құралдарында насихатталуы жайын талқылап көрелік. Атап айтқанда, 2016 жылғы 1 шілдеде Астана қаласындағы ҚР Ұлттық музейінде жыл сайын

өткізілетін Қазақстан халқының достық фестивалі аясында Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінің ұйымдастыруымен Азиядағы өзара сенім шаралары кеңесі (АӨСШК) ұлттық-мәдени орталықтарының Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған «әлем. XXI ғасыр»: АӨСШК елдері ынтымақтастығының жаңа перспективалары» атты азаматтық форумы өткен болатын [4].

Осы форумның қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдары арқылы кең жұртшылыққа жеткізілуі көңіл көншітерілік дәрежеде болды десек қателеспейміз. Өйткені Қазақстан халқы Ассамблеясының интернет порталынан тыс, «KazInform» ХАА, «BNEWS.KZ» АА, «Деловой Казахстан», Thenews.kz, Youtube.com, vefire.ru, Liter.kz сияқты ақпарат агенттіктерінің сайттарында жан-жақты мәліметтер беріліп отырды. Соның ішінде ерекшелеп «Қазақпарат» халықаралық ақпарат агенттігін атап көрсетуге болады. Онда тек осы форумның өзіне қатысты 4 мақала жарияланған.

Ойтолқы

Бұдан тыс, телеарналар да қалыс қалған жоқ. «24 KZ», «Хабар» телеарналары екеуден және «Ұлттық арна», «Kazakh-tv.kz» телеарналары біреуден сюжет хабарлама дайындап, эфирге берген. Жалпы, осы шараның өзіне қатысты отандық бұқаралық ақпарат құралдарында 21 хабар жарияланған.

Қазақстан халқы Ассамблеясының XXIV сессиясы жоғарыдағы шараға қарағанда ауқымы кең әрі айтулы оқиға болғандықтан, бұқаралық ақпарат құралдары тарапынан да ерекше белсенділік байқалды. «Ұлттық арна», «Хабар», «24 KZ» арналарында екеуден, ал «Астана ТВ», «31», «КТК», «Еуразия» сынды телеарналарда біреуден ақпараттық сюжеттер берілген.

Баспа басылымдардан Қазақстан халқы Ассамблеясының тұрақты жаршысы ретінде «Казахстанская правда» газетін келтіруге болады. Өйткені осы айтулы шараның өзіне арнап газет 10 мақала жариялаған. Салыстыру үшін айта кетейік, «Егемен Қазақстанда» екі мақала, «Liter.kz», «Express-k.kz» газеттерінде біреуден жарияланым жарық көрген. Сондай-ақ

«Казахстанская правда» басылымы жоғарыдағы мақалалардан басқа, ҚХА қызметіне қатысты инфографиканы да ұсынады.

Бұдан тыс, ғаламторда да мейлінше мол ақпараттар шығып жатты. Kazinform.kz, Bnews.kz, Strategy2050.kz, Times.kz, Деловой Портал, Капитал.kz, Tengrinews.kz, Today.kz, Inews.kz, NewTimes.kz, BestNews.kz, TheNews.kz, Объектив Казахстана, Vlast.kz, DixiNews.kz, Alau.kz, Dailynews.kz, Ortcom.kz, Bestnews.kz, Мунайлы астана, Zona.kz, InformBuro.kz, Zakon.kz, Kaztube.kz, Kivvi.kz, 365info.kz, Astanafm.kz, Meta.kz, Easttime.ru, Radiotochka.kz, kapital.kz, Newsfactory.kz, Matrica.kz, Facebook.com, Akzh.kz, News.vsetka.kz, Bounjournal.kz, Utro.ru, Avtoinsider.kz, Erkindik.kz сайттары сессия қызметі туралы ақпарат беріп отырды.

Қазақстан халқы Ассамблеясы қызметінің кеңінен насихатталуының айқын үлгісін Ассамблея XXIII сессиясының бұқаралық ақпарат құралдарында жариялануынан көруге болады. Шара туралы ірілі-ұсақты жалпы 91 жарияланым бұқараға жол тартты. Соның ішінде «Ұлттық арна», «Хабар», «Астана ТВ» телеарналары мен «Егемен Қазақстан» (2 мақала), «Казахстанская правда» (4) газеттері, сондай-ақ Kazinform.kz (9), Bnews.kz (3), Strategy2050.kz (10), Baq.kz (5), Today.kz (4) интернет порталдары айрықша белсенді болды.

Өткен жылдың соңына қарай Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапханасында Қазақстан халқы Ассамблеясының қолдауымен Тәуелсіздіктің 25 жылдығына арналған «Нұрсұлтан Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» атты ғалымдар мен сарапшылардың халықаралық форумы өтті.

Осы шара түрлі ақпарат құралдарында түрліше тақырыппен жарық көрді. Тақырыптардың көпшілігі оған қатысушы лауазымды тұлғалардың есімімен байланыстырылды. Атап айтқанда: «Гүлшара Әбдіқалықова «Н. Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» атты форумға қатысты» – «Хабар», «Астанада «Нұрсұлтан Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» атты халықаралық форум өтті» – «Ұлттық арна», «Қоғамдық келісімнің қазақстандық үлгісі» – «Егемен Қазақстан», «25 жыл Қазақстан тарихы үшін дәуірлік оқиғалармен өлшенетін бейбітшілік пен келісімнің шежіресіне айналды – Әбдіқалықова» – «ҚазАқпарат», «Тоғжанов: Елбасы негізін салған бейбітшілік пен келісімнің қазақстандық үлгісіне сұраныс артты» – «Қазақпарат», «Қазақстан ядролық қарудан бас тарту арқылы халықаралық

саясатқа жаңа стандарт әкелді – Мемхатшы» – «kaz.tengrinews.kz», «Астанада «Нұрсұлтан Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» халықаралық форумы өтті» – «bnews.kz», «Г. Әбдіқалықова: Қоғамдағы келісім, бірлік және тұрақтылық – мемлекеттік бәсекелестіктің негізі» – «strategy2050.kz», «Г. Әбдіқалықова: Қазақстан ядролық қарудан бас тарту арқылы халықаралық саясатқа жаңа стандарт әкелді» – «strategy2050.kz», «Қазақстан 25 жыл ішінде этникаралық қарым-қатынас саласында 180-нен астам құжатты ратификациялады – Мемхатшы» – «strategy2050.kz», «Бұл кезең бейбітшілік пен келісімнің шежіресіне айналды – Гүлшара Әбдіқалықова» – «baq.kz», «Г. Әбдіқалықова халықаралық форумға қатысты» – «Егемен Қазақстан», «Елбасы бастамалары жаһанға үлгі» – «Айқын», «Астанада «Нұрсұлтан Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» халықаралық форумы өтті» – «alashainasy.kz», «Гүлшара Әбдіқалықова «Н. Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» атты форумға қатысты» – «mail.kz», «Астанада «Нұрсұлтан Назарбаевтың үлгісі: бейбітшілік пен келісімнің 25 жылы» халықаралық форумы өтті» – «thenews.kz», т.б.

2016 жылғы 7 қараша күні Тәуелсіздік сарайында Қазақстан халқы Ассамблеясы Ғылыми-сарапшылық кеңесінің Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған кеңейтілген отырысы өтті.

Кеңес жұмысының барысында қазақстандық біртектілікті азаматтық қағидатында нығайтудың тарихи және құқықтық аспектілері қаралып, этносаралық қатынастарды бірыңғай әлеуметтік зерттеу әдіснамасының өзекті мәселелері талқыланды.

«24 Хабар» арнасында осы шара «М. Әуезовтің «Времен связующая нить» атты кітабы көпшіліктің назарына ұсынылды» тақырыбымен ұсынылды.

Ал «Ұлттық арна» «Астанада Қазақстан халқы Ассамблеясы ғылыми-сарапшылық кеңесінің отырысы өтті» деген тақырыппен жариялады. Ассамблея қызметіне ерекше көңіл бөліп келетін телеарналардың бірі «Астана ТВ-да» ол «Тәуелсіздіктің 25 жылдығына орай ғылыми жобалар байқауының қорытындысы жарияланды» деген атпен жарық көрді.

Еліміздің басты басылымдары бұл жолы да жансебілділік танытқанын атап өту керек. Мәселен, «Егемен Қазақстан» газеті «Қоғамдық келісім – ел дамуының негізі» тақырыбымен мақала жариялады. Ассамблея қызметін

барынша егжей-тегжейлі бақылап отыратын ақпарат құралдарының бірі strategy2050.kz сайты «ҚХА үздік ғылыми жоба бойынша республикалық байқау қорытындыларын жасады», «Қ. Ақтаева: әрбір адам этникалық шығу тегіне карамастан өзін Қазақстанның азаматы сезінуі керек» деген тақырыптармен хабар берді.

2016 жылғы 4 қарашада Талдықорған қаласында, Алматы облысының әкімшілігі ғимаратында өткен Қазақстан халқы Ассамблеясы Қоғамдық келісім кеңестерінің ҚР Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған «Тәуелсіздік негізі – қоғамдық келісім» атты республикалық форумына ерекше тоқтала кеткен дұрыс болар еді.

Көптеген ақпарат құралдары тақырып таңдауда бұрынғы дәстүріне берік қалғанын атап көрсету керек: «Гүлшара Әбдіқалықова жұмыс сапарымен Алматы облысында болды» – «24 Хабар», «Талдықорғанда ҚХА қоғамдық келісім кеңестерінің республикалық форумы өтті» – «Ұлттық Арна», «Мемлекеттік хатшы Жетісу жерінде болды» – «Егемен Қазақстан», «Талдықорғанда республикалық форум өтті» – «inform.kz», «Мемлекеттік хатшы «Менің елім – Мәңгілік ел» акциясына қатысты» – «bnews.kz», «ҚР Мемлекеттік хатшысы ҚХА Қоғамдық келісім кеңесінің форумына қатысты» – «strategy2050.kz», «Тәуелсіздіктің 25 жылдығына арналған республикалық форум өтті», «Г. Әбдіқалықова «Менің елім – Мәңгілік ел!» акциясының басталу рәсіміне қатысты» – «baq.kz», т.б.

2016 жылғы 2 қарашада Қазақстан халқы Ассамблеясының делегациясы Ресей Федерациясының Мәскеу қаласына ресми сапармен барды.

Шара туралы «24 Хабар» арнасында «Ресей және Еуразия халықтарының тұңғыш форумы өтті» тақырыбында, «Ұлттық Арнада» «Ресей және Еуразия халықтарының тұңғыш форумы өтті» тақырыбында хабарлар дайындалды.

Сондай-ақ «Егемен Қазақстанда» «Ынтымақтастықтың жаңа қырлары», «ҚазАқпаратта» «ҚХА Ресей және Еуразия халықтарының I Форумына қатысты», bnews.kz-те Қазақстан Халық Ассамблеясының делегациясы Мәскеуде кездесу өткізді», strategy2050.kz сайтында «ҚХА делегациясы Ресей мен Еуразия халықтарының форумына қатысты» атты мақалалар жарық көрді. Жарияланымдардың жалпы саны – 13.

Осы деректерге сүйене отырып, Қазақстан халқы Ассамблеясы қызметінің бұқаралық ақпарат құралдарында жариялануы сандық-

сапалық көрсеткіштерге ие екендігін атап өтуге болады. Яғни, ақпараттардың көптігі олардың әсерлілігіне септігін тигізеді. Ақпараттық жағынан ұйымның қызметінде кенде болып жатқан тұстар жоқ. Алайда көптеген бұқаралық ақпарат құралдарында Ассамблея аясында өткен шаралар туралы хабар дайындау немесе мақала жазудың формасында жаңашылдық байқалмайды.

Атап айтар болсақ, дерлік барлық материалдарға тән басты ерекшелік – олардың құрылысында. Яғни олардың архитектурасына шамамен былай:

- 1) шараның өткізілгендігі айтылады;
- 2) оған қатысқандар аталады;
- 3) шараға қатысты мәліметтер келтіріледі;
- 4) қорытындыланады.

Ассамблея бойынша өткен шаралар туралы жарияланған осындай материалдардың морфологиясын шартты түрде «пресс-релиздік жоспар» деп атаған болар едік. Өйткені, кез келген іс-шараға барған журналиске, мейлі ол репортер болсын, мейлі газет тілшісі – ұйымдастырушылар жағынан шараға қатысты баспасөз релизі беріледі. Өкінішке қарай көптеген тілшілер осымен шектеледі. Екінші жағынан қарағанда, уақыт тапшылығына байланысты бұл жайтқа түсіністікпен қарауға да болатын шығар. Оның үстіне бұған жылдық жоспар бойынша өткізілетін мұндай шараларда «ешқандай сенсацияның жоқтығынан» оған деген аудиторияның қызығушылығы да шамалы болатынын қосыңыз. Осы екі себеп журналистің Ассамблея шараларын жариялауға тек ақпараттық жағынан келуіне жеткілікті негіз болады. Бірақ ұйымның еліміздегі ұлтаралық татулықты сақтаудағы орнын ескерсек, оның қызметін барынша қызықты етіп, жаңашыл бағытта жұртшылық арасында насихаттаудың маңызы айқындала түседі.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, консультациялық-кеңесші органнан конституциялық маңызды ұйым деңгейіне дейін көтерілген Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі, ол өткізіп жатқан шаралар, оның еліміздегі және сыртқы мемлекеттік саясаттағы иеленетін орны туралы қалың бұқараға ақпарат жеткілікті мөлшерде беріліп отыр. Дегенмен, материалдардың мазмұны мен формасы тұрғысынан алғанда, жаңашылдыққа қажеттілік сезінеміз.

Әдебиеттер

- 1 Гаврилов А.А. Средства воздействия СМИ на общественное сознание в условиях информационного общества // Молодой ученый. – 2012. – №8. – С. 152-155.
- 2 Қамзин К. Журналистика негіздері: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 142 б.
- 3 http://www.kazinform.kz/kz/sholu-kazakstan-halky-assambleyasynyn-kyzmeti_a2918470.
- 4 Сарпеков Р.Қ. Ассамблеяның қалыптасуы және оның құқықтық даму мәселелері // <http://www.parlam.kz/sitedep/sarpekov>.

Referenses

- 1 Gavrilov.A.A. Sredstvo vozdeictvie SMI na obzhestvennoe coznanie v usloviah informazionnogo obshectvo// Molodoy uzhenny. – 2012. – №8. – С. 152-155.
- 2 Kamzin K. Zurnalistyka negizderi. Oku kurali.-Almaty.Qazak university. 2012-142 b.
- 3 http://www.kazinform.kz/kz/sholu-kazakstan-halky-assambleyasynyn-kyzmeti_a2918470.
- 4 Sarpekov R.Q. Assambleyanin qaliptasu zhane onyn qukuqtyk qaliptasu zholdary // <http://www.parlam.kz/sitedep/sarpekov>.

Есхуатова Назым

магистр, ст.преподаватель
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: nazim081976@mail.ru, 87773820866

ОСОБЕННОСТИ СЕТЕВОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ В XXI ВЕКЕ И АНАЛИЗ КОНТЕНТА

Автор статьи анализирует сетевую журналистику в современном мире как мультимедийную деятельность, раскрывает особенности СМИ именно в интернет-пространстве, разъясняет свойства восприятия информации. Описывает четыре принципа связи и разнообразие информации. Раскрывает разновидности анализа, суть метода и контент в Интернете.

Ключевые слова: сетевая журналистика, контент, XXI век, анализ, метод.

Eshuatova Nazym
Master, Senior Lecturer
Al- Farabi KazNU
Kazakhstan, Almaty
E-mail: nazim081976@mail.ru, 87773820866

Features of network journalism in the 21st century and content analysis

The author of the article analyzes network journalism in the modern world as a multimedia activity, reveals media features in the Internet space, explains the properties of information perception. Describes the 4 principles of communication and the diversity of information. Then, it reveals the types of analysis, the essence of the method, and the content on the Internet.

Key words: Network journalism, content, XXI century, analysis, method.

Есхуатова Назым
магистр, аға оқытушы
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: nazim081976@mail.ru, 87773820866

XXI ғасырдағы веб-журналистикасының ерекшеліктері және контент талдау

Бұл мақаланың авторы мультимедиялық қызмет ретінде қазіргі заманғы әлемде желілік журналистикасын талдайды, бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктерін ашады да, Интернет-кеңістікте болғанда, қабылдау қасиеттерін түсіндіреді. 4 түрлі байланысын және ақпарат түрлі принципін сипаттайды. Содан кейін, Интернеттің мағынасын талдап, әдістің мәні мен мазмұнын көрсетеді.

Түйін сөздер: Желілі журналистика, мазмұны, XXI ғасыр, контент, талдау, әдіс.

Введение

Прежде всего, следует отметить, что на сегодняшний день сетевая журналистика считается наиболее продвинутой и передовой в сфере

информационных направлений. Если проанализировать мультимедийность в Интернете, то это связано с теорией двойного кодирования Аллана Пайвио, то есть совместимость визуально-пространственной матрицы и петель повторения в

модели рабочей памяти Алана Бэддли [1]. Следует заметить, что теория была разработана ученым Ричардом Э.Мейером, который доказал ее эффективность. Примечательно то, что человеческий мозг кодирует информацию двух видов: визуальную и звуковую. Казалось бы, на первый взгляд, эти две разные информации могут затруднить восприятие пользователя, но, как показали исследования, это не так. То есть «картинка» наиболее запоминается, если сопровождается вербальной (акустической) информацией. Мультимедийная информация легче воспринимается и более запоминается.

Основная часть. В процессе видео-аудио-восприятия сформировалось 4 принципа связи: пространственная, временная, согласованная и отличительная.

Мультимедийная информация наиболее привлекает аудиторию и способствует высокому уровню усвоения материала.

И тем не менее, актуальность освоения сетевой журналистики на сегодняшний день высока, но для полноценного изучения столь креативной технологии требуется, во-первых, современное оборудование. Во-вторых, программное обеспечение на высоком уровне, а это очень важно в современном мире. Практическая сторона – усвоение навыков сетевыми журналистами протекает довольно благоприятно, но все дело в уровне развития как в стране в целом, так и индивидуально сетевого журналиста. Основная проблема повышения квалификации сетевых журналистов – это материальные трудности в получении возможности обучиться у более опытных зарубежных коллег из развитых стран.

Обучение индивидуально, то есть требуется привить универсальные навыки на основе знания психологического восприятия индивидуума. Необходим определенный подход, и это неудивительно, ведь каждая личность имеет свои способности и возможности. Известно, что существует три типа людей по восприятию: визуал, аудиал, кинестетик.

Человек, воспринимающий информацию, главным образом, с помощью визуального восприятия (через зрение), то есть информация, в первую очередь, воспринимается через видение картинок, фотографий, видео и анимации – это визуалист.

Человек, воспринимающий информацию, главным образом, с помощью аудиального восприятия (через слух), является аудиалом, то есть информация, в первую очередь, воспринимается посредством голоса, звуков, шума.

Человек, воспринимающий информацию, главным образом, через запахи и прикосновение к материальным предметам, являются кинестетиком.

Определенно, визуалисты и аудиалисты наиболее легко восприимчивы, в то время как кинестетики менее восприимчивы к мультимедиа-восприятию, но, как выяснилось, информации также можно придать «запах» – через описание ощущений и эмоций.

В настоящее время развитие сетевой журналистики расширяет ареал развития, то есть если в начале XXI века мультимедиа была в зачаточном состоянии, то сейчас развивается семимильными шагами.

Информационные коммуникации тесно связаны с высокими технологиями, особенно мобильная связь, цифровое, сетевое телевидение и сетевое радио, программы с различными версиями, D-формат, которые играют значимую роль в развитии сетевой журналистики.

Одним из последних веяний высоких технологий – это голограммы, которые раскрывают перспективы в развитии для интернета СМИ и блогосферы.

Сетевая журналистика и блоггеры – это активные представители Человечества в будущем, но самое главное, несмотря на экономические и политические проблемы, как на евразийском пространстве, так и во всем мире развитие сетевой журналистики продолжает набирать обороты.

В сетевой журналистике, помимо умения написать качественный, полноценный контент для средств массовой информации: печатного издания, электронных СМИ и интернет-сайта, должен обладать навыками аналитика-журналиста, PR-специалиста, менеджера и маркетолога. Способность собирать, синтезировать, распределять и анализировать информацию, а также предоставлять объективную оценку информации с учетом распространения. В последние годы дезинформация и распространение материалов пропагандистского характера привели к негативным последствиям, таким как информационные войны, вспышки очагов конфликта – локальным войнам и теракту.

Существует проблема выбора информации без тяжелых последствий, то есть способ объективного подхода к любой информации на постсоветском пространстве и вопрос объективности существует уже не первый год. Не часто встречается полноценная аналитическая статья, корреспонденция именно в Интернете с констатацией факта и информативным повествованием,

информационным подстилем языка СМИ [2]. К объективным всемирным СМИ официально относятся такие, как, например, *CNN* (Cable News Network) – телеканал, созданный Тедом Тёрнером 1 июня 1980 года. Является подразделением компании Turner Broadcasting System (Тёрнер), которой владеет Time Warner (Тайм Уорнер). Компания CNN первой в мире предложила концепцию 24-часового вещания. То есть основная цель *CNN* – оперативная передача информации посредством репортажей на месте событий. Согласно рейтингу Нильсена, *CNN* занимает первое место среди новостных сетей [3]. Характерная черта Cable News Network, в плане объективности – это минимальное предоставление комментариев со стороны журналистов. То есть, констатация фактов и не более, во избежание эмоциональности и пропаганды. Например: «В столице Македонии демонстранты, требующие отставки премьер-министра Николы Груевского, разбили палаточный лагерь у здания правительства».

Лидер оппозиционной Социал-демократической партии Зоран Заев сказал в интервью Би-би-си, что участники протестов намерены оставаться там до тех пор, пока премьер-консерватор не подаст в отставку. Сам Заев также остался у палаточного лагеря в центре Скопье вместе с сотнями своих сторонников. Оппозиция обвиняет правительство в коррупции; Груевский отвергает эти обвинения. В воскресенье десятки тысяч македонцев приняли участие в демонстрации протеста, требуя отставки правительства Груевского» [4]. То есть строго представлена позиция бастующих и ответ представителя правительства.

Таким образом, существуют методы анализа – это «метод» (Method) – в широком смысле – способ познания и изучения информации в свете общественной жизни с целью построения и обоснования.

Метод (Method) – в узком смысле – регулятивная норма или правило, определенный путь, способ, прием решений задачи теоретического, практического, познавательного, управленческого, житейского характера.

Также существует последовательный анализ (Sequential analysis) – исследовательская процедура, при которой данные анализируются на каждой стадии с целью определения: – может ли гипотеза быть принята/отвергнута; – нужны ли дополнительные данные.

Далее, «ретроспективный анализ» – анализ, заключающийся в изучении тенденций, сложившихся за определенный период в прошлом.

И еще, «системный анализ» (Systems analysis) – совокупность методов и средств исследования сложных, многоуровневых и многокомпонентных систем, объектов, процессов, опирающихся на комплексный подход, учет взаимосвязей и взаимодействий между элементами системы [5].

Необходимо корректно проводить аналитические выводы с учетом того, что авторитетность и ответственность СМИ превыше финансовых и политических интересов.

Различные методы анализа представляют собой следующее: в основе «Медиаисследований Public.Ru» лежат классические методы фактологического анализа, а также количественного и качественного контент-анализа информационных потоков СМИ:

- анализ фактов
- анализ оценок и мнений
- анализ тем сообщений
- анализ контекстов сообщений
- анализ связей между контекстами
- анализ логики изложения сообщений
- медиастатистический анализ
- анализ хронологии сообщений
- анализ библиографических данных сообщений (авторы, география, расположение и т.п.)
- анализ дополнительных материалов сообщений (фото, карикатуры и др.) [6].

Помимо анализа одной информации, также существует анализ-сопоставление, то есть два идентичных или противоположных материала исследуются, выявляются плюсы и минусы каждого информационного контента издания или сайта. Проблема, с которой сталкивается аналитик – это, на первый взгляд, «правдивость» информации, представленной как официальный источник, хотя на самом деле пропагандистский материал изначально преследовал цель «убедить аудиторию». Так, например, одна и та же новость представлена в двух ракурсах:

1. «*Киевские диверсанты схватили двух милиционеров в ЛНР*».

«На территории Луганской народной республики киевские военные взяли в плен двух сотрудников народной милиции, сообщает ТАСС со ссылкой на заместителя командующего милицией ЛНР Сергея Козлова».

Милиционеров захватили в плен, когда диверсионно-разведывательная группа украинских силовиков напала на наблюдательный пост отдельного разведывательного батальона Народной милиции в районе восточнее города Счастье. Ерофеев Евгений Владимирович и Александров Александр Анатольевич были ранены, а затем

пленены. В настоящее время их судьба неизвестна» [7].

2. «Киев сообщил о задержании двух российских спецназовцев».

«Украинские власти сообщили о задержании в Луганской области на контролируемой ими территории двух российских военнослужащих-спецназовцев.

Российские военные пока никак не прокомментировали эти сообщения, а представители самопровозглашенной «Луганской народной республики» заявили, что пленные служат в милиции ЛНР.

На брифинге в Киеве представитель администрации президента Украины заявил, что в субботу в зоне конфликта в Донбассе украинскими военными были задержаны два военнослужащих Главного разведывательного управления Генштаба российских вооруженных сил (ГРУ).

«Факт задержания был. Двое российских военнослужащих задержаны, с ними работают наши оперативники», – сказал Андрей Лысенко» [8].

Сложно заметить подвох в информации, но путем тщательного изучения возможно подвести итог, какая из двух новостей необъективна?

Заключение

Мировое сообщество всегда требовательно относилось к информации, и сетевая журналистика развивается и совершенствуется благодаря выдвинутым требованиям. Сбор, анализ и предоставление информации в кратчайшие сроки дает возможность гражданам отдельных стран своевременно отреагировать, быть осведомленными и, возможно, избежать опасности.

Всемирная паутина с информацией в большом объеме является полигоном для сетевых журналистов и блогеров, можно предположить, что многие пользователи примерили, в какой-то мере, данную профессию, принимают участие в блогосфере.

Перспектива развития сетевой журналистики следующая: прежде всего, это переход печатных изданий в формат виртуальности, оптимизация отдельных электронных СМИ для выживания в интернет-пространстве, расширение ареала распространения информации наперекор установленным ограничениям, границ со стороны диктаторов и авторитарных режимов, так как Интернет сам по себе безграничен, не имеет своего хозяина

Литература

- 1 //ru.wikipedia.org/wiki/
- 2 evartist.narod.ru/text12/15.htm
- 3 ru.wikipedia.org/wiki/CNN
- 4 http://www.bbc.co.uk/russian/international/2015/05/150517_macedonia_protests
- 5 glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?...
- 6 public.ru/analytics
- 7 <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2587131&tid=105474>, 17 мая 2015 19:38
- 8 http://www.bbc.co.uk/russian/international/2015/05/150517_ukraine_luhansk_region_russian_gru_capture

Referenses

- 1 //ru.wikipedia.org/wiki/
- 2 evartist.narod.ru/text12/15.htm
- 3 ru.wikipedia.org/wiki/CNN
- 4 http://www.bbc.co.uk/russian/international/2015/05/150517_macedonia_protests
- 5 glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?...
- 6 public.ru/analytics
- 7 <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2587131&tid=105474>, 17 мая 2015 19:38
- 8 http://www.bbc.co.uk/russian/international/2015/05/150517_ukraine_luhansk_region_russian_gru_capture

Kutpanbayeva Zhazira

lecturer
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: Zhaz2704@mail.ru, , +77472716266

COMMUNICATION STRATEGIES AND TECHNOLOGIES IN THE MEDIA

The article examines the impact of new media on the public consciousness, all sorts of shapes and styles of expression, socialization and management, which allow to achieve better results in the impact on the public consciousness, as well as the manipulation of the mass consciousness and links it to the unprecedented the development of media and their pervasive influence on public life.

Key words: communication, manipulation, management, promotion.

Кутпанбаева Жазира

преподаватель
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: Zhaz2704@mail.ru, , +77472716266

Коммуникативные стратегии и технологии в СМИ

В статье рассматриваются новые средства воздействия на общественное сознание, всевозможные формы и стили выражения социализации и управления, которые позволяют добиваться более качественного результата в воздействии на общественное сознание, а также в манипулировании массовым сознанием. Автор также затрагивает аспекты современной коммуникационной революции и связывает ее с невиданным в истории процессом развития СМИ и с их всепроникающим воздействием на общественную жизнь.

Ключевые слова: коммуникация, манипуляция, управление, пропаганда.

Құтпанбаева Жазира

оқытушы
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: Zhaz2704@mail.ru, +774727162667472716266

БАҚ-тағы коммуникативті стратегиялар мен технологиялар

Мақалада қоғамдық санаға ықпал етуде барынша сапалы нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін қоғамдық санаға әсер етудің жаңа әдістері, ойынды айтудың, әлеуметтенудің, басқарудың түрлі формалары мен стилдері және бұқара санасымен айла-шарғы жасау қарастырылады. Автор, сондай-ақ, қазіргі коммуникациялық революцияның қырларын қозғап, оны тарихта болмаған БАҚ даму үдерісімен және қоғамдық өмірге жан-жақты ықпал етуімен байланыстырады.

Түйін сөздер: коммуникация, айлы-шарғы жасау, басқару насихат.

At the present stage of human development communicative strategies and technology in various types of media have covered millions of people. Communicative exposure allows in conditions of

social instability arising reduce social tensions and create some positive sentiment.

New levers to stimulate the creation of various forms and styles of expression, socialization and

control that allow achieving better results in the optimum time. The communications revolution is linked, so with unprecedented in the history of the process of development of the media and their pervasive influence on public life.

All enhanced by manipulation of consciousness by means of verbal and non-verbal communication, especially the television audience: viewers are the most mass audience (the internet is developing actively, but on such a scale has not yet reached). All the more urgent it becomes to counter the idea consciousness manipulation by social movements. However, the creation of such a counter is quite a challenge, since manipulation of consciousness achieved in his great strength due to strong financial support from corporate and government budgets. Particularly in Kazakhstan adopted and implemented by the Republic of Kazakhstan Information Security Concept to 2016. In particular, the creation and ongoing is development of the information society.

Today, information development acquired a global dimension, is becoming increasingly urgent the idea of increasing the role of the intellectual forces that are in opposition to the manipulators consciousness. Manipulation of public opinion has become a technology directed to a person as an object, a special kind of thing. Hence manipulation – it is a part of the technology of power, not only the impact on people's behavior in relation to each other. However, the manipulation is not a simple deception. Manipulative effect is that of an individual or a group, as it were gradually pushed to make some action.

The manipulation is as important text and context of the message as the recognition of the situation, the interpretation and the interpretation of events, which should be beneficial to the manipulator. Consumer manipulative actions are always looking for hidden meaning. This is the most difficult psychological process. Often the manipulators act themselves or employ its technology for influential people, for example, academics, artists, experts in any case to increase motivation. This allows users who have adopted the information disconnect or connect it to the different sections of context and create their own picture of the world of justice. But an intelligent and thinking audience throws their first encountered the original version of what is happening, restoring primarily the author's logic messages. The logic of it helps, of course, leads to a situation moot point to flaws of the manipulation. For this reason, intelligent and educated people are critical of any information.

But the simple man in the street does not spend time on analysis. He grabs the «pieces» to receive

messages mentally rearranges their positions, thereby distorting the information and entering the network dexterous manipulator. In this case, it triggered the so-called «economy of thought», narrowing the human mind. It promotes reception of the message and its one-sided interpretation. Babbitt used to live stereotypes - dies, notions and entrenched prejudices. This viewer believes everything that happens on the screen, or printed word, but after some time he will not remember the details of what was a TV program or a newspaper article. The main thing is in mind of the consumer that it is stronger than the stereotype of memory. In our time, we conclude the existence and development of one type of person, and add up the conditions for the formation of a different type, the other mental and physical, spiritual and aesthetic values of the system. The youth of today, who have to live in an era of new technology - it's not just consumers who make choices among commodities

Manipulators are not able to prevent the growth of public awareness of the true nature of the current system, where the information field management was carried out without regard to humanity of his character. In the context of this struggle goes on the information revolution not in the interests of the manipulators and their opponents in calling for the media in a democratic manner served the purpose of spiritual development and social progress of the peoples of various countries, uniting them in the struggle for the survival of humanity and the preservation of its cultural heritage.

However, the information industry itself is also experiencing some difficulties. Key issues in the crisis period: Journalists criticized Kazakhstan legislation on mass media for vagueness and stiffness.

The study, conducted by Medianet, it was revealed the general state of development of Kazakhstani mass media in the crisis year. With the help of the questionnaire were interviewed editors of more than 60 media - both print and electronic. The survey included chief editors of national and regional mass media of Kazakhstan Current state at the time as a very ill-defined 14% as a stable - 28%, the bad, but there is hope – 58%. Editors pointed out the most negative impact on the current market conditions. Among the main factors - loss of confidence (10%), increased the state order (2%), economic (56%), increased pressure crisis (17%) [1].

Management – a special kind of social and mental activity of the individual, aimed at people, the basis of all communicative practice. Penetrates the consciousness of any person, but to govern themselves or someone else, not everyone can. It is

always important to be the talent and knowledge of the journalist, the ability to govern themselves and their heroes. Television pursues exactly this goal: to manage to introduce audiences to the necessary actions to society, as well as manage the consumer to accept the reality as a continuous process of information exchange of goods.

Own thinking management is inextricably linked with the logic. It helps the journalist as a creator competently build their own thought and prevent errors in it. If the dialogue with the journalist hero interview each party remains in his opinion, this case is a typical management error. However, there are manipulators that option communicative practice as “the substitution of identities.” Let us consider it in more detail. It is known logical thinking transparent. So, it can invade and deliberately misrepresent the program, depriving the human ability to make the correct inference. Introducing thus chaos, the author changes the logical sequence, and achieves very much substitute identity. Partner (viewer), got into a situation of “spoofing identity” feels helpless he wants and expects assistance and support. Leading the dialogue moderator enjoys it to their advantage. Manipulation is to disable the ability of the viewer to the structural analysis of messages and events - analysis immediately replaced ideological evaluation.

Communicative management practices - “substitution of identities” initially looks like an outright deception listener. But leading the dialogue in every possible way this practice disguises (motivates) or their particular ideology or value system for all, to justify themselves and the actual situation. Management - “substitution of identities” old method of manipulation of authoritarian regimes, such as fascism, communism, fundamentalism, etc. It creates conditions for the appearance of double standards in society. It is monstrous that people in this case, lose the ability to analyze. They become, as they say, in a stubborn and gullible in another [2].

Mastering the techniques of logic – is a necessary condition for a convincing argument. But you need to know and be able journalist to convince their consumers? First of all, it is necessary to establish a link between knowledge and belief. Conviction is more active compared with knowledge: “I am convinced”> “I know.” In other words, the belief – is this knowledge effectively.

The daily television dialogue with the audience produced social role as master and slave. In the first phase a listening audience receives information on the second - restraint responds to the emotional level of the message, and the third and most difficult

step - to slow decision-making and make the desired ranges action. This situation is “the crisis of forming beliefs” when, following the logic, the journalist wants and seeks to expose the viewer need to obtain information and any action. This situation is considered to be a psychological barrier. However, every action has a reaction. For example, the viewer can use a standby crisis to their advantage, quickly pressing the TV remote control button. That is why, in order to avoid the loss of potential audience (slave), the media all the more sophisticated in methods and ways of presenting information, depriving the viewer’s ability to analyze, reflect and, therefore, to come to their own beliefs and attitudes on a particular situation in the country, world, etc. For this reason, broadcast entourage is extremely aggressive, bright, and rapid. The channel, thus fighting for the attention of his audience and does not allow him even to recover. Channel continuously loads the consumer the most unexpected, intriguing information that the latter is not switched, and got out of the communication area.

Another, no less important and meaningful communication management practices in addition to the “substitution of identities” practice, practice is the “paradox of the liar.” West communicative culture has always been ahead of the rest in the search for new forms of exposure to an audience of millions of TV viewers. The need for a new communication practices are closely related to the problem of the information revolution - the issue of movement and processing of very large amounts of information. In this regard, the French philosophers - sensationalists in the middle of the XX century turned their attention to the ability of human speech and dialogue to cooperation, which logically follows from Aristotle’s “liar paradox” - re-substantialize speech [3].

How to make partner management in the dialogue promoted rapprochement of speaking with humanistic positions? Can such a communicative practice to perform the functions of ideology for all? Indeed, on our consciousness is prevails powerful Aristotelian tradition associated with the notion of substance? Your partner in your evidence is often asked: “Yes, what you say? Is that so? Are you telling the truth? “. This reaction occurs and the viewer, when he listens to the keynote address, for example, presidential candidate. Partner casts doubt on your evidence system - as a whole, together with a situation in which it exists. His radical action - and you do not get the joke, or uncertainty. From you it requires an answer: “Yes or no.” Secondly, the question itself: “It is true” can have varying

degrees of radicalism. It may refer to a situation in which the speaker and listener, but which probably is part of covering the situation. Listening in this case is trying to “fit” the situation in the context of personal convenience for him. But it confirms its willingness to continue the dialogue. In general, he trusts you. If you say, “I am telling the truth”, the partner will be required to continue the dialogue in the framework of your initial conditions, even if he understood what you said - a lie. In this case, he will be required to make by means less radical questions of the speaker go to the new “initial conditions,” that is present in the dialogue is clearly false, since the very formulation of the question implies trust. If he tries to change the situation himself or leave lie undetected, the responsibility for ending the initial dialogue will be based on it. If the reply: “I am not telling the truth”, the listener, having received permission to change the situation, new issues should make the speaker’s partner not only give a correct picture of the situation, but also to explain why he is lying. If he does not, then it would mean that he knows the foundation of lies, and it deprives the speaker’s confidence. Otherwise, the dialogue gap will be his responsibility.

In the event of an attack is a strong one way - to continue the dialogue, you have to agree, “Yes, I’m lying.” If you say, “No, this is - the truth,” it would be tantamount to counter-attack, which probably will not be heard by a partner, as it will still be perceived as false.

But we should answer: “Yes, I agree - it’s a lie.” So the answer you pass the initiative partner, he builds his answer in representing situations system, their consent, he opens the base of his behavior: he was lying, not because he lied but because he is in a situation that is lying, that is - false. In other words, a listening partner devoid of any rational grounds for action: the situation is in fact false, because it presents itself as false; but if the situation is in fact true, because it presents itself as false, it is false.

Thus, the other person is in a situation of paradox of the liar. But as the question of dialogue remains open, he is obliged to continue the conversation in the less radical manner. He will say: “Good. Let’s continue to understand. “ This will mean that representing the system as a whole and the situation you have withdrawn from the strike partner. The dialogue continues. “Liar Paradox” – is a defense mechanism of our speech, protecting its continuity [4]. In an effort to prove its truth and resist the onslaught of lies (forgery) actually unfolds the struggle of human interests: whether it is a business

meeting or an ordinary sale of goods in a shop or a talk show with audience participation. A liar paradox clearly teaches people a new way to find a common language with a partner. This is a very important discovery in the field of communicative management. Western television certainly took advantage of this as another good way to manage the viewing television audience. Modern TV shows, variety talk show on the content have become closer to the everyday life of the common viewer. They enjoy well-deserved success with viewers. In their character and audience management has ceased to be inhumane. The heroes of these and other programs are openly calling screens for publicity and trying to look at their problems through the eyes of a partner. Babbitt successfully began to study the effective conduct of such a productive and friendly dialogue. However, for the world it has become obvious - learn to look at reality in a new way, to rise to the position of the interlocutor and to find a consensus - the imperative of the time.

But what if you are now on us fall the giant information as a consequence of the global scientific and technological revolution? How to be a man and how to remain competent in this sea of facts, opinions, and events? Now the man knows how to get into the global information network, but when you get into it, he risks getting lost in it. Personality continues to strive to be and remain in demand as a host or transmit the information to a party?

It is a matter of extreme importance in our modern world. Aristotle’s hint about the tradition of substance - learn to accept the partner’s position prompted the society of the developed capitalist countries in the modernization of the phenomenon of the “paradox of the liar ‘in a new type of control that contemporary political scientists, and behind them, and journalists in public debate entered into a turnover, the term -” new thinking”[5].

But unfortunately, they still do not specify the content of the term. In fact, a new type of control that is presented to society as a new ideology is emerging open society.

It can be assumed that the term “new thinking” will soon be fixed for this kind of control, and the philosophers and political scientists would clarify the content of the term.

Indeed, the human mind in general, and the principles of “new thinking” as a form of control in particular offer, intruding into the consciousness of the modern individual, learn to see the wider problem of the situation in which he lives, energetic go into them successfully overcome them. The support of these skills action is filled with content,

our rational and creative thinking. This will be the main choice of the right person – to seek to know the situation with the help of the effective ways of thinking and cooperation in the dialogue. But there are problems in life should be seen in the relationship of contemporary events, as important will be the chain ‘content – form’ [6].

The modern open society is in the media space of inventing a democratic form of thinking through cooperation in dealing with a large audience, when

control “new thinking” realizes itself in the recognition of a clear hierarchy of objectives. This provides the flexibility of the human dialogue, the freedom to choose their actions tactics. Yet it was the art of mutual compromise, which is also based on the hierarchy of objectives. In this case, the dispute teaches people the ability to stand up to someone else’s point of view, to further prove his own position. Management “new thinking” teaches combine the knowledge of European and oriental wisdom.

References

- 1 Apel K.-O. Transformation of Philosophy. Translated from German – M.: Logos, 2001.
- 2 American sociological thought: texts. For editing V.I. Dobrenkova. – M.: the MSU, 1994.
- 3 Antipov G.A., Donskih O.A., Markovina I.I., Sorokin I.A. Text.
- 4 Apel K.-O. Transformation of Philosophy. translated from German – M.: Logos, 2001.
- 5 American sociological thought: texts. For editing V.I. Dobrenkova. – M.: the MSU, 1994.
- 6 Antipov G.A., Donskih O.A., Markovina I.I., Sorokin I.A. Text.

Негізбаева Марлан¹, Теміртайқызы Айдана²

¹Филология ғылымдарынның кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: marlan@inbox.ru; +77071083815

²магистр

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: aidana_9223@mail.ru, 87752685515

«ҚАЗАҚСТАН ЖОЛЫ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯНЫ ІЛГЕРІЛЕТУДЕГІ МЕДИА БАСҚАРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада «Қазақстандық жол» тұжырымдамадағы мәселелерін дамытудағы медиаменеджменттің рөлі мен маңыздылығы қарастырылған. «Қазақстан жолы» феноменін қамту және ақпараттық қолдау оңтайлы нысандарының қажеттілігі айтылады.

Түйін сөздер: медиаменеджмент, ұлттық бағдарламалар, Қазақстан жолы, идеология.

Негизбаева Марлан¹, Темиртайқызы Айдана²

¹Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

E-mail: marlan@inbox.ru; +77071083815

²магистр

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

E-mail: aidana_9223@mail.ru, 87752685515

Медиауправление в вопросах продвижения национальной идеи «Казахстанский Путь»

В статье рассматриваются роль и значение медиаменеджмента в вопросах развития концепта «Казахстанский путь», говорится о необходимости оптимальных форм освещения и информационного сопровождения феномена «Казахстанский Путь» в отечественных и зарубежных СМИ.

Ключевые слова: медиаменеджмент, национальные программы, Казахстанский путь, идеология.

Negizbaeva Marlan¹, Temirtaykzy Aydana²

¹Candidate of Philological Sciences, Associate Professor.
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty

E-mail: marlan@inbox.ru; +77071083815

²master

Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty

E-mail: aidana_9223@mail.ru, 87752685515

Media Management in the promotion of the national idea "Kazakhstan's Way"

The article is devoted role and importance of media management in the development concept of «Kazakhstan's way» concept refers to the need for optimal forms of coverage and information support of the phenomenon of «Kazakhstan's way».

Key words: media management, national programs, Kazakhstan's way, ideology.

Кіріспе

Қазіргі серпіліс уақытта медиа басқаруды басшылыққа алып, сәтті жүзеге асыру күрделі жұмыс болып табылады. Бүгінде БАҚ басшысы жалпы шындық пен көптеп кездесетін ауытқуларды түсінікті көзқараспен біріктіруі қажет. Осы уақытқа дейін БАҚ басшылығы тек шығармашылық белсенділікке ғана көңіл бөліп, экономикалық негіздерге назар аударма қоймады. Алайда менеджменттің стратегиялық бағытын анықтап, сонымен айналысуға мәжбүр.

Соңғы жылдары менеджментте, жарнамада, таратылуы және орналасуы бойынша өзгерістер орын алуда. Қазіргі кезде электрондық және баспа БАҚ-тың нарықта қарқынды дамуына байланысты жоғарғы санаттағы мамандарға деген сұраныс өсу үстінде. Ақпарат нарығының қарқынды дамуы мен ақпараттың көлемі артқан сайын, сапалы, қызықты және интерактивті журналистиканың қажеттілігі пайда бола бастады. Медиа нарық сауда нарығының ең қажетті құрамдас бөлігіне айналды. Соның нәтижесінде жарнамалық және ақпараттық ортада бәсекелестік қалыптасты.

Негізгі бөлім

Қазақстандағы ақпараттық кеңістік егемендік алғалы бері, байланыс және ақпарат арнасының құралы ғана емес, бизнес ретінде көріне бастады. Бұрынырақ қазақ журналистикасы идеологиялық тұрғыда әсер етуші деп қабылданатын болса, қазір нарықтық саясатқа бет бұрды. Жекеменшік нысандар мен автаномды экономикалық саясат жеке медиакәсіптің жандануына әсерін тигізді. Ақпараттық нарықтың компоненттері, атап айтқанда бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір ұйымдарға философиялық әсер етуді мақсат қояды. Кез келген ұйым және БАҚ жетістікке, мақсатқа жету үшін ел мен қоғамға пайдасын тигізуге ұмтылады.

Медиа бизнесте жетістік пен табыс ұғымы бір-біріне синоним ретінде есептелінеді. Сатылым көлемі мен түскен пайда медиа бизнесте ардайым БАҚ-тың табысқа жету көрсеткіші болып табылады. Бұқаралық ақпарат құралдары өзіне табыс түсірер болса, біз бұны тиімді деп қарастырамыз, өйткені масс-медианың негізгі талабы осы. БАҚ өз алдына басқа мақсат қойып, әлемдік аренаға шығуды көздесе, өзінің белгіленген фактілері болмаса, онда оны сәт-

ті медиа деп атауға болмайды. Менеджмент – алдын ала құрылған, белгілі бір жоспар бойынша ұйымдағы ресурстардың мақсатты түрде үздіксіз жұмыс істеуі [1].

Қазіргі таңда, өндірістің тиімділігі мен сапасына әсер етуі төмен, бақылаудан немесе басқарудан басқа маңызды және көпқырлы қызметті атау қиын. Бүгінгі таңда медиабасқарудың негізгі міндеттерінің бірі Қазақстанның болашақ стратегиясын іске асыру жөнінде қоғамдық диалог ұйымдастыру болып табылады. Жаһанданған жаңа елде, Қазақстанның XX ғасырдың 90-жылдарынан бергі табысты, жүйелі және бай тәжірибесін зерттеп, зерделеу қажет. XX ғасырдың 90-жылдары Қазақстанның экономикасының қандай қиын жағдайдан өткенін сарапшылар мойындайды. Елдің функционалдық сыйымдылығы өте төмен еді. Шикізат қорының мәртебесі, әлемдік экономиканың қайта құрылуы, ірі өнеркәсіп алыптарының құрдымға кетуі Қазақстанды үшінші әлем елдерінің қатарына дейін әкелді.

Алайда, соңғы 20 жылда біздің еліміз дамыған елдердің деңгейіне жетіп қана қоймай, әлемдегі ең табысты, экономикасы дамыған 50 елдің қатарына енгізу үшін, тұрақтылық пен ұлтаралық келісімді сақтай білді. Осы жолдың шын-мәнінде негізгі феномені егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді. Жетістіктерімізді нығайта түсетін идеология қалыптастырып, сыртқы және ішкі қатерлерге қарсы тұра аламыз. Өздеріңіз білетіндей, мемлекеттік саясатты іске асыру барысында бұқаралық ақпарат құралдарына көп қаражат жұмсалады. «Құқықтық медиа орталығы» мәліметтері келтіргендей, 2015 жылы мемлекеттің тапсырысы бойынша Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарына шамамен 43 миллиард теңге көлемінде бөлінген [2].

Мемлекет тапсырысын орындаушыларының көшбасшылары Қазақстан, Хабар, «Қазтелерадио» АҚ, «Егемен Қазақстан» Республикалық газеті АҚ және «Казакстанская правда», ТОО «Қазақ газеттері». Іргесі шайқалған кеңестік жүйеден кейін, Қазақстанның алдында тұрған негізгі мақсаты қоғамдық интеграцияны нығайту, мықты және мығым шекараны орнату және бір мемлекет ішіндегі көпұлттың бірлігін сақтау болды. Кейбір ТМД елдерінің тәжірибесіне қарайтын болсақ, қоғамдық саланы біріктіретін, мемлекеттің идеологиясын, жалпы саяси мүддені дамытып, сондай-ақ ұлттық және экономикалық жопарлар барлық қоғамды біріктіруде.

Осындай процестің негізгі тіреуіші бұқаралық ақпарат құралдары болуы тиіс. Бұл келтірілген мысалдар нақты саяси өмірде шынайы күйде кездеспейді.

Сонымен қатар мемлекеттің ақпараттық саясатындағы арнайы қағидасы, мемлекет пен қоғамның ақпараттық іс-қимылын ұштастыру негізінде саяси тәжірибелер жинақтайды. Осылайша, «Қазақстандық жол» идеологиясын ақпараттық қолдау, ұзақ уақыт бойы мемлекеттік саясатты іске асыру субъектілері бойынша міндетін орташа мерзімді немесе қысқа мерзімді саяси мақсаттарды шешуге бағытталған саяси тапсырма болып табылады. Осыған байланысты маңыздылығы мен байланысты ресурс жиынтығы үйлестірілген және жалпы мемлекеттік «Қазақстандық жол» идеологиясы өзінің ғылыми-зерттеу, ақпараттық-саяси, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық және өзге де іс-шараларда саяси ақпараттық қолдау қажет [3].

Қорытынды

Инновациялық стратегияларды іске асыру, Қазақстан халқының түсіністікпен қабылдауынсыз жүзеге аспайды. Осыған байланысты ұлттық және адамгершілік құндылықтарды бекіту үшін жағымды ақпаратпен қамтамасыз ету мақсатында бұл орайға журналистерді жұмылдыру керек. Дәстүр бойынша бұндай жұмысты журналистер арасында идеологиялықты кейде атақты емес деп санайды. Әсіресе, тәуелсіз БАҚ арасында. Алайда, ол белгілі бір партияның насихаттауынан немесе құжаттарынан туған дүние болып табылмайды. Бұл тұрғыда, қазақстандықтардың ақпараттық «Қазақстандық жол» бағдарламасы біздің еліміздің әлемде абыройлы әріптес болуын қолдайды. Осылайша, біздің еліміздің тарихи және қазіргі заманғы шындығына, мәдени және идеологиялық мақсатында ақпараттық жүйеде ере жүретін «Қазақстандық жол» феномені, жан-жақты мәдени және философиялық ұғым қалыптастырады.

Әдебиеттер

- 1 Стуканова И.П. Менеджмент: оқу құралы. – М.: МГИУ, 2005. – Б.12.
- 2 Бурдин В.В. Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарына шамамен 43 миллиард теңге көлемінде бөлінген [Ғаламтордан алынған]. – 2015. – URL.: http://forbes.kz/massmedia/v_2015_smi_kazahstana_vyideleno_pochti_43_mlrld_tenge_goszakaza. 15.09.2015.
- 3 Дудинова Е.И. Ақпаратты «Қазақстандық жол» феноменін отандық БАҚ-та қолдаудың аспектілері // Хабаршы КазНУ. Журналистика сериясы. №2(38). – 2015.

References

- 1 Stukanova I.P. Management. Tutorial. – М.: MGIU, 2005. P.12.
- 2 V. Burdin In 2015 the media of Kazakhstan allocated nearly 43 billion tenge of public procurement.: [Electron. resource]. – 2015. – URL.: http://forbes.kz/massmedia/v_2015_smi_kazahstana_vyideleno_pochti_43_mlrld_tenge_goszakaza. 15.09.2015.
- 3 Dudinova E.I. Aspects of information support of “Kazakhstan’s way” phenomenon in the domestic media / Bulletin of the KNU. Series of Journalism №2 (38). 2015.

Қоңырбекова Т.,¹ Сапарходжаева Нұргүл²

¹PhD, аға оқытушы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: tolkyn.kaznu.kz@gmail.com;

²PhD, аға оқытушы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: nurgul.saparkhojayeva@gmail.com, 87019852499

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫНЫҢ ВАРИАНТ ТҮЗУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Мақалада қазақ тіліндегі септік жалғауларының вариант түзу ерекшелігі қарастырылады. Қазақ тіліндегі септік жалғаулары бірінің орнынан бірі қолданылғанымен, олардың сөйлем ішіндегі грамматикалық мағынасы тең дәрежеде болатындығын олардың функционалдық қызметімен байланыстыруға болады. Нәтижесінде қазіргі қазақ тілінде көп кездесетін септік жалғауларының септелуінен түзілетін синтаксистік варианттар жасалады. Қазақ тіліндегі септік жалғауларының вариант болып жұмсалыу ерекшеліктерін ғалымдар норма тұрғысынан қарастырғандығы баян етіледі, септік жалғауының өзгерісінен, я түсіп қалуынан да синтаксистік варианттар түзілетіндігі зерттеушілердің пікірлері арқылы тұжырымдалады. Бұл құбылыс септік жалғауларының өзара алмастырылып жұмсалыуынан көрініс табатындығы, бұл тіркестердің грамматикалық қызметі бірдей болғанымен, семантикасында айырмашылықтардың болатындығы, бірінші тіркестен динамикалық күй айқындалса, екінші тіркесте статикалық күйдің, қалып мәні басымдығы жан-жақты қарастырылады. Септік жалғауларының бірінің орнына екіншісінің қолданылып, сол арқылы вариант сөздер тудыру тәсілі нақты мысалдар арқылы айқындалады. Қазақ тілінде бар мұндай құбылыстың көбіне көркем шығармалардан көп кездестіруге болатындығы айтылады.

Түйін сөздер: қазақ тілі, септік жалғаулары, синтаксистік вариант, грамматика, грамматикалық мағына, вариант сөздер тудыру тәсілі, норма, т.б.

Қоңырбекова Т.¹ Сапарходжаева Нұргүл²

¹PhD, ст. преподаватель

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

E-mail: tolkyn.kaznu.kz@gmail.com; тел

²PhD, ст. преподаватель

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

E-mail: nurgul.saparkhojayeva@gmail.com, 87019852499

Особенности образования вариантов падежных окончаний в казахском языке

В статье рассматриваются особенности образования вариантов падежных окончаний в казахском языке. Несмотря на то, что падежные окончания могут использоваться взаимозаменяемо, можно связать их функциональные особенности при одинаковой степени грамматического значения в предложении. В результате образуются синтаксические варианты, которые приводят к спряжению часто встречающихся падежных окончаний в современном казахском языке. Рассматриваются особенности использования варианта и изменений падежных окончаний, так же как их опущение и образование синтаксических вариантов на основе мнений исследователей в казахском языке с точки зрения научных норм. Это явление проявляется взаимно при использовании падежных окончаний, хотя грамматическая функция этих сочетаний одинакова, но

имеется семантическая разница: с одной стороны, проявляется динамическое состояние, а с другой – статическое состояние и его значение рассматриваются со всех сторон. Падежные окончания используются одни вместо других и рассматриваются примеры вариантов образования слов при помощи этого метода. Также авторы утверждают, что такое явление часто встречается в художественных произведениях на казахском языке.

Ключевые слова: казахский язык, падежные окончания, синтаксический вариант, грамматика, грамматическое значение, способ образования вариантов слов, норма и т.д.

Konyrbekova T.,¹ Saparkhodzhaeva Nurgul²

¹PhD doctor, Senior Lecturer
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: tolkyn.kaznu.kz@gmail.com;

²PhD doctor, Senior Lecturer
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: nurgul.saparkhojayeva@gmail.com, 87019852499

Features of the format on of variants of case endings in the Kazakh language

The article considers features of the formation of variants of case endings in the Kazakh language. In spite of the fact that the case endings can be used interchangeably one can link their functions with the same degree of grammatical meaning in the sentence. As a result, syntactic variants are formed that lead to conjugation of frequently appearing case endings in modern Kazakh language. The peculiarities of using the variant and changes in case endings as well as their omission and the formation of syntactic variants based on the opinions of the researchers in the Kazakh language from the point of view of scientific norms are considered. This phenomenon manifests itself in the case of case endings although grammatical function of these combinations is the same, but there is a semantic difference on the other hand, a dynamic state is manifested, on the other, the static state and its significance are viewed from all sides. Case endings are used alone instead of others and examples of word formation options are considered using this method. Also, authors argue that this phenomenon is often found in works of art in Kazakh language.

Key words: Kazakh language, case endings, syntactic variant, grammar, grammatical meaning, method of word derivation, norm and etc.

Кіріспе

Септіктер бір есімнің екінші есімге қатысын немесе есімнің етістікке қатысын білдіреді. Септік жалғаулары (категориясы) зат пен оның іс-әрекеті (қимылы), я зат пен заттың (сынның) арасындағы субъектілік, объектілік, меншіктілік-қатыстық, мекендік-мезгілдік, көлемдік, амалдық-құралдық, себеп-мақсаттық сияқты қатынастарды білдіріп, заттық мән үстеп тұратын түрлену тұлғасы [1, 75]. Көркем шығармалардан, ауызкі сөйлеу тілінен септік жалғауларының бірінің орнына бірінің жұмсалып, вариант түзу ерекшелігін жиі кездестіруге болады.

Атау септігінің синтаксистік вариант түзу сипаты. Атау септігі зат есімнің түбір тұлғасына ұқсас болғанымен, өз алдына бөлек грамматикалық тұлға. Атау септігі септелудің парадигмалық жүйесіндегі түрленуші, нөлдік тұлға. «Атау септігі – септіктердің ішінде ешбір қосымша қабылдамай, септеуге алынған сөзді сол даяр қалпында танытады. Осы себептен де атау септігіндегі сөз басқа септіктегі сөзбен

орнын сирек алмастырады да, атау септігіндегі сөз шылау, көмекші есім, көмекші етістікпен тіркесіп, жиі қолданылады. Атау тұлғадағы сөзбен тіркесіп, объектілік қатынасты білдіретін шылаулар: *туралы, турасында, жайында (жайынан), жөнінде, сондай-ақ жағы, маңы көмекші есімдері, т.б.*». Тілші ғалымдардың пікіріне сүйенсек, *туралы, турасында, жайында (жайынан), жөнінде* шылаулары әрқашан объектілік қатынаста жұмсалады. Туралы шылауының қолданылу аясы өте кең, ол барлық стильде, әдебиеттің барлық жанрында кездеседі, ал турасында ауызекі сөйлеу стиліне, көркем шығармадағы кейіпкерлер тілі мен диалектіге тән екен. «Грамматикалық қызметі жағынан *жай, жөнінде, жағы, маңы* шылаулары мен көмекші есімдері *туралы* шылауына тепе-тең вариант болып жұмсалады. Ал *жағы, маңы* көмекші есімдерінің негізгі қызметі мекендікті білдіру және де ол осы мақсатта ілік септігіндегі сөзбен келуі мүмкін. Мысалы: *қаланың маңы – қала маңы, қаланың жаны – қала жаны, орманның маңы – орман маңы, малдың қорасы – мал қорасы*» [2].

Қазақ тілінде септік жалғауларының вариант болып жұмсалып ерекшеліктерін ғалымдар норма тұрғысынан қарастырған. Бұл туралы пікірлерді М. Балақаев, К. Аханов, Р. Әмір, Т. Сайрамбаев, М. Серғалиев сынды тілші ғалымдардың зерттеулерінен көруге болады. Зерттеушілердің пікірінше, «бір септіктің орнына екінші бір септіктің қолданылуы, негізінен, тарихи дамудың ішкі заңдылықтарының әр түрлілігімен, контекстегі өзіне қатысты мүшелердің сол дәуірге тән қолданылу ерекшелігі мен семантикалық айырмашылықтарының болуымен түсіндіріледі. Сонымен қатар барыс, шығыс, көмектес септіктердің себептік қатынасты білдіруде синонимдес болып келетіні, кейбірінің жарыспа тұлғалардың қатарына жататыны сөз болады» [2].

Септік жалғауының өзгерісінен я түсіп қалуынан да синтаксистік варианттар түзіледі екен. Бұл құбылыс септік жалғауларының ішінде көбіне барыс септік пен көмектес септіктің өзара алмастырылып жұмсалудан көрініс табады. «Көп жағдайда бұл екі септіктің қатар келетін тұсы *жолықты, кездесті, кешікті, байланысты* сияқты етістіктермен тіркесімінде айқын көрінеді. Аталған етістіктер басыңқы компоненттер қызметін атқарып, қимылдың мақсаттылығын білдірсе, көмектес септік жалғауын керек етеді. Ал, қимыл, іс кездейсоқтықты танытса, барыс септік жалғауында тұрады. Мысалы: *мұғалімге жолықты – мұғаліммен жолықты, бастыққа жолыққан – бастықпен жолыққан, батырға кездесті – батырмен кездесті*. Осындағы *жолықты* етістігімен объектілік тіркес жасайтын сөздің барыс септік және көмектес септік жалғауларын қабылдауы осы септіктерге тән көмектестік бағыт мағыналарын негіз қылып алуға байланысты» [3, 11].

Негізгі бөлім

Қазақ тілінде қал көмекші етістігімен келетін және *тік, тоқта, ти, ұр* сияқты қимылды білдіретін етістіктер барыс септігі мен шығыс септігін бірдей меңгереді. Мәселен, *көзіне тиді – көзінен тиді* сияқты дене мүшесінің атауымен тіркескен жағдайда барыс, табыс септікті қатар меңгеріп, ал толық дене атауы болған жағдайда бір ғана септікті, не барыс септікті, не табыс септікті меңгеріп байланысқа түсе алады. Сол сияқты *үйіне қонақ етті – үйінде қонақ етті* сөз тіркестерінде септік жалғауларының грамматикалық қызметі бірдей, бірақ семантикасынан сәл де болса айырмашылықты байқауға болады.

Тілдің синтаксистік жүйесінің даму барысында меңгеріле байланысқан сөз тіркестер

құрамында өзгерістер болатыны туралы кезінде зерттеушілер өз еңбектерінде атап өткен болатын. Олар қазіргі орыс тіліндегі синтаксистік варианттылықтың пайда болуы мен меңгерудегі қайта құру себептеріне мыналарды жатқызады:

– келтірілген сәйкес формалар мен тілдік бірліктердің мазмұны;

– мағыналық және формальды-құрылымдық аналогия;

– сөз тіркесінің басты компонентінің семантикалық қайта құрылуы;

– меңгеру формаларының негізге әсері;

– стандартталған сөз блоктардың пайда болуы, бұл сөз тіркестері құрамының қайтадан ажырауына және дәстүрлі синтаксистік байланыстардың бұзылуына әкеп соғады [4, 163]. Зерттеушілер мұндай құбылысты қазақ тіліндегі норма мәселесімен тығыз бірлікте қарастыруды жөн санайды. Зерттеушілердің пайымдауынша, меңгеріле байланысқан етістікті сөз тіркестеріндегі варианттылықтың болуына тілдің дамуы мен сыртқы және тіл жүйесіндегі ішкі факторлар себеп болатындығы қарастырылған.

Ойтолқы

Меңгеру амалы арқылы синтаксистік вариант түзетін септіктің бірі – *табыс септігі*. Табыс септігі қимылдың, әрекеттің тура бағытын көрсетіп, тура объектінің болуын қажет етеді. Табыс септік жалғауы өзі жалғанған сөздерді тек етістіктермен қиюластырып, қимыл әрекеттің тікелей бағытталған объектісін көрсетеді де, сөйлемде тура толықтауыш қызметін атқарады. Мұндай жағдайда тура толықтауыш етістіктің жетегінде айтылып, өзі тіркескен сөзге мағыналық және тұлғалық жағынан да түгелдей тәуелді болады. Жалпы алғанда адамның еңбек қимылымен, іс-әрекетімен байланысты етістіктер сөздердің табыс жалғауында тұруын қажет етеді, ал кісінің көңіл-күйін, қозғалыс-әрекетін, қалпын білдіретін етістіктер, әдетте, сөздердің барыс, жатыс, шығыс, көмектес септік жалғауларында келуін талап етеді. Табыс септіктегі сөзді меңгеріп тіркес құрайтын сабақты етістіктер *теледидарды қарады – теледидар қарады, хатты оқыды – хат оқыды*. Сабақты етістік табыс септігінің қатысы арқылы жасалады. Кейде табыс септігі түсіріліп айтылады: *кітап оқыдым – кітапты оқыдым*. Табыс септіктегі сөз бен оны меңгеріп тұрған етістік арасына сөз түссе, табыс септігінің қосымшасы түсірілмейді: *жеміс сатып алдым – жемісті кеше сатып алдым*.

Меңгеру амалы арқылы құрылған басқа етістікті сөз тіркестері тура объектілік қатынасқа түсетін сөздің табыс, шығыс септік формаларында меңгеріліп вариант түзеді. Мысалы: *кітабын алды – кітап алды, кітапты оқыды, кітап оқыды*. Ал нысанаға алған объектіні нақты қамтымай, шамалап айту қажет болған жағдайда, бағыныңқы сөз шығыс септік тұлғасында меңгеріледі: *сусыннан ішті – сусынды ішті, қолынан қысты – қолын қысты*, т.б.

Септік жалғауларының вариант түзу ерекшеліктері жөнінде профессор Р. Әмір өз еңбектерінде олардың тіркесу заңдылықтарына семантикалық, грамматикалық қатынасының да әсер ететіндігін айтады, мысал ретінде *ұрысты* сөзінің табыс және барыс септігіндегі сөздерді *баланы ұрысты – балаға ұрысты* меңгеруін келтіреді. Психикалық күйге байланысты айтылатын ренжу, сүйсіну етістіктерімен байланыста қарап (*балаға ренжіді, егіске сүйсінді*), осы көпшілік сөзге еліктеп (аналогия заңы бойынша), *ұрысты* сөзі тура объектіні жанама объект ретінде (барыс септікте) меңгеретінін айтады. Сонда *ұрысты* сөзі аналогияның салдарынан бір мағыналық қатынасты екі түрлі тіркес құрап білдіреді деген қорытынды жасайды [5, 47].

Ілік, барыс септікті сөздердің де өзара вариант түзу ерекшеліктерін жиі кездестіруге болады. Ілік септігі меншіктілікті, иеленуді, қатыстықты білдіреді. Профессор С. Исаев ілік септігінің қосымшасы жалғанғанда пайда болатын меншіктілік мағынаның бірнеше түрін атап көрсетеді:

а) туыстық қарым-қатынас және меншіктілік: *әкемнің үйі, менің Отаным, баланың әкесі, әкенің баласы*;

ә) органикалық, табиғи меншіктілік: *сүттің қаймағы, шоқтың шаласы, жусанның иісі, мұнайдың қалдығы*, т.б.;

б) бүтіннің бөлшегі: *екінің бірі, кітаптың жартысы, үйдің жартысы*;

в) сапалық меншіктілік, бір қасиетінің ерекшелігі: *қыздың сұлуы, иттің алғыры, жомарттың жомарты, сараңның сараңы, қызықтың қызығы*, т.б. [1].

Жасырын жалғаулы ілік септікті қатынастағы сөз тіркестері көбінесе терминдерді, тұрақты тіркестерді жасауға қатысады. Ілік септігі мен барыс септігі көп жағдайда жалғауларының жасырын келу ерекшеліктерімен вариант түзе алады. Мысалы: *мектептің оқушылары – мектеп оқушылары, баланың бақшасы, – бала бақшасы, сағанға дейін – саған дейін, оғанға дейін, оған дейін, бойға жету – бой жету*, т.б.

С. Исаев барыс септігі жанама объекті мен іс-қимылдың бағытын, бағдарын, аяқталар тұсын, қимылдың мақсатын, не үшін жасалғанын (*көруге барды*), сындық қатыстылықты (*малға бай, сөзге шебер*) білдіретінін айтады. Барыс септігінің түсіріліп қолданылатын жағдайлары болады: *Апам кеше қала кетті. Кеше көршінің қызы Алматы кетті*, т.б. Тарихи түрі: *бой жету – бойға жету, ер жету – ерге жету*, т.б. Барыс септігі тұлғасының *жету* етістігімен тіркескенде меңгеріле байланысып, барыс септігі тұлғасы толық сақталады: *мемлекеттілікке жету, арманына жету, дегеніне жету*. Өзге де етістіктермен тіркескенде барыс септігі толық формасын сақтайды: *шетке кету* [1]. Барыс септікті тұлғалардың көбі адвербиалданып, үстеуге айналып кеткен деген болжам бар: *алға, артқа, кешке, бас-басына, алды-артына, жатқа, жоққа, күніне, өз алдына*, т.б.

Шығыстың табыс, жатыс, көмектес септіктерінің орнында жүруі қазақ тілінің ауызекі сөйлеу тілінде де, халық тілінің жергілікті ерекшеліктерінде де кездесіп отырады [6]. Зерттеушілердің пікірінше, шығыс септік жалғауы мен жатыс септік жалғауының алмасып жұмсалуынан құралған варианттардың мағыналары сырттай қарағанда мекендік қатынастағы сөз тіркестеріне ұқсайды. Оны басыңқы сыңарлары *байқалу, көріну, ұшырасу, табылу, кездесу, орын беру* сияқты жеке етістіктер мен етістікті тіркесті болып келетін құрылымдардан байқауға болады екен. Олардың пікірінше, объектілік қатынастағы сөз тіркестері орын, мекендік қатынасты көрсетпейді, белгілі бір заттың бөлшегіндегі, бетіндегі, ішіндегі деген сияқты объектіні білдіреді. Мысалы: *сай табанында кездесті – сай табанынан кездесті, қияда ұшырасты – қиядан ұшырасты, даласында бастау алды – даласынан бастау алды, жолда ұшырасты – жолдан ұшырасты* деп ауыстырылып айтылып вариант болып та жұмсалады [2].

Қорытынды

Қазақ тілінде кездесетін септік жалғауларының вариант түзу ерекшеліктерінен мағыналық ұқсастықты байқауға болады, ал тұлғалық ерекшеліктерінен айырмашылықтарды аңғарамыз. Септік жалғауларының мұндай ерекшелігі өзге тілді аудиторияда септік жалғауларының қызметін меңгертуде қиындық тудыраы сөзсіз. Дегенмен септік жалғауларының бірінің орнына екіншісінің қолданылып, сол арқылы вариант сөздер тудыру тәсілі қазақ тілінде бар құбы-

лыс. Мұндай жағдайда олар бірінің орнына бірі қолданылғанымен, олардың сөйлем ішіндегі грамматикалық мағынасы тең дәрежеде

болады. Нәтижесінде қазіргі қазақ тілінде көп кездесетін септік жалғауларының септелуінен түзілетін синтаксистік варианттар жасалады.

Әдебиеттер

- 1 Исаев С. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы, 1998. – 75 б.
- 2 Чалтыкенова Л.А. Септік, жіктік және тәуелдік жалғауының өзгеруінен жасалған синтаксистік варианттар // «Түркі әлемі: Тіл, қоғам, мәдениет» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы, 2009. – 367-370 бб.
- 3 Қордабаев Т. Сөз және оның мағыналары// Қазақ тілі мен әдебиеті. – № 1. – 1958.
- 4 Горбачевич К.С. Изменение норм русского литературного языка. – Л., 1971.
- 5 Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алматы, 1972.
- 6 Сарыбаев Ш.К. Вопросы о нормализации дублетных вариантов в казахском литературном языке//Вопросы казахского и уйгурского языкознания, труды института языкознания. – Алматы, 1963.

References

- 1 Isaev S. Kazirgi kazkah tili . – Almaty, 1998. - 75-b.
- 2 Chaltykenova L.A. Septik, zhiktik zhane taueldik zhalgauining ozgeruinen zhasalghan sintaksistik varianttar // «Turki alemi: Til, kogam, madeniet» atti halikaralik gilimi-teorialik konferntsia materialdari. – Almati, 2009. – 367-370 bb.
- 3 Kordabaev T. Soz zhane oning maginalari // Kazakh tili men adebieti. – № 1. – 1958.
- 4 Gorbachevich K.S. Izmemenie norm russkogo literaturnogo iazika. – L., 1971.
- 5 Amirov R. Osobennosti syntaksisa kazakhskoi razgovornoj rechi. – Almaty, 1972.
- 6 Saribaev Sh.K. Voprosi o normalizatsii dubletnich variantov v kazakhskom literaturnom iazike // Voprosi kazakhskogo I uigurskogo iazikoznania, trudi institute iazikoznania.– Almaty, 1963.

3-бөлім
КӨСЕМСӨЗ ЖӘНЕ КӨРКЕМСӨЗ

Раздел 3
ЛИТЕРАТУРА И ПУБЛИЦИСТИКА

Section 3
LITERATURE AND JOURNALISM

FTAMP 17.71.07:

Сағатбек Медеубекұлы

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: Sagatbek.medeubek@gmail.com,+77014908990

ЗАМАНСӨЗДІҢ ЫРҒАҚТЫ-ЕКПІНДІ АЙТЫНДАРЫ

Автор шешенсөзге (устная публицистика) қатысты аталымдар мен атаулардың мағынасы мен мәнін аша отырып, оларға тән ерекшеліктерді нақты мысалдармен айқындап, қазақ фольклорында, ауызша әдебиетінде айтылып жүрсе де ғылыми айналымға бұрын түспеген атауларды қолданысқа енгізеді.

Еуропа тілінен келген кейбір атаулардың қазақша баламасын терминжасам, сөзжасам амалдарын пайдалана отырып, өз ұсынысын ғылыми тұжырымдайды, дәлелдейді. Радио-айтылымдарда қолданылған оқиғаны талдай отырып негізгі ойын дәйектейді.

Түйін сөздер: ауызша публицистика, фольклор, басқа тілден енген сөздер, репортаж.

Medeubekuli Sagatbek

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: Sagatbek.medeubek@gmail.com,, +77014908990

Types and form of public speaking

The article deals with the content and meaning of the terms and definitions of oral publicism, their features and specificities are confirmed by specific examples. These terms have a place in the Kazakh folklore, oral tradition, but they have not been previously used in the scientific circle.

By relying on the term formation and word formation, the author defines and justifies the Kazakh version of borrowed European words. After analyzing the reports (okigat) in radio programs, the author proves his main idea.

Key words: oral publicism, folklore, borrowed vocabulary, reportage.

Медеубекұлы Сағатбек

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: Sagatbek.medeubek@gmail.com,, +77014908990

Рифмы и формы публичных выступлений

В статье рассматриваются содержание и значение терминов и определений в шешенсоз (устной публицистике), особенности и специфика которых подтверждены конкретными примерами. Данные термины имеют место в казахском фольклоре, устном творчестве, однако в научном обороте не были ранее использованы. Автор, опираясь на терминообразование и словообразование, определяет и научно обосновывает казахскую версию заимствованных европейских слов. Проанализировав репортажи (оқиғат) в радиопередачах, доказывает свою основную идею.

Ключевые слова: устная публицистика, фольклор, заимствованная лексика, репортаж.

Кіріспе

Сөзгер, яғни айтушы айтуын айтқанмен, ол орындала қоймайды. Бұл орындаушылардың құлақ аспауынан немесе қолынан келмеуінен немесе құзыретінің жетпеуінен болады. Көтерген мәселені тек жоғары лауазымды адам ғана шеше алатын болса, айтушы соның алдына барып қаперіне салады. Мұны шешенсөзде «дат» деп атайды. Қазақ тілінде «дат» сөзі бірнеше мағына береді. *Біріншіден*, ол – күтусіз қалғандықтан, қатты заттың, әсіресе металдың сыртына уақыт өте келе күн, жел, су тиіп пайда болған шірінді қабық; *екіншіден*, өсімдікке тән ауру түрі; *үшіншіден*, осы ұғым, түсініктердің адамға қатысты ауыспалы мағыналарын беретін тұлғалары. Бірде адам көңілінде қалған өкпе, реніш, қайғының табы, ізі деген мағына берсе, енді бірде адам мінезіндегі жаман мінездерді білдіреді; Бұлар «тат» сөзімен мағыналас, мәндессөз ретінде қолданылады. *Төртіншіден*, қоғамдық-әлеуметтік қатынастар кезінде лауазымы төмен адамның лауазымы, шені жоғары адамнан әділеттілікті талап ету, бұқараның да ақыл-кеңесін ескеруді сұрау, шағым айту, тілек білдіру алдында сөз айтуға рұқсат алу. (ҚТТС. 3-том, 57 бет). Бұл иран, парсы тілінде де бар. Қазақ тұрмысында патшаның, ханның, сұлтанның, төренің, бидің, қолбасшының жалпы айтқанда, жоғары лауазымды билік иесінің алдына барып мәселе қояды. Фольклорда, ауызша әдебиетте формулаға айналған, тұрақты тіркес болып қалыптасқан «-дат, тақсыр!» немесе «-Дат! – Даттың болса, айт!» деген лепестер сол қоғамдық мәселе көтеру алдында айтылады. Кейін бұл үрдіс «дат айту» мәніне ие болды. Айтылған ой, пікір жиынтығын «дат» деп атау қалыптасты.

Негізгі бөлім

Шешенсөзде қалыптасқан *дат* қысқа да мәнді, мағыналы әрі деректі де дәйекті өткір шындыққа ғана құрылады. Егер айтылған дат ондай сипатта болмаса қабылданбайды. Тіпті, айтушы жазалануы да мүмкін. Басқаша айтқанда, жалған ақпарат, салмақсыз ой, мәнсіз мәселе жәй айта салған сөздің бірі болып қалады. Дат жеке бастың қамынан гөрі қоғамның, бұқараның мұңын мұңдап, жоғын жоқтағанда ғана пәрменді, ықпалды, әрі халықтық сипат алады, айтушының да, орындаушының да мәртебесін көтереді, атағын жаяды. Дат айтыларда яғни ханға, патшаға қарата сөйленерде сөздің басында міндетті түрде «-дат» ! деп алу керек. Мұның мәні –

жоғары билік иесінен қарсы пікір айтуға рұқсат сұрау әдебі болғандықтан. Және ол сөз айтылған соң міндетті түрде қарсы пікір, ащы шындық айтылуы тиіс. Олай болмаса дат өз мағынасын жояды.

Мысалы: «... Хан үндеместен ризалықпен басын шұлғи берді. Мен осы орайда:

– Дат, тақсыр! – дедім. Хан:

Дат айтылмақ – шарт, – деді. Мен:

– Шипа ем дарым зәруатында һалал, һарамдық жоқ... – дедім.

Бұған кім жауап береді дегендей, хан уәзірлерін жағалата көзімен бір шолып шықты.

Оң қол бас уәзір ештеңе демеді. Сол қол бас уәзір Жандамар дат деместен атып тұрып:

– Бұлай болмақ имансыздық шарты..., – деді.

Маған көзін алайта төне түсіп, оң қол бас уәзір шыдай алмады білем:

– Дат, тақсыр! – деді тұтқиыл өңі сұрлана қалып. Хан:

– Айт, – деді. Шәркеш бас уәзір:

– Ей, Жәке, (Жандамар), әуелі дат демедің, бұл қылығың қимары болмақ. Шарифатқа жарғымақ болатын дәлелімдігің бар ма? – деді. Жандамар сасқалақтап, сөйлеуге аузы бармай сілейді де қалды...» (Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы. Шипагерлік баян. Алматы: «Жалын» 1996. 39-б.)

Қарасөз. Ұрпағына нұсқалы сөз, өсиетті өнеге қалдыру Абай секілді ұлы ақынға дейін де болған. Әр ақын, әр жырау, тіпті әр есті азамат көзімен көріп, көңіліне түйгенін өзгеге сабақ болсын деп ауызша өлеңмен де, қарасөзбен де айтып келген. Осы үрдісті әрі қарай дамытып, жаңғыртып тасқа басып қалдырған Абай. Қара сөз, яғни танымдық-тағылымдық ұлы сөз айту (жазу жөні жазба әдебиетінің еншісінде) Абайдан кейін де жалғасқан. Ауызша публицистикадағы, яғни шешенсөздегі қара сөз – уақиғасыз, сюжетсіз айтылатын, тек тәлімдік-тәрбиелік мәні бар, өмірлік тәжірибеден туған ақылды-ғибратты тұжырымдар мен пікірлер жиынтығы. Біздің айтып отырғанымыз шешенсөздегі осындай мәнді сөздер.

Ант. «Ант» деген сөз осы тұрпатында көне Қыпшақ жазба жәдігері «Кодекс Кумникуста» бар (...) Демек бұл ұғым қазақ түсінігінде ежелден келе жатыр. Ежелден келе жатқанының тағы бір дәлелін көне грек ойшыл-тарихшыларының жазбаларынан оқимыз. Мысалы, Геродоттың скифтер туралы деректерінде де (2), және оның замандасы Лукианның «Токсарис және достық» деген жазбасында да ант беру туралы айтылады. Біреумен достасып, айырылмасқа одақтасу келісімінде бір-бірінің амандығы үшін

өмірін қиюға дайын екендігін айтып ант береді. «...Саусақтарын тіліп, қанын бір кесеге ағызып қосады да семсерлерінің ұшын сол қанға матырып, одан кейін құшақтасып, әлгі қанды ішеді». (Лукиан из Самосаты. Избранные. М., 1962. С275.) Этнографтар үшін ант берудің жөн-жоралғысы маңызды. Фольклористерге оның этнографиялық сипатымен қоса сөздік нұсқасы қызықты. Шешенсөз үшін де сөздік нұсқасы ең алдымен мәндірек. Бірақ өкінішке орай анттасу кезіндегі айтылған сөзді дәл сол қалпында ешкім жаттап алмаған. Тіпті, арнайы жазып алды дегеннің өзінде жұрттың бәрі сол бір мәтінді ғана айтып анттаспайды. Әркім өз жүрегінен ақтық сөзін сол сәтте шығарып айтады. Біреудің сөзін жаттап алып соны қайталап жатпайды. Демек бұл ерекшелігімен ант шешенсөз санатына кіреді. Рас белгілі бір әдет-ғұрыптық жөн-жоралғы әрекеттерге ұласатындығы фольклорға жақындағанымен, даралық сипаты оны шешенсөзге етене етеді. Қазақ шешенсөзінің ең қысқа және ежелден келе жатқан айтындарының бірі – ант азаматтың ел мен жерді қорғауға аттанарда, ел басына күн туып, адам тағдыры өмір мен өлім арасында шешілер тұста, болмаса көпшіліктің аманатын арқалап алыс сапарға шығарда, немесе өлім мен өмір қатар келіп, аса қажет істі қайткенде орындамай қоймайтын сәт туғанда халық алдында, ел атынан кепілдік бере алатын басты тұлғаның (ханның, патшаны, президенттің, топтың, жасақтың, әскердің) алдында бетпе-бет тұрып салтанатты түрде айтқан түйінді сөзі. Ант берген адам соның жүзеге асуы жолына өмірін арнайды, ондағы талаптарды бұлжытпай орындауға міндетті, орындалмаса басы кетеді, басқаша айтқанда антын орындамаса ол адамның ант берген ортада жер басып жүруіне хақы жоқ.

Ойтолқы

Анттың жалпылық сипаты жоғары, бүкілхалықтың мәні биік, қоғамдық, саяси-әлеуметтік салмағы үлкен, тіпті мемлекеттік маңыздылығы басым. Ант бір адамның (патшаның, ханның, батырдың, қолбасшының, жауынгердің, президенттің) халықтың алдында немесе көпшіліктің бір адам алдында жалпыға ортақ міндетті «қайткенде атқарамын, орындаймын» деп сенімді түрде айтқан лепесі. Анттың мазмұны патриоттық рухтағы жүрекжарды сезімге толы әсерлі де қуатты сөздерден құралады. Онда әсіре, көпірген көп сөз болмайды. Жиналған адамдардың әр қайсысының жүрегіне от тастайтындай, шексіз

иландыратындай, жүрек тебіренерлік нанымды оялардан құралады. Естіген адамның санасын оятып, жігерін қанаттандыратындай әсерлі және барықыласы, бүкіл ынтасымен әр сөзі анық та нақ айтылады. Қажетті сәтте, табан астында ауызша айтылған анттың шынайылығы жаттанды, таптаурын анттың сөзінен әлдеқайда қуатты болады. Ант тек керек болғанда ғана айтылады,

Ант мына белгілеріне бола шешенсөз айтындарының біріне жатады:

– Тек ауызша айтылады; «*Көбікті бастан, өзгенің бәрі қостан, ант айтысады*». (М. Әуезов).

– мемлекеттік мәні мен маңызы бар мәселе арқау етіледі. Ел мен жерді азат ету; Отан қорғау, қауіпсіздікті сақтау, шекара күзету, ел аманатын орындау, мемлекеттік тұтастыққа нұқсан келтірмеу, т.б.;

– Жеке адамның жүрегінен шықса да, қарақан бастың қамы үшін айтылмайды.

– жалпыхалықтық мүдде үшін айтылатындықтан, бұқаралық сипаты басым.

– Ант әлдекімнің сыртынан, болмаса алдынала яки кейіннен қол босағанда немесе еске түскенде ғана айтылуы мүмкін емес. Ол топтың алдында көзбе-көз, бетпе-бет салтанатты түрде айтылады, қабылданады.

Қоғам алдындағы маңызды мәселе қозғалады. Тапсырманы дер кезінде жүзеге асыру мақсатында сол сәтте айтылады. Ең бастысы – ант айтылған соң міндетті түрде орындалуы, антталған іс жүзеге асуы керек. Онсыз анттың мәні жоқ. «Жастардың қылған серті – ант емес пе, қазақта антты бұзбау – салт емес пе?!» (Б. Майлин).

Онда факт жұрттың көз алдында.

Айтушы өмірде бар, нақты адам.

Қазақ ғұрпында ант халықтың алдында айтылған соң орындалуы міндетті. Антты қасақана орындамаса немесе орындаудан айныса, халықтың қарғысына ұшырайды. Басқаша айтқанда, антты беріп алып орындамаған адамды ант атады, яғни пәлеге ұшырайды, өмірде жолы болмайды. Демек, ант – қоғам үшін мәні зор айтын. Кездейсоқ айтылмайтын және екінші бірі айта бермейтін, ең маңызды сәтте, яғни аса мәнді мәселе шешілер тұста ғана айтылатын сөз. Ант айту, қабылдау кезінде әр түрлі салттық-ғұрыптық жоралғылар жасалатын болған. Анттың сөзі айтылғаннан кейін антты берушілер мен қабылдаушылар ыдыстағы суды айналдыра ұрттап шығады. Көне ұғым бойынша антта айтылған сөздің затындық болмысы суға дариды, ол суды ішсе адамның бойына сінеді. Қазақ ұғымындағы «ант су ішті» деген тіркес сол жо-сықтан қалған. Ант сөзінің магиялық күдіреті

бар дегеннің астарында сөздің астарында айтылған ой мен пікірде және сол ой мен пікір не мәселеге қатысты айтылуында және қалай не үшін айтылуында болса керек. Мұның сыртында ғылым әлі құпиясын ашып болмаған био-психологиялық ахуалдың айналаға ықпал-әсері де болуы мүмкін.

Серт. Даралық сипаты басым шешенсөз айтыны – серт – мақсаттас, мұраттас, армандас, пиғылдас, ниеттес, тілектес жанның ең жақын тұтатын адамына, болмаса қас дұшпанына, немесе бірнеше адамның өзара белгілі бір мақсаттар мен мүдделерді жүзеге асыру жолында өмірлерінің соңына дейін айнымасқа бекінуі, сырт көзден аулақ жерде серттесуі сәтінде айтылатын жүрекжарды сөзі, келісім беруі.

Серт – биресми шешенсөз. Олай болатыны – ол бұқараның алдында, жалпы жұртқа жария түрде айтылмайды. Ол екі адамның кейде бірнеше адамның бір-біріне немесе жеке адамның өзіне өзі іштей берген байламы, тоқтамы. Серт нендей белгісіне, қандай қызметіне бола шешенсөз айтынына жатады?

- ауызша айтылады;
- серттесуші адамдардың санасы мен сезіміне айтқанынан қайтпау ұғымын сіңіреді;
- оқиға үстінде айтылады;
- оқиғаға қатысушылар өмірде бар, нақты адамдар;
- екі жаққа бірдей дегенін істету үшін (орындау немесе орындамау; айту немесе айтпау) айтылады;
- қоғамдық-әлеуметтік мәселеге қатысты туындайды.

Уәде.

Уәде – жеке тұлғаның маңызды бір істі жүзеге асыруды өз мойнына алып, жеке адам, топ, халық алдында сөз жүзінде ауызша берген шешімі, байламы.

Уәде өзгелерден гөрі берген адамның өзі үшін аса маңызды; орындалуы да, орындалмауы да бұқарадан гөрі берген адамның жеке басына көбірек байланысты секілді; көпшілік тек тыңдаушы әрі куә қызметін ғана атқаратын сияқты; оның халыққа тікелей қатысы жоқ сықылды болып көрінеді. Бірақ тереңірек үңілсек, шын мәнінде олай емес. Олай болмайтыны – жеке тұлға сол қоғамның мүшесі. Оның кез келген ісі өзі өмір сүрген қоғамның болмысына белгілі бір деңгейде ықпал етеді. Абай айтқандай, «кім жаман болса, оған ең әуелі өмір сүрген ортасы виноват». Уәде белгілі бір ортада орын алған жағдайға байланысты туған мәселені шешу

үшін және сол мәселені шешуге қатысты істі уақытында орындау мақсатында айтылады.

Түптеп келгенде, шешенсөз жалпы «қоғамның санасына қозғау салады» дегеннің ар жағында сол қоғамда өмір сүріп жатқан жеке тұлғалардың санасы тұрады. Басқаша айтқанда, жеке адамның уәдесінің астарында қоғам алдындағы үлкен жауапкершілік жатады.

Уәде – мына белгілеріне бола шешенсөз:

Тек ауызша айтылады;

Қоғам үшін де, жеке тұлға үшін де қажетті істің жүзеге асырылуын көздейді;

Нақты болып жатқан оқиға үстінде айтылады.

Мұнда оқиға ойдан құрастырылмайды.

Өмірлік жағдай, адам тағдыры, қоғам болмысы басты себепкер болады.

Айтушы да, тыңдаушы да бір-бірімен бетпестік тұрып уәденің айтылуына, берілуіне бірдей атсалысады.

Жеке сана қоғамдық санаға қозғау салады.

Қоғамның жеке адамға деген көзқарасын қалыптастырады.

Жеке тұлғаның қоғамға қатысы тікелей көрініс табады.

Бас кейіпкерлер – айтушының өзі және уәдені қабылдап алушы, тыңдаушы жақ.

Уәж

Шешенсөздің атқарар қызметтерінің бірі – қоғамда орын алған пікірдің немесе алқалы топта айтылған ойдың қаншалықты қажетті, пайдалы, дұрыс не бұрыс екенін дер кезінде айтып отыру. Бұл қызметті атқаратын шешенсөз айтынының бірі – уәж.

Уәж–әлеуметке қаратыла айтылған қоғамдық ойдың дұрыстығына күмән келтіре отырып, оның орнына ұсынылған ой, пікір жиынтығы. Уәж лепеске қарағанда белгілі бір тиянақты да дәлелді ойға құрылады. Қарсы жақтың пікірінің орынсыз екендігіне көзін жеткізу үшін деректер мен дәйектерді алға тартады. Сондықтан да ол табан астында бір ауыз сөзбен айтыла салған лепеске қарағанда ұзақтау, мазмұндық-құрылымдық болмысы жағынан күрделілеу болады. Уәж орынды айтылса, ондағы пікір дәлелді болса, қарсы тарап сөзге тоқтаған. Сөзге тоқтау – шешенсөздің айнымас әдебіне жатады.

Ауызша әңгіме

Қазақ халық қорында бар жанр деп қарастырып жүрген *әңгіменің* біресе «ауызша әңгімелер», енді бірде «халық әңгімелері», келесіде «фольклорлық әңгіме», тағы бірде «ауызекі әңгіме» деп әртүрлі аталуының себебі зерттеушілердің өздері бұл жанрды сөз өнерінің қай саласына

қосарларын әлі толық анықтап алмағандығынан деп білеміз. Әуелі біз сондай ғылыми пікірлердің біріне құлақ түрелік: «**Әңгіменің** негізгі мазмұнын есте сақтап қалу үшін арнайы дайындықтың керегі жоқ. .. (732-бет) **Ауызекі әңгіме** бекерден бекерге айтыла салмайды. Оны айту үшін белгілі бір жағдай, яғни әңгімені тыңдайтын алқа топ қажет. Сонда ғана әңгімелер айтылады...(732-бет)...Ауызекі әңгіменің тақырыбы әр алуан болып келеді. Ол халықтың өмірі, тұрмыс-салты, тарихы, жергілікті әдет-ғұрпы, кәсібі секілді әр түрлі саланы қамтиды. Әңгіме дереу тыңдаушының алдында айтылуы керек. Сол жағдайға байланысты әңгіме мазмұны қызық па, жоқ әлде айтушының өзінің беделі ме, сол сюжет көпшілікке керек пе, міне, мұның бәрі әңгіменің сипатын айқындайтын нәрселер... (733-бет) **Ауызша әңгімелердің** қалыпқа түскен қорытындысы болмайды, әр әңгімеші оны өзі жасайды. Ауызша әңгімелерде баяндау көбіне бірінші жақтан айтылады... (733-бет).

...Жалпы, **ауызша әңгімеге** сырлы сезім онша тән емес. Олардың негізгі міндеті – оқиғаны дәл, анық көрсетіп, кейіпкерлерді бейнелеп шығу. Ауызекі әңгімелердің кейіпкерлері – негізінен өмірде болған адамдар. Олар өз есімдерімен аталады. Оқиғаның болған жері мен географиялық атауы көрсетіледі. Бірақ олар әңгімеде қалай болса солай көп қолданылып, жиі қайталанбайды, яғни әңгімені географиялық атаулармен, сандармен, жеке аттармен күрделендірмейді. Ауызша әңгіменің ықшамдылығы – сюжетіне байланысты. Оған да фольклордың басқа жанрлары секілді өмір сүру заңдылықтары тән. Ауызша әңгімелердің екінші ерекшелігі – баяндаудың ықшамдылығы. Мәтіндердің көпшілігіне нақты құрылым, бір эпизодтан екінші эпизодқа логикалық ауысу тән.

Бір ауызша әңгіменің ел арасында түрліше қолданыста болуы мүмкін. Әңгімеші бір мә-

тінді әр жерде түрлендіріп айтатыны бар. Оны әңгіменің құрылымынан да, стиліндегі өзгерістерден де, жекелеген бөліктердің түсіп қалуы немесе жаңа эпизодтардың қосылуынан байқауға болады.

Нұсқалардың пайда болуы – көптеген жағдайларға байланысты. Алдымен, оны әңгімешінің өзі жасайды. Өзінің айтып отырған әңгімесіне деген тыңдаушылардың ынтасын, қызығушылығын сезсе, әңгімеші өзі де әсерленіп, әңгімесін одан сайын қызықты ете түсуді ойлайды. Сөз арасында, тіпті, өлең, мақал-мәтел, жұмбақ, тағы басқа қосып отырады. Алайда, кейде сол әңгіме белгісіз, іш пыстыратындай әсерсіз айтылуы мүмкін. Бұл әңгімешілердің, тыңдаушылардың көңіл-күйіне де байланысты болады.

Мәтіннің негізі шын деректен, реалды оқиғадан, нақты кейіпкерлерден жасалуы керек, әрі дарынды әңгімешілер қарапайым ғана қысқа да ықшам әңгімесінде оқиғаны дәл, нақты бере отырып, бір оқиғаның өрбуін анық, айқын көрсетеді. Әңгімеде кейіпкер мен эпизод шағын болады» (3).

Қорытынды

Жоғарыда келтірілген үзіндіден біз бұл жанрдың әлі «өз иесінің» табылмағандығын, демек әлі де толық зерттелмегендігін байқаймыз. Бір сараптаманың ішінде үш түрлі айтылуының өзі зерттеушінің не фольклорға, не ауызша әдебиетке, не жазба әдебиетке жатқызарын сенімді түрде шешпегендігін байқатады. Егер «әңгіме» деп жалаң айтылса, ол жазба әдебиеттегі жанр деп ұғуымызда мүмкін. Сондықтан зерттеуші «ауызша әңгіме», «ауызекі әңгіме» деген аталымдарды да қатар пайдаланады. Бірақ «ауызша» мен «ауызекі» деген сөздердің мағыналық реңкі барын ғалым Р. Сыздық өзінің «Сөз сазы» деген еңбегінде дәлелдеп кеткен болатын.

Әдебиеттер

- 1 Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы. Шипагерлік баян. – Алматы: Жалын, 1996. 39-б.
- 2 Геродот. История в девяти книгах. – Л., 1972. – С. 204.
- 3 Қазақ әдебиетінің тарихы, 1-том, фольклорлық кезең. – Алматы, 2008. 732-735 бб.

References

- 1 Uteiboidak Tileukablulu. Shipagerlik bayan. Almaty. «Zhalin» 1196. 39-b.
- 2 Gerodot. Istorya v devyti kngah. L. 1972.C.204.
- 3 Qazak adebietynin tarihy. 1-tom. Folklorlik kezen. 2008 zhyl. 732-735 b.

Жақсылықбаева Римма

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: jak-rimma@mail.ru,+77772731137

БАСПАСӨЗ ЖӘНЕ КӨРКЕМ АУДАРМА МӘСЕЛЕСІ

Көркем аударма – бұл тыңғылықты нәтижелі өнер. Бүгінгі таңда әдебиеттегі аударма мәселесі өзекті тақырыпқа айналып отыр. Автор мақалада қазіргі Қазақстандағы аударма мәселесінде туындап отырған кейбір маңызды жайттарды қарастырып өтеді.

Түйін сөздер: БАҚ, аударма, сөз, қазақ тілі, орыс тілі, газет, ғылым, білім, теория.

Zhaksylykbaeva Rimma

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: jak-rimma@mail.ru, + 77772731137

Problems of a literary translation and printing

Also translators have problems with false friends. The topic of problems of literary translation plays a very important role in our time. In the article the author reviews some problems of the development of the translation process in modern Kazakhstan.

Key words: MASS MEDIA, transfer, the words, kazakh language, russian language, newspaper, science, education, theory.

Жаксылыкбаева Римма

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: jak-rimma@mail.ru, + 77772731137

Проблемы художественного перевода и печати

Художественный перевод – это особое искусство. Проблемы литературного перевода сегодня вызывают большой интерес исследователей. В статье автор рассматривает некоторые проблемы развития переводческого процесса в современном Казахстане.

Ключевые слова: СМИ, перевод, слова, казахский язык, русский язык, газета, наука, образование, теория.

Кіріспе

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты ел халқына арнаған Жолдауында «Тіл – Қазақстан халқын біріктіруші болуға тиіс» екенін айта келіп, мемлекеттік тілімізді бүкіл ұлтты ұйыстыратын ең басты

құндылық ретінде атап өткен болатын. Осы тұста адами қызметтің бір түрі – аударма мәселесі жайлы сөз қозғағанды жөн көрдік.

Негізгі бөлім

Күнделікті ауызекі тілде аударма ісі туралы: «Бір тілден екінші тілге аудару», – делінеді, бірақ

шындығында аударма ісімен айналысқанда тек бір тілді екінші тілге аудару ғана көзделмейді. Аудармада ең маңызды рөлді тілдер атқарады. Бұл тұжырым ғылыми негізде дәлелденген. Аударма терминіне «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясының I томында мынадай анықтама беріледі: «Аударма – бір тілде айтылған не жазылған мәтіннің екінші тіл арқылы жеткізілуі, әдебиеттің кең арналы, мол саласының бірі» [1].

Қазақ аударматану теориясының негізін қалаушы ретінде біз атақты зерттеушілер Қ. Жұбанов, С. Талжанов, Ә. Сатыбалдиев, М. Балақаевтарды айта аламыз. Мәселен, С. Талжанов әлемдік аударма тарихы туралы айтқанда ең алғаш ірі аудармалардың бірі ретінде IX ғасыр соңы – X ғасырдың басында жазылған Абу Ждафәр Мұхаммед бин Табаридің көп томдық «Табари шежіресі» атты еңбегін атап өтеді [2].

Аударма – әдебиет, публицистика салаларының ажырамас бөлігі. Аударма – тіл өнері. Себебі, аударманың басты нысаны – сөз. Сондықтан, аудармашыға қойылатын бірінші талап – сөздерді орынды қолдану. 1955 жылы ұлы жазушы М. Әуезов аударманың үш түрін атап өтеді. Бірінші – сөзбе-сөздік – әріпқойлыққа негізделген аударма. Екінші – еркін аударма, аудармашының өзіншелеп әңгімелеп отырғанына өте ұқсас келеді. Соңғысы аударманың өте-мөте қонымды ғылыми дәлелденген түрі – балама аударма [3].

Түсіндірме болсын, көп тілді немесе екі тілді аударма болсын – қай-қайсысының да, атаулы сөздік болғаннан кейін, пайдаланушыларға көптеген пайда берері сауатты адамдардың бәріне, әсіресе, аударма шаруашылығына қатысы бар зиялы қауымға бесенеден белгілі. Тұрпаты мен тұрқы жалпы халықтық сөз байлығынан ерекшеліу қалыптасқан термин сөздердің жасалу тарихы, негізгі ескерер мәселесі дегенде, біз, А. Байтұрсынұлының үлгі өнегесіне алдымен көңіл қоямыз. Ол өз еңбектерінде қазақ терминологиясының ғылыми принциптері деп ат қойып айдар тақпай-ақ, олар мынадай тәсілдермен жасалады деп жеке-дара көрсетпей-ақ, бұл жөніндегі өзінің ойларын нақты білдірген болатын.

Нәтиже

Бүгінгі таңда мемлекеттік тіл – қазақ тілі болғанымен, тіл мәселелерінің төңірегінде біраз шешілмеген дүниелер баршылық. Қазақ тілінің бүгінгі ең өзекті мәселелерінің бірі – дәстүрлі сөз қолданысы әлсіреп, көбіне орыс тілінен аудару сипатына ие болып отырғандығы. Осы мәселені лингвист ғалымдар, журналистер және

басқа тіл мамандары баспасөз беттерінде, телевизия, радио арқылы, семинар сабақтар өткізу, т.б. жолдармен жан-жақты көтеріп жүр.

Мәселен, «Ана тілі» газетінің 2010 жылғы 16 маусымындағы санында Гүлфайруз Исаның «Аударма тілі ақсап тұр» деген тақырыпта жарық көрген мақаласында қазір көп жағдайда қазақ тілі орыс тілінің аудармасы болып жүргендігін айтады. Тіліміздегі басты мәселені нақты шешім шығару арқылы түзету қажеттігін, қазақ тілінің ақсауына осы аударма тілінің себеп болып отырғандығын баяндайды. Мысал келтірсек: «Қазақстанда «қазақ тілі» деген проблема болмауы керектігі айтылатын да мәселе емес, бірақ айтылып келеді. Ол жағдайға жеткізіп отырған да – өзіміз. Себебі, орыс тіліндегі мәтіндерді басқа ұлт өкілдері емес, қазақтілді аудармашылар аударды ғой. Көпке топырақ шашудан аулақпыз, сәтті аудармалар, шебер аудармашылар көп. Бірақ кейбір құжат мәтіндерінде, жарнамаларда кездесетін сорақы қателіктерді көргенде қандай аудармашы аударды екен деген сұрақ туындап жататыны рас».

Қазақ тілінің аударма тілге айналып отырған мәселесіне қатысты журналист Зияш Телеуованың «Ана тіліміз аударма тілі емес» атты мақаласы (*Ана тілі, 11 тамыз, 2011*) жарық көрді. Проблемалық мақалада кейінгі кездері ана тілімізде естігенде ерсі, тыңдағанның құлағына түрпідей тиетін тіркестердің көбейіп бара жатқандығы баса айтылады. Автор: «Теледидар мен радиодан қылмыс туралы соңғы жаңалықтарды тыңдап отырсаңыз, «қылмыскер құрықталды» дегенді жиі естисіз. О заманда бұ заман «адам құрықталды» дегенді естімеп едік. «Жылқы құрықталды» деген сөзді жалпақ қазақ біледі, ал «адам құрықталды» дегенді кім ойлап тапқанын білмей, таңғалумен келеміз. Бүйте берсек, бара-бара осы сөздің орнына «нокталанды» деген сөздің де естілуі мүмкін ғой деген ойға қалдық. Бақсақ, бұл екі балама да жануарға байланысты айтылады. Ал адамды «қамауға алынды», «тұтқындалды» немесе «ұсталды» деп атау орынды сияқты», – дейді. Автор ойына негіз болып отырған «Алматы» телеарнасының жаңалықтар бөліміндегі тілшілердің орынсыз сөз қолданысы біздің де көкейімізде жүрген мәселе еді. Қазақтың бай тілін орынсыз қолдану, жүйесіз байлам жасау журналистер үшін сын дер едік.

Ойтолқы

«Қазақ әдебиеті» газетінің 2003 жылғы 13 ақпанында журналист Сабыржан Шүкір-

ұлының «Біз қалай сөйлейміз?» атты проблемалық мақаласы жарық көрді. Мақала авторы телеарналардағы кейбір тележүргізушілерге орынды сын, уәжін айтады. Мысалы, «Телеарналардағы қазақ тіліндегі біздің басты спорт шолушымыз Амангелді Сейітхановты ізденісті журналшылар қатарына қосуға болады. Әйтсе де, көп көрерменнің ызасын келтіретін осы Амангелді. Қазақ ешқашан велосипедті шайтанарба деген емес. Сонау, өткен ғасырдың жиырмасыншы-отызыншы жылдарында алғашқы көрген автомәшинелерді біршама уақыт шайтанарба деген. Шайтанарба деп негізінде оның құйындатып өтіп, көзден тез ғайып болуына байланысты айтылған», дей келіп, Амангелдінің «Жеңісті күндерде жүздескенше» деген игі тілекті сөзі – әдемі, сәтті табылған сөз. Бірақ сол сөзді тұрақты қайталау да жараса бермейді», – деп кезінде «Хабар» арнасының спорт комментаторы болған Амангелді Сейітханға орынды сын айта отырып, дұрыс сөйлеу керектігін, сөздерді орынды қолдану қажеттігін баса айтып өтеді.

Телеарна – насихатшы, өнеге таратушы десек, белгілі журналист Мырзан Кежебайдың: «Ол пәленбай метр биіктікті бағындырды», «пәленбай теңгені құрады», «пәленбай өрт оқиғасы тіркелді», «көліктен шығу алдыңғы есік арқылы, кіру артқы есік арқылы жүргізіледі», «қар жауады деп күтілуде» деген «аударма сандырақ» тіл қайдан шығып жатыр. Бұның бәрі орыстың «составляет столько-то тенге», зарегистрировано... случаев пожара», «вход производится через переднюю дверь», «ожидается снег»-інің аудармасы ғой», – деген сын айтады [4].

Кезінде «Қазақ әдебиеті» газетінің 2004 жылғы 16 шілдедегі санында Болат Шарахымбайдың «Олар қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесіне ашықтан-ашық қарсы шыға бастады» деген мақаласы жарық көрген еді. Автор мақаласында: «Бұл – бір сорақылық. Екінші қазақтардың айтқанын қазақша тәржімалайтын қазақ журналистері шықты. Бұл – екінші масқаралау», – деп жазғанын білеміз. Публицистің бұл айтқаны көптің көкейінде жүрген мәселе екені даусыз. Басқаша айтқанда, ұлт намысын қозғайтын публицистика – осы. Б. Шарахымбай мақала соңында түйінді ойын былайша береді. Құптарға тұрарлық. Мәселен, «Кез келген мекеме, ұйымдарды тексеруге, қате жарнамалар мен аудармаларға, мемлекеттік тілді келемежге айналдырған фактілерге айып салуға, азаматтардың мемлекеттік тілге байланысты құқығы бұзылғанда қылмыс-

тық іс дайындауға, мемлекеттік тілдің құқығын талапқа сай орындамаған жағдайда қызметінен босатуға ұсыныс жасауға, мемлекеттік тілді меңгеру дәрежесіне сараптама, аттестациялар жүргізуге құзыр берілуі тиіс». Бұл – уақыт талабы. Қазақ тілінің мәртебесі қанша дау-дамай тудырды. Ана тіліміз кеңістікте емін-еркін қанат қағуы үшін журналистер тарапынан осындай ұсыныс, пікірлердің болуы заңды. Өйткені, тіл тағдыры – халық тағдыры.

Осы тұста жазушы Қабдеш Жұмаділдің: «Қазіргі қазақ тілінің жағдайын ойлағанда, менің көз алдыма көп жылдар кім көрінген жайдақ мініп, құйрық-жалынан айырылған, арқасы ошақтай жауыр, әбден қанжілік боп, төрт аяғынан бірдей тұралап қалған тұлпар елестейді... Бұрын империяның итпесінде жүрген бодан кезімізде бізді ешкім сөкпейтін-ді. Қайта ноқталы басқа ноқай мінез, шолақ сана, шүлдір тіл жарасып тұратын... Енді бәрі басқаша. Қанша айтқанмен, тәуелсіз деген тұрпатымыз бар», – деп жазғаны [5] біздің айтар ойымызды дөп басып тұрғандай болады. Бүгінде айта берсе, ана тіліміздің мұң-мұқтажы өте көп.

Аударма түпнұсқаға сәйкес болуы тиіс. Сол себепті де аударма жасаушы адам кем дегенде екі тілді жақсы білуі қажет. Онсыз аударма сапасы ойдағыдай шықпайды, түпнұсқаның ұлттық сипаты, өзіндік ерекшеліктері сақталмайды. Аударма жасау барысында сөз қолдану, ойдың мағынасын толық жеткізу, көркемділігін жоғалтпау, маңызын төмендетпеу секілді талаптар толық сақталуы шарт.

Аудармада мазмұнның сәйкестігі, деректік сәйкестіктен басқа да талаптар қойылады. Олардың негізгісі – аударма тілінің ереже, заңдылықтарына сай болу. Аударма түпнұсқада белгіленген автордың көзқарасын аудармашы онымен келіспесе де сақтап қалу керек. Олай болмай, мәтіннің жалпы идеясы түпнұсқаға сай болмай, сәл де болса, бұрылып кетсе, оны аударма деп санауға болмайды.

Қорытынды

Бүгінгі баспасөзде аударма мәселелерінің ортақ мазмұнын мынадай: БАҚ-та жиі көрініс табатын қате аударма тіркестер; қазақ тілді оқулықтардағы, басылымдардағы, құжаттардағы терминдердің бірізділігі; қазақ жарнамаларының орыс тілінен тікелей әрі қате аударылуы; аударма бизнесінің пайдасы мен кемшін тұстары; аударма саласындағы немқұрайдылық пен мамандардың жетіспеуі; мемлекеттік тіл саясатының жүзе-

ге асырылуы туралы есеп берулер т.с.с. Аударма мәселесін көбінесе «Ана тілі», «Қазақ әдебиеті», «Жас қазақ» газеттері көбірек көтеріп, қазақ оқырманы жүрегіне жол тауып отырады. Әсіресе, ұлттық басылым «Ана тілінің» «Тіл бұзарға – тосқауыл», «Көкейкесті», «Тіл және тәуелсіздік», «Толғауы тоқсан туған тіл», «Тіл және тұлға», «Сөзтаным» т.б. айдарларында қазақ тілін дамыту мәселелері жан-жақты көтеріліп отырады. Сөз соңында айтарқымыз, белгілі жазушы Ғабит Мүсі-

репов: «Қазақ тілі – бай тіл. Оралымды, ырғақты теңеу-бейнелер ерте туған тіл. Поэзияда Абай сияқты, прозада Мұхтар сияқты алыптар туғызған тіл. Мен осындай тілімізді таза ұстайық деймін», – деп кейінгі ұрпаққа даналықпен өсиет қалдырды. Ананың сүтімен бойымызға дарыған туған тілді ардақтап, оны өзге тілмен шұбарламай, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу, жас ұрпақтың ой-санасын ана тілімен сусындату – әр қазақтың парызы.

Әдебиеттер

- 1 «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясы. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы. – 1998. – 543 б.
- 2 Талжанов С. Аударма және қазақ әдебиетінің мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1975. – 73 б.
- 3 Көркем аударманың кейбір мәселелері (мақалалар жинағы). – Алматы: Қазмемкөркемәдебас, 1955. – 36 б.
- 4 Кенжебай М. Телеарналар ұлтымыздың айнасы болуы тиіс // Ана тілі. – №31-32. – 2011.
- 5 Жұмаділ Қ. Ұлттың жаны – тілде // Тіл және қоғам. – №2. – 2014. – 19 б.

References

- 1 «Qazaqstan» ulttyq enziklopedia. – Almaty: Qazaq enziklopediasy Bas redakziyasi. – 1998. – 543 b.
- 2 Talshano S. Audarma shane qazaq adebietinin maseleleri. – Almaty: Gilim, 1975. – 73 b.
- 3 Korkem audarmanin keibir maseleleri (makalalar shinagy). – Almaty: Qasmemkorkemadedebbas. 1955. – 36 b.
- 4 Kenshebai M. Telearnalar ultymysdin ainasy boluy tiys. // Ana tili, №31 – 32. 2011.
- 5 Zhumadil Q. Ultyn zhani – tilde. // Til zhane qogam. №2. – 2014. – 19b.

Мухамадиева Лариса¹, Дудинова Елена²

¹старший преподаватель
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: larissa,+77772044055

²Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: Elena.Dudinova@mail.ru, +77771738947

ПУБЛИЦИСТИКА МЫСЛИ В ТВОРЧЕСТВЕ МИЛАНА КУНДЕРЫ

Статья посвящена творчеству и публицистической деятельности одного из самых читаемых писателей современности – Милана Кундеры. Его публицистические эссе «Нарушенные завещания», «Занавес», романы «Невыносимая легкость бытия», «Вальс на прощание», «Бессмертие» и др. вызвали широкий общественный резонанс, заставили размышлять над таинствами жизни, а главное, пробудили новую волну интереса к Слову.

Творчество писателя до сих пор воспринимается неоднозначно. Его взгляды на жизнь, искусство, словесность удивляют свежестью мировосприятия, пониманием противоречия как движущей силы развития природы и общества. Мысли философа, эссеиста, публициста встречают искренний отклик у современного читателя. По признанию писателя, его учителями стали великие гуманисты Франсуа Рабле и Дени Дидро. В произведениях этих авторов Кундере привлекает игра, ирония, «свобода, превращенная в роман». Авторы статьи исследуют произведения писателя в публицистическом русле, рассматривая аспекты влияния литературного мастерства на интеллектуальное восприятие произведений.

Ключевые слова: публицистика, литература, «пражская весна», ирония, художественная публицистика, «поток сознания», эссе, внутренний монолог.

Mukhamadieva Larissa¹, Dudinova Elena²

¹Senior teacher
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: larissa, + 77772044055

²Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: Elena.Dudinova@mail.ru, + 77771738947

Thought journalism in Milan Kundera's creativity

Article is devoted to creativity and publicistic activity of one of the most readable writers of the present – Milan Kundera. Publicistic essays “The Violated Wills”, “Curtain”, novels “The Unbearable Lightness of Being”, “Waltz at Parting”, “Bessmertiyе”, etc. caused a wide public response, forced to reflect over life sacraments, and, above all, awakened a new wave of interest in the Word. Works of the writer are still perceived ambiguously. His outlooks on life, art, literature surprise with freshness of attitude, understanding of a contradiction as driving force of development of the nature and society. Thoughts of the philosopher, the essayist, the publicist meet a sincere response from the modern reader. By recognition of the writer, great humanists Francois Rabelais and Denis Diderot became his teachers. In works of these authors Kundera is attracted by a game, irony, “freedom turned into the novel”. Authors of article investigate works of the writer in the publicistic course, considering aspects of influence of literary skill on intellectual perception of works.

Key words: journalism, literature, “the Prague spring”, irony, art journalism, “consciousness stream”, essay, internal monologue.

Мухамадиева Лариса¹, Дудинова Елена²

¹аға оқытушы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail:larissa, +7772044055

²Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: Elena.Dudinova@mail.ru, +7771738947

Милан Кундера шығармаларындағы публицистикалық ойлар

Мақалада заманауи оқырмандардың үлкен сұранысына ие, жиі оқылатын жазушылардың бірі – Милан Кундера шығармаларындағы публицистикалық ойлар талданған. Жазушының «Нарушенные завещания», «Занавес», «Невыносимая легкость бытия» романы, «Вальс на прощание», «Бессмертие» және тағы да басқа публицистикалық эсселері қоғамда үлкен резонанс тудырып, өмір құпиялары жайлы, сөздің қасиеті бағытында жаңа қызығушылықтарды оятты.

Жазушының өмір, өнер, сөз қалыптастыруы, әлемді жаңаша қабылдауы, табиғат пен қоғам дамуының қайшылықтары мен қозғаушы күші жайлы жазылған шығармалары әлі де түрлі көзқарас пен әрқилы бағытта қабылданады. Философ, публицист, эссеистің ойларын заманауи оқырман шынайы қабылдауда. Жазушының айтуы бойынша ұлы гуманистер Франсуа Рабле мен Дени Дидро оның ұстаздары болған. Милан Кундера үшін бұл авторлардың шығармаларындағы ойнақылық, әзіл-сықақ, «романға айналдырудағы еркіндіктер» аса тартымды болған. Мақала авторлары жазушының әдеби шеберлігі мен публицистика саласындағы шығармаларының интеллектуалды тұрғыдан қабылдануының әсерлік аспектілерін зерттейді.

Түйін сөздер: публицистика, әдебиет, «Прага көктемі», әзіл-сықақ, әдеби публицистика, «сана ағымы», эссе, ішкі монолог.

Введение

Милана Кундера знают во всем мире. Его переводят, читают, комментируют. Кто-то наслаждается лаконичным слогом, замысловатым сюжетом, кто-то не приемлет эстетики любовных мистификаций, но все сходится в одном: как самобытен и прекрасен, невыносим и притягателен художественный мир, созданный одним из самых интересных авторов современности.

Милан Кундера родился в апреле 1929 года, в втором по величине городе Чехии – Брно. Появление на свет в день шуток и розыгрышей, безусловно, хороший знак, господь щедро одарил мальчика талантами. И самый яркий из них – литературный – проявился позже в мистификациях, анекдотичности, гротеске. Первый роман Кундера так и назывался «Шутка». Известный французский поэт и прозаик, признанный классик литературы Луи Арагон считал это произведение одним из величайших романов XX столетия.

Мать – Милада Кундера (в девичестве Янишкова) любила своего сына и во всем помогала ему. Отец – Людвик Кундера – известный в Чехословакии музыковед, талантливый пианист, ректор университета в Брно, ученик знаменитого композитора Леоша Яначека. Он вложил в сына все, что знал, умел, чувствовал, обучил игре на фортепиано, привил любовь к музыке, ис-

кусству, литературе. С юных лет Милана влекла поэзия, будоражила, дарила необъяснимое чувство полета и превосходства над монотонной повседневностью. Свои первые стихи он написал еще в школьные годы. Строчки слагались легко и легко пелись. Музыка и поэзия стали для него двумя половинками одного целого. Это отразилось на всем творчестве Кундера. И сегодня мы наслаждаемся уникальной «музыкально-поэтической прозой» маэстро слова.

Основная часть

Ранняя юность пришлась на годы нацистской оккупации, что отразилось на становлении характера, формировании мировоззрения будущего писателя. В это время он зарабатывает свои первые деньги, подрабатывает разнорабочим и джазовым музыкантом. Милан окончил гимназию в 1948 году, прошло всего три года после окончания войны, казалось, что впереди – только самое светлое, коммунисты представлялись спасителями родины. Жизнь была ясной и понятной, друзья и враги – легко узнаваемы.

Свой вклад в мировоззрение писателя внесла учеба на философском факультете Карлова университета, где он изучал музыковедение, кино, литературу и эстетику. Отношение к власти, режиму было уже не столь однозначным. На творческого человека давили кем-то придуманные

вето и ограничения. Тогда родилась крылатая фраза: «Преступные режимы создаются не преступниками, а фанатиками, открывшими единственно верный путь в рай». Против диктата тоталитаризма, насилия над человеком была направлена вся последующая политическая деятельность писателя. Не завершив обучения, Кундера круто меняет направление и становится студентом факультета кино и телевидения Пражской академии изящных искусств. В 1950 году вновь прервал учебу по политическим причинам, однако всё-таки через два года завершил обучение. Преподавательская карьера Кундеры строилась по классическому образцу: от ассистента до профессора мировой литературы. Работал ассистентом и затем профессором академии на факультете кино, преподавал мировую литературу. Бывшие студенты Милана Кундеры до сих пор с благодарностью вспоминают, что прежде всего он советовал им сделать две вещи: прочесть Библию до того, как им исполнится 30, и выучить хотя бы один иностранный язык. В это же время его приглашают в редакционные советы литературных журналов «*Literární poviny*» и «*Listy*».

Как и многие, с самыми чистыми побуждениями он вступил в Коммунистическую партию Чехословакии, но был исключен из КПЧ за «антипартийную деятельность и индивидуалистские тенденции», затем после «оттепели» восстановлен и позже вновь исключен за участие в «пражской весне» 1968-го.

Роман с поэзией, начавшийся в детстве, побудил Кундери перевести на чешский язык стихи любимых поэтов В. Маяковского и Г. Аполлинера и опубликовать собственные стихи в журнале «*Mlade archy*». Поэзия Кундеры была в сути своей оппозиционна, противостояла официальной эстетике, но критики давали положительные отзывы, отмечая незаурядность поэтического дара. В сборнике «Человек – необъятный сад» он выступает против упрощения как такового, нельзя сложные вещи сделать простыми. А такой подход был свойственен искусству социалистических стран. Кундери-поэта восхищали сверхгерои, способные возвыситься над толпой. Поэтический цикл – «Последний май» – прославляет героизм писателя Юлиуса Фучика. После выпуска собрания стихов и выхода 3-х частей цикла новелл «Смешные любви» Кундера стал известен за пределами Чехословакии.

Сборник «Монологи», посвященный непрос-тым отношениям мужчины и женщины, довольно запутанным и сложным, высветил интерес

автора к психологии. И не случайно он считается одним из лучших. Однако коммунистические критики не были столь позитивны в оценках, такие витиеватые отношения полов сочли буржуазными, не соответствующими коммунистической ясности и простоте. «Монологи» были обвинены в «цинизме».

Немаловажное значение для культурной жизни того времени имела публицистика Кундеры. В эссе-размышлении «О спорах наследственных» он вступил в дискуссию о духовной ориентации современной чешской литературы. Как набат звучали его слова, что чешской культуре, надолго изолированной от мира, сначала немецкой оккупацией, а затем сталинизмом, грозит потеря исторической памяти. В выступлении на съезде писателей Чехословакии впервые Кундера дал объективную критику цензуры [1].

После событий 1968 года Кундера принимал участие в ряде демонстраций и собраний протеста, за что был лишён возможности преподавать. Его книги исчезли из всех библиотек Чехословакии, писателю было запрещено публиковаться.

Выходом из положения стало приглашение Кундеры во Францию, в Реннский университет. После долгих мытарств он получил разрешение выехать в эту страну вместе с женой Верой Грабанковой, с которой живет до сих пор. Четыре года спустя, после публикации «Книги смеха и забвения», противоречащей социалистическим идеалам, чехословацкое правительство лишило его гражданства.

Проработав четыре года в Ренне, писатель перебрался в Париж. С 1981 года Кундера – французский гражданин. С этого времени Кундера пишет по-французски и чувствует себя истинным парижанином. Два французских романа – «Неспешность», «Подлинность» – более миниатюрные, камерные, нежели его чешские романы. В 2000 году он издал свою последнюю книгу «Неведение», но до сих пор только на испанском языке. Темы романа – эмиграция, одиночество, память, забвение, ностальгия, безразличие.

За последнее десятилетие Кундера не опубликовал больше ни одного романа, не дал ни одного интервью. «Когда я был маленьким мальчиком в коротких штанишках, я мечтал о волшебной мази, которая бы сделала меня невидимым. Потом я стал взрослым, начал писать и хотел стать успешным человеком. Теперь я успешен – и хотел бы, чтобы у меня была мазь, которая бы сделала меня невидимым», – говорит Кундера [2]. Он не разрешает издавать свои

романы, написанные на французском языке в Чехии до тех пор, пока лично их не переведет. Его романы чехи привозят из-за границы. Он широко известен своими остроумными высказываниями. Их цитируют, взяв из произведений либо из устных выступлений. Одно из них гласит: «Человек проживает настоящее с завязанными глазами. Ему лишь дано думать или догадываться, что он живёт. И только позднее, когда ему развязывают глаза, он, оглядываясь на прошлое, осознает, как он жил и в чём был смысл его жизни» [3]. Сегодня Милан Кундера перешагнул 80-летний рубеж. Он единственный писатель-эмигрант, официально, ни разу не явившийся на родину после смены режима. Последний роман, написанный им на чешском языке, назывался «Бессмертие». И кто знает, может быть, он единственный раскрыл тайну вечной жизни?

Роман как жанр всегда интересовал писателя в силу его неограниченных возможностей. Его по праву считают лучшим исследователем центрально-европейского романа. Это форма, по его мнению, идеальна для изложения самых разных историй: от примитивных до замысловатых. По этому поводу была написана целая книга «Нарушенные завещания», где отражены сущность литературы и автора, природа и назначение романа. Ведь подлинный творец «не переписывал истины, вышитые на завесе предшествующей интерпретации; он проявил сервантесевскую смелость и разорвал пьесу» [4]. Таких смельчаков, создававших историю романа, писатель может пересчитать по пальцам. Помимо Сервантеса с его Дон Кихотом, в список попали Франсуа Рабле и Лоуренс Стерн, Бальзак и Толстой, Флобер и Кафка, Музиль и Гомбрович. Более поздним романистам, чтобы удостоиться расположения писателя, нужно возвращаться к истокам модернизма и быть Габриэлем Гарсиа Маркесом или Гюнтером Грассом.

«Вообще, ретроградное упрямство Кундеры порой восхищает. Когда он, например, сетует на осквернение священной фигуры автора: «нравственность сущности уступила место нравственности архива». Или презрительно отзывается об экранизациях: «мы надеемся продолжить жизнь великого романа его адаптациями, а в действительности лишь строим мавзолей, где только небольшая надпись на мраморе напомнит имя того, кого там нет». Или на полном серьёзе утверждает, что литература может спасти мир: будь у чехов великий роман в 68-м году, «пражская весна» закончилась бы по-другому» [5].

Кундера не только исследователь романа, но и его активный создатель, участник романного процесса. Его истории в этом жанре начались с публикации романа «Шутка», в котором автор талантливо описывает почти чеховскую историю о влиянии простой шутки на течение человеческой жизни. Описывая историю неудачной мести героя, его надломленную судьбу, Кундера рисует и само чешское общество середины 50-х годов, отчуждение от которого ощущает герой романа. По словам автора, в издательстве сомневались, что удастся опубликовать этот роман: уж слишком он противоречил общепринятым и разрешенным понятиям официальной идеологии того времени. Однако Кундера отстоял роман перед правительственными цензорами, и книга была напечатана без изменений, а позже экранизирована [6].

Еще один «неудобный» роман «Жизнь не здесь» Кундера закончил в 1970 году. С некоторым отчаянием разочарованного интеллигента автор в гротескно-сюрреалистической форме рассказывает о тяжелом духовном кризисе личности, творческом вакууме и мировоззренческой деградации поэта в тяжелых условиях политического давления, существовавшего на тот период в социалистической Чехословакии. Название романа – цитата из Артюра Рембо: «Настоящая жизнь – не здесь». Тот же лозунг использовали участники студенческих волнений в Париже в 1968 года [7].

Третий по счёту роман писателя – «Вальс на прощание» – своеобразное музыкально-поэтическое повествование о пребывании нескольких героев в курортном городке. Это первый роман Кундеры, посвящённый, главным образом, интимной тематике. По версии автора, жизнь – это счастье, это жажда повторения не только для себя, но и для других. Звуки вальса обещают вам это повторение, поглощая все посторонние мысли.

Для описания своих романов Кундера использует музыкальный термин «полифония», когда разные голоса и темы переплетаются, создавая одно целое: «разные истории объясняют друг друга, проливают свет, взаимодополняются». Музыкальное присутствие чувствуется во всех его произведениях [8].

Роман «Невыносимая легкость бытия» вызвал наибольший интерес читателей. История страны, переплетенная с судьбами людей, интересная философия, неожиданные параллели, основанные по преимуществу на толковании легкости и тяжести в духе древнегреческого философа Парменида и идеи Фридриха Ницше

о вечном возвращении. В 1988 году американский режиссер Филипп Кауфман снял по этому роману одноименный фильм. Одна из главных тем – Легкость и Тяжесть. «Легкость» – это свобода от обязательств, отсутствие проблем, свобода действий, мыслей, желаний. «Тяжесть» – ответственность за тех, кого приручил; цели, которых не достиг, чувство долга и моральный кодекс. Главный герой романа (Томаш) вполне доволен своей жизнью без обязательств, но легкость становится невыносимой. Женившись, он утрачивает это ощущение, обретает другое – тяжесть неурядиц, муки совести. Но возвращаться к легкости также не спешит. «Потому что легкость – это одиночество. Легкость хороша, кто спорит. И одиночества иногда ой как не хватает, и бросить бы, да ведь минутный порыв пройдет, а что-то очень важное останется в стороне. Легкость прекрасна, но в меру. На самом деле, если задуматься, все мы стремимся взвалить на себя какое-нибудь бремя («тяжесть» – «Es muss sein!»), обзавестись привычками (вернее, они как-то сами...), привязанностями, убеждениями. В какой-то момент останавливаешься и пугаешься: неужели я именно этого хотел(а)? Может, я упустил(а) что-то? Может, Там лучше? Зачем мне эти люди, зачем я им улыбаюсь, зачем их обижаю?» [9]. Милан Кундера талантливо описывает переживания, знакомые многим, обращает нас к проблеме поиска смысла жизни и стремлению к счастью, волнующим человечество из века в век. А потому роман и сегодня читают с интересом.

Романные истории Кундеры – это вечные темы жизни и смерти, любви и ненависти, мира и войны. Как отмечает автор, «роман – не авторская исповедь, а исследование того, чем является человеческая жизнь в той ловушке, в которую превратился мир» [9].

Выводы

Как пишет исследователь В. Чайковская: «Музыка, природа, любовь – вот, пожалуй, те ценности, на которых стоит «дом» Кундеры. Причем этот интеллигент и эстет дорожит не только прелюдией Баха, но и простым пастушеским напевом» [4]. Книги Милана Кундеры считают классикой XX столетия. Его публицистические выступления привлекают пристальное внимание специалистов-филологов. Кроме того, Кундера – один из наиболее интеллектуальных романистов планеты с философским видением. Считается, что со

времен Генри Джеймса никто из авторов не исследовал процесс писательства с такой пронизательностью и дотошностью.

Особым светом наполняет прозу М. Кундеры публицистичность философской мысли, апелляция к современности, желание что-то изменить внутри самой совершенной и несовершенной одновременно субстанции – человеческой душе. Публицистика дает дополнительные расширения литературному чувству мира, становится основой писательского реализма, включенности автора в действие.

Сам Кундера делит свое творчество на два этапа: период незрелости, когда он подчинялся партийным ограничениям в области литературы, и период своих лучших произведений, который начинается с публикации четвертого романа «Книга смеха и забвения», по сути представляющего собой цикл из нескольких историй и эссе, объединённых общими персонажами, темами и образами.

Сегодня он изредка выступает с литературно-философскими эссе и публицистическими статьями. «В молодости человек не способен воспринимать время как круг, он воспринимает его как дорогу, ведущую прямо вперед к вечно новым горизонтам, он еще далек от понимания, что его жизнь содержит лишь одну тему» [3].

Тема его жизни – литература – звучит во весь голос в его произведениях. Но ему до сих пор страшно: «охваченный тревогой, я представляю себе день, когда искусство перестанет искать никогда-не-сказанное и вновь покорно начнет служить общественной жизни, которая потребует от него, чтобы оно вновь придавало блеск повторам и помогало человеку соединиться, в мире и радости, с монотонностью бытия» [10].

В 2009 году Совет города Брно принял решение присудить статус почетного гражданина Милану Кундере. На решение городского совета не повлиял скандал вокруг писателя: в 2008 году журнал Respekt написал, что в молодости писатель был доносчиком. В частности, Кундера якобы донес полиции на дезертира по имени Мирослав Дворжачек. Писатели всего мира, в числе которых нобелевские лауреаты Габриель Гарсия Маркес, турецкий писатель Орхан Памук и литераторы из ЮАР – Надин Гордимер и Джон Кутзее, а также Салман Рушди, американец Филипп Рот и испанский кинодраматург Хорхе Семпрун, выступили в защиту чешского писателя. Это уже не первый случай, когда писателя обвиняют в том, чего он не совершал, такие же истории пере-

жили британский романист Джордж Оруэлл, Карчяускас и другие. Сама жизнь не оставляет немецкий Гюнтер Вальраф, литовский Миколас писателю шанс на забвение.

Литература

- 1 <http://moikompas.ru/compas/kundera>
- 2 <http://www.marieclaire.ru/vestnik/nevyinosimaya-legkost-10-tsitat-iz-romanov-milana-kunderyi/>
- 3 Милан Кундера. Цитаты. Афоризмы. cpsy.ru/cit1259.htm
- 4 Чайковская В. Собрание сочинений в 4-х томах (комплект): Автор Кундера, Милан :...vilka.by/all_books/sobranie_.
- 5 «Занавес», Милан Кундера / Статьи / Newslab.Ru newslab.ruСтатьи
- 6 Милан Кундера и его шедевры – Книги – КосмоФорум cosmo.ru/forumn/topic/105964-..
- 7 Philatelia.Ru: Художественная литература / Сюжеты / Кундера Милан philatelia.ru/classik/plots?id=..
- 8 Милан Кундера: современный чешский писатель, поэт, прозаик –...moikompas.ru/compas/kundera
- 9 Библиотека Nop livelib.ru/reader/Nop/own
- 10 Милан Кундера «Занавес» fantlab.ru/work277884

References

- 1 <http://moikompas.ru/compas/kundera>
- 2 <http://www.marieclaire.ru/vestnik/nevyinosimaya-legkost-10-tsitat-iz-romanov-milana-kunderyi/>
- 3 Milan Kundera. Tsitaty. Aforizmy. cpsy.ru/cit1259.htm
- 4 Chajkovskaja V. Sobrańie sochinenij v 4-h tomah (komplekt) :: Avtor Kundera, Milan :...vilka.by/all_books/sobranie_.
- 5 «Zanaves», Milan Kundera / Stat' i / Newslab.Ru newslab.ruStat' i
- 6 Milan Kundera i ego shedevry – Knigi – KosmoForum cosmo.ru/forumn/topic/105964-..
- 7 Philatelia.Ru: Hudozhestvennaja literatura / Sjuzhety / Kundera Milan philatelia.ru/classik/plots?id=..
- 8 Milan Kundera: sovremennyj cheshskij pisatel', po`et,prozaik -...moikompas.ru/compas/kundera
- 9 Biblioteka Nop livelib.ru/reader/Nop/own
- 10 Milan Kundera «Zanaves» fantlab.ru/work277884

Мұқашева Маншүк¹, Мықтыбаев Н.²

¹Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Х. Досмұхамедов атындағы АМУ, Қазақстан, Атырау қ.

²магистр

М. Өтемісов атындағы БҚМУ, Қазақстан, Орал қ.
E-mail: mgs1801@mail.ru, 87073404067

**АҚҰШТАП БАҚТЫГЕРЕЕВА ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ**

Бұл мақалада «Ақ жайықтың Ақ шағаласы» атанған ақын, қоғам қайраткері, публицист Ақұштап Бақтыгерееваның публицистикасы қарастырылған. Оның ішінде, публицисттің шығармаларындағы ұлттық мәселелер, олардың өзектілігі, ұлттық таным тақырыптары жан-жақты сарапталып, ғылыми тұрғыда талдау жасалынған. Ақұштап Бақтыгерееваның әр жылдары бұқаралық ақпарат құралдары беттерінде жарияланған мақалаларының тақырыптық шеңбері зерделеніп, мән-мағыналары жағынан топтастырылып, өзектілігі айқындалған.

Түйін сөздер: Ақұштап Бақтыгерееваның публицистикасы, журналистика, мақала, ұлттық тәрбие, ұлттық құндылықтар, ұлттық мәселе, ұлттық мүдде, ұлттық таным, ұрпақтар үндестігі.

Мукашева Маншук¹, Мыктыбаев Н.²

¹Кандидат филологических наук, доцент
АГУ имени Х. Досмухамедова, Казахстан, г. Атырау

²магистр

ЗКГУ имени М. Утемисова, Казахстан, г. Уральск
E-mail: mgs1801@mail.ru, 87073404067

Актуальность национальных проблем в публицистике Акуштап Бақтыгереевой

В этой статье рассматриваются публицистика поэта, общественного деятеля, публициста Акуштап Бақтыгереевой. Здесь же с научной точки зрения поднимаются и анализируются национальные проблемы, их своевременность, национальное понимание в публицистических произведениях. В ежегодных статьях Акуштап Бақтыгереевой, публикуемых в средствах массовой информации, тематика статей исследована и расгруппирована, обозначена их актуальность.

Ключевые слова: Публицистика Акуштап Бақтыгереевой, журналистика, статья, национальное воспитание, национальные ценности, национальные проблемы, национальные интересы, национальное познание, гармония поколений.

Mukasheva Manshuk¹, Myktybayev N.²

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
ASU named after H. Dosmukhamedov, Kazakhstan, Atyrau

²master

Makhambet Utemisov WKSU, Kazakhstan, Uralsk
E-mail: mgs1801@mail.ru, 87073404067

The relevance of national problems in the publication of Akushtap Baktygereyeva

This article discusses the journalism of the poet, public figure, publicist Akushtap Baktygereyeva. Here, from a scientific point of view the national problems are raised and analyzed, their timeliness, national awareness in journalistic works. The annual Akushtap Baktygereyeva articles published in the media, the subject of the article end have to resolve, it is indicated their relevance.

Key words: publicism Akushtap Baktygereyeva, journalism, article, national education, national values, national issues, national interests, national knowledge, harmony generations.

Ақ Жайық – Ақұштап Бақтыгерееваның мәңгілік тақырыбы. Оның поэзиясы мен публицистикасынан Ақ Жайық тақырыбы ойып тұрып орын алған. Әрине, Жайықты Ақұштап ақынға дейін де өлеңіне арқау етіп, мақаласына тақырып еткендер бар. Халық ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеттегі өшпейтін осынау Еділ мен Жайық тақырыбы Мұрат ақыннан, Махамбеттен бастау алатыны әдебиетсүйер қауымға жақсы белгілі. Мұрат ақын: «Жайықты келіп алғаны, Жағаға қолды салғаны, Еділді келіп алғаны, Етекке қолды салғаны», – деп толғаса, Махамбет: «Жайық үшін жандастық, Еділ үшін егестік. Қиғаш үшін қырылды», – деп атойлатады. Осылайша өр де асқақ рухты алға тарта отырып, қайратына мінеді. Қалғып кеткен намысты дүр сілкіндіреді.

Қазақта Жайықты жырға қоспаған суреткер сирек. Бірақ, бүгінгі қазақ әдебиетінде Жайық тақырыбын тиіп-қашып емес, тұтастай өзінің шығармашылық жолының басты өзегі, тұтқасы, негізгі нысанасы етіп алғандар онша көп те емес. Солардың көш басында, әрине, Ақұштап Бақтыгереева тұрады. Ақын Ақжайықты өзінің анасына теңейді. «Сен де Ақжайық өз анамдай ардақтысың» деген ойды тереңнен толғап жеткізеді. Бұл – имандай шын сыры, қаяусыз көңілі деп білеміз. Анасы сырқаттанып қалса, перзенті жанын қоярға жер таппай шырқырамай ма? Айналып, үйіріліп қасынан шықпай, қолындағы барын анасының аузына тоспай ма? Бүгінгі күні Ақұштап ақын да дәл осындай көңіл-күйде екені аңғарылады. Өйткені, оның анасы сынды Ақжайық – сырқат. Дерті жылдан-жылға меңдеп келе жатқандай. Ақ шағала ақын осы анасы іспеттес Ақжайығын аман сақтап қалудың сан тарау жолдарын іздеп, шарқ ұрады. Қанатын Жайықтың кеберсіп, құрғап бара жатқан жағасына аяусыз соғып, араша сұрайды.

Арнасы жылдан-жылға тартылып бара жатқан Жайықтың жағалауында тұрған Жайық қызы қолына қалам алып, «Ақ Жайықтың көз жасы», «Көк туға көлеңке түспегей!», «Орал жылдары мен жырлары», «Атамекен алдында анттасайық, ағайын!», «Ауыл азбасын, дала тозбасын», «Осындай елім бар!», «Адамдар самарқау өмір сүреді», «Абайды өз тілінде оқымаған шенеуніктің ұлтқа – ақыл айтқаны надандық», «Тату болсақ, төбедегі келер» деп көл-көсір мақалалар жазады. Жәй ғана жазып қоймайды, оқыған адамның намысын оятып, атамекен, туған жер, Отан алдында келешек үшін анттасуға шақырады.

«Бұдан Ақұштап ақынның азаматтық қыры айқын аңғарылады. Жайықтың көз алдында

ортайып бара жатқанын айтып шырылдаған ақ шағала – Ақұштаптың үніне өзгеміз неге самарқау қараймыз? Әлде Ақжайық тек Ақұштап Бақтыгерееваға ғана қажет пе екен?.. Дәл осы арада тағы бір лирикалық шегініс жасаудың орайы келіп тұрғандай. Бұл шегіністің өзі де Ақұштап ақынның азаматтық қыры мен қайраткерлік поэзиясынан туындайды. Жетпісінші жылдардың аяғы мен сексенінші жылдардың бас кезінде Ресей жазушылары Байкал көлі мен Еділ өзенін сақтап қалуда айта қаларлықтай қаламгерлік қуаттарын сарп еткенін айта кеткен орынды.

Баяғыда географиядан сабақ берген мұғаліміміз: Байкал дүние жүзіндегі терең көл, оның ең терең тұсы 1500 метрден асып түседі деп құлағымызға құйып тастаған болатын. Соның өзінде Байкалды қорғау жөніндегі бастамаға біріншіден ресейлік жазушылар дүр етіп көтерілген-ді. Бұл аттаныстың басында ресейлік жазушы Валентин Распутин тұрды. Әсіресе, оның Байкал көлі жөнінде жазған публицистикалық ой-толғаныстары Байкалдың тереңдігін тайыздатпай ұстап қалуына әсерін тигізді.

Ақұштап ақын да арасында өлең жазуды былай жиып тастап, ел-жұрттың алдында тұрған қадау-қадау проблемаларды публицистиканың өткір безбеніне салып жіберетіні бар. Оның осындай материалдарының қатарында газетімізде жарияланған «Ашынғаннан шығады ащы дауыс», «Парасат – жүрек санасы» атты көлемді ой-толғақтары бар. Бұлардың қай-қайсысы да кезінде оқырмандардан қолдау тауып, жақсы жаңғырық туғызды», деген журналист Темір Құсайынның пікірі Жайық пен А. Бақтыгереева туралы ойымызды қуаттай түседі [1, 7 б].

Кезінде, өткен ғасырдың 70-80 жылдары Ресейдегі ақын-жазушылар мен қоғам қайраткерлері, зиялы қауым өкілдері Еділді қорғау жөнінде дабыл қағып, бірінен соң бірі мақалалар жазған. Кейін бұл қоғамда үлкен резонанс тудырып, Еділді қорғап қалу жөнінде бүкілресейлік қозғалыс жүрген. Еске сала кетсек, сол жылдары Саратов каналының құрылысы аяқталып, ол ирригациялық-гидротехникалық суландыру жүйелерінің іске қосылуына алғышарт қалапты. Осы жүйе арқылы Ресей мен Қазақстан аумағындағы шағын өзендерді сумен толтыру мақсаты қойылыпты. Бұл үшін Еділдің бойынан су айдайтын қуатты сорғылық қондырғылар орнатылыпты. Соның көмегімен Еділ суы шаруашылық мақсаттарға пайдаланыла бастаған екен.

Міне, ресейлік көркемсөз шеберлері дәл осы мәселеге байланысты кең қоғамдық пікір

өрістетіпті. Әсіресе, Василий Белов, Сергей Залыгин, Виктор Астафьев секілді жазушылардың үні Ресей үкіметінің назарына ілінген-ді. Көп кешікпей Еділ суын шаруашылық мақсаттарға оңды-солды шашу әрекеттеріне тосқауыл қойылады.

Мұны айтқанда біз ресейлік сөз зергерлері мен ондағы журналистерді айыптағалы отырған жоқпыз. Керісінше, олардың табиғатқа деген жанашырлығы, биік адами отаншылдық сезімдері, қажет кезінде Табиғат-Анаға төнген қауіптен оны арашалап қалу үшін бірігіп үн қосуы – біздің жазушыларға да сіңісті болғанын қалар едік. Әрине, бізде мұндай суреткерлер бар екеніне де талас жоқ.

Бұған Семей өңірінде атомдық жарылыстардың тоқтауына үн қосып, «Невада-Семей» халықаралық қоғамдық қозғалысына бастамашы болған Олжас Сүлейменовті, Арал проблемаларын көтерген Мұхтар Шахановты мысал ретінде айта кетуге болады. Бұл тізімге бүгінде Жайық өзені проблемасын жаны шырқырап көтеріп жүрген қазақтың тамаша қайраткер ақын қызы Ақұштап Бақтыгерееваның есімін қосуға да әбден болады.

Осындай қажет жерінде қайраткерлік керек, әрине. Дегенмен, ақын Ақұштап Бақтыгереева бірінші кезекте өзін ана ретінде сезінетінін де айта кеткен жөн. Оның бойындағы аналық сезім бәрінен де жоғары. Бәрінен де биік. Халқымыз қызын: «Біріншіден, ана бол, қолыңнан келсе, дана бол» деп тәрбиелейді емес пе? Сол секілді Ақұштап та бұл өмірде бірінші кезекте ана бола білген ардақты жан.

Оның осы қасиетін әдебиеттегі ағасы, Қазақстанның Халық жазушысы Қадыр Мырза Әлі де дәл, дөп басқан сияқты. Қадекеңнің ойлы сөзімен түйіндесек: «Ол өзін, әрі ана, әрі ақын сезінеді. Өйткені, осынау екі қасиетті күдірет Бақтыгерееваның басында біртұтас дүниеге айналған. Оның маңдайындағы екі көздің бірі ананың көзі болса, бірі – ақынның көзі» [2, 12 б].

«Ақынның әйел-ана туралы жазған өлеңдері мен монологтары 50 жылға жүк дедік. Ол осы жарты ғасырлық тақырыбын мақалаларында да терең талдап келе жатқаны да көзі қарақты жанға елеулі екені шындық. Онда ұсыныс та, ұстаным да мол. «Атамекен алдында анттасайық, ағайын!» деген мақаласында «Қазақ әйелі деген өзгеге ұқсамайтын дала мінезімен ерекшеленуі керек» деп басталатын бір шоғыр ойдың оты өшпесі анық. Онда әйел-ананың парасат-пайымы, қазақ қызының қадір-қасиеті талайға сабақ. «Дала мінезді» деген тіркестің өзінен қаншалықты сыр ұшқындап

жатқаны аңғарарлық», деп Тілес Жазықбай атап көрсеткеніндей, Ақұштап Бақтыгерееваның публицистикасының басты тақырыбы, ешқашан өшпейтін, өлмейтін бағыттарының бірі – ана мен әйел тақырыбы, қазақ қыздарының ұлттық тәрбиесі.

Оның бұл тақырыптағы шығармаларының ішінен ойып тұрып орын алатындары – «Әйелдің халі оңалмай, қоғам көркеймейді», «Шыдамның шегі жоқ сенде», «Парыз», «Фудзияма – киелу тау», «Мен қазақ әйеліне қайран қалам», «Мен жапон қыздарына таңғаламын», «Біз қалай өсеміз?», «Жалғызбастылық – ұлттық тәрбиенің аздығы» атты шоқтығы биік мақалалары.

«Қазақстанда 400 мыңнан аса ана балаларын жалғыз тәрбиелеп отыр» деген ақпаратты оқыдым. Бұған заманның өзгеруі, әйелдердің еңбекке араласуы, жанұяны сақтау үшін барлық жүкті мойынға алуы – басты себеп пе деп ойлаймын... Жалғыз әйел трагедиясы – баланың анаға, ананың балаға құрметінің жоғалуына әкеліп отыр. Біздің бойжеткен қыздарға қоғам тәрбиелеу шараларын ұйымдастырмаса, болмайды. Жалғызбасты әйел мен жалғызбасты әкенің көбеюінің тағы бір себебі – ұлттық тәрбиенің аздығы. Ұлттық тәрбие әлсіреп кетті. Қазақ қызының ұлттық тәрбиесі мектептен бастау алуы қажет. Отанды сүюдің, ошақты сақтаудың, ана болудың жауапкершілігін көп айтпасақ, мектеп кезінде қыздардың құлағына құймасақ, ертең өзіміз ұтыламыз. Мұндай ұлттық тәрбиені насихаттайтын сабақтар біздің мектептерде мүлдем жоқ», деген пікірінен-ақ қазақ қызының мойнындағы ауыр жүк пен міндетті сезінуге болады [3, 3 б].

Ақұштап Бақтыгереева публицистикасындағы «Ана болу – әдебиеттің мәңгі тақырыбы» немесе «Ел басқарам, ұлтыма қызмет етем деп ұмтылатын ұл тумасақ, ұлтымыздың өлгені» деп келетін тіркестер ұлтын шын сүйген тұлғаның мазмұнды ойларға толы маржан сөздерінің қатарын толықтырса керек.

«Ақұштап Бақтыгереева әйелдерді емес, әйелдікті жырлайды, әйелдерді емес, әйелдікті қорғайды. Сол үшін де әйелді әйел етіп тұрған нәзіктікті дәріптейді. Тек нәзік жүректер ғана ел мен жердің, заман мен адамның қадір қасиетін терең түсінеді. Біздің заманымызда адами жарастықпен үй ішілік бақыттан асқан әлеуметтік мәселе жоқ. Ендеше, Ақұштап Бақтыгереева – ең қажетті, ең қиын майданда шайқас салып жүрген ержүрек суреткер», деп Әбіш Кекілбаев бағалағанындай, Ақұштап Бақтыгереева өзін толғантқан, көңіліне қаяу, жүрегіне жара салған

ұлттық мәселелер туралы айтып, жазып қана қоймайды, сол жолда тер төгіп, ауқымды шаралар өткізіп келеді. Соның бір жарқын дәлелі – М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінде Ақұштап Бақтыгерееваның 2013 жылы ашқан «Қыздар мектебі». Қыздар мектебінен тәлім алып, білім ордасында тұлға болып қалыптасып, бүгінгі қазақ аруы, ертеңгі жар, аяулы ана, ардақты әже атануда ең алдымен тәлім мен тәрбие қажет. Ақұштап Бақтыгереева жүргізетін қыздар мектебінің де осы мақсат үдесінен шығатыны айқын.

«Қаракөз қыздарымыз қазақ қызы деген атқа лайық болып, тәлімді, тәрбиелі, ибалы да инабаттылығын әркез сақтап жүрсе екен», дейді ақын апамыз. Қыз тәрбиесі, бұл – ұрпақ тәрбиесі. Осы жауапкершілікті үнемі сезініп жүруге тиіс екендерін ұғындыру – қыздар мектебінің басты ұстанымы. «Ең басты мақсатым – қазақ қыздарының тәрбиесіне көбірек көңіл бөлу. Қазақ қыздарына ұлттық тәрбиеден дәріс беру. Қаламыздағы оқу ордalarında осы мақсатпен дәріс оқыдым. Біздің мемлекеттік бағдарламада ондай сабақ жоқ. Ал мен қазақ қыздарының ұлттық тәрбиесіне байланысты дәрісті қайдан алам? Лиро-эпос жырларымыздан, дастандарымыздан, Құртқа, Ұлпандардан алам. Қыз Жібек, Баяндардан, Тұмарлардан, кешегі Әлия мен Мәншүктен әкеліп, бүгінгі еліміздің мақтаны болып жүрген қыздармен жалғастырып, дәріс оқимын. Қазір өсіп келе жатқан ұрпақ өзінің ұлтының ертеңгі болашағы екенін білсін деймін. Өзім де үш қыз өсірген анамын. Қыздары мықты болмай, қоғам мықты болмайды деген ойдамын. Қыздары парасатты, анасы ақылды болмаса, қоғам әлсірейді деген ойдамын. Ұлы ұлттың парасатты жүрегі – ана болу деген үлкен өнер, үлкен тәрбие. Бізге осындай ана қажет! Қайратым, қуатым барда ақындық тіліммен, өлеңіммен айтайын, ананы сүюді, ананы сыйлауды үйретейін деп жүрмін. Ана болу деген үлкен жігерлілікті қажет ететін ауыр жұмыс деп түсіндіремін» [4, 9 б].

Қолына қалам ұстаған кез келген қаламгердің негізгі тақырыбы – қоғамның тыныс-тіршілігі. Әлбетте, ақын-жазушыны қоғамнан тыс қарауға болмайды. Ақұштап ақын туралы да осылай айтуға болады. Публицист Бақтыгерееваның ұлттық тәрбие, ұрпақтар үндестігі, ұлттық құндылықтар мен ұлттық мүдде, халықтық таным, қоғамдағы түрлі мәселелерді қаузаған мақалалары да өте ауқымды. Мәселен, «Ән де бар, әнші де бар ардақтасак», «Бір күй бар домбырада тартылмаған», «Елдің елдігі – ерлігі»,

«Айтыстың да айтысы бар», «Ескерткіш ел көрсін деп қойылады», «Қазақ боп өлсем...», «Ескерткіш – елдіктің белгісі», «Сіз мешітке қалай барасыз?», «Парасат – жүрек санасы», «Ұлттық тіл – ұлттық тәрбие көзі», «Бұл – жаһанданудың ең қауіпті тұсы» атты мақалаларында ұлттық мәселелер мен халқымыздың ұлттық мүддесі жан-жақты баяндалады.

«Қазақ қызының шетелдікке шығуына, сол секілді қазақ жігітінің өзге ұлттан қыз алғанына қарсымын. Ұлттың ұрпағын тәрбиелеп, баласын бесігінде тербейтін қыздарымыз кетіп жатса, жағдайымыз не болады? Әрине, бүгінгі таңда таңдау еркіндігі бар. Кім, қайда, кіммен бақытты боламын десе, ерік өзінде деп қараймыз. Адамның ұлтына бөлмеу керектігі тағы бар. Себебі барша адамзатты бір Алла жаратқан. Дей тұрғанмен, ұлттың жоғалмай, ата-тегінің сол қалпы сақталғанына ештеңе жетпейді. Қазақ тіпті жылқының, иттің тұқымын таза ұстауға тырысатын халық. Осы жағынан алып қарағанда, ұлттың болашағы үшін алаңдауымыз керек. Біздің санымыздың есепсіз көп болып жатқаны шамалы. Тарыдай шашылып, толып жатсақ «кімнің кімде шаруасы бар» деуімізге болар еді. Өзіміз өте аз ұлтпыз. Басқаның шаңырағына түскен қыз өз ата-салтын ұстайтынына күмәнім бар. Осыдан жоғарыда айтқан ұлттың жоғалуы орын алады. Бұл – жаһанданудың ең қауіпті тұсы. Сол секілді ер-азаматтарымыздың да өзге ұлттың қызына үйленгенін жақтырмаймын. Өйткені арада дүниеге келген бала өзінің кім екенін түсінбестен өтеді. Олай дейтінім, не қазақ емес, не басқа емес бала болады. Осыдан барып, екіге жарылады. Әкесінің ұлттық мерекелерін тойлай ма, жоқ анасының ба? Бұл екі ортада бала қиналады. Табиғат ешқашан қателеспейді. Қателесетін – адам. Біз Мұхтар Әуезовтің «Көксерегін» оқыдық. Қасқырды қанша бақса да, қастық істеп кетеді. Осының барлығы түсінген адамға – үлкен сабақ. Неге әртүрлі құстар бір-бірімен қосылмайды? Қарлығаш – қарлығашпен, кептер – кептермен, аққу – аққумен ғана жұптасады. Табиғат шатаспайды дегенім осыдан. Ал енді адам неге араласуы керек? Осыны түсіне алмай-ақ қойдым. Тұқымды таза ұстау керек, бастысы», дейді публицист әлеуметтік желіде қызу талқыға түсіп, өршіп тұрған аралас неке жайлы мәселеге келгенде [5, 4 б].

«Мен Оралды үш қызы арқылы жақсы танымын. Біріншісі – аңызға айналған Қыз Жібек, екіншісі – батырға айналған Ер Мәншүк, үшіншісі – өзіндік мінезі мен өз үні бар ақын – Ақұштап. Ендеше, мен бұл елдің қыздары

мықты-ау деп ұғынам», дейді академик Зейнолла Қабдолов. Қоғам қайраткерінің замандастары атап көрсеткендей, Ақұштап Бақтыгереева – қоғамдық ойлардың ұйытқысы. «Қыздары мықты болмай, қоғам мықты болмайды» дейді ол. Түптеп ойласақ, ана сүтімен бойымызға да-

рыр тәрбиенің талассыздығы анық болар болса, онда бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне атүсті қарау – үлкен қатердің басы. Ұлттық мәселелерді тартынбай қозғап, осыны әркез есімізге салып келе жатқан публицист шығармалары айтар ойымен, бояуы қанық пікірлерімен қашанда құнды.

Әдебиеттер

- 1 Құсайын Т. «Ақ шағала Ақ Жайығына аландайды», «Егемен Қазақстан» газеті, 25 қыркүйек 2009 – 7 б.
- 2 Бақтыгереева А. «Ақ Шағала», Алматы, «Өлке» баспасы, 2001 – 12 б.
- 3 Бақтыгереева А. «Жалғызбастылық – ұлттық тәрбиенің аздығы», «Айқын» газеті, 28 қазан 2015 – 3 б.
- 4 Сұлтанғалиева Р. «Қыздар мектебінің гibrаты», «Ана тілі» газеті, 7 наурыз 2013 – 9 б.
- 5 Бақтыгереева А. «Бұл – жаһанданудың ең қауіпті тұсы», «Айқын» газеті, 13 қаңтар 2017 – 4 б.

References

- 1 Kusayin T. «Ak shagala Ak Zhaiygyna alandaidy», «Egemen Kazakhstan» newspapers, 25 september 2009 – 7 p.
- 2 Baktygereeva A. «Ak Shagala», Almaty, «Olke» publishing, 2001 – 12 p.
- 3 Baktygereeva A. «Zhalgyzbastylyk – ulttyk tarbienin azdygy», «Aikyn» newspapers, 28 october 2015 – 3 p.
- 4 Sultangalieva R. «Kyzdar mektebinin gibraty», «Ana tili» newspapers, 7 march 2013 – 9 p.
- 5 Baktygereeva A. «Bul – zhahandanudyn en kauipti tusy», «Aikyn» newspapers, 13 january 2017 – 4 p.

Bissenbaev Pazil¹, Karbozov Erhan¹, Sagyndykov N.¹

¹Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: fazyl_bisenbaev@mail.ru, 87471538247

**IMAGES OF KAZAKH DASTANS, DATING BACK TO
THE MYTHOLOGICAL CONCEPTS AND IDEAS**

The author, stopping on the functions of fairy-tale motifs in the Kazakh epos, its pays special attention to the nature of artistic images, which are based on mythological ideas. Researcher systematically considered common motifs of fairy tales found in the eastern dastans. It is well known that fighting the enemy forces such as the dragon, divas, witch-mystan, Zheztyrnak and other heroes dastans overcome them. The reader is also well known that along with the central character in his long and difficult campaign involving such powerful satellites, like a bird Samruk, holy Khizr, Perry, with whom the hero is advised in difficult times, which perform the functions of his assistants. Therefore, the author turned his attention to the functions and role of mythological characters in the literary system works, their description and the action in close connection with the people's worldview. See these characters in the structure of the eastern dastans for the researcher seems relevant. During the observation of the world of fairy tale characters found Persian and Turkic plot similarities. However, the author notes, and significant, specific elements in the structure of the Kazakh epos. Obviously, in dastans very common platitudes. The article presents the views of other scientists on the role of international influence on the formation of motives prevailing in traditional folk stories.

Key words: epic, mythology, story, detail, fantasy, Dastan, genre, style, image, character, totem, tale.

Бисенбаев Пазыл¹, Кәрібозов Ерхан¹, Сағындықов Н.¹

¹Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: fazyl_bisenbaev@mail.ru, 87471538247

Қазақ дастандарындағы мифологиялық ұғым-түсініктерден туған бейнелер

Мақалада автор қазақ қисса-дастандарының сюжеттік желісіндегі ертегілік сарындардың қызметіне тоқтала отырып, мифологиялық ұғымдар негізінде туған бейнелер болмысына назар аударады. Шығыстық қисса-дастандарда қиял-ғажайып мотивтердің мол кездесетінін зерттеуші жіті байқаған. Дастан қаһарманының жат күштермен: айдаһар, дию, мыстан, жезтырнақ сияқты жаналғыштармен күресіп, үнемі жеңіске жетіп отыратыны мәлім. Сонымен бірге басты кейіпкердің ұзаққа созылған қиын да ауыр сапарында самұрық, қызыр, пері сияқты мықты серіктері болатыны, олардың сөйлей алатындығы, қиын кезде батырға нағыз жанашыр, жәрдемші сипатында жүретіндігі оқырман қауымға жақсы таныс. Автор осындай мифологиялық кейіпкерлердің шығарма желісіндегі орны мен қызметіне, шығу тегіне, портреті мен амал-әрекеттеріне, олардың ежелгі халықтардың таным-түсінігімен байланысына ерекше көңіл бөлген. Мұның өзі зерттеушінің шығыстық қисса-дастандардың құрамын жеткілікті түрде танығанын байқатса керек. Ізденуші кейіпкерлер әлемі туралы баяндағанда парсы-түркі сюжеттерімен ұқсастықтарын да ескертіп өткен. Сонымен қатар дастанардың құрылысы жөнінде де нақты байқаулар білдірген. Мәселен, ол дастандарда қайталанатын ортақ жайлардың кездесетініне зер салған. Мақалада халықаралық ықпалдастықтың жемісі саналатын сюжеттердің дәстүрлі ұлттық сарындармен байланысы туралы да пікірлер кездеседі.

Түйін сөздер: эпос, мифология, сюжет, деталь, фантастика, дастан, жанр, мотив, образ, кейіпкер, тотем, ертегі.

Бисенбаев Пазыл¹, Карбозов Ерхан¹, Сагындыков Н.¹

Кандидат филологических наук, доцент
 Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
 Казахстан, г. Алматы
 E-mail: fazyl_bisenbaev@mail.ru, 87471538247

Образы казахских дастанов, восходящие к мифологическим понятиям и представлениям

Автор статьи, останавливаясь на функциях сказочных мотивов в системе казахских дастанов, свое особое внимание обращает на природу художественных образов, в основу которых положены мифологические представления. Исследователь системно рассмотрел часто встречающиеся мотивы волшебных сказок, встречающиеся в восточных дастанах. Хорошо известно, что борясь с такими вражьиими силами, как дракон, див, ведьма-мыстан, жезтырнак и другими, герои дастанов одолевают их. Читателю также хорошо известно, что вместе с центральным персонажем в его долгом и трудном походе участвуют такие могущественные спутники, как птица Самрук, святой Хизр, пери, с которыми герой советуется в трудные минуты, которые исполняют функции его помощников. Поэтому автор уделит свое особое внимание на эти функции и роль мифологических персонажей в художественной системе произведения, на их описание и действия в тесной связи с народным миропониманием. Разглядеть эти персонажи в структуре восточных дастанов для исследователя представляется актуальным. В процессе наблюдения над миром сказочных героев обнаруживается персидское и тюркское сюжетное сходство. Вместе с тем, автор статьи отмечает и существенные, специфические элементы в строении казахских дастанов. Очевидно, что в дастанах очень часто встречаются общие места. В статье приводятся мнения других ученых о роли международного влияния на формирование мотивов, бытующих в традиционных национальных сюжетах.

Ключевые слова: эпос, мифология, сюжет, деталь, фантастика, дастан, жанр, мотив, образ, герой, тотем, сказка.

The fairy tales come from mythological thinking system of ancient people. The scientists that studied the fairy tale storyline and motifs comparing with “paleontological” information defined that on their basis there were mythic concepts and traditional events concerning them. However ancient myths taken for the basis of fairy tales and their significant parts lost their cognitive function and ceased to describe the historical and household reality, so they gradually became the fantastic point attracting the interest of the listeners. That’s why the folk showed the time of the fabulous fairy tales using the words as “erte, erte, ertede, eshki zhyini bortede” (that means “once upon a time”) and so transferred it to an indefinite time. The secret of getting a possibility to develop them freely changing and modifying the traditional motifs of fairy tales is in it. Certainly, fairy tale first develops in the frame of the definite stable tradition peculiar to the folk art and then it is filled with fairy stories that are the fruit of international integration considered an interesting tale of entertainment character by a narrator and listener. Such fairy fantastic fiction that hasn’t lost its national character yet enriched the Kazakh dastans with new stories, motifs, characters.

The life of the mythic creatures as fairy, samruk, dragon, monster as well as the historical figures as Edige, Bakhram, Eskendir, Zhusip, Suleymen that were the basis for eastern epic poems – dastans de-

icted of forever war between good and evil and represented widely in the epos and fairy tales of Turkic people.

The permanent place of the fairies in eastern epic poems and legend-fables is Kap mountain and Iranbagy. The daughter of the fairy says to Edige’s father Maulimniyaz: “There is my habitation on the other side of Kap mountain, along the headwater. Find me there and let’s live happy together”. Seiphulmalik looked for his beloved wife Badigulzhamal travelling all over the world and hardly found her in the garden of Iran (Iranbagy).

The main character falls in love with the daughter of fairy having seen her in his dreams or her beautiful appearance in the picture. The hero gets allowance from his godfather or parents and his travel of looking for a girl ends with his marriage to a fairy girl. The appearance and portrait of the fairies in these dastans are close, similar to each other. Mostly they have long hair, wonderful figure, fair skin and flying wings. The full description of the fairy is represented in the poem of Nurtugan zhyrau “Edige”:

Biz peri degen halyqpyz,
 Perishteden tomendeu.
 Adamnan artyq ylesi.
 Naryz taza bolady
 Perizattyng keudesi...
 Peri halqy yshady,
 Ozgerilip bolymy.

Qoltygynyng tesigi
Yshatyn qanat oryny...
Basqasyn kor, bolmajdy
Etegin peri koruge,
Solaj qyp qydaj zharatqan.
Qajymdap suda zhyzuge...[1, 141]

In the legend-fables and epic poems the fairies have an ability to turn into swan, sometimes dove. The fairies settled on water basin leave their wings on the shore to swim in the water. The character steals the clothes of a girl. The fairy whose clothes are stolen stay by the side of the fellow until she gets her wings back. The fairy tells the fellow where she will be showing her place of residence and flies away. The main character that overcomes a lot of difficulties on the way achieves his aim at the end of the composition.

However in the dastans based on pure eastern stories the way of interacting of fairies with the surrounding people isn't far different from the human behavior. Fairies have a tremendous palace and loyal servants. The caregiver fairies take care of children, in the family the elder is always given honour. For example, in the dastan "Seiphylmalik" the main character gets the grandmother's blessings to be with Badigulzhamal and requests her to ask for allowance from his father. The fairy's father giving his daughter in marriage made a big feast. He gives his daughter the fabulous dowry. In this case the poets describe the society where they live designating the environment of fairies, they don't go far from the reality.

In eastern dastans there is no information about men of fairy society. But fathers of fairies aren't disregarded. The fact that Lazzatbal's father Mystal, Gulbakhram's father Akhmar in "Malik Khassan" are fairies is always mentioned. In "Seiphylmalik" the father of the fairy Badigulzhamal Shahbal proclaims a war upon the jins that have abducted his son-in-law Seiphylmalik.

In the plot of the eastern epic poems – dastans there is no word of the descendants of human and fairy married for love. But in most of Kazakh epic and legend-fables the mother of the main character is a fairy. For example, in one of the versions of the poem "Edige" the fairy flies into the sky saying to Baba hairy Aziz "I am carrying your sixth-month unborn child. I will leave your child near Kumkent city, find it yourself. Baba hairy Aziz finds his son in a silk wrap near Kumkent city looking for him on the bank of the river Nile". He gives his son the name Edige, as he was born in unknown place and day. According to the folk legend Asan kaigy is the

descendant of the fairy. They say even the father of Akan seri who lived in more recent time Koramsa was a man dealt with the fairy himself.

Such mythical motifs came from the notions that there had to be something mysterious in the blood of outstanding people. So meeting of the main characters with the mythic figures is a particular story in the epic world. Therefore this motif plays a special role in the formation of Kazakh epic and eastern epic poems-dastans.

Only in one myth an one-eyed monster was born as the result of the marriage of a human and fairy. This case is described in "the book of Korkyt ata" as followings: ... A shepherd named Aruz met several fairies astrand and was in a contact with one of them. The fairy said to take his child a year later. In a year the Oghuz people moved back to their high mountain pastures. The shepherd saw that very hill with the sun rays shining on the shore. At that time the fairies that came flying to the shepherd said giving him his child: "You are endangering the Oghuz people" [2,128]. This child was a boy named Tobegoz that became a man eating monster over the years.

One of the mythic characters widely spread in Turkic, Persian dastans and fairy-tales is Samruk bird. It is regularly mentioned in the fairy tales and dastans with fantastic stories as well as dragon, jin, monster, fairy and jin. For instance the stories with the participation of the bird Samruk are of great importance for the framework and structural system of the dastans as "Seiphylmalik", "Malik Khassan", "The bird Samruk" and the fairy tale "Ertostik".

"Samruk (Simurgh) is called in the Avesta as Meregho Saena (the bird with great wings). When it rises to the top of the mountains it fully covers them with his wings. This bird roosts on the tree which stands in the sea Vouprukasha. A lot of researchers think that this sea must be the Caspian Sea" [3, 52].

Persian people seem to be a great number of myths about Baiterek (Tree of life) where Samruk nestles. Different medicinal plants grow from its branches and seed. According to the legends wen Samruk settles on the tree thousands of branches with their seeds fall down and after the bird flies away thousands of branches grow again.

The main goal of the Samruk bird in dastans and fairy tales is to conquer the distance and transmit the main character from one world to another one. For example, it pulls Ertostik out of the underground kingdom and flies to the sky of seven layers for sixty days to take Malik Khassan to the place where he wanted.

Even if Samruk took enough food for the journey, all food reserve had run out before they got to

fairies' land. Malik Khassan cut meat of his thigh and gave it to the huge bird.

In the eastern epic poems-dastans Samruk is described as a loyal to friends, able to repay a kindness bird. In the Kazakh fairy tale "Ertostik" and Kyrgyz epos "Er Toshtok", the dastan based on the eastern motif "Malik Khassan" the main hero saves the nestlings of the bird Samruk killing the dragon under the poplar tree that used to eat the nestlings every year. Samruk that came from the long journey was glad for his heroic deed and agreed to take him to the sky.

"Er Tostik" The great imperial eagle swallows Tostik and brings him back. This scene is repeated in the Kazakh fairy tale "Kan baba". G.N. Ponanin writes "It is known that the scene of swallowing the hero with inoffensive purpose as Samruk swallows Kan baba often occurs in the Kazakh fairy tales: I have heard several Kazakh fairy tales where an old mother swallows the wandering hero and brings him back. In the result of such behavior the hero is considered as a son of the old woman".

The ethnographic basis of the story that takes place in the heroic and fairy tales is obvious. In the Kazakh society in order to adopt a relative's child a childless mother gives a breast to a child or makes a child pass through her legs to show as if she has given birth to this child. We think that in the behavior of Samruk in the fairy tale there is a trace of totemic beliefs of godly religion.

There are the episodes showing the healing ability of the bird Samruk in the epic about Rustem widely known for Turkic and Persian people. Young Zal falls in love with the daughter of the ruler of Kabul city Mekhrab named Rudabe. But Zal's father doesn't allow to marry to Rudabe because she is from the family of Zokkhanna. Only after the king of Iran Minugehr and Zoroastrian high priests interposes into the matter Sam Rudabe and Zal get a permission to get married. Shortly thereafter Rustem was born. Rudabe's birth pangs were heavy. The bird Samruk who came to aid advises to "cut the side of Rudabe and get the baby".

"Zhakhnamada" Rustem's father Zal survived owing to the bird Samruk. A child whose body was covered with hair was born in Sams Family. (He was named Zal because his hair was of white colour. This in the Kazakh language means "shal" (old man). Sam accepted it as a bad sign and that's why he felt embarrassed to recognize him as his son. So on advice of his friends he took his child to the Alborz mountains and left him there. Having noticed the child Samruk settled him on the nest

on the mountain peak and brought him up together with his nestlings. Sam saw a dream. In his dream one hero said that Zal was still alive in the Alborz mountains. When Sam came searching for his son Samruk descended from the mountains with Zal. Giving the father of the boy his feather he said to burn it if they needed him.

Dragon is one of the mythic creatures that inspires the surrounding people with fear in epic poems-dastans and fairy tales. Dragon in the folklore of all people in the world is the most dangerous monster. It is the very character that spews fire and swallows whole camel. Dragon is in a row of enemies for a human. In general the dragon blocks the waterway with its huge body making the people be in urgent need of water. The townspeople give the dragon a girl as a sacrifice every year. The main hero kills the dragon and saves both that girl and the town. In the epic poems "Adil Zaiyt", "Er Begzat" the dragon wants to swallow the whole town.

In the folklore samples dragon has three or seven heads. The main character has to cut off all heads while fighting with it. Sometimes the cut head rises and becomes a dragon again. In the dastan "Shakir-Shakirat" the hero doesn't struggle with the dragon. Shakir disguised as a girl cuts the dragon from the mouth till the tail with his dagger when the dragon swallows him.

One of the main characters in this work Shakirat is a smart boy mastered the language of snake. While looking at the dragon he reads an ayat saying "Basmalah". So he binds the tongue of the dragon. In this part of the dastan there is given such dialogue of the dragon and Shakirat:

Aydahar sol arada tilge keldi
-Beker jigiti emessiñ bildim,- dedi.
Bir şıbinday janımdı alma dedi,
Şakirattıñ ayağına jıǵıldı endi.

Şakirat ayttı: - Tilime könemisiñ,
Könbesiñ osı jerde ölemisiñ,
Alımına bereyin, bir qoy, bir qız,
Sonımen jan saqtap jüremisiñ?

Ey, jigiti, jarlıǵına endi köndim,
Qasıetiñ bar eken tilge keldim,
Jılda maǵan bir qoy men bir qızdı ber,
Sen bolmasañ bul şahardı jutar edim. [4, 182]

In the poem "Kybagyl" Akbilek rested by the water was swallow by a dragon. It is written that this happens because the girl's father Adilbay cursed him. Adilbay cursed his daughter opposed to the father's decision:

Tilegiñdi bermegir,
Köziñniñ jasın körmegir.
Joldasıñnan ayırılıp,
Qayğımeneñ eñiregir.

The jins in dastans and fairytales live in the places where a human hasn't stepped, only a main character of fairytales can reach overcoming different barriers. The jins in the fairytales and the eastern epic-poems-dastans have underground kingdom, town surrounded with fiery rivers, located in the sky of seven layers that can't be reached by a human as well as fairies. Even in some tales it is written that their location is the mountain Qaf or Shyn mashynda. In the dastan "Malik Khassan" there are the following lines about the beautiful view of the town of jins:

Bir şahar körinedi jasıl jawhar,
Kirpişi lağıl, jaqut, öñşeñ gawhar.
Adamzat munday şahar salğan emes,
Jarıǵı kündik jerden ottay janar.

Dastan and fairytale complement the image of jin with other features. Jin in these genres is described as a personality marked with his own behavior. He is a creature with ugly appearance, huge hairy body inspiring with fear. In the eastern stories he is distinguished with an ability to go to long sleep lasting for months and to change into different characters. Moreover, the capability of flying at high speed can be a surprise for readers. For instance, in the dastan "Malik Khassan" the jin Ashtar searching for the main hero Khassan with his followers going round the whole world several times. In "Seiphul-Malik" the jins while flying fight with the fairies headed by the king Shakhba. They speak with each other as humans even the fairies frightens in human language the captured jin king saying "I will skin you alive and put out your eyes". They make the jin tell where Seiphulmalik is kept after torturing him.

In dastans jins kidnap the beautiful girls and have an intention to marry them but they don't often manage with it. In the work "Epic poem Dandan Ibrakhimuly" the king's son Dandan sultan returns Narkez beauty captured by the jin with the help of Malike. The jin in "Mynlyk-Zarlyk" takes away the daughter Kuralay from Karadau khan.

The fairies of Zarlyk Kamil coming to the rescue won Karadau. However in the dastans based on eastern stories there are the motifs about the marriage between a human and jin. For instance, the character of the dastan "Malik-Khassan" Khassan marries the jin's daughter Gainizhamal, in the dastan

"A thousand and one nights" there is a story about that a huge jin keeps a beauty in his trunk and takes with himself. In the fairytale "Golden Duka hero" a monster sends by force the main character to bring the jin's daughter.

In the genres of adventure poems and fairytale the main hero first catches the soul of the jin in order to win him. The soul of the jin in the form of a dove is in the trunk that is kept at the bottom of the sea. It is necessary to hit the water with the ring of Suleimen king in order to catch it. In the Kazakh dastan Seiphulmalik in this way gets the trunk from the bottom and kills the jin twisting the neck of the dove.

In the Kyrgyz epic poem "Er Toshtok" the main character appears to be in an underground kingdom. He makes a request to the jin's wife to find out about the place where the soul of her husband was hidden. It turned out that his soul was forty birds hidden in the trunk inside the golden fish living in the golden lake in the place Altaik. The soul of the jin appears to be the soul of these forty birds. Er Tostik finds the trunk and kills all birds. At the same time the dead body of the jin falls down on the ground. Jins sometimes are like soldiers mastered the art of war. "Shakhnama" provides about the great battle with jins happened after the death of Siyamak. The war organized against jins doesn't have an aim to revenge for the death of Siyamak, but to protect the country from the invasion campaign of jins. The jins in the mythological part of "Shakhnama" are the most dangerous organized enemies of Iran that has the ruler as Siyakh jin (black jin).

In "Shakhnama" the character of white jin as well as black jin is defined. In the Uzbek and Turkmen dastans jins are divided as white and black jins. The characteristics given to the jins in Shakhnama are as following:

Alıp diyular şaharına attandım
Men olardı diyular emes, arıstañǵa baladım.
Mingen atı arab attan kem emes,
Al erligi İrandıqtan köp basım
Bar sarbazın qas töbege uqsattım,
Jemtik körgen qabilanǵa baladım.

According to the hypothesis of scholars of Persian studies jin's image in Iranian heroic epics appeared in the results of long wars of the newly arrived Aryans and the tribes from Persian Gulf. The social condition of the tribes seems to be poor. The appearance of jins described in epics is close to reality. The newcomers compare the people of tribes with the hairy creatures for the reason that they always cover themselves with uncultivated sheep skin.

In the epic of Central Asian people ancient mythological characters preserved until the present prove that these people have ancient continuously kept traditions. Moreover it enlightens about the international cultural relations that are always developed and updated. The Kazakh dastans contributed to disclose the original reasons of

endless contradictions in household important questions, clear up different factors of ethnic relations between people, friendship and enmity. We believe that saying about that big dreams of an individual push him to display heroism and justifying this idea using fairy stories are the definite signs of art development.

References

- 1 Berdibaev R. Épos – el qazınasy. – Almaty, 1995
- 2 Kelimbetov N. Ejelgi dāwir ādebīeti. – Almaty, 2005
- 3 Korogly X.G. Vzaīmosvyazī éposa narodov Sredney Azii, Irana i Azerbaydjana. – Moskva, 1983
- 4 Kissa-dastandar. – Almaty, 1986

Bolatova Gulzhan¹, Imanaliyev Zhalgas²

¹Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: Gulzhan5055@mail.ru;

E-mail: Gulzhan5055@mail.ru, 87789313907

²Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: Zhalgas73@mail.ru, 87789313907

ABAY'S «THE BOOK OF WORDS» IN TRANSLATION

This article is devoted to a translation Abay's «The Book of Words» into Russian language. The modern theory of translation is actively developing problems associated with the re-creation of the aesthetic quality of the original language. However, it must be noted that transfer does not always take into account the results of theoretical research: a clear confirmation of this is the translation of The Book of Words Abay. This work has been repeatedly translated into the Russian language for several decades. In the twenties, thirties, many works of Abay were translated into Russian. Quite a large number of translated works have been published on the centenary of his birth, But all of them have been implemented through interlinear, which affected the quality. In connection with this, there was a need for further research problems translations of Abay.

Key words: Kazakh literature, literary translation, national reality, text, analysis of literary translation, language.

Болатова Гульжан¹, Иманалиев Жалгас²

¹Доктор филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: Gulzhan5055@mail.ru, 87789313907

²Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: Zhalgas73@mail.ru, 87789313907

Переводы «Слов назиданий» Абая

Данная статья посвящается переводам «Слов назиданий» Абая на русский язык. Современная теория перевода, в целом, разрешила проблемы, связанные с воссозданием эстетического качества оригинала на ином языке. Тем не менее, приходится констатировать, что практика перевода далеко не всегда соответствует уровню теоретических изысканий: ярким подтверждением тому служат переводы «Слов назиданий» Абая. Данное произведение неоднократно переводилось на русский язык в течение нескольких десятков лет. В 20-30-е годы XX столетия многие произведения Абая были переведены на русский язык. Довольно большое количество переводных произведений было опубликовано к столетию со дня рождения поэта. Однако все они были осуществлены через русские подстрочки, что значительно снижало их качество. В связи с этим и возникла необходимость исследования проблемы переводов произведений Абая.

Ключевые слова: казахская литература, художественный перевод, национальная действительность, текст, анализ художественного перевода, язык, художественный мир.

Болатова Гүлжан¹, Иманалиев Жалғас²

¹Филология ғылымдарының докторы, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: Gulzhan5055@mail.ru, 87789313907

²Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: Zhalgas73@mail.ru, 87789313907

Абай «Қара сөздерінің» аудармалары

Осы мақала Абай «Қара сөздерінің» орыс тіліндегі аудармаларына арналады. Қазіргі аударма теориясында, жалпы, түпнұсқадағы эстетикалық қасиеттерді өзге тілде жаңғыртуға байланысты мәселелер шешімін тапқан. Дегенмен, аударма практикасы теориялық ізденістерге әрқашан да сай келе бермейтінін ескеру керек. Абай «Қара сөздерінің» аудармалары осы пікірімізді растайды. Аталған әдеби туынды бірнеше ондаған жылдың ішінде орыс тіліне бірнеше рет аударылды. XX ғасырдың 20-30 жылдары Абай шығармаларының көпшілігі орыс тіліне аударылды. Әсіресе, ұлы ақынның жүз жылдығына қарсы көптеген аударма туындылар жарияланды. Бірақ олардың дерлік барлығы орыс тіліне сөзбе-сөз аударылғандықтан, сапасы айтарлықтай нашар болды. Осыған байланысты Абай шығармаларының аудармаларын зерттеу мәселесінің өзектілігі арта түсті.

Түйін сөздер: қазақ әдебиеті, көркем аударма, ұлттық болмыс, мәтін, көркем аударманы талдау, тіл, көркемдік әлем.

Analysis of the quality of translations of poetry Abay addressed by many researchers. Written on the topic of the dissertation, published scientific articles. This issue has been discussed at scientific conferences. But all of these studies dealt with the problem of translation of prose Abay only indirectly. As a result, it was found that the Russian translation of Abay not fully reflect the diversity of his creativity, originality and skill of the poet. The main conclusions from the study of Russian translations of Abay, are reduced to a single thought: Abay truly was not yet and therefore, foreign-language readers to this day can not find out in the fullness of Abay, who is revealed to the reader, fluent in the Kazakh language.

Abay is considered to be the greatest writer in Kazakh language and literature, and is often called the Kazakh national poet in a similar way to William Shakespeare in English literature. His works and poems, like Shakespeare's masterpieces, have also been translated into many languages which makes Abay a significant figure in the world of literature.

Abay was born on 10 August 1845 in the Chingiz-Tau Mountains, Semipalatinsk oblast. Abay's family belonged to hereditary aristocracy, and both his grandfather Oskenbay and great-grandfather Irgizbay presided in their tribe as rulers and judges. He was fortunate in terms of warmth of family life and upbringing, because both his mother Ulzhan and his grandmother Zere were extremely charming and gifted people. His mother replaced the name 'Ibrahim', given by his father, with the endearing name 'Abay' meaning 'cautious, thoughtful'. He

kept this name throughout his entire life and this is the name he is remembered by in history.

In his lifetime he wrote about the misfortune and hardships of his people (Kazakh nation) and tried hard to improve their situation. He is still contributing to the welfare of his people through the legacy of his genius, his immortal precious words, and his ability to paint vivid images in the mind of the reader that brings characters in his works to life. People feed on the spiritual food of Abay's works, and in turn this food inspires them and gives them strength and confidence for the future.

In his works and poems Abay mainly speaks about people, and their state, therefore he is looked upon as the son of the Kazakh people and not the son of his father.

Abay was so talented that he was good at all lyrical genres. He was an expert in love poems, elegiac poetry, political and topographical poetry.

Abay's works were influenced by the classical literature of neighbouring nations, however every idea and theme remained his own.

Closely associating with progressive 'akyns' (Kazakh folk poets), singer-improvisers and composers, Abay would surround himself with talented Kazakh youth and when he was 35 Abay started writing poetry seriously.

Abay's legacy is considered the greatest body of Kazakh classic poetry. Abay's book *The Book of Words* takes pride of place amongst this legacy, which covers the philosophical-moral, socio-political and accusatory-satiric thoughts of the poet. It is the fruit of many years of thoughts, worries

and concerns for his people. Because of his style, picturesque language, genuineness, humanity, high determination, and great wisdom, Abay's *Book of Words* is among the genius literary works of humanity.

In *The Book of Words* Abay calls people to get rid of blemishes that dishonour human dignity, and to strive, first of all, for spiritual perfection, the obtainment of knowledge, and learning in the art and workmanship not only of his people but also of other nations. He considered these to be the most important prerequisites for gaining independence. According to Abay, only by this method is it possible to find your own place among great nations of the world. Time has proven Abay's thoughts to be correct. At present the works of Abay have become the legacy for all enlightened humanity, and they serve as a noble method of bringing different nations and cultures closer.

Abay was born on a great steppe. He lived a long life on this steppe and his land and his people for him were not only his homeland but something far greater than that. Abay understood and even felt the life of the common people, their joy and sadness, victory and defeat, advantages and disadvantages.

Many works and research papers have been written about Abay, his life and his works. Kakitai was the first to collect and publish the whole collection of Abay's works, his life and career.

The earliest and the most important period that contributed to the understanding of Abay's spiritual achievement and climax of his poetic mastery were the articles and speeches of the following scholars: Bokeihanov A, Baitursynov A, Dulatov M, Kulzhanov N, Gabbasov H, Zhumabayev M, Aimautov Zh, Auezov M, Mustambayev I, and Iskakov D. However, all of them were persecuted and were repressed except Auezov. Thanks to his analytic researches on the life and works of Abay, as well as his novel-saga *The path of Abay*, Auezov rendered his own name with the name of Abay Kunanbayev.

Profound analytic study of this classic was started with Auezov's pedagogic career, which dated back to the 1920s and continued up until his death. He created and conducted special courses on Abay studies, published articles and wrote a monograph.

Much attention has been paid to Abay by the authors of text books compared to the 20s and 30s. In the 1940s Abay was introduced in text books as a classic of the Kazakh literature, which enabled some of his selected poems to be included in reading books. At the end of the 1950s a sudden decrease in the number of analytic researches on Abay was

detected. Coming around to this topic repeatedly always caused a negative reaction. But despite the persecution many Kazakh scholars such as Auezov M, Ismailov E, Muhamedhanov K, Zhirenchin A, Mametov A, Ahmetov Z and others raised up the issues of Abay studies.

Just before the world celebration of the 150th Anniversary of the birth of Abay, there appeared some works which have become a significant milestone in the history of Abay studies.

The spiritual world of Abay is inexhaustible. The more we know his worldview and philosophic system, the more we reveal earlier unknown borders of his priceless spiritual works, where the social life of the Kazakh people with their conflictive situations and public contradictions were reflected in a striking way. Regarding the issues of Abay studies, Auezov noted that there were a lot of uninvestigated questions on Abay studies and over the course of time new research works will appear on different topics. /2, 171/.

Therefore the Kazakh National University named after Al' Farabi has an affiliated institute of Abay which is led by Doctor of Philological Sciences, Zhangara Dadebayev.

The Republic of Kazakhstan is integrating with the world community. Economic, political and cultural connections with other countries have improved. Literary translation from one language to another plays a significant role in the mutual enrichment and interconnection of the literature of different nations. It is also important in the development of international cooperation in the areas of science, culture and education. As a result, the importance of literary translation as a uniting factor for literature, poetic words, various nations with different worldviews and different cultural-historic environments has become obvious.

The theory of literary translation has also its own school and specificity in Kazakhstan. The main principles of Kazakh translation studies were worked up by Auezov M, Satybaldiyev A, Talzhanov S, Ahmetov Z, Sadykov H, Adibayev H, Aitbayev U, Kereeva-Kanafieva K, Kuspanov S, Fatkulin F, Sagandykova N and other scholars. The principles about translatability of any national work stem from the state and are formulated in the works of the above mentioned leading theorists of the Soviet translation school.

In the 20 and 30s the base of Kazakh translation studies was formed, which took the view of systematic perception of works of foreign language literature differing from previous empirical methods. Probably from there the formation of the theory

of literary translation from Russian into Kazakh started, and a little later attention was paid to the translation from Kazakh into Russian.

To translate the original work entirely accurately is a colossal task. And this task is impossible without knowledge of the language, culture, everyday lifestyle, morals, traditions, national specificity and artistic treasury with which a translated original version is included. The translations of *The Book of Words* made by Shklovski V, Sanbyev S, Serikbayeva K, and Seisenbayev R are attractive not only to readers, but also to scholars.

In this article we consider such issues as the concept of the translator's comprehension of the original writer's/poet's worldview; in our context, Abay's worldview is necessary for more adequate transition of the esthetic, world outlook and philosophical views of Abay.

Any language has words which cannot be translated to another language by usual means and a special handling is required from translators: some of them are translated into a text of a translation in an unchanged form (are transcribed); some can partially keep in their translations their morphological or phonetic structure; and the third type of words are replaced with unequal form or even 'invented' lexical units. Among these words are the names of elements of everyday life, history etc, which don't exist in other nations, countries and places. In translation theory these words have the name 'realia' and they are the subject of the second part.

Regarding the issue of 'realia' words we think that the main challenge in translating them along with the subject meaning (semantic) realia is the necessity to transfer the colour and the national and historical colouring.

According to our observations translation of the realia is carried out by several methods:

Realia are translated descriptively;

They are given without changes (with corresponding comments);

They are replaced with similar concepts (Russian equivalents).

The use of realia words in a translated text makes it possible to reproduce the national uniqueness of the original text. But an excessive use of realia words reduces the level of perception of the content of the text by a reader.

Words that can be translated with the help of one equivalent shouldn't be included in the text.

Idiomatic phraseology comprises a more vivid, lively and unique part of the word-stock of any language. The bulk of idiomatic units belong to different functional styles and have expressive

coloration, therefore, we can assume that these units are one of the expressive means of a language which require a special attention in a translation process. That means before starting the translation of any work the translator must understand its style, artistic atmosphere and feel all the finest peculiarities of the original work.

Abay belongs to a range of writers whose works are nationally expressive and emotionally coloured, and his style is extremely unique because he masterfully uses the samples of oral folk arts and in particular, phraseological units in his works.

Regarding the translation of set phrases it should be stated that in set metaphorical phrases as well as in proverbs, the resumptive allegorical meaning prevails over the direct meaning of some words; even if the latter is connected with some concepts which are indicative in national terms, the aspiration of reproducing them in translation gives only a shadow of the former meaning.

Artistic peculiarities and the style of the original versions of works are significantly reduced when the translators make the language poor using the same Russian words instead of Kazakh words with different meanings.

In the translation analysis of Abay's book *The Book of Words* we highlighted four ways of the translation of the proverbs which were used by the translators: equivalent translation, literal translation, giving general meaning of the proverb and localisation of a new proverb on the basis of the proverb of the original work.

The investigation of this significant issue in translation studies demonstrated that the most effective way of translation of *The Book of Words* is the equivalent translation even though the literal translation is more common. However, the first way is not always possible. In some cases the most suitable is the literal translation.

The difficulty and complexity of the translation of phraseological units becomes even harder when nationally colored idioms are translated, because they are connected with specific peculiarities of the everyday life and culture of a nation. Therefore, when translating idioms it is important not only to keep their meaning but also imagery, aphoristic character and national coloring. There are no idioms that cannot be translated. The method of choice for their translation impacts on how they are perceived by a foreign reader.

In the translation of Abay's book *The Book of Words* the translators used such translation methods of proverbs and idioms as: translation by means of equivalents and analogies; literal translation

(calquing); and transferring semantic meaning of phraseological units.

In conclusion, it should be noted that the language of a prose is also as sensitive to any changes as the language of poetry. In translation of any work every syntactic construction and every turn of speech should be treated carefully. Before making any changes or additions it has to be thought carefully whether they have any new special stylistic function, or whether they have any important determining image. After all, these sides of artistic work characterize the face of the writer, his style and his language.

In translation of *The Book of Words* into Russian, translators attempt to retain the national peculiarities of the work.

The oeuvre of Abay is distinguished by its multi-facetedness and complexity. That is why this investigation is one of the steps on the way to understanding the artistic world of the writer through analysis of peculiarities in the translation of his works into Russian.

To carry out an adequate translation of *The Book of Words* it is necessary to study the poet's worldview comprehensively and thoroughly.

The most important condition in translation of the artistic, national uniqueness of *The Book of Words* is equivalent reproduction of realia words. Stemming from an analysis of the translation made by Shklovski, V, Sanbayev, S, Serikbayeva, K.

and Seisenbayev, R. it can be concluded that their translation can be considered to be equivalent translation even though there are some moments when the translators used the methods of literal and free translation. This was highlighted in the work by giving corresponding examples.

It has to be noted that all the inaccuracies given in these translators' works as a whole do not reduce the general high level mastery of the translators, but the high need for the conformity to the original work requires a creative approach in this high form of art.

To implement adequate translation *The Book of Words* need a holistic, comprehensive study of the world of the poet.

The most important condition for the transfer of art, national identity *The Book of Words* is the equivalent of word play realities. Based on the analysis of translations made by Shklovsky, S.Sanbaev, K.Serikbaeva and R.Seysenbaev, we can conclude that their translations can be attributed to an equivalent translation, although there are moments when the translators used methods of literal and free translation were highlighted in the work with a description of those examples.

It should be noted that all the inaccuracies contained in this work, in general, do not reduce the overall high level of skill of translators, but the high correspondence to the original goal requires creativity in this high art.

References

- 1 Abay. The Book of Words. – Almaty: Zhalyn, 1983.
- 2 Auezov M.O., Kunanbayev A. Articles and researches. – Almaty: Nauka, 1967.
- 3 Kunanbay Abay. Poems, proses. Translation from Kazakh. – M., 1954.
- 4 Abay. The Book of Words. Translation by Sanbayev S. – 2 Ed. – Almaty, 1982.
- 5 Abay. The Book of Words, Poems. – Almaty, 1993.

Сартбаева Дудариша¹, Манапбаева Жұлдыз²

¹Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Қожа Ахмет Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан қ.
²филология магистрі
Қожа Ахмет Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан қ.
E-mail: Manapbaeva198239@gmail.com

ЖАЗУШЫ ЗЕЙНОЛЛА СӘНІКТИҢ «ДЕМЕЖАН БАТЫР» ТАРИХИ ЭССЕСІ ТУРАЛЫ

З. Сәніктің «Демежан батыр» атты тарихи эссе кітабының тарихи шындық пен көркемдік шешім тұрғысынан салыстырмалы түрде қарастырылды. Демежан батыр жасаған дәуір шындығы мен саяси сарынның сүрлеуін тарихи шындық негізінде баяндаған автордың өзіндік пікірлерін де көпшілік оқырманға саралап ұсыну маңызды мәселе. Қ. Жұмаділев секілді халық жазушысының «Тағдыр», «Дарабоз» секілді еңбегі мен З. Сәніктің «Демежан батыр» тарихи эссесінің аражігінде қандай көркемдік шешім мен тарихи шындық негіздері жатқандығы да тәуелсіздік тұсындағы әдебиеттанудың өзекті мәселелерінің бірі. Осы тұрғыдан келгенде тақырыптың қажеттілігі әдебиет сүйер қауым мен жалпы қазақ үшін арта түседі.

Түйін сөздер: З. Сәнік, Демежан батыр, тарихи-эссе, зерттелулер, аңыз, қисса.

Сартбаева Дудариша¹, Манапбаева Жұлдыз²

¹ Кандидат филологических наук, доцент
Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, Казахстан, г. Туркестан
² магистр филологии
Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, Казахстан, г. Туркестан
E-mail: Manapbaeva198239@gmail.com

Об историческом эссе писателя Зейноллы Санека «Демежан батыр»

Историческое эссе-книга З.Санека «Демежан батыр» сравнительно рассматривается с точки зрения истины и художественного решения. Очень важно – проанализировать, предоставить вниманию читателя, личные взгляды автора, который описал политический настрой и истину того века, в котором жил Демежан батыр, на основе исторической правды. Какое художественное решение и какая историческая правда лежит в трудах «Тағдыр» («Судьба»), «Дарабоз» народного писателя К. Жумадилова и в историческом эссе З.Санека «Демежан батыр» – эта одна из актуальных проблем литературоведения в эпоху независимости. С этой точки зрения повышается необходимость и актуальность темы для любителей литературы и всего казахского народа.

Ключевые слова: З. Санек, Демежан батыр, историческое эссе, легенда, хисса.

Sartbaeva Dudarisha¹, Manapbaeva Zhuldyz²

¹Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Hodja Ahmet Yasewi International Turkish-Kazakh University, Kazahstan, Turkestan
²Master of Philology
Hodja Ahmet Yasewi International Turkish-Kazakh University, Kazahstan, Turkestan
E-mail: Manapbaeva198239@gmail.com

About historical essay «Demezhan batyr» of writer Zeynolla Sanik

Historical essay – book of Z. Sanik «Demezhan Batyr» relatively viewed from the point of view of truth and artistic solutions. It is very important – to analyze, to bring to the reader's notice, the personal views of the author, who has described the political mood and the truth of the age in which Demezhan

Batyr lived, on the basis of historical truth. What artistic solution and what is the historical truth in the works of «Tagdyr» («Fate»), «Daraboz» by national writer K.Zhumadilev and historical essay «Demezhan Batyr» by Z.Sanik – this is one of the urgent problems of literary criticism in the era of independence. From this point of view, it increases the need and relevance of the topic for fans of literature and all Kazakh people is increased.

Key words: Zeynolla Sanik Demezhan batyr, historical essay, legend, kyssa.

Әрбір халықтың том-том болып қатталып жатқан сан ғасырлық тарихында келесі ұрпақтың бойында мақтаныш сезімін тудыратын оқиғалар, белгілі күндер, айтулы тұлғалар болады. Тамырын тереңнен тартқан қазақтың арғы-бергі өміріне көз тастағанда кеудені мақтаныш сезімі кернейтін ерліктің ерен үлгілері көптеп табылады. Бүгінгі ұрпақ сол өткенді тану арқылы, келешекке бағдар жасайды. Тарихи таныммен ұрпақ өседі, ұлттық сана толысып, елдіктің туын биік көтеруге талпынады. Тарихты таразылап, саралап барып қана бүгінгі тұрпатыңды тани түсесің де, бабаларымыздың жүріп өткен сара жолынан медет табасың.

Академик, ғалым Рымғали Нұрғали: «Заманалар тұманы бетін бүркеген бағзы уақыттардағы ата-бабаларымыздың қасиетті рухы алдында бас ию аз, оларды өнер тілімен сөйлету ләзім», – деп тарихи тақырып төңірегіне жазушылардың жиі бойлап, өткеннің елесін көркем әдебиетте қайта жаңғыртудың маңыздылығын айтқан-ды [1; 251].

Қазақ әдебиетіндегі өткен ғасырдағы қол жеткен айтулы жетістіктердің бірі де осы жазушыларымыздың өткен замандардағы халық басынан өткен оқиғалар мен тарихи адамдар өмірін көркем шығармаға өзек етіп, бұрынғының ақиқатын айта білуге талпынып, бұл жолда өнімді еңбек бере білуі. Тарихи тақырыптағы туындылардың саны айтарлықтай көп емес десек те, оларға сапа тұрғысынан қарағанда, түрлі көркемдік бетбұрыстарға көптеп барып, әдебиет көшінің алға жылжуына сеп болғандығын айқын аңғарамыз. Тарихты зерделеп, жас ұрпақтың санасына сіңіруде тарихшылардан да артығырақ үлес-салмағы тиіп жататын қаламгерлер өзіндік қолтаңбаларымен өткен күннің іздерін бүгінге жаңғыртып, көркемдік соны ізденістерімен жиі көзге түсіп жатады. Жазушы қаламынан туған көркем туындылардағы реалистік оқиғалар желісінен халық өмірінің өткені мен қазіргісінің арасында қаншалық айырма бар екенін, ілгерілеуіміздің қаншалықты деңгейде екендігін анық байыптаймыз.

Қаламгерлер тарапынан тарихи тақырыптарға халық басындағы қаралы күндердің сөбесі сөгіліп, жайма-шуақ мамыражай күндер

орнаған тұсында жиі барушылық аңғарылады. Бұл жайында қазақ әдебиетіндегі айтулы тарихи тақырыптағы туындыларды зерттеуші профессор, ғалым Қ. Алпысбай: «Тарихи тақырыпқа бару, яғни өткенге көз салу, сол өткендегі айтпауға болмайтын жайларды айтуға талпыныс – уақыт талабынан туындайтын құбылыс. Өйткені әдебиет – халық өмірінің идеялық-эстетикалық айнасы. Әдебиеттің ілгерілеуі де, өсуі де халықтың өткеніне көркемдік байыптау, қорытындылар жасау арқылы болады. Қазіргі өмір мен өткен заманның арасындағы байланыс, сабақтастық тарихи тақырыпты игеру нәтижесінде ғана ашылмақ. Халық өткен тарихын толық зерттеп, ондағы кемшіліктерден тиісті қорытынды шығармай тұрып, рухани дамуда үнемі жетістікке жетуі неғайбыл», – деп, халықтың мәдени мешеуліктен кемелдікке жетіп, бүгінгі жетіліп, толысқан ахуалының бағасын білуі оның тарихта болған оқиғаларды сараптап, талдауымен тығыз байланыстылығын көрсетеді [2;14]. Өткенге жіті көз жіберіп қана кемел келешекке қол созып, мақсат қоюға болады. Халықтың парасаты мен пайымы артқан сайын бүгінгі ахуалына да, артта жүріп өткен сан салалы тарихи жолына да көз жіберіп қарайтыны аян. Ешқандай бүкпесіз өткен күннің шындығын айтуға болатын бүгінгі таңда тарихты тақырыбына өзек еткен сан түрлі жанрдағы шығармалардың әдебиеттен алар орны айрықша. Асылында, тарихи тақырып кез келгенді жалынан ұстата бермейтін асаудай болып келетіндей. Тақырыпты жеткізуде туындыгердің таңдап алар формалық ізденісі, таңдалған жанр сипатымен оқиғаларды баяндауының қабысып жатуы үлкен жауапкершілікті, көп ізденісті, маңдай терді талап етеді. Өткен заманның шындығын ашуда кейде жазушының өзіне де таяқтың бір ұшы тиіп, басы дауға қалатыны, қуғынға ұшырап жататыны да бізге бесенеден белгілі.

Әдеби өмірі екі бағытта өрбіген белгілі қаламгер, баспагер, сыншы Зейнолла Сәнік көркем әдебиетті жасауға да, зерттеуге де мол үлесін қосқан тағдырлы тұлға. 1955 жылдан бастап әдеби зерттеу жұмыстары шыға бастаған ол Қытайда жүргізілген «мәдени революцияның»

ауыр соққысына ұшырап, «Халық жауы» деген желеумен еңбекпен түзеу жұмыстарына жегіліп, ауыр күндерді басынан кешеді. Маоның 10 жылдық солақай саясатының азабын әбден тартып, тіпті көшеге шығарып масқаралау мен бетке қара күйе жағуды, жалған айып тағып қинауды, «Совет үкіметінің жансызы» деген жаланы, жан төзгісіз түрлі қитұрқылықтарды көрген тағдыр иесі болған істерден жігері мұқалмай, елге деген сүйіспеншілігімен, елдің ертеңгі қамын жеген азаматтығымен ел тарихы жайлы талай құнды дүниелерді кейінгіге үлгі ретінде жазып қалдырады. Көнекөз қариялардың айтқандарын көкірегіне өшпестей құйып алып, кейін қаламының ұшына тұндыра жазған қаламгер-ғалымның тарихи тақырыптағы «Қаракерей Қабанбай», «Тұғырыл хан», «Демежан батыр», «Халық күйшісі Қайрақбай», «Басбай» сынды жарық көрген бірқыдыру еңбектерінің оқырман қауымға берері көп.

Қазақтың ауызша тарихын кеудесіне сақтап, шежіремен өріліп келген елдің кешегі қалпын құрғатпай бүгінге жеткізе білген қарымды қаламгердің қайсыбір жүрегін жарып шыққан туындысын алмайық, кешегі бабаларымыздың жүріп өткен сан сүрлеулі жолдарынан хабар берер сырлы дүниелер.

«Сүлеймен би» атты тарихи эссесінде өз заманында әділ билігі, шешендігімен қазақ даласына даңқы шыққан әйгілі тұлғалардың бірі, Қабанбай батырдың төртінші ұрпағы Сүлеймен Әділбекұлының сара жолын арқау етсе, «Тұғырыл хан» тарихи кітабында Шыңғыс ханның өгей әкесі, оның тәрбиесіне тікелей әсер етуші, тарих беттеріндегі айтулы тұлға Тұғырыл хан жайлы жазады.

«Басбай» атты тарихи романында қытай қазақтарының бір ғасырлық өмірінен тың деректер келтіріп, атақты Басбай деген қазақ байының айналасындағы халыққа ғана емес, мемлекетке де көмек қолын созған атымтай жомарттығы суреттеледі.

Тағдырдың талайлы тәлкегіне әбден иленген туған халқымыздың басынан өткерген ауыр тарихы туралы, осы уақытқа дейін сан өліп, сан тірілген алмағайып өмірі туралы көп айтылып, көп жазылуда. Жазушының «Сергелдең» атты романында да халық өміріне қатысты өткен шақта болған, бүгінгі ұрпағы білуге тиісті қилы тағдыр оң береді. Сонау бір кездегі Қабанбай батырдың інісі Туматай батыр ұрпақтарының Арқадан Тарбағатайға, одан өр Алтайға, өр Алтайдан Гималай асып, Үнді мұхиты арқылы Түркия еліне дейін сергелдең күй кешіп, ең

соңында Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін барып атажұртқа ат басын тіреген құрлықаралық ақтабан шұбырынды көші қызғылықты хикая ретінде жазылған.

Жазушының 1986 жылы Қытайда «Қаракерей Қабанбай» деген кітабы шығады. Қазақтың қас батыры жайлы бұл кітабын ел аузындағы аңыздардың негізінде жазса, кейінгі екі кітабында XVII-XVIII ғасырлардағы қазақ халқының жоңғар жорығына қарсы күресін ұйымдастырушылардың бірі, сол кездің ірі қолбасшысынан саналатын Қаракерей Қабанбай батыр жайында талмай зерттеу жүргізіп, нақты деректер негізінде жазылған екі кітабын шығарады. Қазақ қаламгерлерінің арасында қазақтың басына қара бұлт үйірілген тұстарда елді қорғай білген батырды шығармасына арқау еткен Қабдеш Жұмаділовтің көркемдік көкжиегі кең «Дарабоз» роман-дилогиясы мен Зейнолла Сәніктің батыр жайындағы деректер негізінде, айдай анық айғақтарды келтіре отырып жазған Қабанбай батыр туралы тарихи эссесін салыстыра қарап, баға берушілік өте жиі ұшырасып жатады. Соған қарамастан, тақырыбы бір, бірақ бірі көркемдік тұрғыда, екіншісі деректер негізінде жазылған екі романның да азулы батырдың өткен өмірінен қалың оқырман қауымға өшпес өнеге берері анық. Туындыларында үнемі тарихи тақырыпты қаузап жазатын, халықтың өткен уақыттың қойнауына енген аласапыран күндері жайлы фактілерді келтіре отырып, көзге анық көрсететін жазушы Зейнолла Сәнік «Демежан батыр» атты тарихи эссесін де оқиғасы аса бір күрделі кезең шындығына құрады. Жазушы орталық кейіпкер ретінде батыр Демежанды бейнелей отырып, ол өмір сүріп отырған қоғамның, әлеуметтік ортаның шындығын көрсетуге тырысқан. Бұл тарихи эссе Шыңжаңдағы қазақтардың XIX ғасырдың екінші жартысындағы тағдыр жолдарын жан-жақты таныстырып, тарихи кітаптардан табыла бермейтін тың, қызғылықты мағлұматтармен оқырман білімін байытады. Тарихи тақырып үшін дерек пен дәйек, тереңдік ауадай қажет. Осы тұрғыдан келгенде жазушы Зейнолла Сәніктің «Демежан батыр» тарихи эссесінің негізі ақиқат деректерден тұратындығына толықтай сенім білдіруімізге болады. Жазушы батырдың тағдырына, 47 жылдық өміріне қатысты алған деректерінің барлығына сілтеме көрсету арқылы, оның шынайылығын таныта түседі. «Күшілік хан», Мұқаметжан Тынышбаевтың «Қазақ халқының тарихына қатысты материалдары», «Қазақтың қилы та-

рихы», Құрбанғали Халиди «Шығыстың бес тарихы» атты еңбегі, «Чиың хандығы дәуіріндегі 100 құжат», «Қытай қазақтарының қоғамдық тарихы», «Дөртуыл шежіресі» және т.б. тарихи еңбектер батыр өміріне қатысты шынайы деректерінің сұрыптала түсуіне әсер еткен.

«Сөз басы», «Демежан өскен орта», «Қаскүнемдік қазаны», «Дар алдында», «Ұрпақ үні» сынды бес бөлімді эсседе Демежан батырдың өмірінің ұңғыл-шұңғылына дейін байыпты суреттелген. Демеганның өмірге келуі, өсіп ер жетуі, біліммен қанаттануы, ел билеу ісіне араласуы, бәрі-бәрі шығарманың бойынан көрініс тапқан. ХІХ ғасырдағы халықтың қамын жеген, арда туған азаматтың нар тұлғасын барынша ашып, өміріне қатысты тың деректерді бере білген. Көкірегі шежірелі қазынаға толы жазушы: «Демеганды түсіну үшін ең әуелі Демежан өскен орта мен Демежан билік жүргізген ел туралы азырақ аял жасай кеткенді жөн көрдік», – дей келіп ол үкірдайлық қылған Төртуыл елінің тарихынан бастап сөздің түйінін ағытады [3,826]. «Төрт Төлекатайдан тарайтын дөртуіл, қаракерей, садыр, матай рулары тарихтан бері іргесі бөлінбеген. Сондықтан олар тарихтағы атышулы қазақ-жоңғар соғысы аяқталар мезетте, яғни 1750 жылдардың орта шенінде арқа жерінен өзінің байырғы атамекені – Тарбағатай, Алтай өңіріне қарай жылжып отырған», – деп тарихи мекенін нақты көрсетіп, оның басында болған билеушілер турасына да тоқтала кетеді [3,836].

ХІХ ғасырдағы қазақтың басынан кешкен алапат күндерді, әлеуметтік мешеу ахуалды Демежан өміріне қатысты деректермен сабақтастыра отырып, биліктің қазақтың басына салған ноктасын қыса түсіп, жағдайын тұралатқанын айтып, өткен күндердің елесін көз алдымызға келтіреді: «Демежан жасаған дәуір Тарбағатай өңірінде салық түрлері көбейіп, халықтың халі әбден ауырлап, езгі мен қанаудың қарапайым халықты әбден тұралатқан дәуірі еді. Бұрынғы «сар ноктаның салығы» күшінен қалып, оның орнына үкіметке жылына мың жылқы төлейтін салықтың жаңа түрі шыққандығын», одан да бөлек «...астық бажы, шөп бажы, отын бажы сияқты сан алуан бажы түрлері шығумен бірге халық жылына үкірдайға 120 қой, ілгідайға 100 қой, зәңгілерге 36 қой, елубасыларға 20 қой, хатшыларға 30 қой, шабармандарға 12 қой, т.б. салық төлеуге міндетті болғандығын», жығылғанға жұдырық болғандай «1888 жылдың басынан 1890 жылдың соңына дейін жүргізілген Шәуешек жаңа жамбыл құрылысы да талайдың

басын жеген алпауыт құрылыс еңбекке 300 мыңнан артық ханзу, қазақ, моңғол, дағұр, сібе, ұйғыр еңбекшілері қатынастырылғандығы» туралы айтып, өзге де халықты қыспаққа алған аяусыз қатыгездіктердің сан түрлі мысалын келтіріп, ата-бабаларымыздың өткен өмірінің қапаста өткендігін танытады [3,93 б].

Орталық Азияны тікелей өз меншігіне айналдырған Қытай мен патшалық Ресейдің Шығыс Түркістанның қазақтар жайлаған жерлерінен екі империяның шекарасын белгілеу жөніндегі істері және осы шешімнің бұл өлкені ертеден қоныстанып келген көшпелі қазақ жұртын қақ бөліп жібергені және одан кейінгі Қытай территориясындағы қазақтардың хал-ахуалы, ел мүддесін қорғаудағы Демежан батырдың ерлігі сөз болады. Оның болмысы қара пиғылдан ада, көздегені де өзге билеушілер секілді жеке бастың қамы емес, халықтың қамы. Демежан бейнесі өзі секілді ел тізгінін ұстаған билеушілерден халыққа деген ақ адал ниетімен оқ бойы озық тұрады. Қытайдың бодандығында қалған қаймана қазақтың рухани есейіп, материалдық жетілуі үшін ол барлық қажыр-қайраты мен ақылын жұмсап, халқына араша болады.

Жазушы Демежан батырдың керей, найманның үш мың үйлі жанын әділеттілікпен билеп, айналасындағыларға өте сыйлы болғандығын, әрі мәнжүр-қытай отаршылдарының озбырлығына, ел ішіндегі жылпос, түйені түгімен жұтқан мансапқорлардың кері әрекеттеріне қарсы күрескен қаһарман ретіндегі болмысын аша түсіп, өз дәуірінің беделді саяси қайраткері деңгейіне көтереді.

Тарихи эссеге тағы өң берген жайт – онда тек сол кездегі қазақтардың ғана жайынан емес, өзге де елдердің жайынан хабар бергендігі. Қазақ пен мәнжүр, сібе, солаң, дағұр шонжарлары арасында бір-бірімен қырғи қабақ алауыздықтың жиі болып тұратындығын айта келіп, мал үшін, жер үшін дау-дамайдың өрбіп тұрған дәуірін көз алдымызға келтіреді. Мәнжүр билеушілерінің қазақ пен қазақтың арасына іріткі салып, бірін-біріне айдап салу тәсілін қолданып отырғанын қазақтар өзара білмей, түсінбей қырқысып жатқан тұсында Демеганның осы қыспақтарды көріп, мәнжүр билеушілерінің әділетсіз айласұмдығына қарсы күрескен халықтың ақжолтай батыры, елінің аяулы перзенті ретінде көрінгендігін айтады.

Жазушы халық тарихындағы бір кездердегі маңызды оқиғаларды көрсете отырып, айтулы тұлғаның елі үшін атқарған мәнді істерін

нақтылы деректер негізінде ашып көрсетуге міндет арқалайды. «Демежан батыр» тарихи эссесінің өзге осы тақырыптағы әдеби туындылардан артықшылығы – басты қаһарманның өміріне, тағдырына тереңдеп еніп, дендеп бара алғандығы. Батыр туған азаматтың ерен ерліктері ешқандай қоспасыз, бүкпесіз шындықпен суреттеледі. Оның өр болмысы, халық басына түскен алмағайып кезде қасынан табылып, сөзін сөйлеп, анталаған жауға қарсы тұруы, оның батырлығына себеп болған түпкі оқиғалар егжей-тегжейлі баяндалады. Тарихи адамдар, тарихи оқиғалар бәз күйінде сипатталып, тек ақиқатқа құрылады.

«Демежан батыр» тарихи эссесі ұлт қаһарманының өр болмысын биікке көтере сипаттаған құнды дүние. Ондағы бой көрсететін жандардың барлығы да тарихта шынайы болған.

Жазушы, фольклорист, зерттеуші Зейнолла Сәнік – тарихи тақырыпта қомақты дүниелер берген, ұлттық әдебиетімізді баға жетпес қазынамен байытқан, өзгелерге ұқсамайтын өзіндік қолтаңбасы бар, бейнелеу өрнегі де өзгеше қаламгер.

Шығыс Түркістанды мекендеген қазақтардың бұрынғы-соңғы өмірі туралы жазылған үлкенді-кішілі туындылар көп. Солардың ішінде «тағдыры бөлек тарланбоз», «қара сөздің Қабдеші» атанған көрнекті қаламгер Қабдеш Жұмаділовтің шығармаларында шекараның арғы жағындағы қара көз қандастарымыздың килы-килы тағдырлары әсерлі суреттеледі.

Шығармаларының барлығы дерлік ұлттық сипатта жазылатын жазушы Қабдеш Жұмаділовтің атажұртына келген тұсынан бастап қаламгер ретіндегі бар көксемі Шыңжаң қазақтары жайлы екі көлемді дүниені ел назарына ұсыну болған көрінеді. Оның бірі – «Соңғы көш» роман-дилогиясы болса, екіншісі – «Тағдыр» атты ұлт қаһарманының шырғалаңға толы ғұмырымен бірге өрілетін халықтың езгідегі ахуалы жайлы айтулы романы. Романның басты кейіпкері – талай жырлар мен туындылардың тууына себепкер болған Демежан батыр. Қабдеш Жұмаділов Демежан бейнесін сомдауда жазушы Зейнолла Сәнік секілді нақтылы дәлдікке емес, көркемдікке барып, тарихи тұлғаның бастан кешкен өмір жолын өз романына шикізат ретінде пайдаланып, қаламгерлік қуатымен соны сипатта суреттеп, тың жатқан тақырыптың оқырманға жол тартуына себепкер болады. Жазушының болған оқиғаларды дәлдікпен емес, өзгеше қалыпқа құя отырып бейнелеп беруі – оның оқырманға эстетикалық ләззат сыйлайтын

қырларын арттырудағы түпкі мұратын таныта-тындай.

Шыңжаң өлкесінің тумасы, болашақ жазушы Қабдеш Жұмаділов төртуыл тайпасының үкірдайы Демежан батыр және оның елі үшін жасаған ерен еңбегі, сұм-дүлейлердің қастығымен дарға асылған ержүрек батырдың қасіретті тағдыры жайына бала жасынан қанық болып өседі. Бірақ зерделі оқырманының биік талғамына қылдай да қиянаты жоқ, қаламы мен қағазына адал суреткер тарихи туындының арқалар жүгін сезіне отырып, бала кезінде желдей ескен халық ауызындағы аңыз бен әпсананың жетегінде ғана қалып қоймай, тың деректерді зерттеп, сапалы дүниені ұсынуға барынша тырысады. Романды оқи отырып жазушының іргелі қағанаттың өткен тарихына барлау жасап, салты мен санасын сараптап, шекара бөлінісіне қатысты деректерге бойлап, біраз тер төккенін аңғарамыз.

Романның бас-аяғы алпауыт монархиялық патшалық үкіметтің тепкісінен зәрезап болған қазақтың 1911 жылға дейінгі ауыр халі Демежан батырдың өмірімен тығыз байланыста, бірге өріледі. Романға арқау болған негізгі оқиғаны Қытай мен Ресейдің шекараны бекітіп, киіз туырлықты, азғантай ғана қазақты екіге бөліп, бір-бірімен байланыс жасауына тигізген кері ықпалы, көшпелі қазақтың мүшкіл ахуалы құрайды.

Романның алғашқы «Жол торабы» бөлімінде екі мемлекет арасындағы шегара бөлісу мәселесі қаралып, оған қатысы Демежан батырдың іс-әрекеті, көзқарасы сөз болады. Келесі бөлімдерінде осы оқиғадан кейінгі елдің ішіндегі тұрмыс-салт жайы, шегара бөлісінің қазақ жеріндегі ел басқару жүйесіне тигізген әсері, соған қатысты қоғамда болған әлеуметтік өзгерістер, қазақ пен қытай арасындағы қарым-қатынастар, елдің ішіндегі әр алуан қақтығыстар, т.б. мәселелер суреттеледі. Романның бүкіл бітімінен шегара сызығының қазақтың басына салған лаңы, оның елдің қабырғасын қайыстырып, іргесін сөге, сергелдеңге салған жайы мен ел билеуге таласқан мансапқұмарлардың халықтың тірегіндей болған Демежанды жарға жығып, түбіне жетуі төңірегіндегі әртүрлі қақтығыстармен таныс боламыз. Жазушының шеберлігінің арқасында мемлекет ішіндегі әлеуметтік топтардың аражігін ажыратып, бірліксіз өмірдің орға жығарын анық сезіне түсеміз.

Романның басты қаһарманы Демежан жайында ғалым Р. Бердібай: «Демежан бейнесі

революцияға дейінгі дәуірде патшаның зорлығына қарсы бас көтеріп, мезгілінен ерте мерт болған көптеген тарихи қайраткерлердің тағдырын еске салады. Бұл бейненің құр қиял жемісі болмай, өмір шындығына құрылғаны да анық байқалады. Шығыс Түркістан жерінен шыққан биік саналы қазақ зиялыларының жиынтық тұлғасын Демежан басынан көре аламыз десек артық емес», – деген пікірі өте орынды айтылған [4;213]. Демежан батырдың бойынан көрініс беретін дара қасиеттері, оның қазақ қамын өзгелерден артығырақ ойлайтын ұлтжандылығы, елдің қараңғы көзін ашудағы әрекеті көпке үлгі болады.

Демежан батыр жайындағы кесек әдеби туынды жайында әдебиет зерттеушісі Р. Бердібай: ««Тағдыр» әдебиетімізде көтерілмеген, тарихтану, халықтану үшін аса қажетті тақырыптардың да мол екенін өз тарапынан дәлелдейді. Қазақтың революцияға дейінгі өмірінің айтылмаған сөздері, ақтарылмаған қатпарлары мол екені еске түседі», – дейді [4;214]. Дегенмен де, Демежан батыр жайлы кең тынысты зерттеу жүргізген жазушы Зейнолла Сәнік бұл роман турасында: «Демежан батыр жөніндегі кең тынысты, кемел құлашты кесек әдеби еңбек – «Тағдыр» романы. 1988 жылы Қазақстанда басылып шыққан бұл романның авторы Демежанға қатысты еңбектерде көп айтылатын Күдері ақынның ұрпағы болғандығы себепті сол дәуірдегі Демежанға қатысты деректерді біршама толық меңгерген, әрі оны сол дәуірдің тарихи уақиғаларымен ұштастыра отырып, оны биік әдеби өрге көтеріп, Демежан образын көркем әдебиет жолымен үлкен тұлға ретінде сомдап көрсеткен. Бірақ, ол көркем әдебиет болғандықтан, әрі кейбір жазба дерек қолына түспегендігі себепті нақты деректен басқаша кеткен жерлері де жоқ емес», – деген пікірді айтады [3,146 б]. Жазушының бұл пікірінің дәлдігіне біз романды оқи отырып көз жеткіземіз.

Роман желісінен таппаған Демежан өміріне қатысты тың деректерді Зейнолла Сәніктің «Демежан батыр» жайындағы тарихи эссесін оқи отырып, ол олқылықтың орнын толтырғандай боламыз. Зерттеушілігі мен қаламгерлігі қатар ұштасқан тұлға Демежанның туған сәтінен бастап, оның басының дарға асылған тұсына дейінгі деректердің барлығын көрсетеді.

«Демежан дүниеге келген кезде бүкіл Тарбағатайды соғыс өрті шарпыған, ел елден, әке баладан, қыз анадан айрылған қанды қырғын заман еді», – деп оның шыңдала түсуіне ықпал еткен жағдайларды баяндайды [3,89 б.].

Қилы тағдырының салдарынан әкесінен айрылып, нағашысының қолында өсуінің, кейін сол елге қалай билеуші болғандығы туралы, ел билеу сәтіндегі халыққа жасаған жақсылығы, кейін келе Демежанның орнынан дәмелілердің артына шам ала түсіп, құртуға қара таппақ болғандардың арам пиғылдарын әшкерелей суреттейді. Демежанға жабылған жаланың бес түрін анықтап көрсетеді: «Бірінші, Демежан елді дүрліктіріп, үкіметке қарсы айдап салып отыр, халық алдында халдайларды қорлады, тыныш жатқан елдің берекесін бұзды; екінші, елді отырақтандырам, егін салдырам деп көшпенді халықтың көктеу, күзеулігін талқандады; үшінші, ішкі Қытайда жазаланып, бұл жерге жер аударылып келген саяси қылмыскерлермен ауыз жаласып, солармен әуендес болды; төртінші, қазақтың ескіден келе жатқан төрелерге құрмет білдіретін көне салтын бұзды; бесінші, ел ішінде берекесіздік тудырып, бейкүнә жандарды жазықсыз абақтыға жаптырды. Сондықтан жұрт мұндай үкірдайды орнынан алдыруды талап етеді, т.б.» – деген еш негізсіз жалаларды жапқандығын санамалап береді [3.152 б]. Демежаннан бір жола құтылуды көксеген залым Мәтеннің арамза пиғылының жүзеге асқандығын суреттеу кезінде оқырманға әсерлендіре түсу үшін автор алдыңғы сарыннан өзгеше баяндауға да көше білген. Осы тұста айта кететін тағы бір жайт жазушы Зейнолла Сәніктің Демежан мен Мәтенді қол алысып, бауырластыруға Оразәлінің біраз әрекеттеніп баққаны жайлы деректі біз Қабдеш Жұмаділовтің «Тағдыр» романының желісінен кездестіре алмаймыз. Сонымен қатар Демежанға айласын асырып, ажалы келмей өмірі үзілуіне себепкер болған Мәтен мен Ысқақтың кейінгі тағдырларын да біз еш жерден кезіктірмеген едік. «Демежан батыр» тарихи эссесінің «Дар ағашы» бөлімінде Ысқақ пен Мәтеннің азапты өмірлері, өзгеге қылған қиянатының өздеріне қайта келіп, тағдырынан тепкі көргендігі де айтылады. «Ұрпақ үні» атты соңғы бөлімінде Демежан батырдың кіндігінен тараған ұрпағы мен оған қатысты әулеттердің қилы тағдырлары жайлы да деректер келтіреді. Сонымен қатар, осы туындыны оқи отырып біз Демежан батырдың айтулы ақындар Әріп, Әсеттермен рухани тамырлас болғанын, әрі өзі де сөз ұстаған ділмәр, кесек тұлға болғанын танимыз.

Демежан батыр жайындағы ел аузында қалған аңыз, қиссалар мен қаламгерлердің батыр рухын таныта түсетін кесек әдеби туындылары оның елжандылығы мен халқына деген сүйіспеншілігінің

өлшеусіз екендігін көрсетеді. Өткеннің өнегесі – батырдың халық үшін жасаған игілікті істері талай бүгінгінің баға жетпес байлығы десек, Демежан ұрпаққа үлгі болары анық.

Әдебиеттер

- 1 Нұрғали Р. Жеті томдық шығармалар жинағы. Т.2. Сөз өнерінің эстетикасы. – Астана: Фолиант, 2005. – 472 б.
- 2 Алпысбаев К. Қазақ әдебиетіндегі тарихи шығарма: таным және көркемдік. – Алматы: Таймас, 2008. – 232 б.
- 3 Сәнік З. Тұғырыл хан. Демежан батыр: тарихи эсселер, ғылыми зерттеулер. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2005. – 269 б.
- 4 Бердібай Р. Тарихи роман: оқу құралы. – Алматы: Санат, 1997. – 336 б.

Reference

- 1 Nurgali R. Seven-volume collection of works. V.2. Art aesthetics. Astana: Folio, 2005. – 472 p.
- 2 Alpysbayev K. Kazakh literature of historical work: knowledge and art. Almaty: Taymas, 2008. – 232 p.
- 3 Sanik Z. Tugiryl Khan. Demezhan hero: historical essays, research Almaty: Kazakhstan, 2005. 269 p.
- 4 Berdybay R. Historical novel. textbook.: Category, 1997. – 336 p.

4-бөлім
**ЭЛЕКТРОНДЫ АҚПАРАТ
ҚҰРАЛДАРЫ**

Раздел 4
**ЭЛЕКТРОННЫЕ СРЕДСТВА
ИНФОРМАЦИИ**

Section 4
**ELECTRONIC MASS
MEDIA**

Mysaeva Karlyga

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: myssayeva.kn@gmail.com,87714460320

SOCIAL MEDIA IN KAZAKHSTAN

In the article of Mysayeva K.N. "Social Media in Kazakhstan" examines the development of social media in Kazakhstan. The main purpose of social media is communication, reflection and organization of social relationships on the Internet. Special attention is given to the development and role of social media on society.

Key words: Kazakhstan, social media, communication.

Мысаева Қарлыга

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: myssayeva.kn@gmail.com,87714460320

Социальные медиа в Казахстане

В статье рассматриваются факторы и концепция развития социальных медиа в Казахстане. Автор отмечает, что основными целями социальных медиа являются коммуникация, построение, отражение и организация социальных взаимоотношений в Интернете. Особое внимание уделено развитию и роли социальных медиа в обществе.

Ключевые слова: Казахстан, социальные медиа, коммуникация.

Мысаева Қарлыга

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: myssayeva.kn@gmail.com,87714460320

Қазақстандағы әлеуметтік медианың дамуы

Қ. Мысаеваның «Қазақстандағы әлеуметтік медианың дамуы» мақаласында Қазақстандағы әлеуметтік медианың даму бағыттары қарастырылады. Әлеуметтік медианың басты мақсаты – коммуникация, Интернетте әлеуметтік қарым-қатынастарды қалыптастыру. Мақалада әлеуметтік медианың қоғамдағы рөлі мен дамуына ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: Қазақстан, әлеуметтік медиа, коммуникация.

Over the past few years in Kazakhstan Internet, access has grown significantly, increasing from a penetration rate of 18 percent in 2009 to almost 73 percent in 2015, according to the International Telecommunication Union (ITU) [1]. Official figures showed some variation. In September 2014, officials claimed that internet penetration had ex-

ceeded 75 percent [2] though in early 2016 the government's estimate stood at 72.9 per cent. [3]. The Ministry of Investments and Development reported that 82.2 percent of households had an internet connection as of January 2016. The number of mobile and fixed-line broadband connections reached 10.2 million and 2.1 million users respectively [4]. The

mobile phone penetration rate grew to 187 percent in 2015, according to the ITU [5]. According to Budde, a telecommunications research and consultancy site, overall mobile subscriber growth rates have declined due to market consolidation, reaching around 31 million subscribers in 2016. Mobile broadband penetration rates reached 61 percent in the same period. [6].

Official statistics do not provide data on the number of urban versus rural connections, but access is more limited in rural areas, where 45 percent of the population resides. Almaty—the most populous city and the business and cultural center of Kazakhstan—accounts for more than 35 percent of internet users, and for more than 55 percent of the ICT industry’s revenue [7]. A study by TNS Central Asia showed that 67.5 percent of active internet users reside in big cities [8]. Most people access the internet from their mobile devices and at home. Free access is available in various public places.

In 2015-2016 Internet, freedom declined in Kazakhstan with lengthy prison sentences handed out to social media users and the introduction of an invasive “National Security Certificate,” which may allow greater surveillance online. In Kazakhstan, regulation of the internet is heavily influenced by the authoritarian government, which blocks websites, uses the legal system to stifle free speech online, and is developing a complex infrastructure to control internet traffic. Despite increases in the numbers of people accessing the internet, with improved affordability and speed, internet freedom is deteriorating. In the past year, social media and communications apps have been cut off on several occasions; numerous blockings were recorded, affecting entire international content-sharing platforms and critical domestic news sites. Annual growth of Internet users, leaving the network at least once per month, up 11%, and for the daily audience of this figure is 14%. My World - the most popular social network in Kazakhstan - (poll results

Institute of Political Solutions). Nearly two-thirds of Kazakhstan (64%) is users of social networks, and 62.4% of them prefer other resources My World. Sociologists Institute of Political Solutions surveyed residents of 16 cities of Kazakhstan the “social network.” The frequency of the “use” of social networks, social scientists state: 28.7% use social network every day, 19.7% - once a week, 10 9% - several times a month. The most active users are the residents of the capital - 75%. Around 35.8% Kazakhstan’s are not users of social networks for different reasons. Among them - “I do not have access to the Internet” (19.8%), “no desire” (9.1%), “I do not know what it is” (6.9%). To the question, “What social network do you prefer?” the majority (62.4%) answered: “My World” (the leader in all regions, except for Astana), in second place - “Classmates” (25.9%), closes the top three Vkontakte (22.7%, mainly due to the capital user). The foreign social networks (Facebook, Twitter, Myspace), according to the respondents’ answers, unpopular in Kazakhstan society. This data conducted in June 2011 in 14 regional centers, Astana and Almaty cities. The number of respondents - 2302. The results of this research published in the website: <http://www.ipr.kz/projects/2/1/28>. An expert on social networks www.SarafannoeRadio.org laboratory published a rating of the top 20 most visited social networking Internet users in Kazakhstan, and the evaluation of social networking and Web 2.0 resources Kaznet. In the ranking presented fully functioning, are in beta testing, newly discovered and claimed, as social networks in Kazakhstan. According to this ranking more than 80% of the users of social networks in Kazakhstan, communicate in Russian. Nevertheless, the presence of the social network version of the Kazakh language, it enhances and gives loyalty to participants, and has a positive impact on the social network and their users. According to the survey the most popular social network in Kazakhstan - is Russian Moi Mir (54%), Vkontakte (26%), Classmates (14%).

Table 1

	Twitter	Facebook	VKontakte	Moi Mir	Odnoklassniki
For	6231	8004	69106	140528	37941
Against	219	209	2652	5180	1356
In total	6450	8213	71758	145708	39297

Then calculated the percentage of votes “for” and “against.”

	Twitter	Facebook	Vkontakte	Moi Mir	Odnoklassniki
For	97%	97%	96%	96%	97%
Against	3%	3%	4%	4%	3%

This table showed us remarkable regularity. The fact that the percentage was the same voted. 96-97% of opponents and supporters of the amendments 3-4% on all platforms. This suggests a relatively good representativeness of the survey. Of course, once again, there is a share of uncertainty and a

weak reflection of the views of those who have their opinion on the situation, different from those shown.

Next, we calculated the percentage of the distribution of social networking accounts among the total number of auditors. Simply this counted the total number of the accounts and the share of each social network in it.

	Twitter	Facebook	Vkontakte	Moi Mir	Odnoklassniki
For	2%	3%	26%	54%	14%
Against	2%	2%	28%	54%	14%
In total	2%	3%	26%	54%	14%

According to the most promoted by the social network in Kazakhstan became Facebook, which scored 118 mentions. The second line is Vkontakte, gaining 75 references, and the third position belongs to the microblogging network Twitter, which scored 41 references in the past month.

Outsider's rankings of popular social networks in Kazakhstan became to Flickr, Gaydпарк, Myspace, My Circle, Friendster [9].

In Kazakhstan active authors on Twitter about 40%, and it is a record figure in social media, and the growth trend twitter saved. Despite statements by a slowdown in the growth of Twitter on an international scale, in Russia, the number of fans of microblogging continues to grow quite actively.

The main trends identified:

- Number of users of social media in Kazakhstan increased the number of active writers and readers.
- The most actively growing network is Twitter.
- The number of public posts and discussion in Vkontakte remains high description of social networks in Kazakhstan.

If we look at the monthly number of messages in each of the social networks, the major growth, as well as in the statistics with the number of Twitter accounts. Despite the fact that Twitter is still primarily a platform for the elite, rating and authoritative Twitters virtually hand over their positions, the number of accounts and the flow of Twitter messages will continue to grow for the next year. This trend is strongly influenced by the tendency towards integration between different social media.

Therefore, nothing heralds the death of the blogosphere. In recent years, there has been a steady trend towards the professionalization of blogging. Social Media in the world and their influence continues to grow, penetrating deeper into the regions. The most rapidly growing and active network – Twitter. Vkontakte becomes not only a network of friends turning into a media-entertainment portal and a platform for discussion. Live Journal user's increases while reducing the authority and becoming more like online media. At the same time, online media are becoming more and more similar to social networks. Social media does not cease to users Love, and therefore Social Media Marketing will not take the position.

Social Media - is a rapidly growing business, which produces in various aspects. The development of business in social networks through online communities - is the key to creating successful relationships, strengthen marketing, allocation from the crowd. The digital age creates different media environment. Reporters are accustomed to operating in cyberspace. As noted earlier, "coverage of international events was a matter of uncomplicated" [10]: it was necessary to wait for the arrival from abroad of any vessel, to interview the passengers, and then - how to run faster to the editor to your newspaper was able to beat the competition and publish news first.

The most common objectives of the visit social networking sites have to chat with friends, upload and view photos, and participate in different online communities, dating to increase business contacts,

downloading all sorts of media files. Active users of social networks are experiencing a slight concern about the confidentiality of personal data.

The Internet is an international computer network that unites the users of computer networks and connects regional, national, local and other networks.

Without the Internet today is not the person is living. The Internet is a “bottomless pit, which filled with information” different content, open to everyone. Social Networks have long been a powerful and efficient channel of communication between brands and consumers.

Statistics show that the number of smart phone users continues to grow steadily worldwide. In developed countries such as Kazakhstan, this figure is an average of 25% per year. Therefore, the “mobilization” of users, and as a consequence, the “mobilization” of social networks should make companies more actively offer their products and services to users of smart phones and tablets.

Shortly we will see how social networks will actively improve the mobile applications to use location-based services, and create new ways for users of mobile communications.

Some Facebook users also continue to grow, and the end of 2013 will amount to 1.2-1.5 billion people projected. Advertising on Facebook is significantly increased to 3-6%. Of course, Facebook will develop and

this direction also. Rather, advertisements themselves will be better, as targeting becomes more subtle.

Many people today do not represent life without social networks. This covers the entire web without making discounts on status, gender or age. Instead of the Internet, to find the information, search, and read something useful, first, millions of people come to the personal pages of “social networks.” Psychologists say that everyone needs to be assessed from others. Social networks provide a person an excellent opportunity to show themselves, their achievements, perhaps embellished and exaggerated. Away from social networking to modern society did not succeed too well, they settled in their life. Today’s citizens do not want to be alone, and easier to find options on the Internet.

To characterize the data, we propose a three-dimensional structure: volume, temporary change, and content. Each of these parameters must be independently described, depending upon the other, and with the type of question asked. Depending on the intended use of data, representing the social media source data and the ability to measure change against the baseline will be crucial.

In conclusion characterizing the volume of messages, tweets, posts, etc. It is important when considering the framework for the activities of social media. Also, changes and fluctuations of several courses of time (e.g., daily, weekly, monthly and annual cycles), the geographical reasons, is also necessary.

References

- 1 International Telecommunication Union, “Percentage of Individuals Using the Internet,” 2000-2015, <http://bit.ly/1cblxxY>.
- 2 “The number of Internet users has reached 12 million,” [in Russian] *Kazinform*, September 19, 2014, <http://bit.ly/1Zlc3Xf>.
- 3 Official response an electronic information request on submitted to the eGov.kz portal, [in Russian] <http://bit.ly/29IIP15>, accessed on July 9, 2016.
- 4 Statistical data of the Ministry of Investments and Development [in Russian], posted on February 5, 2016, accessed on July 9, 2016, <http://bit.ly/29xF7tX>.
- 5 International Telecommunication Union, “Mobile-cellular telephone subscriptions, 2000-2015,” <http://bit.ly/1cblxxY>.
- 6 “Kazakhstan - Telecoms, Mobile and Broadband,” *Budde*, December 09, 2015, bit.ly/1Qic4TS.
- 7 “Revenue of enterprises providing internet access by regions as of January 2015,” [in Russian] *Ranking*, February 24, 2015, <http://bit.ly/1DNjp8a>.
- 8 “Internet audience of Kazakhstan: User portrait and preferences,” [in Russian] *Forbes.kz*, July 28, 2015, bit.ly/1RFwrzM.
- 9 <http://www.GlobalWebIndex.com>
- 10 <http://www.Twitter.lets.imaging>, 2011).

Бакеева Мадина

Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: m.bakeyeva@mail.ru,+77019979976

ТЕЛЕВИДЕНИЕДЕГІ ТОК-ШОУ ЖАНРЫНЫҢ ДАМУ ҮРДІСІ МЕН ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІ

Зерттеудің басты мақсаты телевизиядағы ток-шоу жанрының қалыптасу кезеңдерін қарастыру. Ток-шоу жанрының телевизиялық бағыттағы элементтерін талдау. Еліміздің мәдениетінің қалыптасуына ток-шоу бағдарламаларының қосқан үлесі.

Түйін сөздер: телевизия, жанр, ток-шоу т.б.

Бакеева Мадина

Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова
Қазақстан, г. Алматы
E-mail: m.bakeyeva@mail.ru,+77019979976

Этапы формирования и развития жанра ток-шоу на телевидении

Целью исследования является изучение истории и процесса формирования жанровых признаков ток-шоу на ТВ. Рассматриваются проблемы зрелищности ток-шоу в сочетании с проблемами культурного строительства страны. Автор считает, что визуальная культура восприятия доминирует, оставляя «за кадром» воспитательный аспект телевизионного продукта.

Ключевые слова: телевидение, жанр, ток-шоу, функции, визуальное восприятие, воспитательный аспект.

Bakeeva Madina

T.K. Zhurgenov Kazakh national academy of Arts
Kazakhstan, Almaty
E-mail: m.bakeyeva@mail.ru,+77019979976

Process of inception and development of talk show the genre on TV

The purpose of the research is to analyze and study of the genre of studio discussion on TV. We consider the presence of elements in the popular television direction - the studio discussion. Problems of spectacularity of the studio discussion should be combined with the problems of cultural development of the country. Visual culture of perceptions dominates, leaving a "behind-the-scenes" aspect of educational television product.

Key words: TV, genre, talk show, etc.

Кіріспе

Қазақ телевидениесіне ток-шоу форматындағы бағдарламалардың келуімен бірге саяси-қоғамдық мәселелер жаңа бейнеге ие болды. Олардың шешілу жолдары медиа кеңістікте кең етек жайды. XXI ғасырдың алғашқы он жылдығында әлеуметтік желілерде де көріністерін тапты. Талқыға кел-

генде студия қонақтарымен бірге халықтың басым көпшілігі үйлерінде теледидар немесе әлеуметтік желі форматтары арқылы ток-шоуда қозғалған мәселерге етене қатысып отырды. Халық ой пікірлерін XX ғасырдың соңындағыдай студияға қоңырау шалу, смс хаттары арқылы ғана емес, бүгінгі күні интернет берген мүмкіндіктері арқылы, ал ол ең алдымен асқан жылдамдық пен кең

әлеуметті кеңістік сияқты қол жетімді тәсілдер, әлеуметтік желілер арқылы емін-еркін пікір білдіруге қол жеткізді. Бұл жерде интернет пен әлеуметтік желілерден бөлек тағы бір ерекше атап өтетін өзгерістердің кең орын алып жатқанын атап өткен жөн. Мәселен, әлемдік медиа холдингтер XXI ғасырдың басынан-ақ түбегейлі сандық хабар тарату әдісіне ауыса бастады. BBC, CNN, FOX, т.б. хабар тарату алыптары заман талабына сай жаңа ағымда көш бастап келеді. Сандық технологиялардың хабар таратуда ескі форматтармен салыстырғанда бүгінде беретін артықшылығы оның жоғары сапаға көшуі, экран форматының тұтынушылар арасына кең тараған 16:9 түріне ауысуы, т.б. факторларды атап өтуге болады. Сондай-ақ, компьютерлік мониторлар, смартфондар және планшет секілді жаңа технологиялық мультимедиа құралдары жаңа бейне форматтарды талап етті. Бүкіл әлемдік технологиялық жаһандануға бейімделу қажеттілігі өзіндігінен туындай бастады. Ақпарат қабылдау барысында бейнеге үлкен назар аударылатындықтан оның сапалық және форматтық өзгеріске ұшырауы заңды құбылыс деп есептесек те болады.

Негізгі бөлім

Сандық технологиялардың ілгерілеуі ток-шоу секілді телевизиялық бағдарламаларда үлкен мүмкіндіктер туғызуда. Мәселен, 4:3 форматта түсірілген студиялық бағдарламалар алғашында экранға тек жүргізуші мен студия қонақтарының бір бөлігін ғана енгізе алған болса, бүгінде ортада жүргізушіні, ал көрермендерді экранның екі жағынан да еркін сыйдырып көрсете алады. Бұндай тәсіл экран көрермендеріне студия кеңістігінен бөлек, студия қонақтарының көлемін, сан алуандығын көрсете алады. Яғни, жүргізуші немесе бағдарлама қозғап отырған тақырыптың едәуір үлкен қоғамдық қатынаста, әлеуметтік байланыста екендігін көрсетеді. Сол арқылы экран алдындағы көрермендерде өзекті мәселелерге үлкен қызығушылық туғызып, атсалысуға ынталығын күшейтеді. Міне, дәл осындай эмоционалдық әсер ету құралдары арқылы үлкен арналар өздерінің рейтингтік көрсеткіштерін ұлғайтуда. Интернет сайттар қосылғыштар мен көрермен сандарын арттыруда. Бұл өз тарапынан медиа холдингтер мен интернет кеңістігіндегі кәсіптік мақсаттағы тұлғаларға коммерциялық пайдаларын ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Әсер ету құралдарының медиа хабар тарату кеңістігінде үлкен мүмкіндіктерге ие болуына жоғарыда айтып өткендей телевизиялық форматтың 4:3 тен 16:9-ға өтуі. Кино саласында

кеңінен дамыған режиссерлық, операторлық, монтаждық тәсіл үрдістер мен аудио-визуалдық заңдылықтары (кадр композициясы, музыкалық сүйемелдеу, мизансцена, жарық қою, пландық композиция, т.б.) әсер ету құралдары ендігі сәтте телевидениеде, соның ішінде тікелей эфирде немесе алдын ала түсіріліп алынған бағдарламаларда кең қолданыла бастады. Тікелей эфир барысында кәсіби оператор маман 16:9 форматын кеңінен пайдалана алады. Телевидение саласында кино саласындағыдай кадр композициясының мүмкіндігін кеңінен қолдана бастады.

“Кадр композициясы – көріністік мағлұмат беру үшін әрі автордың ойын жеткізу мақсатында кадр көлемінде детальдар мен заттарды көрсету әрі оларды сол арада орнықтыру”. [1,376 б.]. Кадр композициясын “золотое сечение” немесе перспективалық план қою, линейная композиция, вертикалды және де горизонталды композиция жасау, план ірілігін алыстату мен жақындату мүмкіндіктерін кеңінен пайдалана отырып, экран сыртындағы көрерменге кейіпкердің көңіл күйін терең үңілдіре көрсете де алады. Немесе үлкен рейтингтік көрсеткіштерге ие “ірі” каналдың ток-шоуға арнап жасаған декорациялық қойылымдарын терең, әрі әсерлі етіп көрсете алады. Бұл жерде композицияның атқаратын ерекше еңбегін F. Әбілдинаның “Телевизия өнері: теориясы мен технологиясы” атты кітабында берген анықтамасы арқылы түсінуге болады: “Композиция – бұл жасау, қарастыру, шығармашылықтың заңды құрылымы, оның белгілі бөліктерінің арақатынасы (компоненттер) арқылы тұтас дүниенің жасалуы [1,35 б.]. Осы күні телевизия режиссерлерінің кадр ішіндегі нысандарды алдыңғы немесе артқы планға ығыстырып, кейіпкерлерді бір-біріне симметриялық тұрғыда орналастыруға, композициялық баланс жасауына, экран аумағында қажетсіз, артық элементтерден құтылуға қолдары жетті. Мәселен, бір кадр көлемінде жүргізушінің екі жағында орналасқан екі қонақты көрсеткен сәтте, экран аумағында 4:3 форматындағы еден мен төбенің көлемі азайып, назар тек ортадағы жүргізуші мен оның екі шетіндегі қонақтарға ауды. Және де бір мысал: кинода диалогқа құрылған сахналарда кеңінен қолданылатын түсіру әдісі “сегіздік” (орысша – “восьмерка”), қонақ пен жүргізушінің әңгімесін аса ірі планда, тек көздерін алып түсіре алатындай мүмкіндік береді. Сондай-ақ кейіпкерлердің арасында жақындатпай, студияда орналасқан орнында қозғалтпай түсіруге жол туғызды. Бұндай түсіру тәсілдерін дөңгелек үстелдерде жиі қолданады. “Ток-шоудың” қарапайым үлгісі әбден ысылып кәсіптенген интервьюерлердің қолынан ғана келеді. Ол дөңгелек үстелдер деп аталады” [1,276.].

Сондай-ақ, қазіргі таңда ешбір ток шоу бағдарламасы белгілі бір тақырыпқа немесе кейіпкерге байланысты видео сюжетсіз өтпейді. Сан алуан тағдырлармен сұрақтарына жауап іздеп келген, елдің түкпір-түкпірінен келген кейіпкерлер туралы ақпаратты жүргізушінің ұзақ баяндамасынан гөрі видео сюжет ретінде көрген ыңғайлы. Әрі әсерлі етіп көрерменге жеткізіп, жүрегін желбіретіп, ойын толғандыруға арнайы ойластырылып түсірілген, мейлінше мағлұматты да, көркем жеткізудің таптырмас жолдарының бірі – осы видео сюжет. Алайда, жоғарыда атап өткендей 4:3 форматы авторлардың шығармашылық мүмкіндіктерін толығымен ашуға толықтай келісімен, экран форматының заманға сай өзгеруінен сюжеттік репортаждарды да көркемдік үлгіде түсіруге көмектесті. Осындай әсерлі режиссерлық тәсілдер арқылы ток-шоудың тақырыптарына тереңірек үңілуге және кейіпкерлердің тағдырына тереңінен енуге септігін тигізді.

Сандық технологиялар қазіргі уақытта өмір сүріп жатқан қоғамды шынайы көрсетуге мүмкіндік алды. Жоғары сападағы бейне камералар осы күнгі болмысты жоғары сапалы матрицалардан өткізіп, ешбір сандық жоғалтусыз, түстер мен жарықты өте терең алуға шамасы жетеді. Ақты анық ақ етіп, қараны нақты қара етіп көрсетеді. Тіпті ауыр күйге душар болған кейіпкердің жас тамшысын, қуаныштан күлкісін тия алмағанның шынайы күлкіден ғана пайда болатын нағыз әжімдерді беретін сапаға жетіп отырмыз. Әрине, бұл түсірілімдер көбіне сюжет түсіру барысында қолдануға тиімді. Алайда, студияда да неше түрлі оқиғалар орын алып отырады. Студия ауқымында түсірілетін дүниелер жаңа технологиялармен бірге сандық жүйеде басқарылатын жарық құрылғыларын да талап етеді. XX ғасырдың соңына дейін кейбір студиялар әлі де ескірген, қолмен түзеуге тура келетін құрылғыларды пайдаланып келді. Ал бүгінде, ақпараттың жылдам, әрі қызып тұрған сәтінде көрерменге жеткізуге талпынған уақытта жарық құралдарын арнайы басқару құрылғысы арқылы жүзеге асырылып отырады.

Оған қоса осы құрылғы көмегімен жарықтың арнайы құрылғыларын пайдалана отырып, белгілі бір пішіндегі суреттер салуға мүмкіндік бар.

Міне, жасаймын деген адамға бір қарағанда барлық мүмкіндік бар. Елдің тұрмыс жағдайын зерттеуге, терең ашуға, талқыға салуға үлес қосып отырған отандық ток-шоулардың еңбегі зор. “Айтуға оңай”, “Сөздің шыны керек”, “Айтылмаған әңгіме”, т.б. ток шоулардың қазақ қоғамының ішкі толғаныстарын зерттей келе, сырттан төну қаупі бар факторлардан қорғануға, өзімізді бүгінде қандай қоғам екенімізді түсініп білуге, қазақи болмысымызды тануға экрандарын қосып беруде. Атап өтетін тағы бір кезең, ол әрине, елімізге танымал рейтингі жоғары Қазақстан Ұлттық телеарнасы жайында сөз қозғасак. Бүгінде «Қазақстан» Ұлттық телеарнасы елдегі негізгі ақпараттық ресурс саналады. Қызықты бағдарламалар мен ең оперативті ақпарат көрермендердің көңілін табуға. Ұлттық арна алғашқы хабарын 1958 жылы 8 наурызда таратқан. Содан бері бірнеше ұрпаққа танымал мыңдаған қызықты жобалар жарыққа шықты. Қазір әлемнің әр түкпіріндегі телекөрермендердің телеарналардан онлайн режимде тікелей эфирді тамашалай алатын мүмкіндігі бар. Бұл мүмкіндіктен біздің сайт та шет қалмады. Телеарнаның тегін тікелей эфирі кез келген жанға қолжетімді. 2011 жылдан бастап телеарна толықтай қазақ тілінде хабар таратуға көшті және бүгінде барлық бағдарламаларды қазақи жобалар құрайды.

Қорытынды

Әрине, көптеген жаңа жаһандық технологиялардың келуімен біздің қарапайым өмірді қабылдауымыз бұрынғыдан өзгешерек болып барады. Кез келген уақытта, кез келген жерде, кез келген ақпаратты суырып алып, оқып та, естіп те, көре де аламыз. Жаңа техника жаңаша пайдалану үрдісін талап етеді. Жаңа құрылғыларды басқара алатын, тілін жетік меңгерген мамандарды талап етеді. Ал ондай мамандар біздің елде жеткілікті ме? Әлде сырт мемлекеттерден мамандарды жалдаған дұрыс па? Бұл да бір ток-шоуға өзекті тақырып болып тұрғаны сөзсіз...

Әдебиеттер

- 1 Әбілдина Ғ. “Телевизия өнері: теориясы мен технологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.
- 2 kaztv.kaztrk.kz/
- 3 Ақпараттық бағдарламаның (жаңалық) жасалуы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.
- 4 Телевизионная журналистика: учебник. – 4-е издание. – М.: МГУ, 2002.
- 5 Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. – М., 2007.
- 6 Телевизионное общение в кадре и за кадром. – М.: Аспект Пресс, 2007.

Ложникова Ольга

Старший преподаватель
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: ol_loj@mail.ru, 87772555583

СЦЕНАРНЫЙ ПЛАН И РЕЖИССУРА НА СТУДЕНЧЕСКОМ РАДИО

В статье говорится о том, что написание радиосценария - это создание записи разговорного материала, а представление текста сценария перед микрофоном является лишь «возвращением» записанного и сохраненного разговора. Ведущий должен создать у слушателя впечатление, что он разговаривает с аудиторией, а не читает написанный заранее текст. Автором рассматриваются особенности работы в прямом эфире на примере студенческого радио аль-Фараби.

Ключевые слова: сценарный план, режиссура, радио, монтаж, радиоведущий.

Lozhnikova Olga

Senior Lecturer
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: ol_loj@mail.ru, 87772555583

Scenario and directing on student radio

The article says that writing a radio script is creating a record of the spoken material, and the presentation of the text of the script before the microphone is just a “return” of the recorded and saved conversation. The facilitator should create the impression of the listener that he is talking with the audience, and does not read the text written beforehand. The author examines the features of working on the air using the example of student radio al-Farabi.

Key words: Scenario plan, direction, radio, montage, radio host.

Ложникова Ольга

Аға оқытушы
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: ol_loj@mail.ru, 87772555583

Бағдарламалық жоспар және студенттік радиодағы режиссура

Аталмыш мақалада радио бағдарламасы дегеніміз – материалдың жазылуы, бағдарламаның мәтінін алдын ала микрофонға жазып ұсыну болып табылады. Жазылған әңгімені «қайтаруға» және сақтауға болады. Жүргізуші жүргізер алдына берілген мәтінді оқымай, ол аудиториямен сөйлесіп отырғанын сезіне білу керек. Автор студенттік әл-Фараби радио толқынындағы тікелей эфирдегі ерекшеліктерді, бағдарламаларды бақылайды.

Түйін сөздер: бағдарламалық жоспары, режиссура, радио, монтаждау, радиожүргізуші.

Введение

Написание радиосценария – это создание записи разговорного материала, а представление

текста сценария перед микрофоном является лишь «возвращением» записанного и сохраненного разговора. Весь процесс должен создать у слушателя впечатление, что радиокomentатор разговаривает

со слушателем, а не читает написанный заранее текст. Конечно, чтобы произвести такое впечатление, требуется специальная подготовка, но звучать текст должен искренне и непринужденно.

Безусловно, каждый должен найти свой собственный путь; стиль, подобный данному, рассчитан на спокойный двадцатиминутный разговор и вряд ли подойдет для передачи новостей в сводке последних известий: в этом случае текст должен быть написан гораздо более сжато.

Любой текст труден для чтения. Но для этого есть объективные причины, и важно осознать, что процесс написания слов на бумаге – это очень «грубая» форма сохранения текста. Она не дает вам и половины того, что вы хотите, имея целью добиться недвусмысленного понимания. Она, к примеру, не дает вам никаких идей о том, что должно быть акцентировано. Можно подчеркнуть несколько слов, но это не решит проблемы. Написанные слова не обеспечивают никакого определения их желаемому звучанию, образу сказанного предложения, а ведь большая часть значений слов и фраз передается именно тонкостью интонации. Страница текста никогда не скажет, как она должна звучать с точки зрения скорости или где должна быть пауза. Слова отражают лишь смысл, не более того. Радио является средством информации, которое чрезвычайно легко выключить; вы говорите для людей, свободных в своих действиях, так что самое первое предложение должно быть интересным. Поэтому не стоит тратить много времени на «погружение» в тему разговора, а есть смысл начать с очень интересной, относящейся к делу идеи, или хотя бы с чего-то необычного. А затем нужно развивать мысль таким образом, чтобы было понятно, о чем вы говорите: не дайте слушателю ни на секунду усомниться в полезности прослушиваемого!

Основная часть

«Первое предложение должно заинтересовать, второе – дать информацию». Это «золотое правило» крайне упрощено, но идея в нем заключена правильная. Теперь вы просматриваете ваш список пунктов, логически соединяете их друг с другом, нанизываете их последовательно, как бусы на нить. И всегда ясно понимайте то, что вы делаете [1].

Последнее утверждение следует объяснить подробнее: если вы подошли к трудному месту в сценарии, можно включить фразу: «Как я могу это объяснить?» Впоследствии это явится

сигналом, что вы можете приступить к расширению темы. Или вы можете закончить пункт и подсоединить его к следующему – при помощи слов: «Пойдем дальше и посмотрим, что это практически нам даст». Для вашей аудитории это будет ясным показателем, что вы хотите представить новую тему (в данном случае, переходя от теории к практике). Такие «индикаторы» обычно называются «указателями», и в сценарии их довольно много. Проблема в том, что в написанном виде, они могут показаться довольно нудными, но на напечатанном листе они выглядят гораздо более практично – в виде заголовков параграфов. Когда материал читается, они звучат вполне подходяще; несомненно, без таких «указателей» слушателю легко потерять ход ваших мыслей.

Следует еще раз отметить, что общий стиль речи на вещании должен быть разговорным. Это не значит, что он должен быть небрежным или случайным: некоторые беседы могут носить официальный характер, при написании текста новостей выбирают более сжатую форму изложения. Но когда журналист пишет короткие рубрики для радиожурнала, составляет прогноз погоды или гороскоп, обзор печати, они должны звучать не как литературное произведение, а как разговор между людьми.

После записи отдельных фрагментов программы она нуждается в монтаже.

Технические приемы исполнения монтажа также очень разнообразны. Первый и наиболее простой – это монтаж «встык», когда формирующие элементы, а именно акустические выразительные средства, идут друг за другом без пауз [2].

Сочетание разных вариантов монтажа позволяет добиться в каждом конкретном случае максимальной выразительности и реальности звукового изображения. Поэтому при выборе варианта монтажа нужно следовать принципам целесообразности, правдивости, выразительности, сочетаемости отрывков литературного текста и акустических средств, художественным замыслом. Правильно подобранный способ монтажа может создавать дополнительные нетекстовые образы и эффекты воздействия на эмоции слушателей.

«Прямой эфир – это всегда фиксация мгновения, *описание ситуации* устами ведущего-журналиста. Отсюда неизбежна субъективная форма изложения, когда автор с полным правом говорит от первого лица, от своего «я» о своем видении события и о своем впечатлении. А значит, именно в этом случае

требуется особая индивидуализация языка, голоса, манеры повествования» [3].

Вот, например, как по-разному начинают передачи ведущие на радио Аль-Фараби:

Катя: *Доброе утро всем, кто в данный час решил настроиться на радио Аль-Фараби и в ближайшие 10 минут в эфире с рубрикой «Культурная лавка» буду я Мороз Екатерина и моя соведущая Манке Асель Ну что ж, мы готовы начинать.*

Асель: *Даже в век цифровых технологий люди очень любят книги. Чаще, как дань современности, произведения читают в электронном формате, но бумажные книги еще долго будут не только существовать, но и находить своих почитателей. Но сейчас мы задаемся таким вопросом, есть ли современные казахские авторы? И пользуются ли они популярностью среди наших граждан или за пределами страны?*

(Сценарий передачи радио «Аль-Фараби» от 19.04.2017)

У следующей пары ведущих своя манера ведения передачи:

Салтанат: *Доброе утро, уважаемые радиослушатели!*

Тамила: *Мы надеемся, что утро у Вас действительно доброе, ведь за окном наипрекраснейшая погода. Не побоюсь опередить метеорологов, но проблески весны уже дают о себе знать! Не так ли, Салтанат?*

Салтанат: *Абсолютно с тобой согласна, Тамила! Да это даже по тебе заметно. Ты сегодня особенно красивая, весёлая, жизнерадостная. Тебя выдаёт твой румянец на щеках... хм, а ведь это неспроста, давай колись, кому надо сказать спасибо?*

Тамила: *Эххх...расколола! Всё, я снимаю шляпу перед Вами, Салтанат! Сегодня прекрасный день, этому свидетельство прекрасная погода и весь Казахстан, которому мы хотим поведать об отечественных новостях из мира шоу-бизнеса.*

Салтанат: *Да, уважаемые друзья, мы раскрываем карты!*

(Сценарий прямого эфира радио «Аль-Фараби» от 05.04.2017)

Проблемы возникают, когда передачи станции являются достаточно разноплановыми: материалы информационных агентств, «живые» передачи новостей, программы, не содержащие рекламу. Комментатор, читающий новости республиканского масштаба, должен избегать некоторых особенностей произношения, вполне допустимых в передаче, основанной на чтении материала с сайта университета (где обработка

информации совершенно иная). Редактор новостей должен прослушивать все передачи новостей, идущие в эфир, независимо от их источника, – и, соответственно, давать советы диктору. Слушатели крайне чувствительны к неправильному произношению близких им имен и названий. Радиостанция, на которой неправильно произносятся местные географические названия, теряет доверие слушателей; дикторы, неверно произносящие имена людей, считаются невоспитанными или невежественными. Сложность в том, что сами слушатели могут быть не согласны с правильной формой произношения. Тем не менее, радио должно прилагать энергичные усилия для обеспечения последовательной обработки географических названий в своем районе. Политика станции – изучение фонетических особенностей произношения «образованной части местного населения»; новый сотрудник, поступающий в штат станции, должен как можно скорее с ними познакомиться.

Прямой эфир очень разнообразен тематически. Предлогом для его проведения могут быть и спортивные соревнования, и культурно-массовые мероприятия, и приезд интересной личности. Обязательное условие – корреспондент должен быть непосредственно на месте события, принимать в нем участие, чтобы с полным правом рассказать о нем точно и увлекательно. Но именно это условие в определенной мере часто сужает выбор темы для прямого репортажа. В основном этот выбор реален в том случае, если мероприятие или намечено заранее (спортивный матч, официальный визит, премьеры спектакля и т.п.), или на место события есть возможность попасть, пока оно еще длится (стихийное бедствие, пожар, несанкционированный митинг и т.п.); если корреспондент непреднамеренно оказался на месте события и имеет возможность сделать аудиозапись или если репортаж делается непосредственно после события, когда есть возможность опросить очевидцев [4].

Особенности работы над программой как в прямом эфире, так и в условиях студии подразумевает неперенное взаимодействие журналиста и радиорежиссера в любом направлении радиовещания, а особенно в радиопублицистике, где ведущий программы вместе с режиссером добиваются наиболее значительного рационального и эмоционального наполнения программы, будь то выпуск новостей, интервью, беседа в студии, ток-шоу, развлекательная программа и т.п.

Надлежит помнить бесспорную истину, что радиожурналист является не только автором собственной передачи, но ее исполнителем. Поэтому в качестве ведущего программы он должен иметь представление в определенной степени об основах актерского мастерства, понимать и располагать информацией об особенностях деятельности режиссера на радио, владеть режиссерскими навыками. Это, несомненно, поможет ему в повседневной работе, ведь, к сожалению, режиссер на небольшой радиостанции приходит на помощь не всегда.

Вот, например, одна из передач студенческого радио Аль-Фараби:

Саиа: Здравствуйте дорогие радиослушатели! Погода за окном начала нас баловать солнечными теплыми деньками, но иногда ещё шутит дождем и даже снегом!

Адиль: Но наше настроение ничем не испортить! Сегодня в эфире Александра Терпиловская

Саиа: и Адиль Рымбек.

Адиль: Тема нашего эфира: Юмор. Позитив. И влияние его на нашу жизнь. Смех — загадка природы. Мы знаем множество полезных свойств смеха, но пока не можем ответить на самый главный вопрос: зачем природа наградила нас смехом? Впрочем, кое-что о смехе всё-таки известно.

Саиа: Но самое интересное, что на нашем телевизионном поприще существуют десятки юмористические программ. А ведущее место занимает, конечно же программа КВН. Шоу-игра охватила не одну страну, организывают подобные программы, ведут ожесточённую борьбу за титул самых смешных юмористов.

Адиль: и наш университет не исключение. В нем есть команда КВН. И один из участников сегодня в нашей студии.

(Сценарий прямого эфира радио «Аль-Фараби» от 12.04.2017)

Коммерческое вещание в начале своего существования обходилось без профессиональных режиссеров. Соответствующий технический уровень записи и воспроизведения, нужные музыкальные наложения производили звукорежиссеры (саунд-дизайнеры). Журналисты в меру своего профессионального мастерства, понимания особенностей станции или канала и выразительных средств радиожурналистики сами составляли свою передачу, программу или программный блок, сообщая им определенное своеобразие. Но отсутствие работы радиорежиссера очень скоро стало сказываться на качестве конкретных передач и вещания в целом.

Режиссер информационного и публицистического вещания работает не с артистами, а с журналистами радио – авторами, которые в то же время и озвучивают свои передачи, и с гостями программы – людьми, которые как правило, в первый раз пришли в студию. Но принципы, методы и приемы, разработанные мастерами художественного вещания, оказываются полезными и здесь.

При этом очень значимо, чтобы режиссер радио видел единую панораму не только собственной конкретной передачи, но и всей программы, канала, отчетливо представлял бы себе своеобразие данной радиостанции. Тогда программы, создаваемые им в тесном творческом сотрудничестве с журналистом, который часто является автором, исполнителями, саунд-дизайнером, музыкальным редактором, продюсером, будут, с одной стороны, колоритными самостоятельными работами, с другой – характерным элементом вещания данной станции, неотделимой составной частью акустического образа, который сложился у канала – в зависимости от проблематики, формата, направленности, адресности, тематики выпусков и т.п.

Выводы

Режиссер и журналист не должны чувствовать себя автоматическими исполнителями чьей-то идеи или какого-либо заказа. Они должны быть создателями, иметь свою точку зрения, способность говорить «нет», высокими нравственными устоями, значительной культурой и безупречным вкусом. Эти качества позволят и корреспонденту, и автору, и радиорежиссеру обрести свое своеобразие и стать заметной фигурой на канале.

Профессиональный режиссер, даже если у него есть профессиональные помощники (операторы, наладчики, звукорежиссеры), должен уметь все делать сам. Это дает ему свободу действий, оказывает поддержку в творческих поисках и экономит время.

Творческая работа режиссера над передачей начинается с его знакомства с текстом. В связи с оперативной обстановкой ознакомление с текстом, как правило, происходит персонально. Лучше всего, конечно, было бы собрать всю творческую группу: журналиста, ведущего (диктора), режиссера, музыкального редактора, саунд-дизайнера и исполнителей. И хотя в этом случае любой может сообщить свои пожелания, относительно звукового оформле-

ния, изменений в сценарии и т.п., но последнее слово всегда должно оставаться за режиссером. Однако он должен уметь доказать и аргументировать свою точку зрения, и если режиссер имеет достаточно большой авторитет, то, как правило, вся творческая группа соглашается с

ним и начинает работу с хорошим настроением и уверенностью в успехе.

Успешно работает коллектив, в котором режиссер имеет истинные качества лидера. Это можно сказать и про журналиста, который осуществляет функции режиссера программы.

Литература

- 1 Радиожурналистика: учебник / под ред. А.А. Шереля. – М., 2000.
- 2 Велитченко С.Н. Принцип формата в современном радиовещании и его специфические особенности. – Алматы, 2002.
- 3 Смирнов В.В. Формы вещания. – М., 2002. – С.5.
- 4 Ложникова О.П. Теория и практика радиожурналистики. – Алматы: Казахский университеті, 2015.

References

- 1 Radiozhurnalistika: Uchebnik / pod red. A.A. Sherelya. – M., 2000.
- 2 Velitchenko S.N. Princip formata v sovremenном radioveshhanii i ego specificheskie osobennosti. – Almaty, 2002.
- 3 Smirnov V.V. Formy veshhaniya. – M., 2002. – С.5.
- 4 Lozhnikova O.P. Teoriya i praktika radiozhurnalistiki. – Almaty: Kazaxskij universitet. – 2015.

5-бөлім
БАСПА ІСІ ЖӘНЕ ДИЗАЙН

Раздел 5
ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО И ДИЗАЙН

Section 5
PUBLISHING AND DESIGN

Мухатаева Қоңыр

Филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: tantal.km@mail.ru, 87013198961

ЖАПОН БАСПА ІСІ ТАРИХЫНАН

Мақалада баспа саласының тарихы, өзінің даму кезеңдері бар, бүгінгі күнде әлем әдебиетіне үлкен үлес қосып отырған Жапон баспа саласы туралы сөз болады. Экономикалық даму, ғылым мен техника жағынан үлкен жетістіктерге қол жеткізген Жапония – мәдениеті өте жоғары, білім жетістіктері дамыған мемлекет болып қалыптасуына кітап ісінің қосқан зор үлесі туралы айтылады. Салалық, мамандандырылған, әмбебап баспаларының даму жолдарынан мағлұмат аламыз.

Түйін сөз: Жапон баспа ісі, баспалар, кітап басу, свиток-макимono, эмакимono.

Мухатаева Қоңыр

Кандидат филологических наук, старший преподаватель
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: tantal.km@mail.ru, 87013198961

История издательского дела Японии

В статье говорится об истории издательской деятельности, этапах развития и влиянии японской издательской отрасли на мировую литературу сегодня. Издательская индустрия Японии вносит большой вклад в развитие экономики, науки, техники и культуры страны. Автор полагает, что формирование высокого уровня экономического развития и образования в Японии состоялось благодаря, в том числе, достижениям книгоиздательской отрасли. Также в статье содержатся сведения о развитии отраслевых, специализированных, универсальных издательств.

Ключевые слова: японское издательство, полиграфия, книгоиздание, ролл-макимono эмакимono.

Mukhatayeva Konyr

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer
Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: tantal.km@mail.ru, 87013198961

The history of the Japanese publishing industry

This article refers to the history of publishing, its stage of development and the impact of the Japanese publishing industry in the world literature today. Milestones in the history of publishing, which makes a great contribution to world literature today will focus on the Japanese publishing industry. Economic development, science and technology, culture, Japan has made great strides in terms of state formation with a very high level of education, thanks, including advances in publishing activities. We get information on how to develop industry-specific universal publishers.

Key word: Japanese publishing, printing, book publishing, roll-makimono emakimono.

Кіріспе

Жапон елінің бір ерекшелігі – халқының құрамына қарай бірұлтты ел болып келетіндігі. Жапондықтар халықтың 99%-ынан астамын құрайды. Бұдан басқа қытайлар, корейлер, американдықтар тұрады. Жапон елінде ертеден келе жатқан екі негізгі дін бар: синтоизм және буддизм. Дінге сенушілер қатар өмір сүріп жатқан осы екі дінді де тұтынады. Ресми тілі – жапон тілі. Жапон тілі өте ерекше және басқа тілдік топтардың бірде-біреуіне қосылмайды. Әрі иероглиф, әрі буындық әліппе ретінде пайдаланылатын қазіргі жапон жазуының жүйесі де өте күрделі. Кейінгі кезеңде экономикалық даму жағынан, ғылым мен техника жағынан үлкен жетістіктерге қол жеткізген Жапония – мәдениеті өте жоғары, білім жетістіктері дамыған мемлекет болып есептеледі. Жапония – балаларды ең ерте жастан бастап оқытып, тәрбиелеуге үлкен көңіл бөлетін бірден-бір жоғары мәдениетті, жаппай сауатты ел. Жапонияда университеттердің саны бүкіл Батыс Еуропадағыдан көп. Бұл ел – байырғы мәдениетті, әсемдікті және тұрмыс дәстүрін берік сақтаған, жапондық өмір салты дейтін түсініктің құрамына енетін ежелден келе жатқан мәдениетті ел. Халқы 130 миллионнан астам. Үлкен қалалары: Токио, Иокогама, Осака, Нагоя, Саппоро, Кобе, Киото, Фукуока, Кавасаки, Сайтама.

Негізгі бөлім

Жапонияда оқу-ағарту ісі VI-VII ғасырдан, храмдарда «тэракоя» деген мектептерін ашып, оқушыларды будда дініне оқытудан басталған. Жапониядағы білім алу жолы кітаптың пайда болуымен де тығыз байланысты. Жапонияда бірінші жазуы бар ескерткіштердің сақталған уақыты V ғасырдың бірінші жартысы болып есептеледі. Сол ғасырға жататын қылыштағы жазуларда 430-шы жыл делінсе, Суда-Хатиман сарайынан табылған айнадағы жазулар 443-шы жыл делінген, бірақ бұлардың бәрі қытай тілінде жазылған, соған қарап Қытайдан әкелінген деген болжамдар бар. [1] Бірінші қолжазба кітаптар қытай тілінен жазылып алынған, сонымен бірге өз тілінде жазылған кітаптардың пайда болуы біздің эрамыздың VIII ғасыры деп есептеледі. Бұл қолжазбаларға жататындар: «Кодекс Сетоку-Тайси», «Записки древности», «Анналы Японии», «Описание земель» т.б. басылымдар болған [1]. VII-VIII ғасырларда Жапонияда арнайы кітап жазатын шеберханалар болған, ол шіркеудікі болғанмен тек діни кітаптарды

ғана емес, үкіметтің, мемлекеттік құжаттарын, ауқатты бай феодалдардың да құжаттарын жазып беріп отырған. XVII ғасырда мәдениеттің дамуы, білім мен кітап саласының сұранысына орай қалалық шеберханалар көбейеді. Ол кездің кітаптары шиыршық түтік сияқты оралған қағаз свиток-макимоно формасында болды. Қағаздар лента сияқты бір-біріне жалғасып жасалынады. Жазудың көлеміне қарай, лентаның ұзындығы да әртүрлі болып келген. Бұл қолжазба кітаптың мазмұнына қарап отырып, сол кездің мәдени дамуының көрінісін білуге болады. Басында поэтикалық немесе тарихи хроникалар көшіріліп отырылды. Ал IX-XI ғасырларда повестер, әдеби шығармалар көшіріліп жазуды бастаған.

X-XI ғасырларда иллюстрациялы әдеби, тарихи, діни сюжеттерге суретті қолжазба кітаптар – эмакимоно пайда бола бастайды. Суреттерді қағазға не жібекке салып отырған, шиыршығын жазғанда әдемі панорама пайда болған. Бірақ сол кездің салынған бұл қолөнерінің авторлары жөнді сақталмаған, бүгінгі күнге жетпеген.

Жапондардың қолжазба кітаптарында діни бағыты буддизмді насихаттайтын және түсіндіретін әдебиеттер көп болған. XVII ғасырдың екінші жартысынан ксилография өнері дамиды да гравюра-иллюстрация саласы дамиды.

1590 жылы еуропалық миссионерлер Жапонияға баспа станогын, шрифт әкеп, бірінші кітап басып шығарған, бірақ олар біздің заманымызға сақталып, жетпеген. Қытайдан әкелінген жылжымалы мыс литермен 1615 жылы кітап басады, сонымен бірге ағаш литерлер де қолданылады. XIV-XVI ғасырларда басылып шыққан кітаптардың тираждары 100-200 данадан аспаған, себебі кітап басу өте қымбат дүние болып есептелді.

Ойтолқы

Жапонияда кітап басу саласына Қытайдың ықпалы үлкен болды. XIV ғасырға дейін тек буддизмнің кітаптары, соларға түсіндірмелер басылып отырылды. Кітап басу ісі дін басшыларының иелігінде болды. Сол себепте әр шіркеу өзінің діни кітаптарын шығарды.

Кейінірек, XIV ғасырда кітап басу ісімен ауқатты әскери үйлер де айналысады.

Ал XVI ғасырда жекеменшік баспаханалар пайда бола бастайды. Солардың ішінде ең үлкені Дээ Хоан (1564-1640). Бірінші жекеменшік баспагер медициналық кітаптарды шығара бастайды. XVII ғасырда кітап басу қарқындап

дамиды. Кітап басудың орталығы Еходзи провинциясы болды. Бұл жерде ескі қолжазба кітаптар «Анналы Японии», «Повесть о междуусобных войнах» кітаптары басылды. XVII ғасырдың ортасына дейін кітаптар қытай тілінде басылды. Жапон тілінде басылған бірінші кітап XVII ғасырда «Повесть о междуусобных войнах» кітабы «Фусюндэ» баспаханасынан 1652 жылы басылып шығады. Бұл ғасырда жапон классикалық әдебиетіне, көне ескерткіштерге қызығушылық артады. Осы ғасырдың ішінде 757 атаумен кітап басылады [2].

XVII ғасырдың аяғында кітап басу ісі дінбасшыларының құқығынан шығып, дербес сала болып қалыптасады. Баспа ісі коммерциялық және меценаттық саламен дамиды. Бай, феодалдар үкіметтің тапсырысымен не өз қалауларымен өте қымбат, тарихи көп томдық кітаптарды басып шығара бастайды. Осы кезде бірінші баспа сериясы пайда болады. Зерделі ғалым өзі зағип Ханава Хокинти классикалық шығармалардың үлкен тобын жинап, редакциясын жасап, «Гунсуруйдзю» сериясымен 655 том етіп шығарады. Ғалым бұл жұмысты жинаумен 40 жылдан астам айналысқан. Японияда және халықаралық японистикада бұл серия ең маңызды ескерткіш болып есептеледі [2].

XIX ғасырдың екінші жартысында баспа екі салада дамиды. Біріншісі – ғалымдар баспасы болса, екіншісі коммерциялық баспалар. Біріншісіне Фукудзава Юкити, Накамура Масанао, Танаки Укити баспалары жатады.

Фукудзава Юкити – үлкен ғалым, қоғам қайраткері, Токио университетін ұйымдастырушылардың бірі, 1872 жылы өз типографиясы мен баспасын ашады.

Накамура Масанао – педагог-ғалым, «Мэйрокуся» қоғамын құрушылардың бірі, мақсаты батыс халқының ғылыми жаңалықтарын, жетістіктерін мемлекет саласына енгізу болып табылады.

Танаки Укити – ғалым, экономист, тарихшы 1887 жылы жартылай коммерциялық баспасы мен типографиясын ашады. Өзінің экономика, тарихқа байланысты еңбектерін басады, сонымен бірге «Жапонның үлкен библиографиялық сөздігін» шығарады.

Екінші коммерциялық типтегі баспалар журнал басылымын, одан соң кітап басылымын шығарып отырады.

Кейінірек әмбебап баспалар да өз жұмыстарын бастайды, соның ішінде ең үлкені «Хакубункан» баспасы 1887 жылы негізі

салынған. Екінші баспа ол да 1887 жылы негізі салынған «Мингьюся» баспасы. Екеуі де әуелі журнал басумен айналысып, одан соң кітап басуға көшкен.

Бірінші әдеби көркем шығармалар басатын баспалар «Сюнъедо» (1878) тек қана көркем әдебиет басылымдарын шығарады және «Фудзамбо» – анықтамалық әдебиеттерді басады. «Синтуся» 1896 жылы ашылған, шет ел көркем әдебиетін басады. Соның ішінде орыс әдебиетінен И.С. Тургеновтің, Л.Н. Толстойдың шығармаларын басып шығарған.

Қоғамда болған әлеуметтік өзгерістер Жапонияда кітап басу саласына да ықпал етеді. 1926 жылы Жапонияда бірінші марксистік баспа «Кайдзося» ашылады. Ол өзінің бірінші басылымы етіп Маркстің еңбектерін жапон тіліне аударып шығарды. Бұл кезде жапон зиялыларының алдында «халыққа қол жетімді» мәдениет пен әдебиет жасау тұрды. «Кайдзося» баспасы 1926 жылы халыққа қол жетімді етіп, 25 томдық, әр томы 500-600 беттен тұратын «Қазіргі күнгі Жапон әдебиетінің жинағын» басып шығарады, оның құны 1 иеннен болады. Жапония үшін бұл «кітап әлеміндегі революция» болады. Бұл серияның жетістігі коммерциялық баспаларға да ой салып, енді «біриендік» кітаптар жаппай шыға бастайды. Бұл сериямен жиырмамыншы ғасырдың екінші жартысында жаппай, баспалардың бәрі шыға бастайды.

XX ғасырдың басында Жапонияда сөздік-анықтамалық басылымдар көптеп шығарылады. 1903 жылы европалық үлгіде бірінші жапондық энциклопедия шығады. 1901-1911 жылдарда әр томы салалық болып «Жапон энциклопедиясының» 10 томы шығады. 1902 жылы «Марудзан Кабусики» баспасы «Британика» энциклопедиясының 35 томын жапон тіліне аударып шығарады [3].

Жапон жазуларының күрделілігі, жапон тілін, білімін үйреніп-зерттеу үшін әуелі жапон тілінің өзін меңгеру керек болды. Сол себептен де Жапонияда көптеген сөздіктер шығарыла бастады. Бұл үлкен жолда бірінші баспа жұмысын бастаған 1914 жылы ашылған «Хейбонся» баспасы болды. «Энциклопедиялық сөздік» (15 т), «Түсіндірме сөздік» (26 т), «Библиографиялық сөздік» (19 т), «Ғылыми сөздік» (19 т), «Әлем тарихы сөздігі» (25 т), «Әлемдік энциклопедия» (32 т) шығарылымдары бірнеше мәрте басылып шығады [4]. Бірақ, осындай жақсы қарқынмен дамып келе жатқан Жапон мәдениеті мен әдебиетіне, Жапониядағы соғыс үлкен әсер етті. 1938 жылы шыққан қағазды пайдалануға шектеу

қою және полиграфиялық құрал-жабдықтарды шығаруға тыйым салынған заңнан кейін кітап баспа саласы тоқтап қалады. 1940 жылы «Жапония баспа ісінің ассоциациясы» құрылған соң, баспа саласы одан да әрі құлдырады, себебі ассоциацияның мақсаты барлық қолжазбаларды қарап, прогрессивті бағыттағы басылымдарды жібермей ұстап қалып отырды. Қысқаша айтқанда цензураның қызметін атқарады. 30-40 жылдары Жапон кітап саласының тақырыбы мүлдем өзгеріске ұшырады, сонымен бірге көлемі де азайды. Тақырыбы жағынан шовинизмді насихаттайтын кітаптар шығарылып, «тақырыбы жақпайтын» кітаптар өртелінді. 1941 жылдары репрессия, бомбылау, елде болған бүліншіліктің кезінде 6 мыңнан астап баспалар мен кітап саласындағы мекемелер жабылды.

Жапонияда екінші дүниежүзілік соғыс біткен соң, 1946 жылдан кітап басу саласы қайта гүлденуді бастайды.

Бүгінгі күнде Жапония кітаптың оқылуы, кітаптың сатылуы және оқырманы жағынан әлемде екінші орынды иеленіп келеді. Ал жалпы кітап басылымы жағынан АҚШ, Ұлыбритания, Германия мемлекеттерінен кейінгі 4-5 орындарды иеленеді. Жаппай жоғары сауатты ел болғандықтан, Жапонияда кітап басу саласының түрі де өте бай болып келеді. Баспа саласын ұйымдастыруда Жапонияда орналасу жеріне де көп көңіл бөлінеді. Баспа саласының 2/3 Токио қаласында және Осака мен Киото қалаларында орналасқан. Соңғы жылдары баспа салаларын екі бағытқа бөлуге болады. Біріншісі – әмбебап, екіншісі – мамандандырылған. Мамандандырылғанда тек бір ғана салаға ғана емес, бірнеше сала бойынша шығаруға қалыптасқан. Жапон кітап басылымдарының жоғары деңгейі, әрине, полиграфиясының да жақсы дамуымен байланысты екені сөзсіз. Өте жоғары деңгейдегі бәсекелестікте, тек жоғары сапада өнім шығарған полиграфиялар ғана өздерін сақтай алады.

Жапонияда баспалардың типографиялары жоқ және олар өздері кітап таратумен де айналыспайды, оны сол жұмыстармен айналысатын агенттіктерге тапсырады. Бұл саланың ішіндегі ірілері: «Топпан групп» концерні, өз құрамында 80-ге жақын полиграфиялық компанияларды біріктіреді. Екіншісі – «Даи ниппон принтинг» 1876 жылы негізі салынған, бұл үлкен полиграфиялық кәсіпорындарының басылымдары тек Жапонияда ғана емес, шет мемлекеттердің де алдарында беделдері жоғары.

Жапония кітап тарату саласының өзінің қалыптасқан дәстүрі бар. Баспалар өздері же-

ке дүкендер ұстамайтындары үлкен орталық фирмалармен байланыста болады. Кітап тарату сұраныс қабылдау жүйесі бойынша жүреді. Интернет-магазиндермен қатар, ұсақ дүңгіршек, делдалды кітап сату саласы да қызмет атқарады. Солардың ішінде үлкен кітап сататын фирмалар «Марудзэн», «Наука», «Ниппон Сюппан», «Ханбаи», «Токио Сюппан Ханбаи», «Курита Сюппан» ж.б. [4]

Жапония халықаралық кітап сауда саласында үлкен бәсекелестікке ие мемлекет.

Бірінші рет 1853 жылы Европа елдері мен АҚШ-тан Жапонияға кітап әкеліне бастайды. Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін шет елдермен тек «Токугава Шогунате» фирмасы ғана тұрақты байланыс жасады. Кітап басылымдары тек Қытайдан ғана әкелінді. Ал 1946 жылдан кейін кітап импорты қайта жанданып, тұрақты түрде өсіп келеді. Келіп түсетін кітап өнімінің 80%-ы Жапонияға Ұлыбританиядан, АҚШ, Германия, Франциядан әкелінеді. Сонымен бірге Жапонияның өзі де кітап өнімдерін экспортқа шығарады. Негізгі жіберетін мемлекеттері – АҚШ, Ұлыбритания, Австралия. Экспортқа шығаратын кітаптарының 60% ағылшын тілінде шығарылады. Экспорт пен импортқа баспа өнімдерін дайындайтын ең үпкен фирмалар «Джапан павликейшн трейдинг» және «Юнайтед павлишерс сервис» болып табылады. Жапонияның үлкен баспа салалары «Мәдени бірлестіктегі Жапон баспагерлерінің Ассоциациясына» біріге отырып, Жапон баспа өнімдерін өз елдерінде және шет елдерге насихаттау жұмыстарын жүргізеді. Халықаралық ақпараттық «Жапонияда басылған аннотациялы кітап каталогын» шығарып тұрады. Халықаралық жәрмеңкелер, Жапон кітаптарының көрмесін ұйымдастырып отырады. Жапонияда сонымен бірге «Жапон журнал шығарушылар ассоциациясы», «Жапон кітап таратушылар ассоциациясы», «Жапон кітап импортерлер ассоциациясы» т.б. бірлескен ұйымдар жұмыс атқарады.

Кітап шығару құрылымына зер салсақ, шығарылған кітап басылымдарында бірінші орынды көркем әдебиет басылымдары алады. 35% қоғамдық-саяси және 30% балалар әдебиетінің үлесіне тиеді. Көпшілік сұранысына көп томдық пен сериялы басылымдар ие. Өнертану саласында «Әлем шедевры» (80 том), «Жапон шедеврлары» (50 том), «Жапонияның мәдениет, өнер және көрнекті жерлері» (жапон тілінде 500 том, ағылшын тілінде 40 том) басылымдары өтімді. Сериялық басылымдардың

ішінен көркем әдеби жанр саласынан «Жапон әдебиетінің антологиясы» (80 том), «Жапон поэзиясының қазынасы» (31 том), «Жасөспірімдер кітапханасы» (280 том) т.б. басылымдарын атауға болады [4].

Алдыңғы қатарлы кітап басатын баспалар Коданся (Азиядағы үлкен баспа), Гаккэн, Сёгакукан, Иванами сётэн.

Коданся-1909 жылдан ашылған әмбебап баспа. Әртүрлі тақырыптағы кітап басылымдарын шығарады. Солардың ішінен мына серияларды атап өтуге болады: «Әлем музейі», «Тутанхамон алтыны», «Альпы», «Иллюстрацияланған балалар энциклопедиясы» ж.б. Баспаның негізін салушы Сэйти Номаның құрметіне баспа жыл сайын «Әлем сыйлығын» тағайындайды.

Иванами сётэн – 1913 жылдан жұмыс істеп келе жатқан әмбебап баспа. Жылына 300-400 ден астам атаумен кітап шығарады, әсіресе ғылымның бар саласынан ғылыми монографиялар шығарумен ерекшеленеді. Баспа сонымен бірге жұмсақ мұқабамен арзан басылымдар шығарады. Оның шығаратын үш сериясы аса өтімді. «Иванами классиктері», «Жұмсақ мұқабалы Иванами кітаптары», «Иванами балалар кітапханасы» сериялары. «Иванами классиктері» 1927 жылдан шығып келеді, 3,5 мыңнан аса Батыс пен Шығыстың атаулы жазушыларын шығарды. «Жұмсақ мұқабалы Иванами кітаптары» 1938 жылдан шығарып келеді. Бұл серия ғылымның әр саласынан жаңа басылымдарды шығарады. «Иванами балалар кітапханасы» жұмысын екінші дүниежүзілік соғыстан кейін бастаған, бұл күнде әлем балалар классиктерінің 150 атаудан астамын шығарды. Баспа көптеген шетелдік авторлармен жұмыс атқарады. Басылымдарының көбісі ағылшын, француз, орыс тілдерінде шығады. Басқа мемлекеттің баспаларымен де бірігіп кітап шығарады. «Марид қолжазбалары», «Энциклопедиялық сөздік» сондай бірлесіп шығарған басылымдар.

«Сюфунотомо» 1919 жылдан ашылған. Ең басында ас әзірлеу, шай дайындау, тоқыма тоқу, бала тәрбиесіне байланысты кітаптарды басудан бастаған, соның ішінде «Сюфунотомоның үй энциклопедиясын» шығарумен белгілі болған. Бірақ, кейін келе өз тақырыбын кеңейтіп, бағытын да өзгертеді. Философия, дін, педагогика, балалар әдебиеті т.б. тақырыптарға кітап шығарады. Көп басылымдардың басын біріктіретін сериялары «Нобель сыйлығының лауреат-әдебиетшілері» (26т), «Әлемдік христиан әдебиеті» (22 т).

«Киоритсю Сюппан» – 1926 жылы негізі салынған. Бас кезінде гуманитарлық және әлеу-

меттік тақырыптағы кітаптарды басқан. 1928 жылы Жапноияның математик ғалымымен бірлесе отырып «Жоғары математикадан лекцияларды» шығара отырып, қолданбалы ғылым басылымдарын шығарудың негізін салды. 1951 жылдан бастап «Киоритсю кітаптары» сериясымен жаратылыстану саласындағы кітаптарды шығара бастайды. 1960 жылы Халықаралық Жапон химия орталығымен бірлесе отырып «Химия энциклопедиясын», «Информатикадан лекциялар» (77 т), «Бүгінгі математика» (35 т), «Эксперименталды физикадан лекциялар» (32 т), «Экологиялық зерттеулердің методикасынан лекциялар» (33 т) басылымдарын шығарып келеді. Сонымен бірге ғылыми журналдар шығарады.

«Ом-Ся» және «Сококуся» жаратылыстану-техникалық бағыттағы басылымдарды шығаратын баспалардың ішіндегі ең ірісі.

«Ом-Ся» 1914 жылы «Ом» журналын басудан бастаған. Кейін келе техника саласындағы әдебиеттерді басады. Жылына 130 атаумен басылым шығарады. Мамандандырылған 8 журнал шығарады. Болашақ технолог, инженерлерге арнап оқулықтар шығарады. Сонымен қатар кәсіптік сөздіктер шығарады. Мысалы «Электротехникадан ағылшын-жапон – неміс-орыс тілі сөздігін» басып шығарды.

«Сококуся» баспасы 1932 жылдан жылына жүзге жақын атаумен инженерлік іс, архитектура, құрылыс саласындағы басылымдар шығарады. Осы саладағы басылатын кітаптардың 60%-ын осы баспа шығарады. 1954 жылы «Заманауи әлем архитектурасы» сериясы Жапон архитектура бірлестігінің сыйлығына ие болған.

«Канехара» баспасы 1875 жылы құрылған. 1953 жылы медицина саласындағы бес баспаны біріктіріп, бұл күнде жылына 330 атаумен кітап шығаратын үлкен бірлестік.

«Сейбундо Синкося» – ауыл шаруашылығы, коммерциялық бағыттағы кітаптар, техникалық және балалар әдебиетін шығаратын баспа. 1912 жылы ашылған, бас кезінде ғылыми-көпшілік журнал басты. «Ғылым», «Радио», «Бақша және ауыл шаруашылығы» журналдарын шығарып тұрды. 1954 жылдан студенттерге (32 т), жасөспірімдерге (30 т), балаларға (100 т) арналған энциклопедия шығарды. Жалпы жылына 345 атаумен кітап шығарады. Жапонияда 25-ке тарта баспа тек оқулықтар шығарады, 580 атаумен жылына оқулық шығаратын «Тайсукан» баспасы 1918 жылы құрылған. Білім саласындағы әдебиеттер, тіл тану, студент-

тер мен оқытушыларға методикалық құралдар, сөздіктер, анықтамалықтар, жапон тілін үйренуге арналған басылымдар шығарады. «Дзеннің үлкен сөздігі», «Жапонияда ағылшын тілін үйренуге арналған сөздік», «Жапон тілінің тарихы», «Қазіргі ғылым сериялары» сияқты басылымдарды шығарды.

«Сюпан ньюс» 1949 жылдан библиография және кітап тану саласындағы әдебиеттерді, жапон мерзімді басылымдарының көрсеткішін шығарып келеді.

«Сөздіктер мен энциклопедиялардың Жапонияда шыққан басылымдарының толық каталогы», «Жапония баспагерлері» сияқты басылымдарды шығарды.

«Сюпан жаңалықтары» журналы тұрақты түрде баспасөз жаңалықтарын жариялап

тұрады. «Отсуки Сетен» баспасы да 1946 жылы құрылған, осы бағыттағы басылымдарды шығарды [5].

Қорытынды

Жалпы Жапония баспа саласының даму тарихы өте бай және күрделі болып келеді. Бүгінгі күнде мемлекеттің гүлденуіне, экономикасының дамуына, әлем мойындаған әдебиеттер шығаруда алдыңғы қатарда келе жатқан мемлекеттің бірі болуына баспа саласының да қосқан үлесі мол.

«Қай ұлттың баспасөзі мықты болса, сол ұлттың өзі де мықты» – деп А. Байтұрсыновтың айтқаны бүгінгі күннің де ақиқаты екеніне көз жеткізгендей боламыз.

Әдебиеттер

- 1 Попов К.М. Япония: Очерки развития национальной культуры и геогр. мысли. – М., 1964. – 635 с.
- 2 Калиянц А.С. Библиографическая деятельность японских университетов. – М., 1989.
- 3 Шевенко С.М. Научная информация в Японии. – М.: Обзор, 1982. – 166 с.
- 4 Гудовщикова И.В., Лютова К.В. Общая иностранная библиография: учебник. – М.: Книга, 1978. – 224 с.
- 5 Книжная культура. История и современность //Национальная культура в современном социокультурном процессе. – Вып.1. – М., 2002.
- 6 Современное отечественное и зарубежное издательское дело: учеб. пособие / сост. А.В. Зарубин; под ред. Т.В. Поповой. – Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 2008. – 112 с.

References

- 1 Popov KM Japan: Essays on the development of national culture and Geography. myslі. M.: 1964.-635 with.
- 2 Kaliyants A.S.Bibliograficheskaya activities Japanese universitetov.- M.: 1989.
- 3 Shevenko S.M.Nauchnaya information Yaponii. M.: Overview: 1982.-166 with.
- 4 Gudovschikova IV, KV Lyutova Total foreign bibliography: uchebник. – M.: Book, 1978.-224 with.
- 5 Knizhnaya culture. Past and Present // National culture in the modern socio-cultural process. – Issue 1. – M., 2002.
- 6 Sovremennoe domestic and foreign publishing: studies. Benefit / comp. AV Zarubin; ed. TV Popova. – Yekaterinburg: Ural State Technical University, 2008. – 112 p.

Майкотова Ғалия,¹ Сайдахмет Айбек,¹ Джуматаева Венера²

¹Журналистика факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: maykotova.galiya@gmail.com; dzhumataeva_venera@mail.ru

²Гуманитарлық факультеті, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Талдықорған қ.

E-mail: saidahmet_aibek@mail.ru, dzhumataeva_venera@mail.ru, 87027444702

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ БАСЫЛЫМДАРДЫҢ
ДАМУ БАҒЫТТАРЫ**

Мақалада Қазақстандағы қоғамдық-саяси басылымдардың даму бағыттары қарастырылады. Қазіргі қоғамдық-саяси басылымдардың техникалық, шығармашылық, коммуникативті және өзге де даму жолдары зерттеу объектісіне негізделеді. Салалық басылымдарды дамытудағы кері әсерлер мен шешімдер қарастырылады. Міне, осы сұрақтарға жауап табу ретінде мақалада қоғамдық-саяси басылымдарға зерттеу жүргізілді. Еліміздегі саяси-экономикалық, әлеуметтік мәселелер, демократиялық қоғамдағы бұқаралық ақпарат кеңістігінің даму бағыттары, еліміздің саяси құрылымындағы мәдениет пен қоғамдық сананың қалыптасу дәрежесі, мемлекет пен азаматтық қоғам жағдайындағы саяси институттар арақатынасының құқықтық сипаты кең масштабта талданады.

Түйін сөздер: саяси коммуникация, қоғамдық-саяси басылымдар, демократия, дәстүрлі БАҚ, электронды журналистика, әдеби тіл, жазба тіл, медиа-өнімдер, медиаформат, стилистика.

Майкотова Ғалия,¹ Сайдахмет Айбек,¹ Джуматаева Венера²

¹Факультет журналистики, Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы,

E-mail: maykotova.galiya@gmail.com; dzhumataeva_venera@mail.ru

²Гуманитарный факультет, ЖГУ имени И. Жансугурова,

Казахстан, г. Талдыкүрган

E-mail: saidahmet_aibek@mail.ru, dzhumataeva_venera@mail.ru, 87027444702

Современные направления развития стилистических аспектов в СМИ

В статье рассматриваются общественно-политические издания и направления развития. В общественно-политических, технических, творческих, коммуникативных и иных изданиях на пути развития основывается объект исследования. Качественные эффекты в развитии решений рассматривают издания. В статье делается попытка найти ответы на эти вопросы в качестве общественно-политического издания. Политико-экономические, социальные проблемы, направления развития пространства массовой информации в демократическом обществе, степень формирования общественного сознания в структуре политической культуры в стране анализируются и в условиях правового характера соотношения государства и гражданского общества в широком масштабе.

Ключевые слова: политическая коммуникация, общественно-политические издания, демократия, традиционные СМИ, электронная журналистика, литературный язык, язык записей, медиа-продукты, медиаформат, стилистика.

Maykotova Galiya,¹ Saidahmet Aibek,¹ Dzhumatayeva Venera²

¹The Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University,

Kazakhstan, Almaty, ²The Faculty of Humanities at The Zhetysu state university named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan city, Kazakhstan, E-mail: saidahmet_aibek@mail.ru, dzhumataeva_venera@mail.ru, 87027444702

Modern directions of development of stylistic aspects are in MASS-MEDIA

Socio-political publications and directions of development are described in the article. In socio-political, technical, creative, communicative and other publications on the path of development is based

the object of research. Qualitative effects in the development of solutions are considered in publications. In the article authors attempt to find answers to these questions as a socio-political publication. Political, economic, social problems, developments of the space of mass information in a democratic society, the degree of the formation of public consciousness in the structure of political culture in the country are analyzed in the context of the legal nature of the ratio of the state and civil society on a large scale.

Key words: political communication, socio-political publications, democracy, traditional Mass media, electronic journalism, literary language, record language, media products, media format, Stylistics.

Кіріспе

Қоғамдық-саяси басылым алғаш Англияда 1588 жылы «Инглиш меркьюри», сосын тағы бір басылым 1606 жылы, ал Германияда 1609 жылы басылып шыққаны туралы нақты деректер бар. Негізінде жазу адамзат тарихында осыдан он мың жылдай бұрын пайда болса, қағаз Қытайда бір жарым-екі мың жыл бұрын дүниеге келген. Онан бұрынғы папирус, пергамент және саз балшықтан жасалған тақталарда әртүрлі петроглифтер, пиктография, иероглифтер тәрізді қарапайым жазулар қолданыла бастаған.

Сондай-ақ, алғашында қолжазба газеттер пайда болған. Цезарь патшаның кезінде үш жүз күл арнайы дайындықтан өткізіліп, жүздеген қолжазбаны көбейтіп, кейбір хабар-ошарларды жұртқа таратып отырған. «Газет» деген сөздің өзі Италиядан шыққан. Ұсақ «монет» деген ұғымды білдіреді. Қайсыбір сауда-саттық жөніндегі жаңалықтарды қағазға жазып сататын болған. Кейін ол «газет» атауына айналып кеткен.

Тасқа қашалған руналық түркі жазулары (Орхон-Енисей жазулары) мың жарым жыл бұрынғы ақпараттық тарихи ескерткіш ретінде бізге жетіп отыр. Бағзыдағы ата-бабалар жазуынан түрлі тарихи мәліметтердің қалғандығынан мәдениет пен дала өркениетінің өзінен анық байқауға болады.

Негізгі бөлім

Ертедегі азын-аулақ хабарламалардан басталған ақпараттық нышандар кейін келе XVI-XVII ғасырларда жетілдірілген нағыз кәсіби газеттердің шығуына негіз қалады. Бірте-бірте баспасөздің өркендеуі дами берді. Еуропа және басқа әлем елдерінде көптеген газет шығару ісі жолға қойылды. Мұның Ресеймен Қазақстанға да қатысы бар.

Ал, енді жалпы қазақ қоғамына қатысты алғашқы бұқаралық ақпарат құралдары жөнінде не білеміз? Сол жайында біраз айта кетсек артықтық болмайды деп ойлаймыз. Ресей патшалығының «Туркестанские ведомости» газетіне қосымша түрде 1870 жылы Ташкентте

шыққан «Түркістан уәлаятының газеті» алғаш қазақ тілінде (айына төрт рет – екі саны өзбекше, екі саны қазақша) тарихи елеулі басылым болды. Оның редакторы орыс пен шығыс тілдерін білген Шахмардан Ибрагимов еді. Газет қазақ баспасөзінің тұңғышы іспетті рөл атқарғанын жоққа шығаруға болмайды.

Әрине, газет патшалық Ресейдің отаршылдық саясатын жүргізгені мәлім. Сөйтсе де оның беттеріндегі ресми емес бөлімде оқу-білім, тарих пен этнография, әдебиет пен мәдениетке байланысты материалдар жарияланып тұрды. Мұның өзі қазақ ұлтының танылуына әжептәуір себі тигендігіне сөз жоқ. Сондай-ақ, газетте Шоқан, Ыбырай, Абай секілді классиктеріміздің өмірі мен шығармашылығы жөнінде де айтылып тұрды.

Осы тектес тағы бір басылым «Дала уәлаятының газеті» еді. Ол Омбы қаласында 1888 жылы жарық көрді. Ал орысшасы «Киргизская степная газета» деп аталды. Газетте әр кезде бірнеше редактор болған. Соның ішінде Е. Абылайханов пен Д. Сұлтанғазинді атауға болады. Ол «Түркістан уәлаяты газеті» секілді үлгіде шықты.

Ал 1911 жылы Троицк қаласында «Айқап» журналы жарық көрді. Оның шығарушысы Мұхамеджан Сералин еді. Журналда саяси-әлеуметтік мәселелер көтерілді. Шаруашылық жер мен өндіріс мәселесі сөз болды. Әртүрлі жанрда материалдар жарияланды.

«Қазақ» газеті болса 1913 жылдан бастап қоғамдық-саяси, әдеби газет ретінде Орынборда шығып тұрды. Бірінші редакторы А. Байтұрсынов, екінші редакторы Міржақып Дулатов болды. Газет 1918 жылға дейін шықты. 265 нөмірі жарық көрді. Ұлт басылымы ретінде оның зор маңызын атап айту керек. Алаш көсемдері ұлт-азаттық қозғалысты жаңа белеңге шығарудың көзін баспасөзден іздеді. Олар халыққа газеттің қаншалықты қажет екенін көре білді. Сол себепті алдағы міндеттерді айқындап, болашаққа жол салып отыру үшін, қозғалысқа бұқаралық айқын сипат берудегі газеттің рөліне ерекше көңіл бөлді. Оны 1913 жылғы «Қазақ» газетінің алғашқы нөміріндегі «Құрметті оқушылар!» арнау мақаласынан айқын аңғаруға болады [1].

Сонымен бірге, ұлттық демократиялық басылымдар ретінде 1917 жылы Семейде шыққан «Сарыарқа» газетін – редакторы Халел Ғаббасұлы, «Алаш» газетін (1916 жылы Ташкентте шыққан) – редакторы Көлбай Тоғысов, «Абай» журналын (1918 жылы Семей қаласында) – Жүсіпбек Аймауытовтың редакторлығымен жарық көргенін айтуға болады. Баспасөздің дамуы – оның теориясын да туғызатыны белгілі.

Ал «Баспасөздің төрт теориясы» еңбегінің шыққанына қырық жылдан астам уақыт өтті. XX ғасырдың орта шенінде С. Сиберт, У. Шрамм, Т. Питерсонның авторлығымен жарияланған бұл еңбек, алдымен 1942 жылдары баспасөз бостандығы жөнінде арнаулы комиссияның ұсынысы бойынша, кейін 1960 жылдары кітап болып басылды. Алайда оның бастапқы идеялары одан жүздеген жылдар бұрын әуелі Англияда, сосын басқа да Еуропа елдері мен АҚШ-та айтыла бастаған еді. «Төрт теорияны» қолға алып, жариялауда «Тайм» журналының иесі Генри Люс пен Чикаго университетінің президенті Р. Хатчинс әжептәуір ықпал етті. Ал кітаптың авторлары болса, баспасөздің америкалық белгілі теоретиктері мен тарихшылары еді [2].

Авторитарлық теория болса – корольдер мен императорлардың баспасөз жөніндегі жауапкершілігі туралы концепцияны қамтиды. Яғни, қысым жасауға байланысты сөз қозғады. Либертариандық теория болса – баспасөз еркіндігіне байланысты тұжырымдалды. Бұл өзі «либерализм» ұғымына бағындырылды. Ал әлеуметтік жауапкершілік теориясы – атына сай баспасөзде жауапкершілік мәселесін қозғап, бостандық пен жауапкершілікті байланыстырып қозғауды түйіндеді. Ақыр соңында кеңестік коммунистік теория – журналистикада бір идеологияға бағынған, коммунистік партияның қаруына айналған баспасөз жайын талдап көрсетті.

Ойтолқы

Осылайша «төрт теория» баспасөздің қоғамдық мәселелерін көтеріп, жаңа тұжырымдар жасауға тырысты.

Сөйтіп, баспасөз дамуының ғылыми зерттелуі кейбір елдерде қолға алына бастады [3].

Бүгінгі күнде қоғамдық-саяси басылымдардың техникалық, шығармашылық, коммуникативті және өзге де даму жолдары қай дәрежеде орын алуда? Даму жолы қандай немесе кері әсерлері, шешімі табылмаған мәселелері бар ма?

Міне, осы сұрақтарға жауап табу ретінде біз қоғамдық-саяси басылымдарға зерттеу жүргіздік.

Зерттеу қорытындысы бойынша қоғамдық пікірді анықтап, оны сол қалпында беруге тырыстық.

Еліміздің даму үрдісіндегі қоғамдық-саяси салмақтың баспасөздің үлесіне тиетіні де шындыққа жанасады. Себебі, қоғамның қарыштап алға қарай дамуына күш беретін немесе керісінше кері қарай қадам басуына ықпал ететін осы бұқаралық ақпарат құралдары болып табылады. Басылымдардың соңғы кезеңде ақпараттық майдандарға тікелей араласушы ретінде күшейе түскені шындық. Әрине, бұл мәселе жаһандану жағдайында өмір сүріп жатқан мемлекеттер үшін таңсық құбылыс емес. Баспасөз жұмысының нәтижелі болуы үшін ортақ мақсаттың жүзеге асуына БАҚ туралы Заң және мемлекеттік мекемелер алғашқы саптан көрінуі тиіс. Ал құзырлы органдар қызығушылық танытпаған жерде баспасөздің бұл бағыттағы жұмысы да әлсіз болмақ.

Мемлекет пен бұқаралық басылымдар арасындағы қатынасты айқындайтын негізгі факторлар болып:

- қоғамның жалпы саяси-әлеуметтік, экономикалық мәселелері;
- демократиялық қоғам құру жолындағы ақпарат кеңістігінің ұлғая түсуі;
- қоғамдағы саяси мәдениет пен қоғамдық сана деңгейінің қалыптасуы;
- азаматтық қоғам құрудағы саяси институттар арақатынасының құқықтық сипатының биік сатыға жетуі [4].

Бір қоғамда өмір сүре отырып, БАҚ-тың сол қоғамнан тыс қала алмайтынын ескерсек, басылымдардағы кейбір кемшіліктер елімізде қабылданған түрлі реформалар мен мәдени-рухани дамудың ерекшеліктеріне байланысты орын алады. Соңғы жылдары болып жатқан саясат пен экономика саласындағы өзгерістерге байланысты журналистиканың да мән-маңызы, қоғамдағы орны, қызметі мен үдерістеріне жаңаша көзқарастар қалыптасқанын ескеру қажет. Сан алуан пікірлер мен қоғамдық ойлардың мақсаты мен талабы, пікір қайшылығы, саяси және әлеуметтік әр түрлі бағыт ұстанған ақпарат құралдары үшін маңызы артып отыр.

Бүгінгі демократиялық елімізде БАҚ-тың қоғамдағы рөлі айырықша өзгерістерге ұшырады. Ол бұрынғыдай насихатшы ғана емес, сонымен бірге қоғамдық ой-санамыздың сараптаушысы және қоғамдық ой-пікірді қалыптастырушы да болып отыр. Сондай-ақ қазір қазақ баспасөзінің рөлі нығая түсуде. Сондай-ақ баспасөздің қоғамдық мінберде тіл мен жер мәселесі, еліміздің тәуелсіздік идеясы, отан қорғау, идеология

майданында бітпес күрес жүргізу ісінде атқарып отырған қызметін ерекше айтуға болады.

Таралымы аз, дизайны қарабайыр, жалтақ қазақ баспасөзі әлі сол бір қамытынан айырыла алмай-ақ келеді. Бұл жердегі негізгі проблема неде? Мүмкін жақсы маманда шығар. Иә, бүгінгі қоғамдық-саяси басылымдарда кездесіп отырған бір проблеманың ұшы осы «әмбебап» кадрларға байланысты болып отыр. Саясат пен мәдениетті, қоғам мен әдебиетті ұштастырып жаза алатын тілі шұрайлы бесаспап маман қазірде жоқтың қасы. Қызыл сөзге ұрынбай, барлық жанрға бірдей қалам тербей алатын, тақырыптарды ойната білетін мамандар бүгінгі тәуелсіз қазақ журналистикасына ауадай қажет.

Ақпарат құралдары күллі халықтың тыныштығын, өзара келісін, тұрмыс дәрежесінің көтерілуін көздейтін идеяларды кеңінен насихаттап отыруы керек. Осыған байланысты жалпы коммуникацияның негізін салушылар – У. Шрами, Г. Лассуель, П. Лазерфельд, Р. Мертон, Б. Берелсон, У. Риверс, Г. Шиллер, Дж. Гербнер және басқалар әлеуметтік бағыттарын айқындаған. Осы зерттеушілердің пікіріне орай, қоғамдық-саяси басылымдардың арнаулы үрдісін былайша көрсеткен: «Қоғамдық-саяси басылымдардың құрылымдық қызметтерін қоғамдық жүйелермен өзара байланысын, адамгершілік теңдікке кепілденуді, еркіндік пен бақылауды үйрену, соңғы нәтижесінде қолдануда жауапкершілікті ұғыну, әлеуметтік келісімге келу, игілік ету» [5].

Бүгінгі таңда Қазақстанда қазақ тілінде 144 газет, 32 журнал жарық көреді. Республикалық қоғамдық-саяси басылымдар – «Егемен Қазақстан», «Жас Алаш», «Ана тілі», «Түркістан» газеттері «Ақиқат» журналы негізінен мемлекетіміздегі қоғамдық-саяси, әлеуметтік мәселелерге көбірек назар аударса, «Жұлдыз», «Парасат» журналдары мен «Қазақ әдебиеті» газеттері мәдениет, өнер, әдебиет салаларын кеңінен қамтиды.

Сонымен қатар, қазақ тіліндегі газет-журналдар шет мемлекетте де жарық көруде. Қазақтардың ең көбірек тұратын жері Қытай мемлекетінде 6 газет, 8 журнал шығады. Монғолияда қазақ тілінде «Жаңа өмір» газеті мен «Шұғыла» журналы жарық көрсе, Өзбекстанда «Достық туы» газеті жарық көріп келеді.

Қазақстанда сөз бостандығы жария етілгеннен кейін 90-жылдардан бастап ана тіліміздегі тәуелсіз басылымдар жарық көре бастады. Алғашқы тәуелсіз басылымдарға «Азат», «Желтоқсан» жатады. Кеңестер Одағының шаңырағы шайқалып, тәуелсіздік алуға мүмкіндік туған шақта, бұл газеттердің басты тақырыптары Қазақстанның егемендігі, тәуелсіздігі, халқымыздың бостандығы болатын.

Мәселен, баспасөздің қара шаңырағы саналатын «Егемен Қазақстан» ең басты қоғамдық-саяси жалпыұлттық газет болғандықтан, әлемде болып жатқан оқиғаларды назардан тыс қалдырмайды. Саясат саласында және мемлекет басшылары жайлы материалдарға мол орын беріледі. Ондай материалдар мүмкіндігінше бірінші бетке орналастырылады. Мұнда әсіресе дипломатиялық қарым-қатынастар жиі айтылады.

Қорытынды

Соңғы кездері саяси, әлеуметтік өзгерістер өмірге «бұқаралық ақпарат құралдары – төртінші билік» деген анықтама-ұғымды әкелді. Бірақ, бұл пікірмен келісіп, бір топтамға әлі келгіміз жоқ. Президентіміз бұдан бірталай жыл бұрын-ақ Қазақстан баспасөзі «Күллі әлемде төртінші билік деп орынды аталып жүрген құрылымға айналып келеді» («Жас Алаш», 28. 06. 1997 жыл), [6] – деді. Сол кездегі мәдениет, ақпарат, қоғамдық келісім министріміз А. Сәрсенбаев «Төртінші билік, төрге шық» деп бірнеше рет ұрандап та қойды. Журналистер бұл ұранға қол ұрып, қостап та кетті. Ал, «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» 1999 жылы қабылданған екінші заңды жасаған жұмысшы тобының жетекшісі, мәжіліс депутаты Нәубет Қалиұлы бұған келіспейді. БАҚ өкілдері өздерін төртінші билік иесі деп атайды. Біріншіден, «олар – төртінші билік емес, демократиялық қоғамдық институт, демократияның бір формасы. Төртінші билік деген атау заңға сыймайды әрі ол ақпарат құралдарының демократиялық қоғамдағы сипатына қайшы. Сондықтан, бұл сөзді салыстырмалы түрде ғана айтуға болады» («Заң» газеті, 26.06.1999 жыл), – деген пікір айтады.

Әдебиеттер

- 1 Бекниязов Т. Демократиялық қоғам және баспасөз. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.
- 2 Кунсеркин Ж. Интеллектуальная собственность в виртуальном пространстве в эпоху цифрового тысячелетия. – М., 2000.
- 3 Средства массовой информации и пропаганды. – М., 1997.

- 4 «Саясат» журналы, №7. – 2005.
- 5 «Бұқаралық ақпарат құралдары және тіл саясаты» //Тіл және қоғам. – 2004. – №1. 53-54; 57-58; 68-69 бб.
- 6 Салқынбек Д. Қазақ баспасөзі тәуелсіздік жылдарында // – Ақиқат. – №12. – 2001.

Referenses

- 1 Bekniazow T. «Demokratialyk kogam jane baspasoz». – Almaty: «Kazach universitety», 2005.
- 2 Kunserkin J. Intellektualnaja sobstbennost b birtualnom prostranstve v epohy zifrovogo tusjachletija. – M., 2000.
- 3 Sredstv massoboi informazii I propogandy. – M., – 1997.
- 4 «Sajasat» jurnaly, №7.-2005.
- 5 «Bukaralyk akparat kuraldary jane til sajasaty», // Til jane kogam. 2004. – №1.53-54; 57-58; 68-69 bb.
- 6 Salkunbek D. «Kazach baspasozı tauelsısdık jyldarunda». – Ahihat. №12. – 2001.

6-бөлім
ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕРІ

Раздел 6
ТРИБУНА ДЛЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Section 6
TRIBUNE FOR YOUNG SCIENTISTS

Alimzhanova Aigerim

Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com, 87073909790

MULTIMEDIA JOURNALISM: TOOLS AND EXPERIENCE OF USING IN THE KAZAKHSTANI MASS MEDIA

The article describes theoretical foundations of multimedia journalism and shows examples of the practical usage of the modern technologies in the Kazakhstani Internet Mass media. The author delineates the concepts «Multimedia journalism» and «Convergence journalism». On the base of an analysis of publications of the Kazakhstani news media, actively using new informational technologies, the author illustrates the basic multimedia genres and draws conclusions about the experimental and non-uniform character of the development of multimedia journalism in Kazakhstan.

Key words: convergence journalism, multimedia journalism, multimediansess, media, new technology.

Алимжанова Әйгерім

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com, 87073909790

Мультимедиялық журналистика: құралдары, қазақстандық БАҚ-тағы қолданысы

Мақалада мультимедиялық журналистиканың теориялық негіздері және тәжірибелік қолданыс аясы қарастырылады және жаңа технологиялардың қазақстандық интернет БАҚ-тағы көрінісі арқылы сипатталады. Автор «мультимедиялық журналистика» және «конвергентті журналистика» түсініктерінің ара-жігін ажыратады. Қазақстандық жаңалықтар порталдарына сараптама жасай отырып, жаңа технологиялардың қолданысын мультимедиялық жанрлар арқылы салыстырып қарастырады. Сондай-ақ экспериментальдік зерттеулер қорытындысын шығарып, қазақстандық мультимедиялық журналистиканың даму бағыттарын айқындайды.

Түйін сөздер: конвергентті журналистика, мультимедиялық журналистика, мультимедиа, медиа, жаңа технология.

Алимжанова Айгерим

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com, 87073909790

Мультимедийная журналистика: инструменты и опыт применения в казахстанских СМИ

В статье рассмотрены теоретические основы мультимедийной журналистики и приведены примеры практического применения современных технологий в казахстанских интернет-СМИ. Автор разграничивает понятия «мультимедийная журналистика» и «конвергентная журналистика». На основе анализа публикаций казахстанских новостных медиа, активно использующих новые информационные технологии, автор иллюстрирует основные мультимедийные жанры, а также делает выводы об экспериментальном и неравномерном характере развития мультимедийной журналистики в Казахстане.

Ключевые слова: конвергентная журналистика, мультимедийная журналистика, мультимедийность, медиа, новая технология.

Today, the word combination as “multimedia journalism” is increasingly found in Mass media. A modern journalistic piece of work for convergent editions includes a text, sound, video, photo, infographics, etc. In her work “Convergence and Multimediality: An Attempt of the theoretical comprehension of phenomena” D.Yu.Kulchitskaya notes that “the integration of different types of information allows us to illuminate what was actually happening, convex and visually. Not surprisingly that at present both traditional media in their online versions and new media are actively using multimedia content” [1]. This process is not yet so meaningful, but right now we can say that multimedia is a special cultural phenomenon, thanks to which many transformations take place in different spheres of life. The complexity, multifacetedness and interdisciplinarity of this phenomenon make one think about what it is conditioned and what principles lie at its base.

Multimedia, speaking of the etymology of a word, translated from Latin means “created from many means” (*multum* - many, *media, medium* - means). Russian professor M.Lukina gives the following definition for this technology: “Multimediality is the principle of creating content/information using several technological platforms - a verbal text, photographs, an audio, a video, infographics, etc.” [2].

The usage of new technologies in modern journalism leads to serious transformations both in the Mass media system as a whole and in a single journalistic work. “The convergence process not only changed the editorial staff from the point of view of organizing work, but also gave journalists new opportunities in the field of a text creation. Thus, today in journalism a multimedia content is being disseminated, formed with the help of means, that enable us to tell about the event, using information, expressed in different sign systems”, - asserts Kulchitskaya [3]. Thus, the product combines an audio, a video, photographs, a verbal text, and this integration allows a voluminous and clear illumination of what is happening. Today, a multimedia content is actively used as traditional mass media in online versions and new media.

Researchers are increasingly talking about the formation of a convergent editorial, in which journalists use a whole complex of means to tell about this or that event (a video, an audio, a verbal text, an animation, graphics). Multimedia environment leads to the most diverse transformations in Mass media. The structure of the editorial office, the principles of the journalist’s work are changing. In addition, new genres are being formed. This is our today’s reality.

Meanwhile, many researchers of the mass media agree with the statement that the idea of combining

several types of information existed in journalism and in culture before the emergence of computer technologies, that is, the essence of multimedia technologies is not reduced to the technical side [4]. Indeed, the “old” forms of combining several “media” still exist in newspapers and magazines, where the verbal text adjoins the illustrations and drawings, as well as in TV programs in which, in addition to the visual and sound lines, titles, graphs and etc. are displayed.

However, the difference between the old forms of integration of different types of information and new digital forms is essential. It manifests itself in interactivity, which, as already mentioned, arises when the user interacts with a multimedia product.

Despite the fact that the phenomenon of multimedia is widely used in Mass media, its potential is not fully disclosed. This encourages researchers to study the factors that contributed to its emergence and further development, which allows us to find ways to use optimally multimedia resources, as well as enrich the professional experience of journalism in general. “In this regard, it is important to take into account that multimedia technologies can be used not only for entertainment purposes. It is promoted by their peculiarity: multimedia products are aimed at all-round impact on the human sensory organs” - considers Kulchitskaya [2].

Content in the media industry is considered as any data - a text, sound, visual images or combinations of multimedia data, presented in analog or digital format. The volume of content can be expressed in units of the amount of information (megabytes, gigabytes). Thus, it turns out that multimedia was peculiar to the Mass media long before the term itself appeared: when in newspapers except textual information began to post graphics - caricatures, drawings; later, with the advent of the first apparatus, which allowed to obtain and fix still images of objects - and photo illustrations. The first multimedia mass media in Kaznet began to appear in the middle of 2006 on the basis of print mass media. The first of these was “Aikyn”, which was registered at www.aikyn.kz in 2005 year. These sites are represented as a mirror image of the products of “the main” mass media. That is, the content of the journal or newspaper, which was usually added to the site without any changes or additions. The function of the Internet edition was narrowed to the function of the technical processing of the provided content and its addition to the site. Thus, multimedia in them was expressed by the content of only two elements: a text and photo illustrations. Whereas today we see how a large part of multimedia elements can be present in one material at a time - a text, an illustration, an audio, a video and an infographic.

The last stage in the development of multimediality of mass media, which continues to this day, came

in early 2010. Professor G.Sultanbaeva considers that several factors could influence on this, the first two of which are often cited by experts as the main reasons that led to media multimediaization [4].

“Multimediansess is a principle of a content/information creating using several technological platforms - a verbal text, photographs, an audio, a video, infographics, etc.” [5]. People from a text-based thinking and text-based types of consumption are turning to figurative thinking and visual consumption. According to statistics, about 40% of the audience are visuals, 20-30% are audials.

The appearance of such device as the Eye track, which allows tracking the movement of the human eye, revolutionized the field of processes of a visual perception of materials of Mass media. As a result of the tests, it turned out that first of all the person pays attention to the central visual element of the page (a title and a photo), and then begins to read everything around. Subconsciously, it saves time by jumping from the longest and most text-overloaded elements to the least overloaded with text and visualized.

Among the modern media audience there is a whole layer of people who do not read newspapers, watch television and listen to the radio - the Internet and mobile services play a more significant informational role for them. In order to meet the new audience, traditional mass media have had to offer content that meets their needs in their usual online environment. Such content was a completely new product, combining all the features of the online environment - an interactivity, hypertextuality, multimedia. So multimedia or “convergent” editions of mass media, built on the basis of large publishing houses, began to appear [6]. Today in Kazakhstan among informational Mass media the news portals tengrinews.kz, bnews.kz, baq.kz are leading.

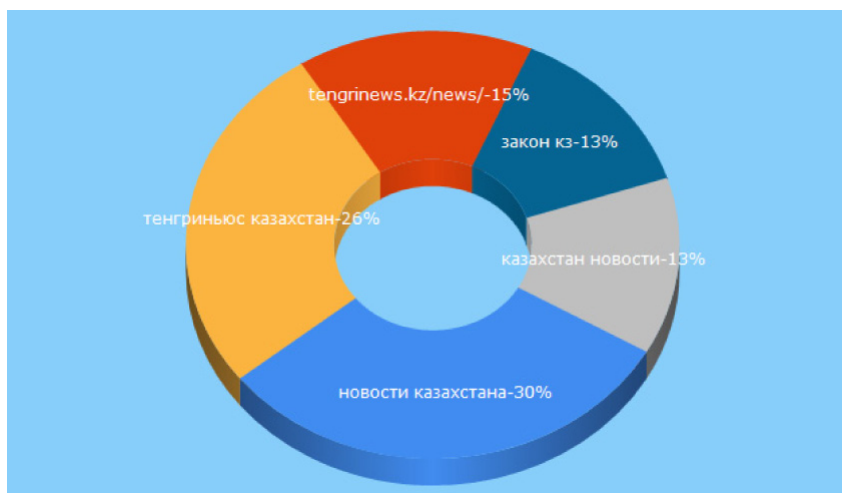
As a result of these processes, it is also necessary to mention the so-called “leader of opinions”.

“Leader of opinions” is a tracing-paper of an opinion leader. The concept of an opinion leadership is a part of the theory of two-level communication, according to which the media transmit information to “opinion leaders”, and those in turn - to wider sections of the population. The author of the theory, which appeared in 1944, is the sociologist Paul Lazarsfeld. In 1955, he and the American-Israeli sociologist Elihu Katz expanded this theory.

While in the world there is a small number of major media, that have successfully applied the tactics of ubiquitous distribution of their own content. The most famous example of a such site is the American resource The Huffington Post, founded in May 2005 and sold in 2011 for hundreds of millions of dollars to the Internet holding company AOL. This is an online newspaper, consisting of both editorial materials and blogs of popular personalities. Like most news sites, this one earns on advertising. The main difference of The Huffington Post from other online mass media is a huge range of opportunities to distribute materials in any kind of social mass media: Twitter, Digg, Facebook, StumbleUpon, Reddit, Del.icio.us and so on. In addition, all materials can be discussed and published on popular blog hostings.

If it is necessary to estimate the site traffic, for example, the number of users, the overall rating, the rating in the country without the use of Google Analytics data or Yandex Metrics, we can use the selection of Similarweb.com. Comparison of the indicators, provided by these tools will make it possible to draw up a fairly complete picture of the functioning of the resource in terms of its attendance, popularity, and so on. Now, let’s look at the best tool for assessing the site traffic. For example, we will review the Kazakhstani information portal tengrinews.kz

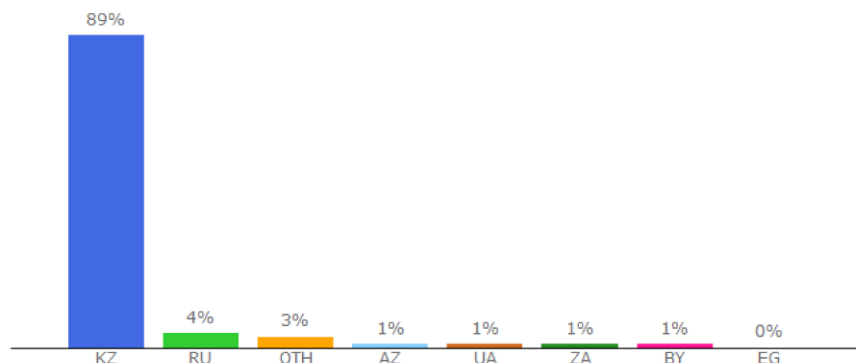
*Key words send traffic to the website. **Ten-grinews.kz***

Other details are also available - the layout on the source of traffic, the main sites with links, traf-

fic from social networks, demographics of the audience.

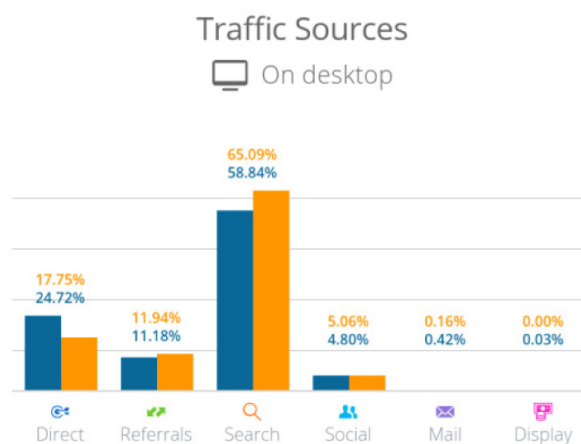
Visitors Percentage By Countries.

At the end of our paper, we want to analyze some portals and the Internet mass media. It should be noted that in the world there are a lot of popular multimedia tools for journalists. And we recommend that you use such services for content analysis: Google Analytics. A classic tool for

web analytics. It offers a wide range of tools with which you can test, track and measure the behavior of users on the site. You can find statistics on site traffic, conversion statistics, advertising metrics, behavioral factors. It is also convenient to follow online analytics.

Total Visits Kaztrk.kz and 24.kz

Total Visits Kaztrk.kz and 24.kz

Quantcast.com is probably the most accurate tool for estimating traffic, but it works with two caveats: first, its accuracy is still heterogeneous from site to site, and, secondly, the data set is essentially limited if we compare with such sites as SimilarWeb or Alexa.

Siteprice.org is actually a site cost calculator, not a traffic estimator, but it has a traffic estimate that is used to estimate the cost of a site. Just scroll down to see the estimated traffic - the number of daily views, daily unique visitors and daily advertising revenue.

Kazakhstani information journalism, of course, uses multimedia genres. However, the nature of the usage of multimedia by the analyzed portals can be called “experimental” - the editions test new tools and track the audience’s reaction. Multimedia journalism on the Internet is developing unevenly.

There are unconditional “leaders” in the content of the number of multimedia genres on their portal. Multimedia elements help to attract the attention of the audience, to diversify the delivery of news, and most importantly - to improve the perception of information.

Литература

- 1 Интернет-СМИ. Теория и практика: учебное пособие для студентов вузов / под ред. М. М. Лукиной. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 348 с.
- 2 Кульчицкая Д.Ю. Развитие идеи мультимедийности в культуре и журналистике [Электронный ресурс] // Меди@льманах – 2011. – №2. URL: http://mediaalmanah.ru/upload/iblock/6c6/2011_2_5_kulchickaja.pdf (дата обращения: 28.11.2015)
- 3 Силантьева О. Мультимедийная журналистика – это больше, чем «работать на сайте» [Электронный ресурс] // URL: <http://silamedia.ru/2013/07/irkutsk-2>
- 4 Сұлтанбаева Г.С., әлімжанова А.Б. Мультимедиялық журналистика. Алматы «Қазақ университеті», 2016. ISBN 978-601-04-1309-2
- 5 Иманалиев Ж.О., әлімжанова А.Б. Электрондық БАҚ аудиториясы. Алматы «Қазақ университеті», 2016. ISBN 978-601-04-2478-4
- 6 Куприянов А., Лосева Н., Филимонов М. «РИА Новости»: открытое пространство, мультиформатность, мультимедийное планирование // Медиаконвергенция и мультимедийная журналистика: Материалы к обучающим семинарам / сост. С. Балмаева. – Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного университета, Кабинетный ученый, 2011. – С. 63-76.

References

- 1 Internet-SMI. Teorya i praktika: Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov / Pos red. M.M.Lukinoi. - M.: Aspekt Press, 2010. - 348 s.
- 2 Kul'chitskaya D.Yu. Razvitiye idei multimediiinosti v kulture i zhurnalistike [Elektronnyi resurs] // Medi@l'manah – 2011. - №2. URL: http://mediaalmanah.ru/upload/iblock/6c6/2011_2_5_kulchickaja.pdf (28.11.2015)
- 3 Silant'eva O. Multimediiinaya zhurnalistika - eto bol'she, chem "rabotat na saite" [Elektronnyi resurs] // URL: <http://silamedia.ru/2013/07/irkutsk-2>
- 4 Sultanbayeva G.S., Alimzhanova A.B. Multimedialyk zhurnalistika. Almaty, "Kazak universiteti", 2016. ISBN 978-601-04-1309-2
- 5 Imanaliev Zh.O., Alimzhanova A.B. Elektronnyk BAK auditoriyasy. Almaty, "Kazak universiteti", 2016. ISBN 978-601-04-2478-4
- 6 Kupriyanov A., Loseva N., Filimonov M. "RIA Novosti": otkrytoe prostranstvo, multiformatnost', multimediiinoe planirovanie // Mediakonvergentsiya i multimediiinaya zhurnalistika: Materialy k obuchaushim seminarom. Sost. S.Balmaeva. - Ekaterinburg: Izd-vo Gumanitarnogo universiteta, Kabinetnyi uchenyi, 2011. S. 63-76.

Балабекұлы Досжан

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: doszhanbalabek@gmail.com,87071025208

NATIONAL GEOGRAPHIC ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ФОТОСУРЕТКЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

National Geographic – бұл журнал ғана емес, тарихы сонау XIX ғасырдан бастау алатын жаһандық қауымдастықтың бір бөлшегі. Қауымдастық құрамына көптеген зерттеу бөлімдері кіреді, ал олардың қайталанбас бірегей материалдары журналда жарияланады. Әсіресе фотография тақырыбындағы бірегей бейнесі – әлемдік фотоәнердің үлкен биігіне шықты. Бұл мақалада National Geographic-тегі фотосуретке қойылатын талаптар жайлы кеңінен тоқталмақпыз.

Түйін сөздер: National Geographic, журнал, фотография.

Балабекулы Досжан

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: doszhanbalabek@gmail.com,87071025208

Требования к фотографиям в журнале National Geographic

National Geographic – не просто журнал, это часть мировой ассоциации, история которой начинается в XIX веке. В состав ассоциации входят многие исследовательские разделы, их разнообразные материалы публикуются в журнале. С точки зрения автора статьи, наибольший интерес вызывают материалы, посвященные фотографиям, вышедшим на мировой уровень фотоискусства. Также автор останавливается на требованиях, предъявляемых журналом National Geographic к фотоиллюстрациям.

Ключевые слова: National Geographic, журнал, фотография, фотоискусство.

Balabekuly Doszhan

Al-Farabi Kazak national university,
Kazakhstan, Almaty

E-mail: doszhanbalabek @ gmail.com, 87071025208

«National Geographic magazine photo requirements»

National Geographic is not only a magazine, it is a part of world association, which history begins in XIX century. This association has many research sections, and their various articles are published in the magazine. Especially the articles, which devoted to theme of photo are reached to the world level of photo art. In this article we will widely discuss about requirements of National Geographic to photos.

Key words: National Geographic, magazine, photo art.

Кіріспе

National Geographic халықаралық журналының жауапты редакторы, басылым директорының орынбасары Даррен Смиттің пікірінше: “Жергілікті тілде жарық көретін National

Geographic-тің әрбір тобымен жарқын қатынаста жұмыс жасаймын. Олардың аудармаларын тікелей қарау – біздің жұмысымыз. Жұмысымызның басты қағидасы – журналдың талабына қайшы келмей-тіндей, барлық талаптарды орындауды қадағалау.

Қазір көпшілік «баспа өнімдерінің уақыты өтті» деген пікір қалыптастырып жүр. Бұл ойға түбегейлі келіспеймін. Әлі де болса басылып шығатын газет-журналдарға байланыс төмендеген емес. Осы байланыстың болашақта да орын алатынына сенімдімін. Сонымен қатар, 1954 жылы болған қазақтардың оқиғасы болған журналды мұрағаттан іздеген кезде www.ebay.com сайтына кірдім және әлі күнге дейін көп адамның қолында бар екеніне көзім жетті.

Журналымызды сандық технологиялар арқылы көрсетуге тырыстық. Журналдың электронды нұсқасын жасау арқылы журналды насихаттау үшін әртүрлі әдіс-тәсілдер қолданып жатырмыз. Әлеуметтік желілермен де оқырман тартуды қарастырдық”, – дейді [1].

Негізгі бөлім

National Geographic халықаралық журналындағы фотографиясындағы негізгі 5 негізгі талап. Олар: 1) өзгерістер жасау; 2) өзгелердің қолынан келмейтін дүниелер жасау; 3) табиғат қорғаудың бір бөлімі болу; 4) мүмкіндігінше жылдам қимылдау; 5) өзіңнің кім екеніңді білу.

Өзгерістер жасау

National Geographic баяндау арқылы оқырмандардың жүрегіне жол тартып, олардың мақсаттары қандай екенін білгіміз келеді. Сол үшін де біз өзгерістер енгізу керек деп айтамыз. Мүмкіндігінше жағымды өзгеріс болуына тырысамыз. Питер Муллер Сирияға барған болатын. Оқиға орнында эбола дертіне байланысты, өміріне қауіп төнгеніне қарамастан оқиғаны жазу мен суретке түсіру үшін жанын салды. Өзіне де өзгеріс енгізді [2].

Өзгелердің қолынан келмейтін дүниелер жасау

Бұл тұрғыда National Geographic басқа басылымдарда болмайтын суреттің жоғарғы сапасы мен көптің қолынан келе бермейтін суреттерді көрсеткіміз келеді. 2015 жылы Оңтүстік Азиядағы ең жоғарғы нүктеден сапалы сурет жасау мақсатында фото суретшілерімізді Бурмаға жіберген болатынбыз. Олар ең жоғарғы нүктеге шығуға тырысты, бірақ іс сәтсіздікке ұшырады. Бірақ олар тап болған қиындықтары мен қорқыныштарын сурет арқылы көрсеткісі келді.

Табиғат қорғаудың бір бөлімі болу

Сондай-ақ, National Geographic адамдардың арасында орын алатын әр түрлі байланыстардың бір бөлігі болуды көздейміз. Сол үшін суретке түсіреміз, айтатын ойлары, толғандыратын тақырыптары туралы жазуды жөн санаймыз. Есірткі

өсімдігін заңдастырғысы келгендер туралы материал жарияланды. Сатылымы жоғары деңгейде болды. Басқа мемлекеттерде көп сатылымға ие болды. Қараша айындағы санында атмосфераның өзгеріп, мұздықтардың еруі – басты тақырып болды. Журналға таңдалған деректі фото арқылы өзекті мәселені көрсеткіміз келді.

Мүмкіндігінше жылдам қимылдау

Қандайда бір мәселе туындаған кезде, оны шешу үшін жылдам қимылдау тәжірибесін ұстанамыз. Оңтүстік Американың орталығы Гондураның жоғалып кеткен көне қаласын таптық. Ол үшін арнайы экспедиция жұмыс жасады. Экспедицияға National Geographic журналының фотосуретшісі де мүше ретінде тіркеліп, тың жедел суреттер түсіріп қайтты.

Өзіңнің кім екеніңді білу

Тарих, мәдениет, табиғат, ғылым-білім, осылардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты. Соны біз оқиға ретінде баяндаймыз. National Geographic журналының басты мақсаты – оқиғаны баяндау және жоғары дәрежелі суретке түсіру [3].

Суретке түсіру – оқиғаны жеткізудің тағы бір бөлігі. Сол сияқты, National Geographic журналының ерекшелігі оқиғаны жазбаша баяндау мен оқиғаны сурет арқылы жеткізуден тұрады. Бірінші кезек – оқиғаны жазбаша жеткізу мәселесі. Екінші – сурет мәселесі. Суреттер өте аз, сондай-ақ, сол суреттер оқиғаның кейбір кезеңдерін ғана бейнелеуі мүмкін. Біз сурет арқылы баяндауды мақсат етеміз. National Geographic редакциясы үшін әрбір сурет – оқиғаны баяндайтын сөйлем сияқты. Оқиғадағы әрбір сөйлем мен әрбір сурет бір-біріне сәйкес келуі қажет. Сөйлемнің басында, ортасында, соңында болатын суреттер болады. Егер сіз суретке түсірген болсаңыз, ең бір кереметі болса, онда сіздің жолыңыздың болғаны. Ал оқиғаны баяндап беру тек сәттілікті қажет етпейді.

National Geographic журналы фотографы болу үшін ең маңызды не деп ойлайсыздар?! Сурет түсіруге деген құмарлық шығар? Жок. Шын мәнінде дүниежүзінде сурет түсіруге құмартатын миллиондаған адамдар бар. Мүмкін дағдылары жақсы дамыған болуы керек? Сіздің суретке түсіретін дағдыңыз шығар, жақсы сурет түсіру үшін жай ғана дағды болуы аздық етеді. Суретке түсіру үшін біраз зерттеулер жасау керек шығар немесе сол сурет өнеріне өзін арнаған адам болуы керек шығар?! Ол да толық сұраныс емес. Ал бірақ National Geographic журналында фотограф болып істейтін адамның бойында осы аталған қасиеттердің барлығы болуы керек.

National Geographic журналында істейтін фотограф ең сұлу, романтикалық мекендерге барады да, оны түсіріп, қайта үйіне кетеді деген ой адамдарда қалыптасуы мүмкін. Шын мәнісінде, бұл ондай мазмұнда болған емес. Фотограф суретке түсіруге бармастан бұрын, олар көптеген зерттеу жұмыстарын жасайды. Суретке түсіру үшін біршама зерттеу жұмыстарын жүргізуіңіз керек. Сонда жақсы дүние жасауға мүмкіндігіңіз көп болады. Толық зерттеу жұмысы арқылы дұрыс, қажет суретті қай жерден түсіру керек екенін біле аласыз. Яғни, өзіңізге ақпарат жинай аласыз.

Фотограф өздері түсірген шығармасын белсенді түрде өздері қарайды. Олар түсірілгелі отырған оқиғаның белсенді мүшесі ретінде қарастыруы керек секілді. Ол тек сырттан бақылаушы ғана болып қалмауы үшін. Әрине бұл жағдайда фотограф оқиғаға тікелей әсер ете алмайды, бірақ сырттай бақылау арқылы түсірілетін суретпен, жазылатын мақаланың тақырыбы ашылу үшін бүкіл күш-жігерді салу қажет. Былайша айтқанда, фотографтар көшедегі «бағдаршам» сияқты қозғалысты бақылаушы [4].

Суретке дұрыс түсірудің бірнеше мысалын айта өтейін. Біріншіден, біз өзімізге келіп түскен суретті горизонтальды түрде қараймыз. Ол біздің дүниені қалай қабылдайтындығымызға байланысты. Өйткені бұл суреттер үлкен, кең дүниені түсірген секілді әсер қалдырады. Екіншіден, вертикальды түсірілген суреттер бойынша талдаймыз. Олар адамды архитектуралық жұмыстар секілді немесе ғимараттарды түсірген секілді сезімдер оятады. Адамдарды түсіретін кезде де осы тәсілді пайдалану арқылы эмоцияны жақсы көрсетуге болады. Үшіншіден, диагональды сызықтарды ұштастыра отырып түсіру, мәселен, құстардың ұшуы. Төртіншіден, географиялық әр түрлі фигураларды немесе бейнелері байқалатын болса, бұл суреттерден ерекше сурет жасауға болады. Бесіншіден, суретте қозғалысты түсіру. Бұл суретті көріп отырған адамның бірден көзіне түсетіні. Алтыншыдан, суретте адамдардың бір-бірінің көзіне қарап отырғанын түсіретін болса, ол да жақсы қаралады. Жетіншіден, осы суреттерді түсіру кезінде фотограф бастысы өзінің ерекшелігін таба білуі тиіс.

National Geographic журналында жұмыс жасайтын фотографтардың өзіндік үні бар. Суретке түсіру кезінде не нәрсені түсіру керек-

тігін айқындап алған. Сол үшін де журналда басылатын суреттеріміз жақсы деңгейде түсіріледі. Сол секілді, әр адам да өзіндік үнін, өзіндік айтарын осы фотография тілімен жақсылап жеткізуіне болады.

National Geographic журналының халықаралық өкілдіктерінен келетін суреттермен жұмыс қалай жүргізіледі?! Осыған тоқталайық. National Geographic журналындағы стандарттар өте жоғары деңгейдегі суреттер болып келеді. Редакцияға келіп түскен суреттерде оқиға қайталанса және сапасы әлсіз болса, ондай суреттерді алып тастаймын. Журналға жариялайтын сурет оқиғаны ары қарай дамыту керек. Ол біріншіден оқиғаны, екінші, үшінші, тіпті төртінші суреттерде жалғастырып алып кетуі қажет.

Суреттердегі сызықтардың, қандайда бір геометриялық фигуралардың суретке қалай әсер ететінін және көрген адамның көзін бірден тартатыны анық. Меніңше, «National Geographic» журналы суретшілерінің алдына қойылған ең қиын тапсырма суреттің эстетикалық әдімілігімен оның оқиғаны баяндай алатындығында [5].

Қорытынды

Газетте жұмыс жасайтын фотограф – өтіп жатқан шарадан репортаж жасаса, тек суретпен айналысатындар – суреттің әдемілігін ғана тартса, ал біздің талабымыз – журналистік баяндауды фотографтың шеберлігімен жеткізу тәсілі. Суретке түсірген кезде есте ұстайтын бірнеше жағдай бар. Олар: біріншіден суретті алыстан түсіру (болып жатқан оқиғадан хабардар ететін сурет), екінші жақынырақ түсіру (оқиғаны толығырақ баяндайды), үшінші өте жақыннан алынған сурет (шын мәнінде оқиғаның қалай болып жатқанын көрсетеді). Кейде өте жақыннан алынған сурет жақсы көрінгенімен, оқиғаны толық ашу үшін алдыңғы екі мәндегі суретті де қоса, біріктіріп бергенді жөн санаймын. National Geographic редакциясы, сурет өңдеу кезінде ең сәтті суреттерді тандап, тек олардың жарығын ғана реттеуі мүмкін, бірақ фотопанорама арқылы белгілі бір бөлшегін алып тастау, қосып жіберу дегенді пайдаланбайды. Өйткені бізге сурет пен оқиғаның табиғилығы қандай керек болса, оқырмандарымыз да соны талап етеді. Әлбетте, журналдың брендтік сипатқа ие болуына осы жағдай да әсер еткен [6].

Әдебиеттер

- 1 Әрбір сурет оқиғаны баяндайды. Досжан Балабекұлы // “Айқын” апта. – 2016.
- 2 “Contact Us”. National Geographic. Retrieved November 29, 2015.
- 3 Jump up^ Farhi, Paul (September 9, 2014). “National Geographic gives Fox control of media assets in \$725 million deal”. The Washington Post. Washington, DC. Retrieved July 8, 2016.
- 4 Jump up^ “National Geographic Boilerplates”. National Geographic Press Room. National Geographic Society. April 2015. Retrieved July 8, 2016. Published in English and nearly 40 local-language editions, National Geographic magazine has a global circulation of around 6.7 million.
- 5 “Masthead: National Geographic Magazine”. National Geographic. July 1, 2014. Archived from the original on July 1, 2014. Retrieved July 1, 2014.
- 6 Jump up^ “AAM: Total Circ for Consumer Magazines”. Alliance for Audited Media. December 31, 2013. Archived from the original on April 18, 2014. Retrieved April 18, 2014.

References

- 1 Arbir suret oqigany bayandaidy. /Doszhan Balabekuiy/ Ai qyn apta. 2016.
- 2 “Contact Us”. National Geographic. Retrieved November 29, 2015.
- 3 Jump up^ Farhi, Paul (September 9, 2014). “National Geographic gives Fox control of media assets in \$725 million deal”. The Washington Post. Washington, DC. Retrieved July 8, 2016.
- 4 Jump up^ “National Geographic Boilerplates”. National Geographic Press Room. National Geographic Society. April 2015. Retrieved July 8, 2016. Published in English and nearly 40 local-language editions, National Geographic magazine has a global circulation of around 6.7 million.
- 5 “Masthead: National Geographic Magazine”. National Geographic. July 1, 2014. Archived from the original on July 1, 2014. Retrieved July 1, 2014.
- 6 Jump up^ “AAM: Total Circ for Consumer Magazines”. Alliance for Audited Media. December 31, 2013. Archived from the original on April 18, 2014. Retrieved April 18, 2014.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Раздел 1
Журналистика: қоғам, тіл, тарих, саясат, заң, экономика	Журналистика: общество, язык, история, политика, закон, экономика

Ибраева Галия

Мотивация изучения журналистики студентами: демографический фактор (на базе глобального опроса студентов факультетов коммуникации и журналистики).....4

Әбдіжәділқызы Жидегұл

Тележурналистикадағы жазу өнерінің өзіндік ерекшеліктері.....12

Ермаганбетова Зухра

Рысты Бекбергенова – Сыр бойының алғашқы кәсіби журналист қызы16

Ma Xixia

Limitations in the Reception of TRIPS.....21

Ошанова Орынтай

БАҚ-тың қоғамдық пікірге ықпал етуі және қалыптастыру мүмкіндігі.....27

Өзбекова Гулнар

Қазақ анықтамалық басылымдарының тарихи жолы.....32

Ибраева Галия

Имидж Астаны как международной площадки по проведению мирных переговоров по решению вооруженного конфликта в Сирии37

2-бөлім	Раздел 2
Ақпарат әлемі	Мир информации

Кенжегулова Нарбин

Репутационный менеджмент СМИ45

Саудбаев Мадияр

«Әлеуметтік желілер» ұғымы мен оның заманауи желілік қоғамдағы алар орны.....48

Есенбек Жұмағали, Садуақасов Абай

Қазақстан халық Ассамблея қызметін насихаттаудың қоғамдық пікірді қалыптастырудағы рөлі.....53

Есхуатова Назым

Особенности сетевой журналистики в XXI веке и анализ контента58

Kutranbayeva Zhazira

Communication strategies and technologies in the media.....62

Негізбаева Марлан, Теміртайқызы Айдана

«Қазақстан жолы» ұлттық идеяны ілгерілетудегі медиа басқарудың мәселелері67

Қоңырбекова Т., Сапарходжаева Нұргүл

Қазақ тіліндегі септік жалғауларының вариант түзу ерекшелігі70

3-бөлім Раздел 3
Көсемсөз және Көркемсөз Литература и публицистика

<i>Сағатбек Медеубекұлы</i> Замансөздің ырғақты-екпінді айтындары.....	76
<i>Жақсылықбаева Римма</i> Баспасөз және көркем аударма мәселесі.....	81
<i>Мұхамәдиева Лариса, Дудинова Елена</i> Публицистика мысли в творчестве Милана Кундеры.....	85
<i>Мұқашева Маншук, Мықтыбаев Н.</i> Ақұштап Бақтыгереева публицистикасындағы ұлттық мәселелердің өзектілігі.....	91
<i>Bissenbaev Pazil, Karbozov Erhan, Sagyndykov N.</i> Images of Kazakh dastans, dating back to the mythological concepts and ideas.....	96
<i>Bolatova Gulzhan, Imanaliyev Zhalgas</i> Abay's «The Book of Words» in translation.....	102
<i>Сартбаева Дудариша, Манапбаева Жұлдыз</i> Жазушы Зейнолла Сәніктің «Демежан батыр» тарихи эссесі туралы.....	107

4-бөлім Раздел 4
Электронды ақпарат Электронные средства
құралдары информации

<i>Mysaeva Karlyga</i> Social media in Kazakhstan.....	115
<i>Бакеева Мадина</i> Телевидениедегі ток-шоу жанрының даму үрдісі мен қалыптасу кезеңдері.....	119
<i>Ложникова Ольга</i> Сценарный план и режиссура на студенческом радио.....	122

5-бөлім Раздел 5
Баспа ісі және дизайн Издательское дело и дизайн

<i>Мухатаева Қоңыр</i> Жапон баспа ісі тарихынан.....	128
<i>Майкотова Фалия, Сайдахмет Айбек, Джуматаева Венера</i> Қазақстандағы қоғамдық-саяси басылымдардың даму бағыттары.....	134

6-бөлім Раздел 6
Жас ғалымдар мінбері Трибуна для молодых ученых

<i>Alimzhanova Aigerim</i> Multimedia journalism: tools and experience of using in the Kazakhstani mass media.....	140
<i>Балабекұлы Досжан</i> National Geographic халықаралық журналындағы фотосуретке қойылатын талаптар.....	145

CONTENTS

Section 1

Journalism: society, language, history, policy, law, economy

<i>Ibrayeva Galiya</i> Motivation to study journalism by students: the demographic factor (based on a global survey of students of the faculties of communication and journalism)	4
<i>Abdizhadilqyzy Zhidegul</i> The sfescific of content in tv journalism.....	12
<i>Ermaganbetova Zuhra</i> Rysty Bekbergenov – the first professional woman-journalist of Syr boyi	16
<i>Ma Xuxia</i> Limitations in the Reception of TRIPS.....	21
<i>Oshanova Oryntai</i> Journalism and public opinion	27
<i>Uzbekova Gulnar</i> Historical way the Kazakh certificate edition	32
<i>Ibrayeva Galiya</i> The image of Astana as an international platform for holding peace talks on the solution of the armed conflict in Syria.....	37

Section 2

World of information

<i>Kenzhegulova Narbin</i> Reputational management of media Abstract	45
<i>Saudbaev Madiyar</i> The concept of «social network» and its place in modern network society	48
<i>Esenbek Zhumagali, Saduakasov Abay</i> The role of the assembly of the peoples of Kazakhstan in formation public opinion	53
<i>Eshuatova Nazym</i> Features of network journalism in the 21st century and content analysis	58
<i>Zhazira Kutpanbayeva</i> Communication strategies and technologies in the media.....	62
<i>Negizbaeva Marlan, Temirtaykzy Aydana</i> Media Management in the promotion of the national idea “Kazakhstan’s Way”	67
<i>Konyrbekova T., Saparkhodzhaeva Nurgul</i> Features of the format on of variants of case endings in the Kazakh language.....	70

Section 3 Literature and journalism

<i>Medeubekuli Sagatbek</i> Types and form of public speaking	76
<i>Zhaksylykbaeva Rimma</i> Problems of a literary translation and printing	81
<i>Mukhamadieva Larissa, Dudinova Elena</i> Thought journalism in Milan Kundera's creativity	85
<i>Mukasheva Manshuk, Myktybayev N.</i> The relevance of national problems in the publication of Akushtap Baktygereyeva	91
<i>Bissenbaev Pazil, Karbozov Erhan, Sagyndykov N.</i> Images of Kazakh dastans, dating back to the mythological concepts and ideas	96
<i>Bolatova Gulzhan, Imanaliyev Zhalgas</i> Abay's «The Book of Words» in translation	102
<i>Sartbaeva Dudarisha, Manapbaeva Zhuldyz</i> About historical essay «Demezhan batyr» of writer Zeynolla Sanik	107

Section 4 Electronic mass media

<i>Mysaeva Karlyga</i> Social media in Kazakhstan	115
<i>Bakeeva Madina</i> Process of inception and development of talk show the genre on TV	119
<i>Lozhnikova Olga</i> Scenario and directing on student radio	122

Section 5 Publishing and design

<i>Mukhatayeva Konyr</i> The history of the Japanese publishing industry	128
<i>Maykotova Galiya, Saidahmet Aibek, Dzhumatayeva Venera</i> Modern directions of development of stylistic aspects are in MASS-MEDIA	134

Section 6 Tribune for young scientists

<i>Alimzhanova Aigerim</i> Multimedia journalism: tools and experience of using in the Kazakhstani mass media	140
<i>Balabekuly Doszhan</i> «National Geographic magazine photo requirements»	145